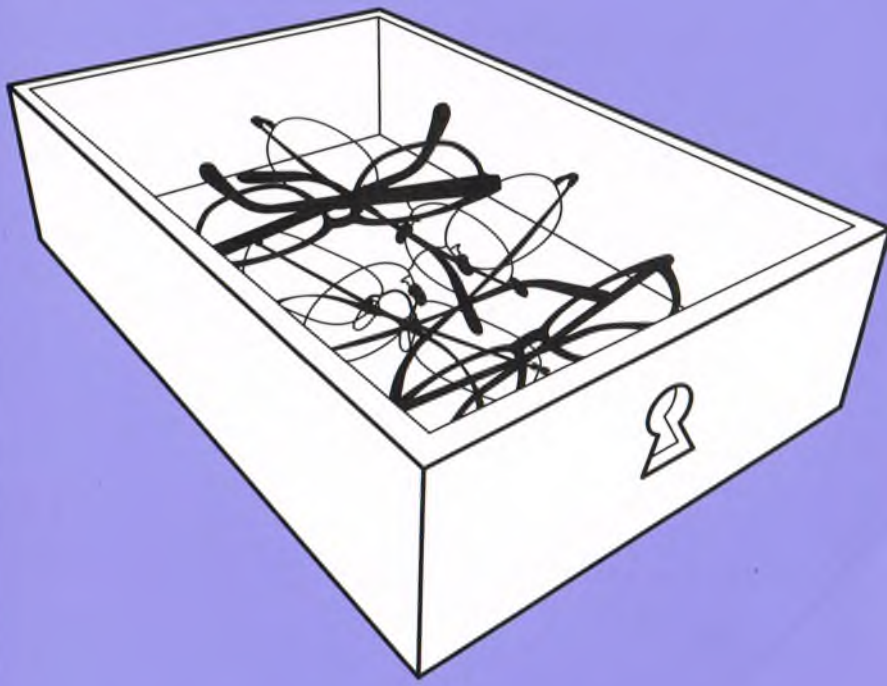
Jacques Lacan

Psikanalizin Dört Temel Kavramı

Seminer 11. Kitap

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Jacques Lacan

PSİKANALİZİN DÖRT TEMEL KAVRAMI

Seminer 11. Kitap

Jacques Lacan (1901-1981) Paris'te orta sınıf bir ailede dünyaya gelir, ilk ve orta öğrenimini dini bir kurumda görür. Üniversitede tıp okur ve psikiyatride uzmanlaşır. Doktorasını yaparken psikanalize başlar, 1934'te Paris Psikanaliz Derneği'ne üye olur ve ilk evliliğini gerçekleştirir, bu evlilikten 3 çocuğu dünyaya gelir. Bu yıllarda aynı zamanda Alexandre Kojève'in Hegel seminerlerini takip eder. 1941'de Sylvia Bataille ile yaşadığı evlilik dışı ilişkiden de –uzun süre soyadını veremediği– bir kızı olur. 1950'lerden itibaren Lacan'ın adı psikanaliz çevrelerinde öne çıkar; seansların süresini çeşitlendirmek istemesi ve kısa seanslar yapması nedeniyle Uluslararası Psikanaliz Birliği ile arası açılır ve 1953'te Paris Psikanaliz Derneği'nin başkanlığı görevinden istifa eder. Bu dönemde seminerini Saint-Anne Hastanesi'nde verir. Bir grup meslektaşıyla birlikte kurduğu Fransız Psikanaliz Derneği, Uluslararası Birlik'in onayını alamaması üzerine yaşanan tartışmalarla 1964'te dağılır. Bunun üzerine Lacan Paris Freud Okulu'nu kurar ve seminerini Ecole normale supérieure'de, ardından da Sorbonne'da verir. Tek yöneticisi olduğu okulu ölümünden bir yıl önce lağveder.

Lacan'ın "eseri" başlıca iki gruba ayrılır: yazılarını topladığı kitapları (*Ecrits / Yazılar*, 1966 ve *Autres écrits / Öteki Yazılar*, 2001) ve 26 yıl boyunca verdiği seminerden kitaplaştırılanlar.

METİS YAYINLARI
Ötekini Dinlemek 22

PSİKANALİZİN DÖRT TEMEL KAVRAMI
Seminer 11. Kitap
1964
Jacques Lacan

Fransızca Basımı: Le Séminaire Livre XI
Les quatre concepts fondamentaux
de la psychanalyse, 1964
Éditions du Seuil

© Éditions du Seuil, 1973
© Metis Yayınları, 2011
Çeviri Eser © Nilüfer Erdem, 2013

İlk Basım: Eylül 2013

Yayıma Hazırlayan: Savaş Kılıç, Müge Sökmen

Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

Metis Yayınları
İpek Sokak No. 5, 34433 Beyoğlu İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

ISBN-13: 978-975-342-386-1

Jacques Lacan

Psikanalizin Dört Temel Kavramı

Seminer 11. Kitap

1964

Yayıma Hazırlayan

Jacques-Alain Miller

Fransızcadan Çeviren

Nilüfer Erdem

İçindekiler

I Aforoz 7

Bilinçdışı ve Tekrarlama

II Freudcu Bilinçdışı ve Bizim Bilinçdışımız 23
III Kesinliğin Öznesi 35
IV Gösterenler Ağı 48
V *Tukhe* ve *Automaton* 59

***Objet Petit a* olarak Bakış Üzerine**

VI Göz ile Bakış Arasındaki Bölünme 75
VII Anamorfoz 87
VIII Çizgi ve Işık 99
IX Tablo Nedir? 113

Aktarım ve Dürtü

X Analistin Mevcudiyeti 131
XI Analiz ve Hakikat ya da Bilinçdışının Kapanması 144
XII Gösterenin Resmigeçitlerinde Cinsellik 157
XIII Dürtünün Parçalarına Ayrılması 170
XIV Kısmi Dürtü ve Çevrimi 183
XV Aşktan Libidoya 197

Ötekinin Alanı ve Aktarıma Dönüş

XVI Özne ve Öteki: Yabancılaşma 215
XVII Özne ve Öteki (II): Aphanisis 229
XVIII Bildiği Varsayılan Özne, İlk İkili ve İyilik Üzerine 244
XIX Yorumdan Aktarıma 258

Sonuç İtibariyle

XX Senden de Çok Sende 277

Yayıma Hazırlayanın Notu 291
Sonsöz 293
Özet 299

I

Aforoz

Bu hakkı nereden alıyorum?
Katıksız güldürü öğesi.
Praksis nedir?
Bilim ile din arasında.
Histerik ve Freud'un arzusu.

HANIMLAR, BEYLER,

Ecole pratique des Hautes Etudes'ün* altıncı şubesi tarafından bana ayrılan konferanslar dizisinde sizlere psikanalizin temellerinden bahsedeceğim.

Bugün sadece bu başlığa nasıl bir anlam vermek istediğimi ve bu anlamı nasıl aktarmayı ümit ettiğimi ifade etmek istiyorum.

Ancak öncelikle kendimi takdim etmeliyim (her ne kadar hepiniz olmasa da çoğunuz beni tanıyor olsanız bile) çünkü içinde bulunduğumuz durum düşünüldüğünde, konuya girmeden önce şu soruyu sormak yerinde olur gibi geliyor bana: *Bu konuda konuşma hakkını nereden alıyorum?*

Burada sizin karşınızda bu konuda konuşma hakkını, yetkisini, söylenene bakılırsa, on yıl boyunca psikanalistlere hitaben seminer adı verilen çalışmayı yapmış olmamdan alıyorum. Bazılarınızın bildiği gibi, psikanaliz cemiyeti olarak anılan kurum içinde, dahası bana tam da böyle bir seminer yapma görevini vermiş olan kurum

* Ecole pratique des Hautes Etudes (Uygulamalı Yüksek Öğrenim Okulu): Fransa'nın önde gelen yüksek öğrenim ve araştırma kurumlarından biri. Günümüzde üç kısım ve üç enstitüden oluşmaktadır. Metinde bahsi geçen altıncı şube 1975 yılında kurumdan ayrılarak Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'e (Sosyal Bilimler Yüksek Öğrenim Okulu'na) dönüştürülmüştür. –*ç.n.*

içinde meydana gelen olaylardan dolayı, hakikaten hayatımı adamış olduğum bu görevden çekildim.

Bu konudaki ehliyetimin aynı görevi başka yerde ifa etmeme mani olacak şekilde tartışılır hale gelmediği de iddia edilebilir. Ben gene de bu soruyu şimdilik askıya alıyorum. Eğer bugün verdiğim eğitimi —şu kadarını söyleyeyim— *sürdürme* imkânına sahipsem, yeni bir evre gibi görünen bu dönemi başlatmadan önce, Hautes Etudes'ün bana bu görevi veren bölümünün başkanı Sayın Fernand Braudel'e teşekkürü borç bildiğimi söylemekle işe başlamalıyım. Sayın Braudel'in bir manisi vardı, bu yüzden kendisine saygılarımı sunduğum şu anda burada bulunamayacağını üzülerek bildirdi; verdiğim eğitim yüzünden içine düşmüş bulunduğum tatsız duruma sırf sesim kesilmesin diye, bu şekilde çare olmakla gösterdiği asaleti de saygıyla anıyorum — ki aslında bu eğitimin sadece tarzını ve ününü duymuşluğu vardır, o kadar. Benim durumumdaki birine, bir mülteciye kucak açıldığında en uygun düşen söz, asalet gerçekten de.

Kendisinin derhal imdadıma koşmasında, dostum Claude Lévi-Strauss'un uyarısının payı var; ki bu dostumu da bugün burada görmekten dolayı çok mutluyum. Onun çalışmasıyla alışveriş içinde gelişen çalışmama gösterdiği dikkatin benim için ne kadar değerli olduğunu kendisi çok iyi bilir.

Ayrıca yakınlığını esirgemeyen herkese, özellikle de Ecole normale supérieure* müdürü Sayın Robert Flacelière'e teşekkür ederim; bu salonu Ecole des Hautes Etudes'ün emrine verdi ve onun sayesinde hepinizi ağırlayabilecek genişlikte bir yere sahip olduk. Burada böyle kalabalık bir şekilde bulunduğunuz için sizlere de yürekten teşekkür ediyorum.

Bu bahsettiklerim işin *esasını* ve bu kelimenin Fransızcada mekâna dair olan anlamında, hatta askeri anlamında, verdiğim eğitimin *üssünü* ifade ediyor.** Şimdi asıl konuya, yani psikanalizin temellerine geliyorum.

* Fransa'nın köklü ve saygın yüksek öğrenim kurumlarından biri. Pek çok büyük filozof, yazar, bilim, devlet ve din adamı bu okuldan yetişmiştir. *–ç.n.*

** Özgün metinde kullanılan kelime: *base. –ç.n.*

1

Psikanalizin temelleri deyince, seminerim daha başından itibaren bu temellere, deyim yerindeyse, *ortak olmuştu.* Bizzat praksisin parçası olduğuna göre, psikanalizin kurulmasına somut olarak katkıda bulunduğuna, bu praksisin içinde olduğuna, bu praksisin parçası olan bir öğeye, psikanalist yetiştirmeye yönelik olduğuna göre, psikanalizin de bir öğesiydi.

Bir süre önce, psikanalizin ne olduğuna dair ironik —ve belki idareten, ama içine düştüğüm sıkıntılı duruma göre hiç yoktan iyidir denebilecek— bir kıstas tanımlayabilmiştim, o da şu: Psikanaliz bir psikanalist tarafından verilen tedavidir. Bugün burada bulunan Henri Ey, söz konusu makaleyi hatırlayacaktır, çünkü onun yönettiği ansiklopedide yayımlanmıştı. Kendisi de burada olduğuna göre sözü geçen makalenin sözü geçen ansiklopediden çıkartılması için nasıl canla başla uğraşıldığını söylemem daha kolay olacak; öyle ki onun bile, ki bana karşı ne kadar sıcak duygular beslediğini herkes bilir, tam da psikanalistlerden oluşan yönetim komitesi tarafından planlanmış bu operasyonu durdurmaya gücü yetmedi. Bu makale bazı metinlerimden oluşan bir derleme içinde yayımlanacak, sanırım okuyunca güncelliğini kaybedip kaybetmediğini değerlendirebilirsiniz. Ben kaybettiğine inanmıyorum, hele ki orada ele aldığım tüm sorular, burada karşınızda kurcaladığım sorularla aynıyken; benim burada bulunmamdan, içinde bulunduğum durumdan dolayı gene gündeme gelerek hâlâ aynı soruyu sormama neden oluyorlar: *Psikanaliz nedir?*

Kuşkusuz epeyce muğlak bir konu; bu soru ise hâlâ —bahsettiğim makalede belirttiğim kelimeyle— yarasavarı bir soru olmaya devam ediyor. O vakitler soruyu gün ışığında incelemeyi önermiştim, bugün de hangi noktadan tekrarlamam gerekirse gereksin, size gene aynı öneriyle gelmek istiyorum.

Sorunu yeniden ele aldığım yer aslında değişmiş olan, artık tam anlamıyla içerisi olmayan, dışarıda olup olmadığını ise bilmediğimiz bir yerdir.

Bu hatırlatmam "Böyle de bir anım var" bâbmdan değil. Zaten bu yüzden şu *olgu*'ya işaret ettiğimde, bunun bir anı ya da katiyen bir polemik olmadığını göreceğinizi düşünüyorum: Benim verdiğim, eğitim olduğu belirtilen seminerler, *Uluslararası Psikanaliz Birliği* adını taşıyan uluslararası bir örgütlenmenin *yönetim kurulu* adını taşıyan birimi tarafından hiç de sıradan olmayan bir sansüre tabi tutulmuştur; bu yapılan, eğitimin yasaklanmasından başka bir şey değildir — ama birine psikanalist ehliyetinin verilmesi bakımından bu sansürün *bir anlam ifade etmediği* kabul edilmelidir, aym şekilde söz konusu yasağm, bağlı bulunduğum psikanaliz cemiyetinin uluslararası kuruma üyeliğinin şartı sayılmasının da anlamsız olduğu kabul edilmelidir.

Bu kadarla kalmıyor. Cemiyetin üyeliğinin ancak, benim verdiğim eğitimin *bir daha asla* bu cemiyet bünyesindeki psikanaliz eğitiminde resmen yer almayacağına dair güvence verildiği takdirde kabul edileceği de ifade edildi.

Dolayısıyla burada bana yapılan, başka bir kurumda büyük aforoz adı verilen cezaya benzetilebilir. Aforoz bile, terimin kullanıldığı yerlerde hiçbir zaman geri dönüşü imkânsız kılacak şekilde ifade edilmemiştir.

Bu haliyle var olduğu tek yer, *sinagog* gibi manidar, simgesel bir kelimeyle* gösterilen dinsel cemaattir ve Spinoza da aynen böyle aforoza uğramıştır. 27 Temmuz 1656'da —Freud'un doğumunun iki yüz yıl öncesine denk düşen ilginç bir tarih— Spinoza *herem* cezasına çarptırılır, Katoliklerin büyük aforozuna denk düşen bir aforozdur bu; bir süre sonra da kararın dönüşü olmadığını ekleyen *şammata* cezası alır.

Gene burada da eğretileme oyunlarına giriştiğimi düşünmeyin, katedeceğimiz alanın uzunluğu ve ciddiyeti karşısında bunlar çocukça kaçar. Benim inancıma göre —ve sizin de göreceğiniz gibi— sadece uyandırdığı yankılar bakımından değil, ima ettiği yapı nedeniyle de, bahsettiğimiz bu olay psikanaliz praksisine dair sorgulamamızın kaynağında yer alan bir öğeyi de beraberinde getiriyor.

* *Sinagog* kelimesinin kökü olan *sunagôgê*, Yunancada "bir araya gelme, toplanma, meclis" demek. *–ç.n.*

Psikanaliz camiasının bir nevi Kilise olduğunu söylemeye çalışmıyorum — her ne kadar bunu söylemek imkânsız olmasa da. Gene de ister istemez psikanalizde neyin dinsel uygulamayı çağrıştıracak nitelikte olduğu sorusu ortaya çıkıyor. Ama bugün ileri süreceğim her şeyi ileride kullanacak olmasaydık, burnumuza rezalet kokuları getiren birçok yönü olmasına rağmen bu olguyu hiç vurgulamazdım.

Bu demek değildir ki bu tür durumları umursamayan biriyim. Bunun benim için ve aym şekilde demin adını vermekte tereddüt etmediğim, bu davanın savunucusu olan kişi için, hatta ondan önceki için de komik denecek, gülünecek bir yanı olmadığını bilmelisiniz. Ancak yeri gelmişken söyleyeyim, bütün bu olan bitenin içinde muazzam boyutta bir komiklik yine de gözümden kaçmadı. Aforoz olarak ifade ettiğim olaylarla ilgili değil bu. Daha çok, iki yıl boyunca içinde kaldığım durumla; meslektaşım, hatta öğrencim konumunda olan kişiler tarafından *pazarlık konusu* edildiğimi bilmemle ilgili.

Zira bütün mesele, benim verdiğim psikanaliz eğitiminin geçerliliği konusunda verilecek tavizler ile psikanaliz cemiyetinin uluslararası ehliyetine kavuşması arasında nasıl bir denge tutturulacağıydı. İnsanın başına gelince, tam anlamıyla komik olarak değerlendirebileceği şeyin de bu olduğunu söylemeden geçmek istemem — ileride buna döneceğiz.

Bana kalırsa bunu ancak bir psikanalist tam anlamıyla anlayabilir.

İnsanlık onuru ve İnsan Haklarıyla ilgili bir sürü lafıgüzafın tersine, insan dediğimiz öznelerden birinin pazarlık konusu edilmesi kuşkusuz ender rastlanan bir durum değildir. Herkes, her an ve her seviyede pazarlık konusu olabilir; nitekim toplumsal yapıya dair biraz ciddi bir fikir edinmemizi sağlayan şey takastır. Sözü geçen takas bireylerin, yani toplumsal dayanakların takasıdır; bunlara aynı zamanda özne denir ve özerk olma kutsal hakkına sahip oldukları düşünülür. Siyasetin pazarlıktan ibaret olduğunu herkes bilir; siyasette yurttaş denen aynı öznelerin yüz binlercesi toptan, paketler halinde takas edilir. Dolayısıyla bu bakımdan ortada istisnai bir durum yoktu; bir farkla, demin meslektaşlarım, hatta öğrencilerim dediğim kişiler tarafından pazarlığa tabi tutulmak, dışarıdan bakıldığında bazen başka bir adla anılabilir.

Ancak efendi/hoca konumunda olduğunda bile öznenin hakikati kendinde değil, analizin gösterdiği gibi, üstü örtülü bir nesnede yattığı içindir ki bu nesnenin gün ışığına çıkarılması tam anlamıyla katıksız bir güldürü öğesidir.

İşin bu boyutuna dikkat çekmenin tam sırası olduğunu düşünüyorum, özellikle de bulunduğum noktada buna tanıklık edebilecek durumda olmamdan dolayı, çünkü ne de olsa dışarıdan bakan birinin gözünde bu bahsettiğim belki gereksiz bir ihtiyat, sahte bir tevazu konusu olabilirdi. İçeriden size diyebilirim ki, bu tamamen meşru bir boyuttur, analitik bakış açısıyla yaşanabilir, hatta bu boyutun farkına vardığımız andan itibaren, analitik bakış açısını da aşacak şekilde —yani mizahi açıdan— deneyimlenebilir, ki bu noktada mizah güldürü öğesinin görülüp kabul edilmesidir.

Bu saptama psikanalizin temellerine dair getirdiğim görüşlerin alanı dışında düşünülmemelidir, zira *temel*'in birden fazla anlamı mevcuttur; hatta *temel*'in Kabala'da ilahi varlığın dışavurum tarzlarından biri olduğunu hatırlatmaya gerek bile yok — ki bu düzlemde söz konusu tarz, *pudendum** ile sıkı sıkıya özdeşleştirilmiştir. Analitik bir konuşmada gelip *pudendum*'a dayanmamız hakikaten olağanüstü olur. Bu noktada temeller hiç kuşkusuz *belden aşağısı* biçimini alır, fakat zaten bu aşağı kısımlar bir miktar açıktadır.

Dışarıdan bakanlar bu pazarlıklara benim analiz etmiş, hatta etmekte olduğum bazı kişilerin gayet ısrarla katılmasına şaşabilirler. Ve şunu sorabilirler: Ya analiz ettiklerinizin sizinle ilişkisinde, işi analizin değerini sorgulamaya vardıran anlaşmazlıklar var ya da böyle bir şey nasıl mümkün olabilir? Evet ya, biz de rezalet addedilebilecek bir konudan hareketle *eğitim analizi* denen şeyin —bütün psikanaliz yayınlarında tamamen karanlıkta bırakılan bu praksisin ya da praksisin bu evresinin— ne olduğunu daha net kavrayabilir ve eğitim analizinin amacına, sınır ve sonuçlarına ışık tutabiliriz.

Bu artık bir *pudendum* meselesi değildir. Psikanalizden ne bekleyebileceğimiz, ne beklememiz gerektiği ve neyin ayak bağı, hatta fiyasko kabul edileceği meselesidir.

Bu yüzden lafı hiç evirip çevirmeden, anahatlarını ve muhtemel

* *Lat.* "edep yeri, mahrem". –*ç.n.*

kullanımım daha açık görebilmeniz umuduyla —şimdi söyleyeceklerimin daha en başından, şu soruyu sormaya hazırlanırken— meseleyi *olgu* olarak, bir nesne gibi önünüze koymam gerektiğini düşündüm: *Psikanalizin* —kelimenin geniş anlamıyla— *temelleri nelerdir*? Yani, *psikanalizi praksis olarak kuran, temellendiren şey nedir?*

2

Praksis nedir? Psikanaliz konusunda bu terimin uygun görülüp görülmeyeceğinden kuşkuluyum. Praksis insanın düşünüp taşınarak karar verdiği ve gerçeği simgeselin işleminden geçirmesine imkân tanıyan herhangi bir eylemi belirten en geniş terimdir. İnsanın bu sırada az ya da çok miktarda imgesel ile karşılaşması olsa olsa ikinci derecede önem taşır.

O halde praksisin bu tanımı çok geniş kapsamlıdır. Diogenes gibi insanı değil ama, psikanalizimizi praksisin çok çeşitli ve değişik alanlarında aramaya kalkışmayacağız. Bunun yerine, psikanalizimizi yanımıza alacağız ve o da bizi hemen praksisin, sınırları oldukça belirlenmiş, adıyla sanıyla gösterilebilir noktalarına yöneltecek.

Sorumun çerçevesini oluşturan iki terimi bir geçişle takdime yeltenmeden —ve kesinlikle ironiye sapmadan— önce şunu belirteyim: Burada böyle geniş bir dinleyici topluluğu karşısında, böyle bir ortamda ve böyle ilgili bir toplulukla birlikte bulunmaktan amacım *Psikanaliz bir bilim midir?* sorusunu sormak ve bunu sizlerle birlikte irdelemektir.

Gönderme yaptığım diğer terim olan dinden demin bahsettim ve terimin hakiki anlamında dini kastettiğimi açıkça belirttim; içi kurumuş, metodoloji haline gelmiş, ilkel bir düşüncenin en ırak köşelerine itilmiş bir dinden değil, uygulama içinde gördüğümüz haliyle, yaşamakta olan, capcanlı bir dinden bahsettiğimi ifade ettim. Psikanaliz bu iki kategoriden birinde yer almaya layık olsun olmasın, yine de bilimden ve hatta dinden ne anlamamız gerektiği konusunda bizi aydmlatmaya muktedirdir.

Hemen bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek isterim. Bana denecek ki her halükârda psikanaliz bir araştırmadır. O zaman müsaadenizle —araştırma kelimesini bir süredir pek çok konuda bir tür

parola haline getirmiş olan kamu otoritelerine de hitaben— bu kelimeye pek iyi gözle bakmadığımı belirteyim. Kendi adıma, ben kendimi hiçbir zaman bir araştırmacı olarak nitelemedim. Picasso'nun bir gün etrafmdakileri şaşkına çevirerek dediği gibi, *Ben aramıyorum, buluyorum.*

Nitekim, bilimsel olarak nitelenen araştırma sahasında kesinkes kabul edilebilir iki alan vardır: Arama alanı ile bulma alanı.

İşin tuhafı, neyin bilim olarak nitelenebileceğini gösteren gayet iyi tanımlanmış bir sınıra denk düşer bu. Aym şekilde, arayan araştırma ile din dediğimiz kategori arasında kuşkusuz bazı yakınlıklar vardır. Dinde genelde şöyle denir: *Beni zaten bulmuş olmasaydın aramazdın. Zaten bulunmuş olan* hep arkadadır ama bir tür unutuluşla maluldür. Nitekim böylece sonu belirsiz, hoş bir arayış başlamaz mı?

Bu durumda eğer arayışla ilgileniyorsak, nedeni bu tartışmanın, günümüzdeki deyişle insan bilimleri seviyesinde ortaya çıkardığı şeyin bizi ilgilendirmesidir. Her kim buluyorsa adeta onun adımları altından, *yorumbilgisel hak talebi* diyebileceğim, arama talebi olan bir talep —hep yeni anlamı arayan ve hiç bitmeyen, ama bulan tarafından daha çiçeği burnundayken sökülüp atılma tehdidi altında olan talep— boy gösterir.

Biz analistler ise yorumbilgisiyle ilgileniriz, çünkü yorumbilgisinin hedeflediği anlam geliştirme yolu çoğu kişinin zihninde analizin *yorum* dediği şeyle karışır. Öyle ki yorum, sözü edilen yorumbilgisiyle hiçbir şekilde aynı kefeye konamayacak olsa da yorumbilgisi yorumdan gayet güzel yararlanır. Bu bakımdan en azından psikanaliz ile din kategorisi arasında bağlantıyı sağlayan bir geçit bulunduğunu görüyoruz. Vakti geldiğinde bunu ele alacağız.

Demek ki psikanalize bilim diyebilmek için daha fazlasını isteyeceğiz.

Bilimi bilim yapan şey bir nesnesi olmasıdır. Her bilimin, en azından, *deney(im)* denen ve tekrarlanabilen belli bir işlem seviyesiyle tanımlanan bir nesne tarafından belirlendiğini ileri sürebiliriz. Fakat çok dikkatli olmamız gerekir, çünkü bu nesne değişir ve özellikle de değişim bilimin gelişimi sırasında olur. Şu anda modern fiziğin nesnesinin, fizik biliminin başlangıcındaki —bu başlangıcı

17. yüzyıl olarak tarihlendirdiğimi hemen belirteyim— nesneyle aynı olduğunu söyleyemeyiz. Peki modern kimyanın nesnesi kimyanın doğuşundakiyle —bunu da Lavoisier ile tarihlendiriyorum— aynı mıdır?

Bu saptamalar belki de bizi, en azından taktik olarak, geri çekilmek zorunda bırakıyor ve yeniden praksisten yola çıkarak, praksisin bir alan tarif ettiğini bildiğimize göre, modern bilimin her konuda bilgili biri olmayan bilgini'nin bu alan dahilinde mi tanımlandığını sormaya zorluyor.

Pierre Duhem'in, her bilim Dünya Sistemi denen, üniter bir sisteme gönderme yapmalıdır görüşüne katılmıyorum — bu gönderme sonuçta daima az çok idealisttir, zira özdeşleşme ihtiyacına bir göndermedir. Hatta daha da ileri gidip, pozitivist bilimcinin bakış açısının doğasında bulunan ve daima bütün alanların nihai birliğine gönderme yapan aşkın tümleyenden bile vazgeçebileceğimizi söyleyeceğim.

Sonuçta bunun tartışmalı olduğunu, hatta yanlış bile sayılabileceğini düşünürsek zihnimizi bundan soyutlamamız bir o kadar kolay olur. Bilim ağacının tek bir gövdesi olması gerekmez. Fazla olduğunu da düşünmüyorum. *Tekvin*'in ilk bölümündeki model üzerinden düşünürsek belki iki farklı gövde vardır — bir bakıma bilgi düşmanı olan bu mitosa özel bir önem atfediyor değilim ama, neden psikanalizden bizi bu konuda aydınlatmasını istemeyelim?

Bir praksisin alanı olarak anlaşılan deneyim mefhumuna sadık kalacak olursak, söz konusu mefhumun bir bilimi tanımlamakta yetersiz kaldığım görürüz. Gerçekten de bu tanımlama mesela mistik deneyime gayet güzel uyar. Hatta bu kapıdan mistik deneyime yeniden bilimsel bir saygınlık kazandırırız; mistik deneyime dair neredeyse bilimsel bir kavrayışa ulaşabileceğimizi düşünmeye başlarız. Burada muğlak bir nokta vardır — bir deneyimi bilim sınavından geçirmek, deneyimin kendiliğinden bilim kaynağı olduğu düşüncesini doğurur. Oysa mistik deneyimi bilime dahil edemeyeceğimiz çok açıktır.

Bir saptama daha. Bir praksisin belirlediği alandan hareketle yapılan bilim tanımını simyaya uygulayıp simyanın da bir bilim olmasına izin verir miyiz? Geçenlerde Diderot'nun *Bütün Eserler*'ine da-

hi alınmamış olan, ancak ona ait olduğu kesin görünen küçük bir kitap okuyordum. Kimya Lavoisier'yle başlıyorsa da, Diderot kimyadan bahsetmiyor, bu kitapçığın başından sonuna, o kendine özgü zarif düşünme tarzıyla simyadan bahsediyor. Diderot'nun bizi geçmiş çağlara götürdüğü o göz kamaştırıcı hikâyelere rağmen, sonuçta nasıl oluyor da simyanın bilim olmadığını böyle bir çırpıda söyleyebiliyoruz? Benim gözümde belirleyici olan şu: Uygulamayı yapan kişinin ruhunun saflığı, tam da bu niteliğiyle bu işin temel bir unsuruydu.

Öylesine bir saptamada bulunmuyorum, siz de hissediyorsunuzdur, çünkü belki de psikanalizin Büyük Eseri'nde analistin varlığıyla ilgili benzer bir durumu ortaya çıkartacağız ve bizim eğitim analizinin işte belki de bunu aradığım, benim de belki verdiğim eğitimde son zamanlarda sanki bunu söylediğimi ileri süreceğiz. Son zamanlarda verdiğim eğitimlerde, telaş içinde ve gayet açıkça sorgulamakta olduğum şu merkezi noktaya doğrudan doğruya işaret ediyor ve soruyordum: *Analistin arzusu nedir?*

3

Düzgün işleyebilmesi için analistin arzusu nasıl olmalıdır? Bu soru bizim alanımızın sınırları dışmda tutulabilir mi? Tıpkı bilimlerin (en kendinden emin modern bilimlerin) dışmda tutulduğu gibi. Mesela fizikçinin arzusunun ne olduğu sorgulanmaz.

Bay Oppenheimer'ın hepimizi modern fiziğin temelinde yatan arzuya dair sorguya çekmesi için, hakikaten krizler olması gerekir. Zaten kimse de buna dikkat etmez. Bunun siyasi bir hadise olduğu zannedilir. Bu arzu simya üstadından beklenenle aynı türden bir arzu mudur?

Her halükârda analistin arzusu sorgulamamızın dışında tutulamaz, çünkü analistin eğitimi bu soruyu gündeme getirmektedir. Eğitim analizi ise ancak analist adayını benim kendi cebir dilimde analistin arzusu olarak adlandırdığım noktaya getirmeye hizmet edebilir.

Gene bu noktada, şimdilik sorunun ucunu açık bırakmam gerekiyor. Sizi el yordamıyla "Tarım bilim midir?" türünden bir soruya doğru götürdüğümü hissediyorsunuzdur. Evet de denebilir hayır da.

Bu örneği size, bir nesneyle tanımlanan tarım ile —bunu söylemenin tam zamanı— alanla, yani tarlayla tanımlanan tarım arasında, yani tarım ile tarım bilimi arasında gene de bir fark gözettiğinizi düşünmeniz için verdim. Bahsettiğim fark, kesin ve belirli bir boyutu ortaya çıkarmama yardımcı olur — en baştan işin alfabesine giriyoruz ama bu da şart: *formüle dökme* boyutu.

Formüle dökme, bir bilimin koşullarını tanımlamaya yeter mi? Hiç sanmam. Hakiki bilim gibi sahte bilim de formüle dökülebilir. O halde basit bir mesele değil bu, bilim sayılan psikanaliz birden sorunlu denebilecek özellikler arz etmeye başlıyor.

Psikanalizde formüller neyle ilgilidir? Nesnedeki bu kaymanın nedeni ve ayarlayıcısı nedir? Halihazırda şekil almış psikanaliz kavramları var mıdır? Freud'un analitik deneyimi yapılandırmak üzere öne sürdüğü terimleri adeta dinsel bir koruma altında tutmanın arkasında yatan nedir? Freud varsayılan bu bilimin temel kavramlarını ortaya atan ilk ve tek kişi olarak kalsa bile, bilim tarihinde bu çok mu şaşırtıcıdır? Bu ağaç gövdesi, seren direği, temel direk olmasa uygulamamızı nereye bağlarız? Hatta bahsettiğimiz şeylerin sahiden birer kavram olduğunu iddia edebilir miyiz? Yoksa bunlar oluşmakta olan kavramlar mıdır? Gelişmekte, hareket halinde olan, gözden geçirilecek kavramlar mıdır?

Zannediyorum bu konuda belli bir ilerleme sağlandığını öne sürebiliriz — *psikanalizin bir bilim olup olmadığı* meselesini çözmeye çalışma, bu alanı fethetme yönünde kaydedilen bir ilerleme. İşin doğrusu Freud'un kavramları —psikanalistler dışında kimsenin okumadığı— psikanaliz literatürü denen o sıkıcı, bıktırıcı, caydırıcı silsile içindeki her türlü kuramsal tartışmanın merkezinde tutulduğu halde, gene de onların çok gerisinde duruyoruz; bu kavramların çoğu çarpıtılmış, değerden düşürülmüş, parçalanmış durumda; çok zor olanları da bir kenara atılmış — mesela engellenme (*frustration*) etrafında geliştirilmiş ne varsa hepsinin, Freud'un kavramlarına ve kendisinden türedikleri engellenmeye göre, açıkça geri ve önkavram düzeyinde olduklarını görürüz.

Aynı şekilde, benim etrafımdaki çok nadir birkaç istisna dışında, artık kimse ne Oidipus karmaşasının ne de iğdiş edilme karmaşasının üçüncüyü devreye sokan yapısıyla ilgileniyor.

Psikanalize kuramsal bir statü kazandırmak için, Fenichel gibi bir yazarın, deneyime dair birikmiş ne kadar malzeme varsa hepsini büyük koleksiyoncu edasıyla bir bir sayarak yavanlaştırması kesinlikle yetmez. Elbette belli miktarda olgu toplanmıştır, bunların bölümler halinde gruplandırılması da hepten yararsız değildir — bu bizde alanın bütününde her şeyin baştan açıklandığı izlenimini uyandırabilir. Ancak analiz, ayırt edici bir kuramsal özelliğe bir vakada tekrar rastlaymca, kızınızın neden dilinin tutulduğunu bununla açıklayacağınızı sanmak değildir — çünkü mesele *onu konuşturmaktır*, bu sonuca ise ayırt edici özelliğe göndermede bulunmakla ilgisi olmayan bir müdahaleyle ulaşılır.

Analiz tam da onu konuşturmaktan ibarettir; öyle ki son aşamada, kısaca dil tutulması halinin ortadan kalkmasında ifade bulduğunu söyleyebiliriz, bir vakitler direnç analizi olarak adlandırılan şey işte budur.

Belirti önce, konuştuğu varsayılan öznenin dilinin tutulmasıdır. Konuşursa dili açılır tabii. Ama bu bize neden konuşmaya başladığını söylemez. Sadece ayırt edici bir özelliği belirtir; dili tutulmuş kızın durumunda tahmin edileceği gibi ayırt edici özellik histerik özelliktir.

Histeriğin ayırt edici özelliği tam olarak şudur — histerik, arzusunu konuşma hareketi içinde oluşturur. Nitekim Freud'un gerçekte arzu ile dil arasındaki ilişkileri ifade eden alana bu kapıdan girmesi ve bilinçdışının mekanizmalarını keşfetmesi şaşırtıcı değildir.

Arzunun dille bu ilişkisinin Freud'un gözünden kaçmamış olması onun dehasını yansıtır, ancak bu ilişkinin tam anlamıyla aydınlatıldığı söylenemez — özellikle de aktarım gibi cesametli bir mefhum bunu aydınlatmaya yetmez.

Histeriğin bütün belirtilerini iyileştirmenin en iyi yolu onun histerik arzusunu doyurmaktır; ki histerik kadına göre bu, arzusunu doyurulmamış bir arzu olarak gözlerimizin önüne sermektir, ama bu onun arzusunu *neden* sadece doyurulmamış bir arzu olarak sürdürebildiği sorusunu tamamen alanın dışında bırakır. Böylece histeri bizi analizdeki belli bir ilk günahın izini sürmeye iter. Mutlaka bir ilk günah olmalıdır. Belki de aslolan bir tek Freud'un kendi arzusudur, yani Freud'da bir şeyin hiç analiz edilmemiş olmasıdır.

İlginç bir rastlantı sonucu, seminerimden çekilmem gerektiği sırada tam da bu noktada bulunuyordum.

Aslında Babanın Adları ile ilgili söyleyeceklerimin tek amacı kökeni sorgulamaktı; bilinçdışı adıyla belirttiği deneyim alanına, Freud'un arzusu acaba hangi ayrıcalığı sayesinde bir giriş kapısı bulabilmişti.

Eğer analizin kendi ayakları üzerinde durmasını istiyorsak bu kökene ulaşmamız temel önem taşımaktadır.

Her ne olursa olsun, deneyim alanının bu şekilde sorgulanmasına bir dahaki buluşmamızda devam ederken bize şu gönderme rehberlik edecek: Freud tarafından temel kavramlar olarak sunulan kavramlardan dördünü —*bilinçdışı*, *tekrarlama*, *aktarım* ve *dürtü*— kavramsal olarak hangi statüde göreceğiz?

Geçmişte verdiğim eğitimde bu kavramları, onları da içine alan ve bu alandaki işlemsel değerlerini —yani gösterenin altta yatan, örtük işlevlerini— gözler önüne seren daha genel bir işlevle ilişki içinde nasıl ele aldığımı düşünecek olursak, bir dahaki buluşmamızda, bir sonraki adımımız işte bunlarla ilgili olacak.

Bu sene kendime söz verdim, konuşmamı ikiye yirmi kala bitireceğim, böylece devamında kalmaya müsait olanlar, hemen başka bir meşgaleye koşmak istemeyenler, o günkü sunumumun onlarda uyandırdığı soruları sorma fırsatını bulabilecekler.

Soru ve Cevaplar

Bay TORT— *Psikanalizi Freud'un ve histeriğin arzusuna bağlamanız psikolojizm yapmakla suçlanmanıza neden olmaz mı?*

Freud'un arzusuna yapılan gönderme psikolojik bir gönderme değil. Histeriğin arzusuna yapılan gönderme psikolojik bir gönderme değil.

Şu soruyu sordum: Lévi-Strauss'un toplum statülerinin temelinde gördüğü Yaban düşüncenin işleyişi *bir* bilinçdışıdır, fakat bilinçdışını böyle bir yere yerleştirmek yeterli midir? Yeterliyse, Freudcu bilinçdışını da içerir mi?

Tam anlamıyla Freud'a özgü bilinçdışının yolunu Freud'a histerik hastalar gösterdi. Ben histeriğin arzusunu bu noktada devreye sokuyorum ve Freud'un burada durup kalmadığını söylüyorum.

Freud'un arzusuna gelince, onu daha üst bir seviyeye yerleştirdim. Analiz uygulamasında Freudcu alanın belli bir kökensel arzuya bağımlı kaldığını; bunun hâlâ muğlak, ama psikanalizin sonraki kuşaklara aktarılmasında muğlak olsa da ağırlıklı bir rol oynadığını söyledim. Bu arzu meselesi psikolojik değildir, tıpkı Sokrates'in çözüme kavuşmamış arzusunun da psikolojik olmaması gibi. Sokrates arzuyla ilgili bilgisi haricinde hiçbir şey bilmediğini formüle ettiğine göre, ortada öznenin statüsüne dair başlı başına bir mesele var. Sokrates arzuyu kökensel öznellik konumunda görmeyip nesne konumuna yerleştirmiştir. Eh, nitekim Freud'da da nesne olarak arzu vardır.

15 Ocak 1964

Bilinçdışı ve Tekrarlama

II

Freudcu Bilinçdışı ve Bizim Bilinçdışımız

Yaban düşünce.
Bir şey aksıyorsa vardır nedeni.
Boşluk, engel, buluş, kayıp.
Signorelli.

VAKTİNDE BAŞLAYARAK konuşmamı bir şiirle açacağım, aslında şiirin söyleyeceklerimle hiçbir ilgisi yok — fakat geçen seneki seminerimde, esrarengiz nesne, en saklı nesne üzerine söylediklerimle, yani skopik dürtünün* nesnesi ile bir ilgisi var.

Aragon'un *Elsa'nın Mecnunu* kitabının 73. sayfasmda yer alan "Karşı-Şarkı" adını verdiği kısa bir şiiri.

Görüntün gelip beni buluyor beyhude yere
Ve girmiyor içime sadece onu gösterdiğim bu yerde
Sen yüzünü bana döndüğünde bulacaksın yalnızca
Düşlenen gölgeni bakışımın duvarında

O bedbaht benim aynalarla emsal
Tıpkı yansıtan ama görmeyen o aynalar
Gözüm tıpkı onlar gibi boş ve barındırıyor onlar gibi
Körlüğünün kaynağı olan senin yokluğunu içinde

Bu şiiri, yarıda kesilen o seminere bazılarınızın duyduğu hasrete ithaf ediyorum; seminerde kaygıyı ve *objet petit a*'nın işlevini ele alıyordum.

* Lacan tarafından, özellikle ayna evresinde, bakma ile bakılma arasındaki diyalektik ilişkiyi açığa çıkaran dürtüyü tanımlamak için kullanılan özel terim. –*ç.n.*

Sanırım bu bahsettiğim kişiler, böyle imalı konuşmamı mazur görün, bu kişiler Aragon'un —bizim kuşağın zevklerinin bir yansımasını bulmaktan gurur duyduğum bu hayran olunası yapıt üzerinde anlaşabilmek için hâlâ yaşıtım olan dostlarıma dönmem gerekiyor— şiirini şu esrarengiz satırla devam ettirmesindeki lezzeti hissedeceklerdir: *Böyle dedi En-Naci bir seferinde kendisini bir sünnete davet ettiklerinde.*

Geçen sene seminerimi takip etmiş olanlar *objet a*'nın çeşitli biçimleri ile *eksi fi*'nin [(–φ)] merkezî ve simgesel işlevi arasındaki denklikleri bu noktada yeniden bulacaktır — Aragon'un şiirinin kişisi olan deli şairin ağzından çıkma o karşı-şarkının tarihsel yananlamına yaptığı ve hiç de tesadüfi olmayan o, tabiri caizse, tuhaf gönderme bunu çağrıştırmaktadır.

1

Aranızda seminerime yeni başlayanlar olduğunu biliyorum. Onlar işe şimdiden eski sayılabilecek birtakım yazılarla başlıyorlar. Bilmelerini isterim ki, bu ilk seminerin anlamını kavrayabilmeleri için anlaşılması şart olan noktalardan biri de şu: Uygulamacıların kullandıkları araca karşı nasıl büyük bir horgörü ya da en azından anlayışsızlık içinde olabileceklerini, bunun ne ölçülere varabildiğini şu an bulundukları yerden hayal bile edemezler. Kullandıkları aracı — *sözü*— o uygulamacıların gözünde yeniden değerli kılmak için birkaç yıl bütün gücümle çabalamam gerektiğini bilmeleri gerek; söze hak ettiği saygınlığı yeniden kazandırabilmek ve onların gözünde daha baştan değersizleştirilmiş kelimeler olarak kalmalarını engellemek için, o sözlerin teminatını başka yerlerde aramak üzere gözlerini başka tarafa çevirmelerine mani olmak için çok çaba harcadığımı bilmeliler.

Bu yüzden, en azından bir süre, bilmem hangi dil felsefesine kafamı taktığım, hatta Heideggerci olduğum iddia edilebildi, halbuki bütün bunlar hazırlık niteliğindeydi. Ayrıca böyle bir yerde konuşuyorum diye daha filozofvari konuşacak değilim.

Burada daha rahatlıkla bahsedebileceğim başka bir konuya giriyorum; olsa olsa kavramın reddi olarak adlandırabileceğim mesele-

yi ele almak istiyorum. Bu nedenle, ilk dersimin sonunda da belirttiğim gibi bugün size Freud'un belli başlı kavramlarını tanıtacağım; bu işleve uygun dört kavram seçtim.

Kara tahtada Freud'un kavramları başlığı altındaki ilk iki kavram şunlar: bilinçdışı ve tekrarlama. Bir dahaki sefere ele almayı umduğum aktarım bizi doğrudan, uygulamada ortaya koyma zorunluluğunu hissettiğim, özellikle de analitik tekniği olduğu gibi hayata geçirmede gerekli olan işlemsel süreçlerle tanıştıracak. Dürtüye gelince, ona ulaşmak daha zor —o kadar göz ardı edilmiş bir konu ki— bu sene aktarımı işledikten sonra dürtüye ancak şöyle bir değinebileceğimizi sanıyorum.

Dolayısıyla sadece analizin özünü göreceğiz — özellikle de hem derin anlamda sorunlu olup hem de yön verici nitelikteki eğitim analizinin işlevini ele alacağız.

Dürtüyü ancak bütün bunları gözden geçirdikten sonra belki yıl sonunda —bu kavramın ele gelmesi zor, çetrefilli denebilecek yanını gözden kaçırmadan— ele alabiliriz. Ve de bunu eksik gedik göndermelerle bu alanda at koşturanların tersi bir tutumla yapacağız.

Tahtada gördüğünüz *Bilinçdışı* ve *Tekrarlama*'nın arkasından gelen iki küçük okun hedefi bunları takip eden soru işaretidir. Soru işaretinin neyi gösterdiğine gelince, kavram anlayışımız şunu içermektedir: Kavram her zaman için sonsuz küçüklükler hesabı hangi biçimi gerektiriyorsa onunla ilişkili bir yaklaşım içinde oluşturulur. Eğer kavram, kavramak üzere oluşturulmuş bir gerçeklik yaklaşımını model alıyorsa, gerçekleşmesi ancak sıçrama, sınırı aşma yoluyla tamamlanır. Bu durumda bilinçdışı adı verilen kavramsal oluşumun neye —hangi sonlu niceliğe— varacağım söylememiz icap eder. Aynısı tekrarlama için de geçerlidir.

Tahtada satırın sonunda yazılı olan diğer iki terime, *Özne* ve *Gerçek*'e gelince, geçen sefer sorulan soruya bunlara göre biçim vereceğiz — paradoksal, kendine özgü, bir sonuca varmayan yönleriyle psikanaliz bizim aramızda bilim olarak, bir bilim umudu olarak kabul edilebilir mi?

Önce bilinçdışı kavramını ele alıyorum.

2

Burada toplanmış olanların çoğunluğu benim öne sürmüş olduğum *Bilinçdışı dil gibi yapılanmıştır* önermesi hakkında az çok fikir sahibidir; bu önerme bugün bizler için Freud'un zamanında olduğundan çok daha ulaşılabilir bir alana ait. Bilimselliği su götürmez bir düzlemde somutlaşmış bir örnek vereceğim; Claude Lévi-Strauss'un keşfedip, yapılandırıp geliştirdiği ve *Yaban Düşünce* başlığıyla isabetli biçimde işaret ettiği alandan bir örnek olacak bu.

Her türlü deneyimden, her türlü bireysel çıkarsamadan önce, hatta sadece toplumsal ihtiyaçlara bağlanabilecek kolektif deneyimlerin işin içine katılmasından önce bazı şeyler vardır ki bu alanı örgütler ve ilk kuvvet çizgilerini kayda geçirir. Bu, Claude Lévi-Strauss'un bize totem işlevinin hakikati olarak gösterdiği ve bu hakikatin görünümünü sadeleştiren işlevdir — birincil sınıflandırma işlevi.

Tam anlamıyla insan ilişkileri diyebileceğimiz ilişkilerin kurulmasından önce, bazı bağlantılar çoktan belirlenmiştir. Doğanın dayanak olarak sunduğu ne varsa bu iş için kullanılır; dayanaklar karşıtlık temaları halinde düzenlenir. Doğa —deyim yerindeyse— gösterenleri sağlar, gösterenler ise insanlar arası bağlantıların başlangıçlarını örgütler, bu bağlantılara yapı ve model sunar.

Bizim için önemli olan, bu noktada —düşünen, kendini konumlandıran öznenin oluşumundan önce— sayı saymanın olduğunu ve öznenin kendini bu sayma işlemine konumlandırdığım görmektir; sayıların sayılması ve bu sayılmada sayanın daha baştan orada olmasıdır. Özne kendini ancak daha sonra böyle, sayan biri olarak görüp tanıyacaktır. Zihinsel seviyesi ölçülürken *Üç kardeşim var, Paul, Ernest ve ben* diyen ufaklığın* sözlerini kavramakta zorlanan naif kişiyi hatırlayalım. Oysa çocuğun böyle sayması çok doğal — önce üç kardeş Paul, Ernest ve ben sayılır, sonra da ilk beni düşünmem gereken diğer seviyedeki ben, yani sayan ben vardır.

* Alfred Binet'nin söz ettiği bir-örnek; bkz. A. Binet ve Th. Simon, *The Development of Intelligence in Children*, çev. Elizabeth Kite, New Jersey: Publications of The Training School at Vineland, 1916, s. 228. –*ç.n.*

Günümüzde —insan bilimi olarak nitelenebilecek, ancak her türlü psiko-sosyolojiden ayırt edilmesi gereken, model olarak öznellik öncesi bir tarzda, tek başına, kendiliğinden iş gören birleştirme işlemini kullanan bir bilimin, yani dilbilimin oluşumunu yaşadığımız tarihsel dönemde— bilinçdışına sahip olduğu statüyü veren bu dilsel yapıdır. En azından, bilinçdışı terimi altında nitelenebilir, ulaşılabilir ve nesnelleştirilebilir bir şey bulunduğuna dair teminatı sağlayan bu yapıdır. Fakat ben psikanalistlere, geliştirecekleri fikirler için kendilerine sağlam bir zemin sunan bu alanı göz ardı etmemelerini söylediğimde, bu dediğim tarihsel olarak Freud tarafından ortaya atılan kavramları bilinçdışı terimi altında toplamayı düşündüğüm anlamına mı gelir? Hayır efendim! Bence öyle değil. Freud'un kavramı olan bilinçdışı, başka şeydir, bugün size onu göstermeye çalışacağım.

Bilinçdışının dinamik bir kavram olduğunu söylemek yetmez; bu olsa olsa özel bir esrarengiz durumun yerine alelade bir esrarengizliği koymak olur — kuvvet genelde geçirimsiz, mat bir yere işaret eder. Bugün nedenin işlevinden bahsedeceğim.

Felsefi eleştiri açısından geniş bir göndermeler dünyasına girdiğimin farkındayım, öyle ki göndermeler arasında seçim yapmam kolay değil — fakat seçmek zorunda kalacağız. Dinleyicilerimin en azından bir kısmının hevesi kursağında kalacak ama sadece şunu belirtebilirim, Kant'ın *Olumsuz Büyüklükler Üzerine Deneme*'sinin, nedenin işlevinin her türlü kavramsal idrak karşısında daima arz ettiği o boşluğu (*béance*) nasıl güzel yakaladığım görebiliriz. Bu denemede aşağı yukarı şöyle denir: Sonuçta neden, çözümlenmesi imkânsız bir kavramdır, eğer aklın kuralı, *Vernunftsregel*, daima bir *Vergleichung*, yani denklik gerektiriyorsa, akılla anlaşılması imkânsızdır ve esas itibariyle nedenin işlevinde, aynı yazarın *Prolegomena*'da kullandığı terimle, belli bir *boşluk* kalır.

Neden meselesinin oldum olası filozofların başına dert olduğunu ve Aristoteles'teki dört nedenin dengeye oturtulmasının sanıldığı kadar kolay olmadığım göstermeye kalkışmayacağım — çünkü burada felsefe yapmak üzere bulunmuyorum ve böyle birkaç göndermeyle bu kadar zor bir işin altından kalkabileceğimi de iddia etmiyorum; işaret ettiğim kaynaklar olsa olsa üzerinde ısrarla durduğum

bu konuda ne demeye çalıştığıma dair hassasiyeti artırmaya yeterli olabilir. Bana göre, Kant nedeni saf akıl kategorilerinde hangi kipe dahil ederse etsin —açıkça söyleyecek olursak, Kant nedeni ayrılmazlık ile topluluk arasındaki ilişki tablolarına dahil eder— neden bu sebeple hiç de daha rasyonelleştirilmiş olmaz.

Neden, bir zincirdeki belirleyici unsurdan, başka deyişle *yasadan* farklıdır. Örnek olarak etki ve tepki yasasında görselleşen tasviri düşünün. Burada tek bir ilke geçerlidir denebilir. Biri olmadan öteki olmaz. Yere çarpan bir cismin kütlesi, kendi canlı kuvvetine karşılık düşen tepkinin nedeni değildir; kütlesi, geri tepme etkisiyle ona dönüp tutarlılığını bozan kuvvete dahildir. Belki en sonu hariç, burada boşluk yoktur.

Buna karşılık, nedenden her bahsettiğimizde ortada muhakkak kavramsallık-karşıtı, tanımsız bir şey vardır. Aym evreleri gelgit hareketlerinin nedenidir — bu canlı, somut bir şeydir, o sırada neden kelimesinin yerli yerince kullanıldığını biliriz. Veya miyasmalar ateşlenmeye neden olur — bununsa bir anlamı yoktur, bir boşluk vardır ve bir şey bu aralıkta salınır durur. Uzun sözün kısası, bir şey aksıyorsa vardır nedeni.

Evet! Freudcu bilinçdışımn işte bu noktada, neden ile onun etkilediği arasında daima aksayan bir şey olan noktada yer aldığını el yordamıyla size göstermeye çalışıyorum. Önemli olan bilinçdışının nevrozu belirlemesi değildir — Freud bu konuda rahatlıkla sorumluluğu üzerinden atıp işin içinden sıyrılır. Eninde sonunda bir şey bulunacaktır, artık salgılarla ilgili bir belirleyici mi olur, hiç önemli değil — onun için fark etmez. Çünkü bilinçdışı bize nevrozun bir gerçekle uyumlulaştığı boşluğu gösterir — gerçeğin kendisi belirlenmese de olur.

Bu boşlukta bir şeyler meydana gelir. Boşluk kapansa nevroz iyileşir mi? Sonuçta sorunun ucu daima açık kalır. Sadece nevroz başkalaşır, kimi zaman sadece bir rahatsızlık, Freud'un dediği gibi bir *yara izi* olur — nevrozun değil bilinçdışının yara izi. Bu topolojiyi pek ustaca evirip çeviremiyorum, çünkü vakit yok — doğrudan konuya giriyorum ve Freud'un metinlerine döndüğünüzde bahsettiğim terimlerin size rehberlik edeceğini düşünüyorum. Peki Freud nereden yola çıkıyor? *Nevrozların Etiyolojisi*'nden. Ve nedenin

ayırt edici özelliği olan o delikte, yarıkta, o boşlukta ne buluyor? *Gerçekleşmemiş* bir şey.

Reddetmek diyorlar. Konuyu fazlaca hızlı geçmek oluyor bu — nitekim bir süredir reddetmek dendiğinde neden bahsedildiğini bilmiyoruz. Bilinçdışı bize kendini önce, deyim yerindeyse, *doğmamış olanın* alanında askıda bekleyen bir şey olarak gösterir. Bastırmanın getirip buraya bir şeyler yığmasına hiç şaşmamalı. İkisi arasındaki ilişki, çocuk düşürten ebenin araf ile ilişkisinin aynısıdır.

Bu boyut gerçekdışı ya da gerçekten kopuk bir düzlemde değil gerçekleşmemişlik düzleminde düşünülmelidir. Bu hayaletler bölgesinde bir şeyleri yerinden oynatmak ne de olsa tehlikelidir ve belki de analistin üstüne düşen —eğer hakikaten bu görevi üstlendiyse— mecburen orada mahsur kalmaktır; hayaletler dünyasını uyandırdığı ama hayaletlerini gün ışığına çıkarmayı her zaman beceremediği kişiler tarafından, *gerçek anlamda* mahsur bırakılmasını kastediyorum. Bu konudaki bütün söylemler zararsız değildir — son on yıldır benim sürdürmekte olduğum söylemin bile bazı zararlı etkileri olabilir. Bu yüzden umumi bir konuşmada bile öznelerin hedef alınması ve Freud'un deyişiyle tam göbeğinden vurulması — Freud rüyanın en son kertede bilinmeyen merkezini belirtmek üzere, *rüyanın göbeği* tabirini kullanır— boşuna değildir; göbek, tıpkı kendisini temsil eden anatomik göbek gibi, o bahsettiğimiz boşluktan başkası değildir.

Tam da yakındakine hitap ettiği için, umumi konuşma tehlikelidir — Nietzsche bunu biliyordu, belli bir tür konuşma ancak en uzaktakine hitaben yapılabilir.

Doğruyu söylemek gerekirse, bilinçdışmm bu bahsettiğim boyutu, Freud'un gayet doğru tahmin ettiği gibi, *unutulmuştu.* Gayretkeş düzeltoterapistler haline gelen ikinci ve üçüncü kuşak analistlerin çabaları sayesinde bilinçdışı Freud'un mesajına kendini kapatmıştı; analistler analitik kuramı psikolojileştirerek kendilerini bu boşluğa dikiş atmaya vakfetmişlerdi.

Şahsen ben bunu yeniden açarken katiyen tedbiri elden bırakmıyorum, inanın.

3

Benim kuşkusuz şimdi, şu yaşadığım tarihteki, çağdaki yaklaşımım, neden dediğimiz alandaki o boşluğun ortaya çıktığı yere gösterenin yasasını getirmek yönünde. Fakat gene de psikanalizde ne olduğunu anlamak istiyorsak, bilinçdışı kavramını Freud'un bu kavrama biçim verirken geçtiği aşamalarla birlikte düşünmek durumundayız; çünkü kavramı tamamlayabilmemiz için bizim de bu sürecin sonuna kadar gitmemiz gerekir.

Freudcu bilinçdışının kendinden önce var olan, hatta ve hatta ona eşlik eden ve şimdi onun etrafında varlığını sürdüren, bilinçdışı adı verilen biçimlerle hiçbir alakası yoktur. Ne demek istediğimi anlamak için açın, André Lalande'ın sözlüğüne bakın. Georges Dwelshauvers'm kırk yıl kadar önce Flammarion'dan çıkan kitabında* gayet güzel çıkarttığı listeyi okuyun. Kendisi burada sekiz-on bilinçdışı biçimi sıralar, bunlardan zaten bilmediğiniz hiçbir şey öğrenemezsiniz, hepsi sadece bilinçli-olmayan'ı, az ya da çok bilinçli olanı vb. anlatır; aynı şekilde psikoloji alanında geliştirilmiş daha binlerce bilinçdışı çeşidini ekleyebilirsiniz bunlara.

Freudcu bilinçdışı kesinlikle hayal gücüne dayalı yaratımın romantik bilinçdışı değildir. Geceleyin ortaya çıkan ilahi varlıkların mekânı değildir. Kuşkusuz orası da Freud'un bakışını yönelttiği yerle tamamen alakasız değildir — ancak Freud'un romantik bilinçdışı terimleri bayrağını devralan Jung'la arasma mesafe koyması, psikanalizin başka bir şey getirdiğinin yeterli göstergesidir. Aynı şekilde yalnız filozof Eduard von Hartmann'ın bir ömür üzerinde çalıştığı, içine her şeyi tıkıştırabileceğiniz, karman çorman bilinçdışı da Freudcu bilinçdışı değildir; zaten fazla uzağa gitmeye de gerek yok, çünkü Freud *Rüyaların Yorumu*'nun** yedinci bölümündeki bir notta kendisi bu farka değinir — yani, Freud'da neyin farklı olduğunu göstermek için ona daha yakından bakmak gerekir.

* *L'Inconscient* (Bilinçdışı), Paris, 1916. *–ç.n.*

** Lacan, *Traumdeutung* başlığını *La Science des rêves*, yani "Rüyaların Bilimi" diye çeviriyor. *–ç.n.*

Daima ilk ve en eski sayılan karanlık bir iradeye az çok bağlı görülen bütün bu bilinçdışılara karşı, bilinçten önce var olan o şeye karşı Freud şunu ifşa eder: Öznede ne olup biterse, bilinçdışı düzeyinde, bununla her noktada türdeş olan bir şey vardır — o şey bilinç düzeyindeki kadar işlenmiş bir biçimde dile gelir ve işlev gösterir, öyle ki bilinç kendisine özgü gibi görünen bir ayrıcalığı kaybetmiş olur. Freud'un en ufak metninden bile çıkartılabilecek bu basit saptamanın hâlâ nasıl dirençlere yol açtığını biliyorum. Bu konuda söz ettiğim yedinci bölümün "Rüyalarda Unutma" başlıklı altbölümünü okuyun; Freud unutma konusunda sadece gösterenin rolüne göndermede bulunur.

Ben bu topyekûn gönderme ile yetinmeyeceğim. İlkin Freud tarafından bilinçdışı görüngüsü olarak ortaya konan şeyin işleyişini size harfi harfine saydım. Rüyada, sakareylemde, espride... ilk dikkati çeken şey nedir? Bir engel olarak ortaya çıkmaları.

Engel, kusur, yarık. Söylenen, yazılan cümlede bir tökezleme olur. Freud bu görüngülerden kendini alamaz ve bilinçdışını buralarda arar. Başka bir şey o noktada gerçekleşmeye çalışmaktadır — evet sanki kasıtlı gibi durur ama zamanlaması tuhaftır. Bu boşluktan —kelimenin tam anlamıyla— *doğan* şey, *buluş* olarak kendini gösterir. Freud'un keşifleri bilinçdışında olan bitenle öncelikle bu şekilde karşılaşır.

Buluş aynı zamanda çözümdür; ille de tamamlanmış değildir, ancak ne kadar tamamlanmamış olursa olsun onda Theodor Reik'ın mükemmelen dikkat çektiği —Reik sadece dikkatimizi çekmiştir, çünkü ondan önce Freud bunu fark etmemizi sağlamıştır—, özel vurgusuyla bize dokunan o her-ne-ise vardır, yani *sürpriz* vardır: Öznenin kendisini aştığını hissettiği, ona umduğundan hem azım hem fazlasını veren sürpriz; fakat her ne olursa olsun kişinin beklediğine kıyasla eşsiz bir değerdedir.

Ancak bu buluş daha ortaya çıktığı anda bir yeniden buluş olur ve üstelik hep kaçtı kaçacak bir hali olduğundan kayıp boyutunu tesis eder.

Bir eğretilemeye başvuracak olursak, mitosta iki kere kaybedilen Euridike, analist Orpheus ile bilinçdışı arasındaki ilişkiye dair sunabileceğimiz en etkili imgedir.

Bu bakımdan —konuya biraz mizah katmama izin verirseniz— bilinçdışı için geçerli olan şey, biricik olduğu herkesçe bilinen aşk için geçerli olanın taban tabana zıddıdır; *elimi sallasam ellisi* deyimi buraya gayet güzel uyar.

Süreksizlik; görüngü olarak bilinçdışının bize ilkin göründüğü temel biçim budur — bu süreksizlik içinde bir şey bocalama görüntüsü arz eder. Peki bu süreksizliğin Freud'a keşif yolunu açan, başlatıcı, mutlak bir niteliği varsa, onu —sonraki analistlerin yapma eğiliminde olduğu gibi— bir bütünlük artalanına mı konumlandırmamız gerekir?

Acaba *bir,* süreksizlikten önce mi gelir? Öyle olduğunu düşünmüyorum; son yıllarda bütün öğrettiklerim de kapalı bir *bir* zorunluluğunu kapı dışarı etmeye yönelikti — kapalı bir *bir*: Gücünü, onu sarıp sarmalayan ruhsallık göndermesinden alan bir serap, bu sahte birliği barındıran organizmanın bir tür ikiz eşi. Sizin de kabul edeceğiniz gibi, bilinçdışı deneyiminin ortaya çıkardığı *bir*, yarılmanın, çizginin, kopuşun *bir*'idir.

Burada *bir*'in yanlış anlaşılan bir biçimi karşımıza çıkıveriyor: *Unbewusste*'deki* *Un/bir.*** Şunu belirtelim, *Unbewusste*'nin sınırı *Unbegriff*'tir — yani kavram olmayan değil, eksiklik kavramı.

Artalan nerededir? Yokluk mudur? Hayır. Kopuş, yarık, açılma çizgisi... bunlar yokluğu ortaya çıkarır — tıpkı çığlığın sessizlik artalanı üzerinde kendini göstermeyip, tersine sessizliği öne çıkarması gibi.

Bu ilk yapıyı elden bırakmazsanız bilinçdışıyla ilgili meselelerde şu ya da bu kısmi yöne teslim olmaktan kendinizi korursunuz — mesela kendi tarihçesine yabancılaşan öznede, söylemin kesintiye uğramasının öznenin arzusuyla örtüştüğü seviyede bu olmaz. Daha radikal bir bakış açısıyla, bilinçdışını bir eşzamanlılık boyutuna konumlandırmanız gerektiğini görürsünüz: Bir varlık seviyesine, öyle bir varlık ki her şeye yönelebilmelidir; yani sözceleme öznesi seviyesine konumlanmalı. Cümlelerde, kiplerde kayboldukça bulunmalıdır; bir ünlemde, emirde, çağrıda, hatta tereddütte esrarını koruyan

* *Alm.* "bilinçdışı". *–ç.n.*

** *Fr. un* "bir" anlamına gelir, *Alm. un* ise olumsuzluk önekidir. *–ç.n.*

da konuşan da hep o olmalıdır — kısacası, bilinçdışında gelişip serpilen her şeyin, Freud'un rüyayla ilgili söylediği gibi merkezi bir nokta etrafında, bir mantarın ipliksi kökleri misali yayıldığı seviyeden bahsediyoruz. Söz konusu özne hep belirsiz öznedir.

Oblivium, uzun *e* ile *lēvis* demektir — yani cilalı, birleşik, dümdüz.* *Oblivium*, silen anlamına gelir — neyi? Bu haliyle göstereni. Bir şeyin, başka bir şeyin üstünü çizme işlevini üstlenmesini işlemsel bakımdan mümkün kılan temel yapıyı burada tekrar buluyoruz. İleride bahsedeceğimiz bastırmadan yapısal olarak daha eski bir seviye. Freud'un ta en başından beri sansür işlevinde vurguladığı nokta, bu işlemsel silme unsurudur.

"Havyarlamak" tabir edilen makaslama çeşidi, yani Rus usulü sansürdür bu, ya da Heinrich Heine'nin *Almanya Kitabı. Bay ve Bayan Falanca, Özgürlük Adlı Güzel Çocuğun Doğumunu Müjdeler*' in başındaki gibi Alman usulü sansür — sansürcü Doktor Hoffmann *özgürlük* kelimesinin üstünü çizer. Elbette bu düpedüz maddi sansür sonucunda, kelimenin nasıl bir etki kazandığını sorabiliriz, ama bu ayrı meseledir. Fakat bilinçdışının dinamizmi en etkili şekilde neyle ilgiliyse işte o bu noktada yatmaktadır.

Hakkıyla incelenmemiş bir örneği burada tekrar ele alabiliriz; örneği veren Freud'dur, Orvieto'da katedrali gezdikten sonra *Signorelli* kelimesini nasıl unuttuğunu, belleğinin nasıl bir engelle karşılaştığını bu örnek üzerinden gösterir.** Metinde şunu görmemek mümkün müdür: Ortaya çıkan ve kendini kabul ettiren şey bir eğretileme değildir, kaybolmanın, silinmenin, *Unterdrückung*'un*** gerçekliğidir, alta girmesidir. *Signor* (*Herr*) kelimesi alta girer — bir keresinde mutlak hâkim dediğim şey, kısaca ölüm buradan kaybolmuştur. Dahası, bütün bunların gerisinde görünen, kendi arzusunu hale yola sokmak için babanın ölümü mitoslarından medet uman Freud'un bu ihtiyacı değil midir? Sonuçta Freud kendi mitosunda Tanrı'nın öldüğünü ilan ederek Nietzsche ile buluşur. Hatta belki

* *Oblivium-oblivio, Lat.* "unutuş" anlamında; "üst, üzeri" anlamındaki *ob* öneki ve düzgün anlamındaki *lēvis* kökünden türemiştir. *–ç.n.*

** Bkz. *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi*, çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel, 1996. *–ç.n.*

*** *Alm.* "baskılama". *–ç.n.*

nedenleri de aynıdır. Çünkü *Tanrı öldü* mitosu —kendi adıma ben bu mitostan çağdaş aydınların çoğunun aksine emin değilim; bu sözlerim ne tanrının varlığım ilan etmek gibi ne de İsa'nın dirilişine inanç gibi alınmalı—, bu mitos belki de sadece iğdiş edilme tehdidine karşı bulunmuş bir sığınaktır.

Eğer Orvieto katedralindeki kıyametle ilgili duvar resimlerini okumayı biliyorsanız, o resimlerde iğdiş edilme tehdidini görebilirsiniz. Bilmiyorsanız Freud'un trendeki konuşmasını okuyun — sadece cinsel gücün bitişinden bahsedilmektedir, doktor olan muhatabı Freud'a genelde hastaları için bunun ne kadar dramatik olduğunu söyler; Freud *Signorelli* adını bu doktor karşısında unutmuştur.

Dolayısıyla bilinçdışı daima öznedeki bir kesintide bir bocalama gibi kendini gösterir — buradan da Freud'un arzuyla benzeştirdiği bir buluş filizlenir; geçici olarak bu arzuyu, öznenin kendini beklenmedik bir noktasında yakalayıverdiği o söylemin çıplak düzdeğişmecesine konumlandıracağız.

Freud ve onun babayla olan ilişkisi hakkında şunu unutmamalıyız: Bir kadın muhatabına söylediği gibi, bütün anlama çabalarına rağmen Freud'un gelip vardığı nokta *Kadın ne ister?* sorusuna bir cevap bulamadığım itiraf etmek olmuştur. Aslında kadınlarla ilişkilerine, —Jones'un zarif ifadesiyle— karısına olan düşkünlüğüne rağmen, asla çözemediği bir sorun olarak kalmıştır bu. Diyebiliriz ki, Freud kendini histerik adı altındaki ötekine adamasaydı, ondan mükemmel tutkulu bir idealist olurdu.

Seminerimi hep belli bir noktada, ikiye yirmi kala bitirmeye karar verdim. Görüyorsunuz ya, bugün bilinçdışının işlevini tamamlayamadım.

Soru ve cevap kısmı eksik.

22 Ocak 1964

III

Kesinliğin Öznesi

Ne olmak ne de olmamak.
Arzunun sonluluğu.
Ele gelmeyen.
Bilinçdışının konumu etiktir.
Kuramda her şey yeni baştan gözden geçirilmelidir.
Kartezyen Freud
Histeriğin arzusu

GEÇEN HAFTA bilinçdışına bir boşluk yapısı üzerinden giriş yapmam üzerine, dinleyicilerimden Jacques-Alain Miller, önceki yazılarımdan, kendisinin eksikliğin yapılandırıcı işlevi olarak saptadığı konunun izini sürerek mükemmel bir özet çıkarmış ve gözüpek bir bağlama yaparak bunları benim arzunun işlevinden bahsederken "olma eksikliği çekmek/olamamak (*le manque-à-être*)" olarak adlandırdığım durumla birleştirmiş.

En azından verdiğim eğitimle ilgili bazı mefhumlara sahip olanlar için gerekliliği su götürmeyen bu özeti çıkarırken bana da ontoloji yaklaşımım hakkında sorular sordu.

O sohbete ayrılan süre içinde ona cevap vermem mümkün olmadı ve önce ontoloji terimiyle onun neyi kastettiğini belirlemesinde karar kıldık. Ancak katiyen soruyu uygunsuz bulduğumu zannetmesin. Hatta dahası da var. Özellikle şu anlamda tam denk geldi: O boşluğun ontolojik bir işlevi var, bu işlev en temel unsuru niteliğinde olduğundan bilinçdışının işlevini onun vasıtasıyla gündeme getirmem gerektiğini düşündüm.

1

Bilinçdışı boşluğu *ontoloji öncesidir* diyebiliriz. Bilinçdışının ilk ortaya çıkışındaki fazlasıyla unutulmuş —unutulması da gayet manidar olan— bir özelliği, bilinçdışının ontolojiye uygun olmadığını ısrarla vurguladım. Önce Freud'a, kâşiflere, ilk adımları atanlara görünmüş olan, analizde gerçek anlamıyla bilinçdışına gözünü alıştırıp bakan herhangi birine hâlâ görünen şey şudur, bilinçdışı söz konusuyken mesele olmak ya da olmamak değil, gerçekleşmemiş olmaktır.

Arafın işlevinden bahsettim, gnostiklerin inşalarında ara varlıklar olarak adlandırılan perilerden, cücelerden, hatta bu müphem varlıkların daha tekâmül etmiş biçimlerinden de bahsedebilirdim. Şunu unutmayalım, Freud bu dünyayı kurcalamaya başladığında dile getirdiği bir dize o zamanlar endişe ve huzursuzluk uyandırır nitelikteydi — *Flectere si nequeo superos Acheronta movebo*;* altmış yıllık deneyimden sonra bu dizenin taşıdığı tehdidin tamamen unutulmuş olması dikkat çekici. Cehenneme açıldığı söylenen bir kapının sonradan böylesine sterilize edilmiş olması dikkate değer.

Fakat alenen daha aşağı bir dünyaya açıldığı söylenen kapının, çok nadir istisnalar dışında hiçbir yerde, o zamanlar metapsişik denen mevcut araştırma alanlarıyla; cinlerle, perilerle temas kurma, ruh çağırma cinsinden spiritüel uygulamalarla; mesela telepatinin izini sürmeye çalışan Myers'in gotik psikolojisi gibi uygulamalarla ciddi bir işbirliği içine girmemiş olması da anlamlıdır.

Elbette Freud bu olgulara deneyimi içerisinde karşısına çıktıkça şöyle bir değinir. Ancak onun kuramlaştırması kesinlikle rasyonalist ve zarif bir indirgemecilik yönünde gelişir. Günümüzde analitik çevrede —gayet manidar olarak, sterilize edilmiş biçimde— *psi* (Ψ) görüngüleri adı verilen görüngülere bel bağlayanlar istisnai, hatta anormal kabul edilir. Akla mesela Servadio'nun** araştırmaları geliyor.

* Tanrılara boyun eğdiremezsem cehennemi ayağa kaldırırım. *–ç.n.*

** Emilio Servadio (1904-1994): İtalyan psikanalist; İtalyan Psikanaliz Cemiyeti'nin iki dönem başkan yardımcılığını yaptı. Paranormal görüngülerle ilgilendi, psikanaliz ile telepati arasındaki bağları araştırdı. *–ç.n.*

Tabii kendi deneyimimiz bizi o tarafa yöneltmedi. Bizim bilinçdışma dair araştırmamızın sonucu tam tersine belli bir kuruma yönünde gelişiyor; bir nevi kurutulmuş bitki koleksiyonuna indirgenmiş durumda; rahatlıkla doğa sınıflandırmasına benzetilebilecek, açıklamalı bir katalog halini almış, sınırlı örnekleme sahip bir koleksiyon. Geleneksel psikoloji çerçevesinde, insan arzusunun sonsuz, gem vurulmaz niteliğinden bahsetsek de —ve buna bilmem hangi ilahi pabucun damgasını vurduğunu düşünsek de— analiz deneyiminin ifade etmemize izin verdiği şey, aslında arzunun işlevinin sınırlı olduğudur. Arzu, insanın kapasitesi dahilindeki başka tüm noktalardan çok daha fazla, bir yerde gelip sınırına dayanır.

Bütün bunlara döneceğiz, fakat şunu vurgulamak istiyorum; *arzu* dedim, *haz* demedim. Haz, insanın kapasitesi dahilindeki deneyimlerin nerelere kadar uzanabileceğinin sınırını çizer — haz ilkesi homeostaz ilkesidir. Arzu ise çeperini, sabitlenmiş ilişkisini, sınırını kendi bulur ve bu sınırla bağlantısı sayesinde, haz ilkesinin dayattığı eşiği aşıp bir arzu olarak ortaya çıkar.

Freud'un dinsel hassasiyete dahil olan, "okyanusvari özlem" diye adlandırdığı şeyden vazgeçmesi sadece ona özgü değildir. Kendi deneyimimiz de bizi bu özlemi bir düşleme (*fantasme*) indirgemeye sevk eder, başka yerde sağlam temelleri olduğunu göstererek bu özlemi, Freud'un din konusunda söylediği gibi, yanılsamanın mekânına koymamızı sağlar.

Bilinçdışının işlevinde varlığa dair olan şey o yarıktır; bizim alanımızdaki macerası alabildiğine kısa görünen o şey bir anlığına o yarıktan gün ışığına çıkar — bir anlığına, çünkü kapanış ânı olan ikinci merhale bu kavrayışa yitip giden bir nitelik kazandırır. Buna döneceğim, hatta belki de bağlam yüzünden şimdiye kadar geri durduğum bu adımı şimdi atabilirim.

Biliyorsunuz el yakan bir bağlam bu. Zamanın işlevleriyle ilgili teknik alışkanlıklarımız —analiz edilmesi gereken nedenlerden ötürü— öyle hassas bir hal aldı ki, bizim disiplinimiz dışında başka her yerde tarif edilen çok temel ayrımları burada da tarif etmek istediğimde, az çok savunmaya kaçan tarzda bir tartışma yolu tutturmam gerekti.

Bilinçdışının tanımlanması seviyesinde bile —sadece Freud'un

birincil süreçten bahsederken, o da ancak el yordamıyla, ister istemez yaklaşık biçimde söyledikleri temel alınacak dahi olsa— bilinçdışında olup bitenlerin çelişkinin, uzamsal-zamansal yerleşim boyutunun ve zaman işlevinin erişimi dışında olduğunu fark etmek mümkündür.

Arzu, sadece geçmişe ait bir imgeden sırtlandığı şeyi, hep kısa ve sınırlı bir geleceğe doğru taşıyorsa da, Freud gene de onun *yıkılmaz* olduğunu söyler. Yıkılmaz kelimesi kullanılmıştır, ama bahsedilen bütün gerçeklikler içinde en dayanıksız olanıdır. Şayet yıkılmaz arzu zamanın elinden kaçıyorsa, şeylerin düzeni içinde hangi kategoriye aittir? Çünkü şey dediğimiz, bir süreliğine hep aynı devam eden şey değilse nedir? Şeylerin tözü olan süresinin yanında, başka bir zaman biçimi —mantıksal bir zaman— ayırt etmek de gerekmez mi? Biliyorsunuz bu konuyu bir yazıda ele almıştım.*

Burada yine geçen sefer size işlevinden bahsettiğim o yarığın nabız atışlarındaki ritmik yapıyı buluyoruz. Belirip akabinde yitip gitme bu mantıksal zamanın iki noktası, ilk ile son arasında gerçekleşir — önseziye dair bir şeyin hep düştüğü, hatta kaybolduğu o görme ânı ile bilinçdışının kavranışının aslında nihayete ermediği o ele gelmez, aldatıcı geri kazanma ânı arasında.

O halde varlık bakımından bilinçdışı yakalanması zor olandır — fakat onu bir yapıda, daha önce bu şekilde ifade edilmemiş zamansal bir yapıda kuşatmayı başarabiliriz.

2

Freud'dan bu yana, analitik deneyimin devamında, boşluktan çıkan şeye hep horgörüyle bakıldı. Oradan çıkan hayaletleri —*Rüyaların Yorumu*'nun dönüm noktalarından birinde Freud'un başvurduğu benzetmeyle— *kanla beslemedik.*

Başka şeyle ilgilendik; işte bu sene ben size bunu göstermek üzere buradayım: İlginin nasıl hep —analizde hakkında pek az konuşulan, adeta kâhinvari konuşulan— yapıları ortaya çıkarmak yö-

* Bkz. "Le temps logique et l'assertion de certitude anticipée", *Ecrits*, Paris: Seuil, 1966, s. 197-213. *-ç.n.*

nüne kaydığını göstermeyi istiyorum. Analistlerin kendi deneyimlerinden getirdikleri en mükemmel kuramsal tanıklıkları okurken sıklıkla onları yorumlamamız gerektiğini hissederiz. Vakti geldiğinde bunu size göstereceğim; deneyimlerimiz içinde en canlı, en yakıcı olanı, yani aktarım ile ilgili konuşurken, bu deneyim hakkında en bölük pörçük ve en aydınlatıcı tanıklıkların tamamen bir keşmekeş içinde bir arada bulunduklarını göreceksiniz.

Bu yüzden adım adım ilerliyorum, çünkü sizinle ele aldığım konuları —bilinçdışı, tekrarlama— başkaları olsa, burada mesele aktarımdır deyip, aktarım düzeyinde ele alırdı. Mesela aktarımın bir tekrar olduğunu söylemek geçer akçedir. Yanlıştır demiyorum, aktarımda tekrarlama yoktur da demiyorum. Freud'un tekrarlamayı aktarım deneyimiyle ilgili olarak ele almadığını da söylemiyorum. Ben tekrarlama kavramının aktarım kavramıyla hiç ilgisi yoktur diyorum. Bu yüzden önce tekrarlamaya kendi açıklamamı getirip mantıksal bir adımı tamamlamak mecburiyetindeyim. Zira kronolojiyi takip edecek olsam, tekrarlama kavramındaki muğlaklıkları korumuş olurdum; bu muğlaklıklar, tekrarlamanın, aktarım deneyimi gereği el yordamıyla ilerlerken keşfedilmiş olmasından kaynaklanır.

Şimdi de, sizi şaşırtmak pahasına, bilinçdışının böylesine ele gelmez, böylesine dayanıksız olan konumunun onu keşfeden kişinin tutumundan kaynaklandığını söyleyeceğim.

Varlık düzleminde böylesine kırılgan olduğunu belirttiğim bilinçdışının konumu etiktir. Freud hakikat aşkı içinde şöyle der: *Her ne olursa olsun, yola devam*, çünkü bilinçdışı bir yerde kendini gösterir. Freud bunu belli bir deneyim bağlamında söyler, hekim için o güne dek en fazla reddedilen, en üstü örtülü, en sınırlı, en istenmeyen hakikat, yani histeriğin hakikatidir bu; bir anlamda daha baştan hilenin damgasını vurduğu bir hakikattir.

Başlangıçtaki girişimin bu alana yönelmiş olması, keşfi yapan kişinin, yani Freud'un *Halkımı o diyara götüreceğim* demiş olmasının yarattığı kesinti, kuşkusuz bizi bu alanda başka pek çok noktaya ulaştırdı. Bu alandaki her şey o ilk keşfin, yani histeriğin arzusunun temel özelliklerinin izini taşır gibi göründü uzun süre. Fakat daha sonra bambaşka bir şey kendini kabul ettirdi — çok daha önce keşfedilmiş olmasına rağmen ancak arkadan arkaya, gecikmeli olarak

formüle dökülmüştü. Bunun nedeni kuramın önceki keşiflere göre biçimlendirilmiş olmasıydı. Bu yüzden, histeriğin arzusu dahil her şeyin yeni baştan gözden geçirilmesi gerekiyor. Bilinçdışı alanında ne olup bittiğine dair Freud'un görüşünün esasını vurgulamak istiyorsak, bu bizi bir nevi geçmişe doğru sıçrayış yapmak zorunda bırakıyor.

Freud'un yaklaşımının etik olduğunu izlenimci bir tavırla söylemiyorum — hiçbir engel karşısında gerilemeyen o meşhur âlim cesareti değil aklımdaki, bütün imgeler gibi bu imgede de bir orta yol bulunması lazım. Bilinçdışının konumu varlıkla ilişkili değil etiktir diyorsam eğer, bunun nedeni Freud'un bilinçdışının konumunu belirlerken bunu öne çıkarmamış olmasıdır. Onun hakikat aşkıyla ilgili söylediklerimin ise, sadece bize Freud'un tutkusunun nereden kaynaklandığını sorma imkânı verecek yaklaşımları işaret etmesi bakımından bir yeri vardır.

Freud bilinçdışının bu düzlemde karşımıza çıkan perdelerinin ne kadar kırılgan olduğunu gayet iyi bilir; *Rüyaların Yorumu*'nun son bölümünü belli bir rüya ile başlatır; o rüyanın, kitapta analiz edilen diğer rüyalardan apayrı bir yeri vardır — rüya bir baba ile hemen yanındaki evladının, ölmüş oğlunun cansız bedenini birbirine bağlayan, en kaygı uyandırıcı muammalardan biri etrafında askıda durur. Uykuya yenik düşen babanın karşısında oğlunun imgesi belirir ve ona şöyle der: *Baba, görmüyor musun, yanıyorum?* Nitekim çocuk yan odada hakikaten yanmaktadır.

Bu durumda rüyanın bir arzunun imgesi olduğunu söyleyen kuramı neden hâlâ destekleyelim? Bu örnekte alev almış bir tür yansımada, ondan adeta kopya edilmiş bir gerçeklik sanki rüya gören kişiyi uykusundan söküp alır. Bize öbür dünya denen muammayı hatırlatmak için değil de neden? Aym zamanda bu baba ile ona *Baba, görmüyor musun, yanıyorum?* diyen oğul arasındaki kim bilir hangi sırrı hatırlatmak için değil de neden? Çocuk neden yanmaktadır? Freud'un topografik modelinde belirtilen başka noktalarda bunun nedenlerinin ortaya çıktığını görürüz — Freud'un Oidipus mitosuna eş koştuğu Hamlet mitosundaki hayaletin sırtlandığı, babanın günahlarının ağırlığı yüzünden. Baba, Babanın Adı, yasanın yapısıyla birlikte arzunun yapısını ayakta tutar — fakat babanın mirası Kier-

kegaard'un bize belirttiği şeydir, yani babanın günahıdır.

Hamlet'in hayaleti nereden çıkar? Günahının baharında gafil avlanıp biçildiğini ifşa ettiği o yerden çıkmaz mı? O haddinden fazla ideal baba ise Hamlet'in arzusunun devam etmesini sağlayabilecek Yasa'nın yasaklarını getirecek yerde, her an onu babayla ilgili derin kuşkulara düşürür.

Bu örnekte her şey elimizin altında, yeni yeni belirmektedir; Freud bu örneği getirmekle adeta bize onu kullanmadığını, takdir ettiğini, tarttığını ve tadını çıkardığını gösterir. Bizi bu en büyüleyici noktadan gerisingeriye gönderip, rüyanın unutulması ile özne tarafından birine aktarılmasının değeri üzerine bir tartışmanın içine çeker. Bu tartışmanın etrafında döndüğü terimleri vurgulamak yerinde olur.

Esasen ana terim hakikat değildir. *Gewissheit*, yani kesinliktir. Freud'un yaklaşımı kartezyen bir yaklaşımdır — şu anlamda: Kesinliğin öznesi temelinden yola çıkar. Mesele nelerden kesin emin olabileceğimizdir. Bu amaçla yapılacak ilk şey bilinçdışının içeriğiyle ilgili ne varsa buna delalet eden her şeyin hakkından gelmektir — özellikle rüya deneyiminden bu içeriği ortaya çıkarmaya çalışırken, her yanda dalgalanan, her türlü rüya anlatısının metnini mimleyen, kirleten, lekeleyen ne varsa hepsinin hakkından gelmektir: *Emin değilim, kuşkuluyum.*

Hakikaten de deneyimlenen ile anlatılan arasındaki uçurum bu kadar büyükken rüyanın aktarılmasından kim kuşku duymaz ki?

Oysa —Freud burayı bütün gücüyle vurgular— kuşku, kesin emin olmasına dayanak oluşturur.

Onu haklı çıkartır — işte, tam da korunacak bir şey olduğunun göstergesidir bu. O halde kuşku direncin göstergesidir.

Yine de Freud'un kuşkuya yüklediği işlev muğlaktır; zira korunacak olan o şey aynı zamanda kendini göstermesi beklenen şey de olabilir — çünkü kendini gösteren şey her halükârda ancak *Verkleidung*, kılık değiştirmiş olarak görünür, ayrıca takma bıyık gibi sırıtabilir de. Fakat her ne olursa olsun, şunun üzerinde ısrarla duruyorum, Descartes ile Freud'un yaklaşımlarının birbirine yaklaştığı, birleştiği bir nokta vardır.

Descartes bize şunu söyler: *Kuşku duyduğuma göre düşündü-*

ğümden eminim — ben de olsa olsa onunki kadar tedbirli olan fakat bizi *düşünüyorum*'u tartışmaktan kurtaran bir formüle tutunarak şunu söyleyeceğim: *Düşünmekten dolayı varım* (*De penser, je suis*). Dikkatinizi çekerim, *düşünüyorum*'u savuşturarak devamında gelen bir tartışmayı da savuşturmuş oluyorum; bize göre bu *düşünüyorum*, onun bu ifadeyi ancak —örtük olarak— bize *söylemek* koşuluyla formüle edebileceği olgusundan kesinlikle ayrılamaz — gelgelelim Descartes bunu unutmaktadır. Bunu şimdilik bir kenara koyalım.

Gayet benzer şekilde Freud da kuşku duyduğu noktada, orada bir düşünce olduğundan —çünkü sonuçta bunlar *onun* rüyalarıdır ve başlangıçta kuşku duyan odur— ve bu düşüncenin bilinçdışı olduğundan, yani yokluğuyla kendini gösterdiğinden emindir. Başkalarım işin içine katması gerekince hemen, öznenin varlığını göstermesine aracılık edecek olan *düşünüyorum*'u oraya çağırır. Sonuç itibariyle bu düşüncenin bütün *varım*'lığıyla tek başma orada olduğundan emindir diyebiliriz — yeter ki başka biri onun yerine düşünsün, yaptığı sıçrayış budur.

Freud ile Descartes arasındaki asimetri burada ortaya çıkar. Başlangıçtaki özneye dayalı kesinlik yönteminde değil. Asimetri bu bilinçdışı alanında öznenin kendini evinde hissetmesinden kaynaklanır. Ve Freud bilinçdışının kesinliğini teyit ettiği için dünyamızı değiştiren o gelişme gerçekleşmiştir.

Descartes'e göre başlangıçtaki *cogito*'da, *varım*'a doğru kayarken *düşünüyorum*'un hedefi bir gerçektir —Descartesçılar bu görüşüme katılacaklardır, ama ben tartışmaya açıyorum— fakat hakiki olan o kadar dışarıda kalır ki, Descartes'ın sonradan kendini temin etmesi gerekir, peki hangi konuda? — Ötekinin yanıltıcı olmadığı konusunda, tabii ki. Üstüne üstlük bu Öteki, sırf varoluşuyla hakikatin temellerini sunabilmelidir; öznenin varlığına kendini henüz temin ettiği gerçeğin hakikat boyutuna ulaşabilmesi için gerekli temellerin, öznenin nesnel aklında bulunduğuna dair teminat vermelidir. Hakikatin, bir kez daha Ötekinin ellerine bırakılmasının yarattığı fevkalade sonuca işaret etmekten başkası gelmez elimden; bu aşamada Öteki hakikatin kendisinden sorulduğu mükemmel Tanrı' dır, çünkü o ne demeyi isterse hakikat o olacaktır — iki kere iki beş eder bile dese doğru olacaktır.

Bu ne anlama gelir? Cebirin geometriyi analize dönüştüren küçük harfleriyle oynamaya başlayabileceğimiz anlamına gelir — küme kuramına kapının açıldığı anlamına gelir, her şeyi hakikat varsayımı olarak görme iznine sahip olduğumuz anlamına gelir.

Fakat işimiz olmayan bu konuları bırakalım, bir tek şu hariç: Özne seviyesinde başlayan şeyin muhakkak sonuçları olduğunu biliyoruz, yeter ki özne ne demektir onu bilelim.

Descartes bilmiyordu —onun bir kesinliğin öznesi olduğunu ve önceki bütün bilginin reddi demek olduğunu bilmesi dışında— ama biz Freud sayesinde bilinçdışının öznesinin kendini kesinliğe ulaşmadan önce gösterdiğini ve düşündüğünü biliyoruz.

Bu bizim kucağımıza bırakıldı. Sıkıntımız bu. Fakat her halükârda, ortaya attığı soru düşünülecek olursa, artık bu alana girmeyi reddedemeyiz.

3

Şimdi şunu vurgulamak istiyorum, öznenin bağlılaşığı bu andan itibaren artık yanıltıcı Öteki değil, yanılmış Öteki'dir. Analiz deneyimine girdiğimiz anda bunu en somut biçimde görürüz. Öznenin en çekindiği şey bizi yanıltmak, yanlış yola sokmaktır, veya sadece hata yapmamızdır; çünkü sonuçta, yüzümüze bakılınca, herkes gibi bizim de hata yapabileceğimiz açıkça görülür.

Halbuki bu Freud'u rahatsız etmez çünkü —işte bunu anlamamız gerekir, özellikle de rüyaların unutulmasıyla ilgili bölümün ilk paragrafını okurken— göstergeler kesişir, her şey hesaba katılmalıdır, kendimizi serbest bırakmalıyız der Freud, burada gözetilen bütün değerlendirme skalasmdan —*Preisschätzung*, neyin kesin olduğu neyin olmadığının değerlendirilmesinden— *frei machen*, azade olmalıyızdır. Alana bir şeyin girdiğine dair en ufak bir işaret bile bizim tarafımızdan öznenin iziyle bir tutulmalıdır.

Daha sonra, eşcinsel bir kadın üzerine ünlü vakasında,* hastanın rüyalarıyla ilgili ona şu sözleri söyleyebilecek olanlarla dalga geçer: *Peki ama o meşhur bilinçdışı neredediir? Hani o bizi en hakiki ola-*

* Bkz. S. Freud, *Olgu Öyküleri 2: "Sıçan Adam", Schreber, "Kurt Adam", Kadın Eşcinselliği*, çev. Ayhan Eğrilmez, İstanbul: Payel, 1996. –*ç.n.*

na, ilahi hakikate götürecek bilinçdışı... diye alaycı alaycı sorarlar. *Gördünüz mü hastanız sizinle alay ediyor, çünkü kendinden isteneni yaptığına, erkeklerden hoşlanmaya başladığına sizi ikna etmek için analizde mahsustan rüyalar görmüş.* Freud'un buna hiçbir itirazı yoktur. *Bilinçdışı rüya değildir,* der. Onun ağzında bu sözler şu anlama gelir: Bilinçdışı yanıltma yönünde de etki edebilir ve Freud'a göre bunun hiçbir sakıncası yoktur. Nitekim yalanda bir doğruluk payı yok mudur? İddia edilen paradoksun tersine, *Yalan söylüyorum* cümlesindeki doğrulamayı pekâlâ mümkün kılan bir doğruluk.

Sadece Freud bu örnekte hem histeriğin hem de eşcinsel kadının arzu nesnesinin ne olduğunu doğru formüle etmeyi beceremediğini. Bu yüzden —her iki durumda da, hem Dora'nın hem de meşhur eşcinsel vakanın— altından kalkamamıştır ve tedavi yarıda kesilmiştir. Yorumu hakkında kendisi de hâlâ tereddütlüdür, biraz erken, biraz geçtir. Freud histeriğin —bu vakada en bariz biçimde görülen— arzusunun babanın arzusunu sürdürmek olduğunu, Dora vakasında ise arzuyu baba yerine vekâleten arzu duyarak sürdürmek olduğunu henüz görememiştir; çünkü Freud'un yapısal nirengi noktaları eksiktir; size bunların neler olduğunu göstermeyi umuyorum.

Babasının Bay K'nın karısı ile olan macerasına Dora'nın açıkça müsamaha göstermesi, Bay K'nın kendisine kur yapmasına izin vermesi, bir zorunluluk gibi üstlendiği erkeğin arzusunu sürdürme oyununun ta kendisidir. Nitekim o eyleme dökme de, yani içlerinden biri, Bay K ona *Sizinle ilgilenmiyorum,* değil *Karımla ilgilenmiyorum,* dediği anda ayrılığa neden olan o tokadın atılması da, Dora açısından —her halükârda doyumsuz kalan— arzunun sürdüğünü görmesi için üçüncü öğeyle olan bu bağın korunması gerektiğinin göstergesidir — bu arzu da hem iktidarsız olduğu sürece kabul gösterdiği babasının arzusudur hem de Dora'nın kendisini Ötekinin arzusu üzerinden gerçekleştirememe arzusudur.

Aynı şekilde, vermiş olduğum formülasyonu —*İnsanın arzusu Öteki'nin arzusudur*— tam ait olduğu seviyeye yerleştirecek olursak, histeriğin deneyiminden kaynaklanan formülasyonu bir kez daha doğrular şekilde, eşcinsel kadın baba(nın) arzusuna başka bir çözüm bulur; ona meydan okur. Vakayı tekrar okuyun, bu genç kızın bütün davranışlarının kışkırtıcı nitelikte olduğunu açıkça göre-

ceksiniz, şehirde gözüne kestirdiği yarı sosyetik bir kadının peşine takılmış, şövalyece hizmetlerini herkesin gözü önünde sergilerken, bir gün babasına rastlayınca işler değişir: Gözü önünde olanlara babanın tepkisi gözlerini kaçırmak, horgörmek, önünde olanları yok saymaktır; bunun üzerine genç kız derhal kendini küçük bir trenyolu köprüsünden atar. Kelimenin düzanlamıyla o vakte kadarki işlevini —insanın kendisinin nasıl bir hanımın hizmetine adanmış soyut, destansı, eşsiz bir fallus olduğunu babaya gösterme işlevini— artık ancak kendi kendini yok etme yoluyla ifade edebilir.

Eşcinsel kadının rüyasıyla Freud'u aldatması da yine babanın arzusuna bir meydan okumadır: *Erkekleri sevmemi istiyorsunuz, alın size istediğiniz kadar erkekleri sevme rüyası.* Alaycı bir meydan okumadır bu.

Özne konusunda Freudcu yaklaşımın nasıl bir tutum içinde olduğunu göstermek için bu girişi bu kadar geniş tuttum — bilinçdışı alanında söz konusu olduğu haliyle özneyi kastediyorum. Böylece kesinliğin öznesinin, hakikat arayışı kapsamındaki işlevini ayırt etmiş oldum.

Gelecek sefer tekrarlama kavramını ele alıp, onu nasıl tasavvur edebileceğimizi düşüneceğiz ve Freud'un deneyimi nasıl tekrarlama üzerinden, hayal kırıklığının tekrarlanması üzerinden ve hayal kırıklığı yaratıcı deneyim olarak düzenlediğini göreceğiz; bundan böyle bilim alanında gerçek, öznenin elinden kaçırmaya mahkûm olduğu şey olarak konumlandırılacak; ancak bu elden kaçırma bile bize çok şeyler söylüyor.

Soru ve Cevaplar

X— *Mantıksal zaman ile şeylerin özü olan zaman aynı değil mi?*

Mantıksal zaman üç zamandan oluşur. Önce, *görme ânı* — gizemli olmasına gizemlidir, fakat *içgörü* denen zihinsel işlemle ilgili psikolojik deneyimde gayet doğru tanımlanmıştır. Sonra *anlamak için gerekli zaman.* Son olarak da *sonuçlandırma zamanı.* Bu sadece basit bir hatırlatma.

Mantıksal zamanın ne olduğunu kavrayabilmek için şundan ha-

reket etmek gerekir: Gösteren dizisi baştan verilmiştir. Bu temel üzerinden, ileride göreceğimiz gibi tekrarlama işlevinin gerekli kıldığı iki terim işin içine dahil edilmelidir: *Willkür*, tesadüfi ve *Zufall*, keyfi.

Freud rüyaların yorumunda, bir dilden ötekine aktarmanın tesadüfi yanı ile benzerlikler kurmanın keyfi yanının ne gibi sonuçları olduğunu bu şekilde inceler — neden şunu şuna bağlıyoruz da başka şeye bağlamıyoruz? Hiç kuşkusuz Freud bizi bu şekilde, modern bilimlerdeki gelişmenin ortaya attığı sorunun tam göbeğine getirir; modern bilimler tesadüfe dayandırabileceğimiz şeyi kanıtlarlar.

Aslında mevcut durum sınırlı şekilde yapılandırılmadan ve bunu yaparken de gösterenlere başvurulmadan, tesadüf üzerine —şans veya strateji hesaplamaları üzerine— hiçbir şey kurulamaz. Modern oyun kuramı taraflar için strateji geliştirdiğinde, her iki taraf da azami şansla birbiriyle karşı karşıya gelir, eğer her biri öteki gibi akıl yürütürse, ikisinin de azami kazanma şansı olacaktır. Bu tür bir işlemin değeri nereden kaynaklanır? Şöyle ki, harita çoktan çizilmiştir, soruna dair anlam ifade eden nirengi noktaları bu haritada işaretlenmiştir ve çözüm asla bunların ötesine geçemez.

İşte, bilinçdışı konusunda da Freud, kendi dinleme alanına dahil olan her şeyi saf gösteren işlevine indirger. Ancak bu indirgemeden sonra işlem gerçekleşir ve Freud der ki, ancak o zaman bir sonuçlandırma ânı —yani, kendisinin yargılama ve sonuçlandırma cesaretini bulduğu an— olabilir. Bu, Freud'un etik tanıklığı dediğim şeyin bir parçasıdır.

Daha sonraki deneyimi Freud'a öznenin olduğu yerde sınırlar olduğunu gösterir; bu sınırlar ikna olamama, direnç ve iyileşmemedir. Hatırlamanın daima bir sınırı vardır. Kuşkusuz daha kapsamlı hatırlamanın analiz dışında başka yolları da vardır, fakat bunlar tedavide işe yaramaz.

Bu noktada bu iki istikametin —hatırlama ve tekrarlama— kapsamını birbirinden ayırmalıyız. Birinden ötekine zamansal bir yönelim olmadığı gibi tersinirlik de yoktur. Basit bir deyişle, birbirlerinin yerine geçemezler — hatırlamadan başlayıp tekrarlamanın dirençlerine takılmakla tekrarlamadan başlayıp hatırlamanın ilk adımlarını atmak aynı şey değildir.

Buradan zaman işlevinin mantıksal türden olduğunu ve gerçeğin gösteren olarak biçim aldığını anlarız. Nitekim, yerine-geçemezlik sadece gösteren seviyesine ait bir kategoridir.

Bilinçdışı düzeyinin nasıl ortaya çıktığını buradan anlayabiliyoruz. Freud bunu neye dayandırır? Teminatı nedir? Freud tekrarlamanın işlevinin ayrıntılarına inerek, ikinci bir evrede işte bunu çözmeyi başarır. Aristoteles'in *Fizik*'ine başvurarak bunu bizim nasıl formüle edebileceğimizi ileride göreceğiz.

P. KAUFMANN: *Geçen sene kaygının yanıltmadığını ifade etmiştiniz. Bu ifadeyi ontoloji ve kesinlikle ilişkilendirebilir misiniz?*

Kaygı analizde başvuru kaynağı olan canalıcı bir terimdir, çünkü gerçekten de kaygı yanıltmaz. Ama kaygı eksik olabilir.

Deneyimde kaygıya bir yön vermek gerekir ve içinde boğulmamak için —tabiri caizse— dozunu ayarlamak gerekir. Bu zorluk özneyi gerçekle bir araya getirmenin zorluğuna benzer — gerçek terimini ise gelecek sefer tanımlamaya ve bu konuda öğrencilerimin çoğunun zihninde süregiden belirsizliği gidermeye çalışacağım.

Öznedeki hangi nitelik analistin gözünde bilinçdışında ne olup bittiğini doğrular? Freud hakikatin yerini saptamada —bilinçdışının oluşumlarını incelerken bunu size gösterdim— gösteren niteliği taşıyan belli bir vurguya bel bağlar. Onun bu güvenini haklı çıkartan şey gerçeğe gönderme yapılmasıdır. Fakat en hafif deyişle, gerçek kendini kolay kolay ele vermez. *Kurt Adam* örneğini* alın. Bu vakanın Freud'un yapıtındaki istisnai önemi, düşlem düzleminin gerçekle bağlantılı olarak işlevsellik gösterdiğini gözler önüne sermesinden kaynaklanır. Gerçek düşlemi destekler, düşlem gerçeği korur. Bu ilişkiyi aydınlığa kavuşturmak için bir dahaki sefere Spinoza'nın düşünme kuramını ele alacağım, fakat ondaki öznitelik kavramının yerine başka bir terim ortaya atacağım.

29 Ocak 1964

* Bkz. *Olgu Öyküleri 2*, *a.g.y.* –*ç.n.*

IV

Gösterenler Ağı

Bilinçdışı düşünceleri.
Kuşkunun logosu.
Öznenin tersyüz olması.
Tekrarlamaya giriş.
Gerçek hep aynı yere geri gelen şeydir.

BU SENEYE KADAR âdet üzre iki seminerlik süreyi dinlenmeye ayırıp bu vakti kış sporları dediğimiz âlemde geçiriyordum. Bu sene böyle olmayacağını bildirmek istiyorum, kar olmaması bu mecburiyetten vazgeçmeme bahane yarattı.

Öyle de bir rastlantı oldu ki, bu vesileyle size bir haber daha verip bu olayı daha geniş bir kitleye duyurmaktan dolayı bahtiyarım. Seyahat acentesine yatırdığım depozitoyu geri almaya gitmiştim, bana çok teşekkür ettiler, çünkü *Fransız Psikanaliz Cemiyeti*'nin sekiz üyesinden rezervasyon talebi almışlar.

Bu olayı bilginize sunmanın beni daha da memnun ettiğini söylemeliyim, çünkü hakiki anlamda iyilik denen şey bu, İncil'de bahsedilen iyilik — *Sağ elin yaptığını sol el bilmemeli.*

Demek ki öğretim dünyasının en seçkin üyelerinden sekizi benim verdiğim eğitimin zararlı etkilerinden nasıl korunmak gerektiğini tartışmak üzere Londra'dalar. Takdire şayan bir endişe; bahsi geçen *Cemiyet* de üyelerinin esenliği için hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyor, belki buna mukabil İngiliz *Cemiyeti* de seyahat giderlerini karşılamıştır, tıpkı onların üyeleri bizim işleyişi yakından gözlemlemek için geldiğinde bizimkilerin onların giderlerini karşılaması gibi.

Bu seyahatle ilgili ortaya çıkmış olabilecek asabiyet emarelerini şükran ilahileriyle örtmek için bu açıklamayı yapmayı borç bildim.

1

Geçen sefer bilinçdışı kavramından bahsettim ve onun hakiki işlevinin *Unbegriff* kavramının işleviyle derinden, her şeyin başı olan, her şeyi başlatan bir ilişki içinde olmak olduğunu belirttim — *Unbegriff* ya da kökensel *Un*'un/*Bir*'in *Begriff*'i/kavramı, yani kesinti.

Bu kesinti ile öznenin işlevi arasında derin bir bağ kurdum; gösterenin kendisiyle kurucu bir ilişki içinde olması dolayısıyla öznenin işlevini kastediyorum.

Bilinçdışından bahsederken bunu özneye bağlamam haklı olarak bir yenilik gibi görünüyor. Bütün bunların aynı yerde, özne dediğimiz yerde meydana geldiğini size hissettirebildiğimi zannediyorum; bu yer —başlangıçtaki kesinlik zeminini tek bir noktaya indirgeyen kartezyen deneyimden başlayıp— bir Arşimet noktası haline gelen, bilimin özellikle Newton'dan itibaren bambaşka bir istikamet tutturmasını mümkün kılan dayanak noktasını oluşturmuştur.

Önceki konuşmalarımda devamlı bilinçdışının adeta *nabızvari* bir işlevi olduğunu vurguladım, sanki onun doğasında bir yitip gitme gerekliliği olduğunu ileri sürdüm — sanki bir tür rüçhan hakkıyla, bilinçdışında açılan o yarıkta bir an beliren her şeyin, Freud'un eğretilemesiyle, kendi üstüne kapanıp saklanmaya, kaybolmaya yazgılı gibi göründüğünü vurguladım. Aynı zamanda, fizik biliminde daha önce vuku bulan keskin, nihai billurlaşmanın buradan tekrar ortaya çıkacağı ve bu defa *tahmini* (*conjectural*) *özne bilimi* adını vereceğimiz farklı bir istikamette kendini göstereceği umudunu da dile getirdim. Bu ilk bakışta göründüğü kadar paradoksal değildir.

Freud histerikle olan deneyiminden öğrendiklerini rüya alanında teyit edebileceğini anlayıp, görülmemiş bir gözüpeklikle ilerlemeye başlayınca bilinçdışı hakkında bize ne dedi? Bilinçdışının esas olarak bilincin çağırabildiği, anlayıp tespit edebildiği, algı eşiğinin altından tutup getirebildiği bir şeyden oluşmadığını, özü gereği reddedilen şeyden oluştuğunu söyledi. Peki Freud bunu nasıl ad-

landırdı? Demin Descartes'ın dayanak noktası olduğunu söylediğim şeye Descartes'ın verdiği adla: *Gedanken*, düşünceler.

Bilincin ötesindeki o alanda düşünceler vardır ve bu düşüncelerin temsil edilmesi imkânsızdır, bunlar olsa olsa *düşünüyorum*'un öznesinin *kuşku duyuyorum* sözüne göre bulunduğu konuma benzer bir noktada, birinin ötekini belirlediği bir türdeşlik içinde temsil edilebilir.

Descartes *düşünüyorum*'unu, *kuşku duyuyorum*'un sözcelenmesinde yakalar, kuşku duyulacak bu bilgiyi hâlâ her şeyiyle taşıyan sözcesinde değil. Freud'un bir adım daha ileri gittiğini söyleyebilirim —onun bu adımı çağrışımımızın haklılığını yeterince gösterir— benim deyişimle *kuşku logosunu* rüya metniyle bütünleştirmeye davet ederek atar bu adımı. Logodan kastım eski metinlerde, tipografinin kullanıldığı zamanlarda, sayfanın kıyısına basılan küçük el şeklindeki işarettir. Kuşku logosu metnin parçasıdır. Freud'un kesinliğini, *Gewissheit*'ı, sadece anlatıdan, yorumdan, çağrışımdan çıkan gösterenlerin kümelenmesine dayandırdığını gösterir bu, sonradan geri alınsalar da fark etmez. Her şey gösteren olarak kullanılır, kendi *Gewissheit*'ını oluşturmakta bu gösterenlere güvenir — çünkü vurgulamalıyım ki, deneyim ancak onun yöntemiyle başlar. Bu yüzden onun yöntemini kartezyen yöntemle kıyaslıyorum.

Freud özneyi dünyayla tanıştırır demiyorum —bir mitos, bulanık bir nebula olan ruhsal işlevden ayrı özneyi kastediyorum— çünkü özneyi dünyayla tanıştıran Descartes'tır. Fakat Freud özneye şu yeni sözlerle hitap eder: *Burada, rüyanın alanında, evindesin, Wo es war, soll Ich werden.**

Bu söz bilmem hangi berbat çeviride dendiği gibi *Ben idi yerinden etmelidir*** anlamına gelmez. Freud'un Fransızcaya nasıl çevrildiğine bakın, halbuki böylesi bir formül, uyandıracağı yankılar bakımından Sokrates öncesi filozofların ifadeleriyle boy ölçüşecek ni-

* Freud'un farklı yorumlara ve çevirilere açık sözü; çoğunlukla *İdin yerini ben alacak* biçiminde çevrilmiştir. Kelimesi kelimesine çevrilecek olursa: *Onun olduğu yerde ben olmalı.* –*ç.n.*

** Fransızcası: *Le moi doit-déloger le ça.* Çeviride dizi terminolojimize uygun olarak "moi", "surmoi" ve "ça" için "ben", "üstben" ve "id" karşılıkları kullanılmıştır. –*y.n.*

teliktedir. *Soll Ich werden*'de bahsedilen, ben değildir, Freud'un baştan sona bütün metinlerinde *Ich*'in hep almış olduğu anlamdır söz konusu olan; *Ich* —tabii yerini bilmek şartıyla— gösterenler ağının eksiksiz, tam mahallidir, yani öznedir, rüyanın oldum olası *olduğu yerdir*. Eskiler bu yerde bin türlü şey görmüşlerdir, bunlardan biri de tanrılardan gelen mesajdır — neden haksız olsunlar ki? Tanrıların mesajlarını bir iş için kullanıyorlardı. Ayrıca, belki sözlerimin devamında fark edeceksiniz, tanrıların hâlâ işin içinde olması da ihtimal dahilindedir — sadece bu bizi hiç mi hiç ilgilendirmiyor. Bizi ilgilendiren bu mesajları saran dokudur, zaman zaman içinden bir şey çıkardığımız o ağdır. Belki bu yolla tanrılar sesini duyuruyordur ama epeydir onlara karşı kulaklarımızı başlangıçtaki haline çevirdik — bilindiği gibi kulaklar duymamak için yaratılmıştır.*

Oysa özne, —tahmin yürütüyorum— gerçeği, *olduğu yerde* yeniden bulmak üzere buradadır. Bu söylediğimi birazdan gerekçelendireceğim, fakat bir süredir beni dinleyenler *Tanrılar gerçeğin alanına dahildir* formülünü canı gönülden kullandığımı biliyorlar.

Gerçeğin olduğu yerde, işte *Ich* —psikoloji değil, özne— burada meydana gelmelidir. Ve orada olduğumuzu bilmenin tek bir yolu vardır, o da ağın yerini saptamaktır; peki bir ağm yeri nasıl saptanır? Tekrar tekrar aynı yere dönülür, geri gelinir, yoluna çıkılır, hep aynı şekilde doğrulanır ve *Rüyaların Yorumu*'nun yedinci bölümünde Freud'un *Gewissheit*'ı bir tek şurada teyit edilir: *Beyler isterseniz rastlantı deyin, deneyimime bakacak olursam ben burada keyfi hiçbir şey göremiyorum, zira birbirlerini öyle bir doğruluyorlar ki rastlantı demeye bin şahit ister.*

Daha önce bu konudaki derslerimi dinlemiş olanlara Freud'un Fliess'e yazdığı elli ikinci mektubu hatırlatacağım: Bu mektupta daha sonra *Traumdeutung*'da (*Rüyaların Yorumu*) optik olduğu belirtilen şemayla ilgili yorum yapılır. Bu modelde belli sayıda katman vardır, bunlar ışığa benzer bir şeye geçirgendir ki kırılması katmandan katmana değişir. Bilinçdışının öznesinin kozlarının paylaşıldığı yer burasıdır. Freud buranın uzamsal ya da anatomik bir yer olmadığını belirtir, yoksa bize sunulduğu biçimiyle onu nasıl kavrayabili-

* Kitabı Mukaddes, İşaya, Bab 33:15'e gönderme. *–ç.n.*

riz? — Alabildiğine yayılan, deriyle et arası misali algı ile bilinç arasında yer alan özel bir tayf. Biliyorsunuz bu iki öğe daha sonra, ikinci modelin kuruluşunda, algı-bilinç (*Wahrnehmung-Bewusstsein*) sistemini oluşturacaktır, fakat bu durumda onları birbirinden ayıran aralığı unutmamak gerekir; Ötekinin yeri bu aralığın içindedir ve özne burada oluşur.

Peki, Fliess'e yazdığı mektuba bağlı kalacak olursak, *Wahrnehmungszeichen*, algı izleri nasıl iş görür? Freud kendi deneyimine bakarak algı ile bilinci kesinlikle ayırmak gerektiği sonucuna varır — algı izlerinin belleğe geçmesi için önce algıdan silinmesi gerekir, aym şekilde algıya geçmesi için de bellekten silinmesi gerekir. Freud o halde bu *Wahrnehmungszeichen*'in eşanlı olarak oluşması gereken bir zaman bulunduğunu belirtir. Nedir bu? Gösterenin eşzamanlılığı değil midir? Elbette Freud bunu der demesine, ama dilbilimcilerden elli yıl önce söylediğini bilmeden der. Oysa biz *Wahrnehmungszeichen*'e onların hakiki ismi olan *gösteren* adını hemen verebiliriz. Ve okuduğumuzda açıkça görürüz, Freud *Traumdeutung*'da bu yere tekrar döndüğünde başka katmanlar olduğunu belirterek izlerin bu defa örnekseme yoluyla oluştuğunu söyler. Bir artzamanlılıktan doğan eğretilemenin oluşumuna temel teşkil eden karşıtlık ve benzerlik işlevlerini burada yeniden bulabiliriz.

Fazla üzerinde durmuyorum, çünkü ilerlemem gerekiyor. Sadece şunu söyleyelim, Freud'un yazılarında belirsizliğe mahal vermeyecek şekilde, bu eşzamanlılığın sadece rastlantı ve bitişikliğin bir araya gelişlerinden oluşan ağdan ibaret olmadığının emaresini buluruz. Gösterenlerin eşanlılık içinde oluşabilmesinin tek nedeni kurucu artzamanlılığm yapısının son derece belirlenmiş olmasıdır. Yapı artzamanlılığa yön verir. Freud bizim için bilinçdışının en son katmanı seviyesinde, diyafram işlevini yerine getirdiği noktada, birincil süreç ile bunun önbilinç seviyesinde kullanılacak kısmı arasındaki ön ilişkilerin kurulduğu noktada, mucizeye yer olmadığını açıkça gösterir. *Bunun nedensellikle bir ilişkisi olmalıdır,* der.

Bütün bu emareler birbirini doğrular ve bu doğrulamalar Freud'u yeniden keşfetmekte olduğumuz konusunda içimizi rahatlatır — yine de Ariadne'nin ipini burada bulup bulamayacağımızı bilemeyiz, çünkü gösteren kuramımızı geliştirmeden önce muhakkak ki Freud'u

okuduk, fakat şimdilik onu bütünüyle anlayabildiğimiz söylenemez. Kuşkusuz kendi deneyimimizin gerekliliklerinden dolayı bilinçdışı yapısının göbeğine nedensellik boşluğunu yerleştirdik, ancak Freud'un metninde bu boşluğun açıklanmayan esrarengiz bir emaresine rastlamamız, *onun* kesin gördüğü bir yolda ilerlediğimizin işaretidir. Çünkü kesinliğin öznesi burada bölünmüştür — kesin emin olan Freud'dur.

2

Ortaya attığım sorunun merkezindeki şey şudur gibi görünüyor: Psikanaliz halihazırda bir bilim midir? Modern bilimi bilimin ilk halinden ayıran şey —Platon'un *Theaitetos* diyaloğunda tartışılan konu— bilim yükselirken daima bir ustanın mevcut olmasıdır. Hiç kuşkusuz Freud bir ustadır. Fakat psikanaliz literatürü diye yazılan her şey bir maskaralık değilse de işleyişte böyledir — bu da akla acaba bu bağ bir gün zayıflayacak mı sorusunu getiriyor.

Freud'un kesin emin oluşu karşısında, demin size Descartes'tan bu yana orada beklediğini söylediğim özne yer alır. Bir hakikat olarak şunu söyleyebilirim: Freudcu alan ancak kartezyen öznenin ortaya çıkışından bir süre sonra mümkün olmuştur, zira modern bilim Descartes'ın ilk adımı atmasıyla başlar.

Özneyi bilinçdışında kendi evinde olmaya çağırabilmemiz bu adıma bağlıdır — çünkü sonuçta *kimi* çağırdığımız önemlidir. O her zamanki —ölümlü ya da ölümsüz— bildik ruhu çağırmıyoruz, ne gölge, ne ikiz eş, ne hayalet, ne de savunmalar ile başka şematik düşüncelerin mekânı olan, bir kabuk gibi düşünülen ruhküredir burada bahsedilen. Çağrılan öznedir, dolayısıyla bir tek o seçilebilir. Meseldeki gibi belki çağrılan çok seçilen az olacak, ama kesinlikle çağrılanlardan başkası olmayacak.

Freudcu kavramları anlayabilmek için çağrılanın özne —kartezyen kökenli özne— olduğu temelinden hareket etmek gerekir. Analizde hatırlama denen şeyin hakiki işlevi bu temelden kaynaklanır. Hatırlama Platon'un betimlediği anımsayış değildir — bir biçimin, bir intibanın, bir güzellik ve iyilik *eidos*'unun, ideasının geri gelmesi değildir, öbür dünyadan gelen yüce bir doğru değildir. Yapısal ge-

rekliliklerden kaynaklanan bir şeydir, mütevazıdır, en aşağı seviyedeki karşılaşmalardan doğar, kekeleye sürçe konuşulan dillerin, gösteren yapısı seviyesinde, bizden önceki bütün o konuşma gürühundan doğmuştur, fakat bu diller kısıtlamadan kurtulamamıştır, bu kısıtlamaların yankılarını, modelini ve tarzını ilginç bir şekilde günümüzde matematikte görmekteyiz.

Birbirini doğrulama mefhumunu konuşurken gördüğünüz gibi, geri dönüş işlevi (*Wiederkehr*) temel niteliktedir. Sadece bastırılmış olanın geri dönüşü anlamında *Wiederkehr* değil — bilinçdışı alanının oluşumu da *Wiederkehr*'e dayanır. Freud'un kesinliği burada teminat altına alınır. Ama buradan kaynaklanmadığı da açıktır. Freud' un kendi arzusunun yasasını tanımasından kaynaklanır. Metinlerinin bize gösterdiği gibi, eğer kendi kendini analizi ona kılavuzluk etmeseydi bu kesinlik iddiasmda yoluna devam edemezdi.

Peki kendi kendini analizi nedir? Babanın Adı'nda askıda duran arzunun yasasını dahiyane şekilde saptamasıdır. Freud arzusuyla olan belli bir ilişkiden ve kendi ediminden destek alarak ilerler ki bu edim psikanalizin kurulmasıdır.

Daha fazla açılmayacağım, fakat yine de bu konudan çıkmakta tereddüt ediyorum. Devam edecek olsaydım size şunu gösterecektim: Freud'da algıya gerilemeli yatırım yapma süreci anlamındaki varsanı mefhumu ister istemez öznenin tamamen altüst olmasını getirir — tabii bunu çok kısa anlarda yaşar.

Tabii bu gerçek anlamda varsanının ne olduğu sorusunu tamamen açıkta bırakıyor; gerçek anlamda varsanı derken öznenin inanmadığı ve içinde kendi payını görmediği varsanıyı kastediyorum. Kuşkusuz bu hayali bir bitiştirme — çünkü Freud'un yaptığı gibi öyle çabucak konfüzyon kökenli varsanılı psikotik hezeyandan bahsedip, bunu duraklatılmış arzunun gerilemeli algısının bir dışavurumu olarak görebilir miyiz bilmem. Fakat Freud'un öznenin altüst olmasını mümkün gördüğü bir durumun bulunması, onun özneyi başlangıçta gösteren sistemi tarafından altüst edilen şeyle ne kadar özdeşleştirdiğini göstermeye yetiyor.

Peki o zaman bilinçdışının bu zamanını bir tarafa bırakıp tekrarlamanın ne olduğu sorusuna bakalım. Buna tek oturum yetmeyecek.

3

Bugün size söyleyeceklerim o kadar yeni ki, tekrarlamanın işlevinden ne anladığımı hemen, kartlarımı saklamadan söylememin şart olduğunu düşündüm — yeni olmasına yeni de, gösterenle ilgili anlattıklarım şimdi söyleyeceklerimi destekliyor.

Her halükârda bu işlevin, demin *Wiederkehr* olarak adlandırdığım devrelerin açık ya da kapalı olmasıyla bir ilgisi yok.

Freud bu kavramı 1914 tarihli *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten* (Hatırlama, Tekrarlama ve Derinlemesine Çalışma) makalesinde ilk defa ortaya atmış olmasa da, ilk defa açık bir şekilde ifade eder. Analizdeki en büyük zırva bu metin üzerinden üretilerek *Jenseits des Lustprinzips*'in (*Haz İlkesinin Ötesinde*) beşinci bölümünde doruğa ulaşmıştır.*

Bu beşinci bölümü Fransızca dışındaki bir dilde satır satır okuyun. Almanca bilmeyenler İngilizce çevirisinden okusunlar. Bu arada İngilizcesini okurken çok eğleneceksiniz. Mesela *Trieb*'in *içgüdü* olarak, *triebhaft*'ın *içgüdüsel* olarak çevrilmesinin çevirmene ne kadar sıkıntı yarattığını göreceksiniz, öyle ki, her yerde aynı şekilde kullanılmaya devam edilmiş olsa da —ve *Trieb* ile *içgüdü* arasında uzaktan yakından alaka olmadığından, Freud'un bütün eserlerinin basımının tamamen bir yanlış anlaşılma üzerine kurulmasına neden olmuş olsa da— özellikle bu metinde uyuşmazlık o kadar imkânsız bir görüntü verir ki, *triebhaft içgüdüsel* biçiminde çevrilerek cümlenin sonuna kadar bile gidilemez. Dipnot düşülmesi gerekir: *At the beginning of the next paragraph, the word Trieb... is much more revealing of urgency than the word instinctual.*** *Trieb* tekmeyi basıp sizi daha bir dürter dostlarım, sözde *içgüdüyle* arasındaki fark da budur. İşte psikanaliz eğitimi nasıl veriliyor görün.

O zaman bakalım *Wiederholen* (tekrarlama) nasıl ortaya konuyor. *Wiederholen*'in *Erinnerung* (hatırlama) ile ilişkisi vardır. Özne-

* Bkz. *Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul: Metis, 2011, s. 45-52. *–ç.n.*

** *İng.* "Sonraki paragrafın başında *Trieb* kelimesi... aciliyeti *içgüdüsel* kelimesinden çok daha fazla vurgulamaktadır." *–ç.n.*

nin evinde olması, biyografinin hatıralaştırılması ancak bir yere kadar işler, o yere de gerçek denir. Eğer burada olan şeyi Spinoza'ya yaraşır bir formülle ifade edecek olsaydım şöyle derdim: *Cogitatio adaequata semper vitat eamdem rem.** Düşünce olarak anılmaya müsait bir düşünce, bulunduğumuz seviyede —sonuçta gene her şeyde kendini bulacak olsa bile— hep aynı şeyden kaçınır. Burada gerçek, hep aynı yere —öznenin, *res cogitans*'ın,** düşündüğü zaman onunla karşılaşmadığı yere— geri gelendir.

Tekrarlamanın işlev olarak Freud tarafından keşfinin tüm tarihçesi, düşünce ile gerçeğin ilişkisine işaret etmek biçiminde tanımlanabilir. Başlangıçta iyiydi, çünkü histeriklerle uğraşıyorduk. İlk histeriklerde hatırlama süreci ne kadar inandırıcıdır! Ama bu hatırlamada olan nedir, bunu başta bilemiyorduk — histeriğin arzusunun, babanın arzusu, babasının statüsünü sürdürmek olduğunu bilmiyorduk. Şeylerin, babanın yerini alan kişi yararına, sonuna kadar hatırlanmasına hiç şaşmamalı.

Bu vesileyle belirtmeliyim, Freud'un metinlerinde tekrarlama yeniden üretme/röprodüksiyon değildir. Bu konuda tereddüde yer yoktur — *Wiederholen* kesinlikle *Reproduzieren* değildir.

Yeniden üretim katarsise bel bağlanan zamanlarda yapılabileceği sanılan şeydi. Bugün nasıl ustaların tablolarının röprodüksiyonları üç beş kuruşa bulunuyorsa, onun gibi birincil sahnenin de röprodüksiyonu vardı. Fakat Freud attığı sonraki adımlarda, ki bu adımları atmakta gecikmemiştir, hiçbir şeyin yakalanamayacağını, yok edilemeyeceğini, yakılamayacağım, bunların ancak simgesel biçimde, *temsili olarak*, *gıyabında* yapılabileceğini göstermiştir.

Tekrarlama önce açık olmayan bir biçim altında kendini gösterir, yeniden üretim ya da var kılma gibi, *edimde* kendiliğinden olan bir şey değildir. İşte bu yüzden Edim'i büyük bir soru işaretiyle tablonun sonuna yerleştirdim; tekrarlamanın gerçekle ilişkisini konuştuğumuz müddetçe bu edimin ufkumuzda duracağım belirtmek için.

İlginçtir, ne Freud ne de haleflerinden biri edimle ilgili herkesin aklına gelebilecek bir şeyi hatırına getirmemiştir — insan edimi di-

* *Lat.* "Tam düşünce hep aynı şeyden kaçınır." *–ç.n.*

** *Lat.* "düşünen şey." *–ç.n.*

yelim isterseniz, çünkü bildiğimiz kadarıyla insanınki dışında edim yoktur. Neden edim bir davranış değildir? Mesela hiç tartışmasız bir edim olan, bazı durumlarda insanın kendi karnını deşmesine yakından bakalım — *harakiri* demeyin, bunun adı *seppuku*'dur. Neden bunu yapıyorlar? Çünkü ötekileri rahatsız ettiğini düşünüyorlar, çünkü o yapıda bu, bir şey onuruna gerçekleştirilen bir edimdir. Bekleyelim. Bilmeden acele etmeyelim ve şunu vurgulayalım, bir edimin, hakiki bir edimin, aleniyet kazanmamış bir gerçekle ilgili olmasından dolayı daima yapısal bir yanı vardır.

Wiederholen. Hiçbir şey bu kadar muamma olmamıştır. Özellikle de Freudcu psikolojiyi tamamen yapılandıran haz ilkesi ve gerçeklik ilkesi eksenindeki ikiye bölünmüşlükte, hiçbir şey bu *Wiederholen* kadar muamma olmamıştır; en tedbirli etimologlara bakılırsa, anlamı *yedeğe alıp çekmek*'e (*haler*) çok yakındır —kıyı boyunca geminin halatla çekilmesi gibi—, öznenin *yedeğe alıp çekmesine* çok yakındır, özne dışma çıkamadığı bir yol boyunca bu şeyi ardından çekmektedir.

Peki hatırlama neden önce o travma nevrozu seviyesinde ortaya çıkmıştır?

Freud bütün nörofizyologların, patologların ve başkalarının aksine şunu açıkça gösterir: Mesela, nevrozuna kaynaklık eden yoğun bir bombardımanın anısını rüyada yeniden üretmek özne için bir sorun teşkil ediyorsa da, uyanık halinde bu anı onu hiç rahatsız etmez. O zaman haz ilkesi bakımından —aksine— hiçbir gerekçesi yoksa, travmanın tekrarının işlevi nedir? Acı verici olaya hâkim olmak denecektir — ama kim hâkim olacak, hâkim olmayı gerçekleştirecek hâkim nerede? Tam da hâkim olma işlemine girişecek mercinin nerede olduğunu bilmezken konuşmakta niye acele edelim?

Benim size temel iki metnini verdiğim yazı dizisinin sonunda Freud travma nevrozu rüyalarında ne olduğunu, ancak en ilkel işleyiş seviyesinde anlayabileceğimizi belirtir — bu işleyişte mesele enerjinin bağlanmasını sağlamaktır. O zaman peşinen buradaki mesafenin herhangi bir mesafe olduğunu varsaymayalım veya gerçeğin sonsuz derecede daha derin işlendiği bir seviyede bulabileceğimiz türden bir işlev dağılımı olduğunu varsaymayalım. Tersine, öznenin ancak kendini belli sayıda merciye ayırdığı takdirde yaklaşa-

bileceği bir nokta olduğunu görüyoruz burada. Bölünmüş bir krallıktan bahsederken söylenebileceği gibi, ruhsallığm birliğini gözeten —sözde bütünleyici, sentezleyici, bilince yükselen ruhsallığın birliğini gözeten— her türlü kavrayış bu durumda çökmeye mahkûmdur.

Son olarak, hatırlamanın yavaş yavaş kendi yerine geçtiği ve gittikçe bir odağa, merkeze daha da yaklaştığı, deneyimin ilk evrelerinde, ki her olayın bu merkeze tabi olması şart görünür, aynı zamanda *öznenin direnci* diyeceğim direnç baş gösterir; öznenin direncini tırnak içinde söylüyorum, çünkü söyleyeceğim şeyin iki kelimesinin de anlamını değiştirmek gerekir; hakiki kapsamını kazanması için tamamen değiştirmek gerekir — o zaman *öznenin direnci,* edimde tekrar halini alır.

Bir dahaki sefere söyleyeceklerim Aristoteles'in *Fizik*'inin o harikulade dördüncü ve beşinci bölümlerini bu anlamda nasıl sahipleneceğimizi size gösterecek. Aristoteles, kuramına kesinlikle direnen iki terimi çevirip yönlendirir, buna rağmen onunki nedenin işlevi hakkında ileri sürülmüş en gelişmiş kuramdır — sözünü ettiğimiz iki terim uygun olmayan biçimde rastlantı ve talih olarak çevrilir. Dolayısıyla Aristoteles'in *automaton** —ki modern matematikte gelinen noktada bunun gösterenler ağı olduğunu biliyoruz— ile *tukhe*** dediği şey —bize göre, gerçekle karşılaşma— arasında kurduğu ilişkiyi gözden geçireceğiz.

Soru ve cevap kısmı eksik.

5 Şubat 1964

* *Yun.* "kendiliğindenlik; zorunluluk". *–ç.n.*
** *Yun.* "şans". *–ç.n.*

V

Tukhe ve *Automaton*

Psikanaliz idealizm değildir.
Travma olarak gerçek.
Rüya ve uyanıklık kuramı.
Bilinç ve temsil.
Tanrı bilinçdışıdır.
Fort-da'*daki* objet petit a.

BUGÜN Freud'un söyleminin ve psikanaliz deneyiminin var ettiği haliyle tekrarlama kavramım incelemeye devam edeceğim.

Şunu vurgulamak istiyorum, ilk bakışta psikanaliz bizi idealizme yöneltecek niteliktedir.

Doğrusu bu yüzden çok da kınanmıştır: Kimileri deneyimi basite indirgediğini ileri sürer, yetersizliklerimizin nedenlerini çatışmanın, mücadelenin, hatta insanın insan tarafından sömürülmesinin güçlü dayanaklarında aramamızı salık verirler; psikanaliz bizi ilkel ve içsel dediği eğilimlerin ontolojisine götürür, bunların öznenin durumu tarafından baştan verili olduğunu kabul eder.

Bu deneyimin ilk adımlarından itibaren izlediği yola bakacak olursak, iddia edilenin tersine, psikanalizin gelip *Hayat bir rüyadır* gibi bir aforizmaya dayanmamıza hiçbir şekilde izin vermediğini görürüz. Hiçbir praksis, psikanaliz kadar, deneyimin tam göbeğinde yer alan o gerçeğin en içteki çekirdeğine yönelik değildir.

1

Bahsedilen gerçekle nerede karşılaşırız? Aslında psikanalizin keşfettiği şey bir buluşmadan, temel bir buluşmadan ibarettir — sürekli kaçan bir gerçekle buluşmaya çağrıldığımız bir randevudan iba-

rettir. Bu yüzden tahtaya bazı kelimeler yazdım, bunları bugün ortaya attığımız konuda kendimize kerteriz alacağız.

Önce *tukhe*, geçen sefer söylediğim gibi bu kelimeyi, onu neden arayışında kullanan Aristoteles'in söz dağarcığından ödünç aldık — *gerçekle karşılaşma / buluşma* olarak çevirdik. Gerçek, *automaton*'un ötesindedir, dönüşün, geri gelmenin, haz ilkesince yönetildiğimizi görmemizi sağlayan o göstergelerin ısrarının ötesindedir. Gerçek her zaman *automaton*'un arkasında yatan şeydir ve bütün araştırmalarında Freud'un derdinin bu olduğu gayet açıktır.

Düşlemin işlevi kendi gözünde açıklığa kavuştuğu ölçüde, Freud'un asıl neyle uğraşmaya başladığını anlamak için *Kurt Adam*'daki gelişmeyi hatırlayın — bize göre bu gelişme gayet önemlidir. Freud neredeyse kaygıyla, bu ilk karşılaşmanın ne olduğunu, düşlemin arkasındaki varlığını doğrulayabileceğimiz gerçeğin ne olduğunu sorgulamaya koyulur. Bütün analizde, bu gerçeğin özneyi peşi sıra sürüklediğini, araştırmaya adeta bu gücün yön verdiğini hissederiz, o kadar ki sonuçta bugün kendi kendimize, acaba Freud'un bu ateşliliği, mevcudiyeti ve arzusu hastasında sonradan psikozun ortaya çıkışının şartlarını hazırlamış olabilir mi diye sorabiliriz.

Dolayısıyla tekrarlamayı ne gösterenlerin dönüşüyle, ne yeniden üretimle ne de bir nevi eyleme dökülen hatırlamanın, davranış vasıtasıyla duruma uyarlanmasıyla karıştırmak mümkün değildir. Analistlerin kavramlaştırmasında tekrarlama ile aktarımın birbiriyle özdeş olmasından dolayı, özü gereği, tekrarlamanın üstü analizde daima örtülüdür. Oysa bir ayrım yapılması gereken yer tam da burasıdır.

Aktarımda söz konusu olan gerçekle ilişki, Freud tarafından şöyle ifade edilmiştir: Hiçbir şey *temsili olarak, yokluğunda, gıyabında* idrak edilemez — oysa ki aktarım bize bir temsil gibi ve yoklukla ilişki gibi verilmemiş miydi? Aktarımda işin içinde olan gerçeklikteki muğlaklığı ancak gerçeğin tekrarlamadaki işlevinden yola çıkarak çözebiliriz.

Aslında tekrar edilen her zaman için *rastlantı sonucuymuşçasına* meydana gelen şeydir — *rastlantı sonucuymuşçasına* deyişi *tukhe* ile ilişkisini yeterince ifade ediyor. Biz analistler prensip olarak hiçbir zaman rastlantıya kanmayız. En azından, özne o gün başma, ni-

yetini gerçekleştirmesine, yani seansa gelmesine engel olan bir şey geldiğini söylediğinde faka basmamamız gerektiğine dikkat çekeriz. Olanlar harfi harfine öznenin dediği gibi alınmamalıdır — zira bizim işimiz tam da bu rastlantıyladır, her an karşımıza çıkan bu köstekle, bu pürüzledir. Öznenin durumunu oluşturan şeyle ilişkilerini yeni bir gözle çözerken bize tam olarak bu idrak biçimi yön verir.

Tukhe'nin, yani buluşma olarak gerçeğin işlevi —ki bu buluşma ıskalanmış olabilir, hatta esas olarak ıskalanmış buluşmadır— psikanaliz tarihinde ilkin, başlı başına dikkatimizi celbetmeye yeterli bir biçimle, yani travma olarak kendini göstermiştir.

Analitik deneyimin kökeninde gerçeğin, kendini *özümseneme-yen* yanıyla —travma biçiminde— göstermiş olması dikkate değer değil midir? Gerçeğin kendini travma biçiminde göstermiş olması devamındaki her şeyi belirlemiş ve analitik deneyime görünüşe göre kazaen ortaya çıkmış bir kökeni zorla dayatmıştır. Bu noktada bize haz ilkesinin gerçeklik ilkesiyle karşıtlığından ortaya çıkan çatışmalı mefhumun radikal niteliğini anlayabilme imkânı veren bir durumun tam merkezinde bulunuyoruz — gerçeklik ilkesi üstünlüğü gereği son sözü söyleme hakkına sahiptir diye düşünememezin nedeni budur.

Nitekim travma, haz ilkesiyle tanımlanan bütün bir işleyişe yön veren öznelleştirici homeostazın damgasını taşıması gereken bir kavram olarak düşünülmüştür. Bu durumda deneyimimiz bizi bir sorunla karşı karşıya bırakır; birincil süreçlerin bağrında travma ısrarının muhafaza edilmiş olup bize kendini hatırlattığını görürüz. Gerçekten de travma tekrar ortaya çıkar ve çoğunlukla da üstü örtülü olmaz. Öznenin arzusunu taşıyan rüya nasıl olur da travmayı tekrar tekrar su yüzüne çıkartan şeyi üretebilir — ya da suretini olmasa bile en azından önünde duran ve onun varlığına işaret eden perdeyi üretir?

Toparlayacak olursak, gerçeklik sistemi gelişiminde ne kadar ileri giderse gitsin, gerçeğin temel parçası olan bir şeyi haz ilkesinin ağlarında esir bırakır.

Araştırmamız gereken şey bu gerçektir; mesela Melanie Klein' m bize sunduğu şekliyle, gelişim motorunun, demin belirttiğim *Hayat bir rüyadır* aforizmasına indirgenememesi için mevcudiyetinin

gerekli olduğunu varsaydığımız bir gerçekliktir bu. Gerçeğin içindeki, benim karşılaşmalar olarak adlandırdığım radikal noktalar bu gerekliliğe karşılık verir ve gerçekliği *unterlegt*, *untertragen* olarak düşünmemize yol açar; bunlar Fransızcaya bu dildeki müthiş muğlaklığıyla aynen *souffrance** kelimesiyle çevrilebilir. Gerçeklik burada askıdadır/azaptadır, beklemededir. Freud'un *Wiederholung* olarak tanımladığı *Zwang*** ise birincil süreçteki sapmalara hükmeder.

Birincil süreci —ki son derslerde bilinçdışı biçiminde tanımlamaya çalıştığım şeyden başka bir şey değildir— bir kez daha ondaki kopuş deneyiminde, algı ile bilinç arasındaki o zamansız olduğunu söylediğim yerde kavramamız gerekir; bu da bizi o yerin —Freud'un Fechner'e hürmeten *die Idee einer anderer Lokalität**** olarak adlandırdığı— *algı ile bilinç arası* başka bir yer, başka bir alan, başka bir sahne olduğunu varsaymaya iter.

2

Birincil süreci her an yakalayabiliriz.

Geçen gün yorgunluğumu atmak için küçük bir şekerleme yapıyordum, kapımın vurulmasıyla uyandım, ama daha gerçek anlamda uykudan uyanmamıştım. Öyle ki, kapıma sabırsızca vurulmasından bir rüya oluşturdum, rüyamda kapıma vurulmasından başka bir şey görüyordum. Uyandığımda kapıma vurulduğunun —o algının— bilincinde olduğuma göre, demek ki bütün temsilimi kapıma vurulması etrafında yeniden kurgulamıştım. Orada olduğumu, kaçta daldığımı ve bu uykudan ne beklediğimi biliyordum. Vurma sesi geldiğinde, ama algıma değil bilincime geldiğinde, bilincim bu temsil etrafında yeniden kurgulanmıştı — uyanmanın kapıda olduğunu, o vuruşun gelip beni bulduğunu, *knocked* olduğumu biliyordum.

Fakat bu noktada, o sırada benim ne olduğumu sormalıyım — yani, görünüşe göre beni uyandırmış olan o vuruşun etkisiyle rüya

* "Istırap, azap" anlamındaki *souffrance* kelimesi metindeki gibi *en souffrance* biçiminde kullanıldığında hem "azapta" hem de "askıda, beklemede" anlamına gelir. –*ç.n.*

** *Alm.* "zorlantı". –*ç.n.*

*** *Alm.* "başka bir yer fikri". –*ç.n.*

görmeye başladığım o bir önceki ve tamamen ayrı anda ne olduğumu.* Bildiğim kadarıyla o anda *daha ben uyanmadan önce*'yimdir — [Fransızcası *avant que je ne me réveille* olan] bu cümledeki olumsuzluk edatı *ne* — ki dilbilgisel tanımıyla gereksizdir [cümleye olumsuzluk anlamı vermeyip, vurguya hizmet ederek anlama katkıda bulunur], benim belirtilen yazımda da öyledir, bu edat nedir derseniz, işte uyanmadan önce *olduğum* mevcudiyet halimin ta kendisidir. Gereksiz değildir, kendini göstermesi gereken her durumda benim kendi yerime geçemeyişimin ifadesi olur. Dilde, Fransız dilinde nasıl kullanıldığı bunu gayet güzel tanımlar. *O gelmeden bitirmiş olacak mısınız?* [*Aurez-vous fini avant qu'il ne vienne?* — "ne" edatı kullanılan formül.] Bitirmeniz benim için önemli, inşallah daha önce gelmez. *O gelmeden mi uğrayacaksınız?* [*Passerez-vous, avant qu'il vienne?* — "ne" edatı kullanılmayan formül.] — çünkü zaten o geldiğinde siz artık burada olmayacaksınız.

Sizi nereye yönlendirdiğimi görüyor musunuz? — Beni uyandıran o vuruştan sonra, görünüşe bakılırsa artık sadece kendimi temsilimle ilişki içinde ayakta kalabilir hale getiren, görünüşe göre beni salt bilinç haline getiren bu yapının simetrisine yönlendiriyorum. Bir tür toparlanıp içine doğru kapanan bir yansıma — bilincimde yakalayabildiğim sadece temsilim oluyor.

Hepsi bu mu? Freud bilincin işlevini dönüp tekrar ele alması gerektiğini defalarca söylemiş, ama yapmamıştır. Belki de, temsil edi-

* Lacan izleyen cümlelerde, Fransızca dilbilgisinin bir inceliği olan, bazı formüllerde özel bir anlamı vurgulamak için "gereksiz" *ne* (olumsuzluk) edatı kullanılmasını tartışarak varlık/yokluk, bilinçli olma/olmama üzerine düşüncelerini geliştirir. İki dilin dilbilgisi kuralları birbirini tutmadığından bu tartışmanın bire bir Türkçeye çevrilmesi imkânsızdır. Bu nedenle çeviride cümlelere eklemeler yapılmıştır. Köşeli parantezler tarafımızdan eklenen kısımları göstermektedir. Bu haliyle bile çevirinin kastedilen anlamı tam olarak aktarması güç olduğundan, paragrafın bu kısmının Fransızcasını ayrıca aktarmayı uygun bulduk. *–ç.n.*

"Je suis, que je sache, *avant que je ne me réveille* – ce *ne* dit explétif, déjà dans tel de mes écrits désigné, est le mode même de présence de ce que *je suis* d'avant le réveil. Il n'est point explétif, il est plutôt l'expréssion de mon impléance, chaque fois qu'elle a à se manifester. La langue, la langue française le définit bien dans l'acte de son emploi. *Aurez-vous fini avant qu'il ne vienne?* – cela m'importe que vous ayez fini, à Dieu ne plaîse qu'il vînt avant. *Passerez-vous, avant qu'il vienne?* – car, déjà, quand il viendra, vous ne serez plus là."

len gerçekliğin yeniden ortaya çıkışına neyin neden olduğunu —yani, uyanıklık denen görüngünün, mesafenin, boşluğun kendisini— kavrayacak olursak, meselenin ne olduğunu daha iyi görürüz.

Bunun üzerinde biraz daha durmak için bir rüyaya dönelim, hani *Rüyaların Yorumu*'ndan hepinize bakmanız için vakit vermiştim — bu rüya da tamamen gürültü üzerine. O talihsiz babayı hatırlayın: Ölmüş evladının yattığı odanın yanındaki odaya dinlenmeye gidiyor, çocuğun başını bekleme görevini bir başka yaşlı adama devrediyor ve bir şey gelip onu uyandırıyor, nedir o şey? Sadece onu gerçeğe çağırmaya yarayan bir gürültünün gerçekliği, şoku, *knocking*'i değildir; gerçekte olmakta olanın neredeyse aynısmm, bir mumun devrilip çocuğunun yattığı yatağı ateşe vermesinin rüyaya tercümesidir.

Bu anlatılan Freud'un *Traumdeutung*'da ortaya attığı iddiayı — rüyanın bir arzunun gerçekleşmesi olduğunu— pek doğrular nitelikte değildir.

Bu noktada *Traumdeutung*'da neredeyse ilk defa, görünüşe göre rüyanın ikinci bir işlevinin ortaya çıktığına tanık oluruz — rüya burada sadece uykuyu devam ettirme ihtiyacını karşılar. O zaman Freud bu noktada sözü tam da bu rüyaya getirerek ve bunun rüyayla ilgili savını tam anlamıyla doğruladığını vurgulayarak ne demek istemiştir?

Şayet rüyanın işlevi uykuyu devam ettirmekse, rüya sonuçta onun ortaya çıkmasına neden olan gerçekliğin bu kadar yakınına gelebiliyorsa, bu gerçekliğe uykudan çıkmadan karşılık verilebilirdi, denemez mi? En nihayetinde uyurgezerlik diye bir şey var. Ortaya çıkan soru; Freud'un daha önce belirttiği bütün emareler üzerine sormakta haklı olduğumuz soru, *Uyandıran nedir?* sorusudur. Rüyanın *içindeki* başka bir gerçeklik değil midir? Freud bu gerçekliği şöyle betimler: *Dass das Kind an seinem Bette steht*, çocuk yatağının yanındadır, *ihn am Arme fasst*, onu kolundan tutar ve sitemkâr bir tonda mırıldanır, *und ihm vorwurfsvoll zuraunt: Vater, siehst du denn nicht*, Baba, görmüyor musun, *dass ich verbrenne*, yanıyorum?

Bu mesajda, babanın yan odadaki tuhaf gerçekliği teşhis etmesini sağlayan gürültüden çok daha fazla gerçeklik var, öyle değil mi? Çocuğun ölümüne yol açan, ıskalanmış gerçeklik bu sözlerde geç-

miyor mu? Freud'un kendisi, ölü çocuktan ebediyen kopmuş bu kelimeleri —ona kalırsa belki de çocuk ateşli olduğu için söylenmiş bu kelimeleri— babanın gözünde devam ettiren şeyi bu cümleden çıkarmamız gerektiğini söylemez — ama kimbilir belki de bu kelimeler babanın pişmanlığını devam ettirmektedir; oğlunun başucunda bıraktığı yaşlı adamın bu görevi layıkıyla yerine getiremeyeceğinden, *die Besorgnis dass der greise Wächter seiner Aufgabe nicht gewachsen sein dürfte*, belki de bu göreve layık olmadığından dolayı duyduğu pişmanlığı devam ettirir. Nitekim adam uyumuştur.

Ateşlenme konusunda söylenen bu cümle, son seminerlerden birinde ateşlenmenin nedeni olarak adlandırdığım şeyi hatırlatmıyor mu? Göründüğü kadarıyla hakikaten aciliyeti olan, yan odadaki olaya çare olma eylemi, söz konusu durumla, o cümlede dile gelen ruhsal gerçeklikle kıyaslandığında, her halükârda artık çok geç gibi hissediliyor olamaz mı? Esasen rüyanın sürdürülmesi ıskalanmış gerçekliğe tabiri caizse bir saygı duruşu değil midir? Asla ulaşılamayan bir uyanışta, artık sadece kendini sonsuza kadar tekrarlayarak var edebilecek gerçeklik... Artık ebediyen cansız olan —hatta alevlerin yuttuğu— bu varlıkla bundan böyle, alevlerin onunla kazaen, rastlantı sonucu buluştuğu o an dışında nasıl bir buluşma olabilir? Bu kazada gerçeklik nerededir? Sonuçta daha ölümcül olan bir şeyin gerçeklik *vasıtasıyla* tekrarı dışında gerçeklik nerededir? Bu gerçeklikte kendisine o bedenin başını bekleme görevi verilen kişi, baba uyanıp geldiğinde bile hâlâ uyumaktadır.

Böylece hep ıskalanan o buluşma rüyayla uyanıklık arasında; hâlâ uyuyan ve ne rüya gördüğünü bilmediğimiz kişi ile sırf uyanmak için rüya görmüş olan kişi arasında geçer.

Freud burada hayranlık içinde arzu kuramının doğrulanmasını görmüş olsa da, rüyanın bir dileği yerine getiren düşlemden ibaret olmadığının emaresidir bu.

Çünkü rüyada oğlanın hâlâ hayatta olduğu iddia edilmez. Ama o korkunç görüntü, babasını kolundan tutan ölmüş çocuk rüyada kendini hissettiren bir öbür dünyaya işaret eder. Arzu burada nesnenin en zalim biçimde görselliğe dökülen kaybıyla mevcudiyet kazanır. Hakikaten eşsiz olan bu buluşma sadece rüyada gerçekleşebilir. Sadece bir ayin, sürekli tekrar edilen bir edim bu hatırda tutulması im-

kânsız buluşmanın anısını yaşatabilir — çünkü baba olarak o baba dışında kimse, yani bilinçli hiçbir varlık, bir evladın ölümü nedir bilemez.

Çünkü ateizmin hakiki formülü *Tanrı öldü* değildir —Freud babanın işlevinin kökenini babanın katledilmesi üzerine temellendirirken bile onu korur—, ateizmin hakiki formülü şudur: *Tanrı bilinçdışıdır.*

Uyanma bize, öznenin bilincinin olup bitenin —gerçeklikteki talihsiz olaym— temsili içinde uyanışını gösterir, artık tek çare buna çare bulmaktır! Peki ama kaza neydi? Herkesin uykuda olduğu sırada, hem biraz dinlenmek isteyen kişi, hem nöbette uyanık kalmayı başaramayan kişi, hem de kuşkusuz iyi niyetli birinin, yatağının baş ucunda *Uyudu galiba* dediği biri, hepsi dahil, herkesin uykuda olduğunu bildiğimiz ve başka da bir şey bilmediğimiz bu dünyada, bir tek o ses işitilir: *Baba, görmüyor musun, yanıyorum?* Bu cümle başlı başına kıvılcımdır —ateşi düştüğü yeri yakar—, neyin yandığını da göremeyiz, çünkü alevler bizi körleştirir, ateşin *Unterlegt*'i, *Untertragen*'i, gerçeği sardığını görmemize engel olur.

Istırap içindeki babadan kopuk o rüya cümlesinde, baba uyandığında onun bilinci olacak olan şeyin görünmeyen yüzünü ayırt etmemize yol açan ve temsilin rüyada neye tekabül ettiğini sormamıza neden olan şey budur. Bu bağlamda bu soru daha da çarpıcı bir sorudur, çünkü rüyanın hakikaten temsilin bağlılaşığı gibi olduğunu görürüz — rüyanın imgeler dünyasıdır bu; biz de bu vesileyle Freud'un bilinçdışından bahsederken, temelde bilinçdışını belirleyen şey olarak gösterdiği *Vorstellungsrepräsentanz*'ı vurgulamalıyız. Kötü çeviriyle "temsil eden temsil" diye çevrilmiştir ama anlamı bu değil, temsilin yerini tutandır.* İşlevini ileride göreceğiz.

Bu ebediyen ıskalanmış buluşmanın bir buluşma olarak düğüm noktasını kavramanıza ve Freud'un bu rüyayı kesinlikle örnek bir rüya gibi değerlendirmesini onun metninde gerçek anlamda destekleyen şeyi görmenize yardımcı olabildiğimi ümit ediyorum.

Şimdi de travmadan düşleme uzanan gerçeğin yerini saptama-

* Fransızcası *le représentant représentatif* "temsil eden temsil" ve *le tenant-lieu de la représentation* "temsilin yerini tutan". –*ç.n.*

mız gerekiyor — düşlem tekrarlamanın işlevindeki birincil ve belirleyici şeyi gizleyen bir perdeden ibarettir. Bize göre, hem uyanışın işlevindeki muğlaklık hem de gerçeğin uyanıştaki işlevinin muğlaklığı bununla açıklanır. Kaza, o küçücük gürültü, rüya görmediğimize delalet eden o azıcık gerçeklik gerçeği temsil edebilir. Ama diğer taraftan bu gerçeklik az değildir, çünkü bizi uyandıran, temsil yerini tutan şeyin eksikliği arkasına saklanan gerçekliktir — Freud bize bunun *Trieb* olduğunu söyler.

Dikkat! Henüz *Trieb* nedir onu söylemedik — ve eğer temsilin olmayışından dolayı orada değilse, orada olan hangi *Trieb*'dir? — olsa olsa müstakbel *Trieb*'dir diye düşünmemiz icap edebilir.

Uyanışın iki anlamı olduğunu —bizi oluşturulmuş ve temsil edilmiş bir gerçekliğin içine yeniden yerleştiren uyanışın iki işi birden gördüğünü— fark etmemek mümkün mü? Gerçeklik rüyanın ötesinde aranmalıdır — rüyanın sarıp sarmaladığı, bizden sakladığı şeyde, temsilin olmayışının arkasında, onun yerini tutanda aranmalıdır. Etkinliklerimize her şeyden çok hükmeden gerçek budur ve bize onu psikanaliz gösterir.

3

Böylece Freud kendinden önceki ruh sorgulayıcılarından en keskininin—Kierkegaard'un— zaten odağına tekrarlamayı koyduğu soruna çözüm bulmuştur.

Aynı başlıklı metni yeniden okumanızı tavsiye ederim,* hafifliği ve ironik oyunlarıyla göz kamaştırıcı bir metindir, Don Juan edasıyla aşkm seraplarını yıkmasında hakikaten Mozartvari bir hava vardır. Anlatılan aşkta keskin bir zekâyla, cevaplanması imkânsız şekilde bir özellik vurgulanır, Kierkegaard'un bize heyecanlı ve müstehzi bir portresini çizdiği genç adam, bellek vasıtasıyla sadece kendine hitap etmektedir. Cidden, La Rochefoucauld'nun formülünden —aşkın halleri ve yolları kendilerine anlatılmamış olsa ne kadar az kişi âşık olurdu!— daha derin bir şey yok mudur bunda? Evet de ilk kim başladı? Ve aslmda her şey aşkın büyüsünün sardığı ilk kişinin

* Kierkegaard'un 1843 tarihli, *Tekrarlama* başlıklı kitabı. –*ç.n.*

uğradığı aldanmayla başlamadı mı? Bu büyülenmeyi ötekinin aşka gelmesi diye alıp, kendini o aşka gelişin, nefes kesilmesinin tutsağı yapan kişi, ötekiyle birlikte bunlardan taleplerin en sahtesini yaratmadı mı: ya ben idealinin ya da kendini ideal gören benin narsisist doyum talebini?

Tıpkı Kierkegaard gibi Freud da doğalın içindeki tekrarlamayla, ihtiyacın geri dönüşüyle uğraşmaz. İhtiyacın geri dönüşü iştahın emrindeki tüketimi hedef alır. Tekrarlama yenilik ister. Yüzünü oyuna çevirir; yenilik oyuna boyut katar — Freud bunu geçen sefer size kaynağını belirttiğim metnin o bölümünde de söyler.

Tekrarda her çeşitleme, değişiklik, tekrarın anlamına yabancılaşması demektir. Bir erişkin, ya da yaşça ilerlemiş bir çocuk etkinliklerinde, oyunlarında yenilik ister. Ama bu anlam kayması oyunun hakiki sırrını gözlerden saklar, sır dediğimiz de asıl çeşitliliğin, tekrarlamanın kendisinde olduğudur. Bunu çocuğun insan olarak biçimlenmesi sırasında, onun ilk hareketinde görürsünüz; hep aym masal tekrarlanmalı, masalın anlatı yoluyla gerçekleştirilmesi belli bir törene tabi olmalı, yani hep aynı metin anlatılmalıdır. Anlatının ayrıntılarının belli bir süreklilik ve tutarlılık gösterme zorunluluğu şu anlama gelir: Gösterenin gerçekleşmesi bellekte asla asıl ifade ettiği anlamın önceliğini belirtecek kadar özenli olmayacaktır. O halde göründüğü kadarıyla, anlamları çeşitlendirmek gösterenin ifade ettiği anlamı geliştirmekten çok, ondan kaçmaya yol açar. Çeşitleme, edimi oyuna dönüştürüp, haz ilkesi bakımından mutluluk verici boşalım yolları sağlayarak gösterenin anlam ifade etme amacını unutturur.

Freud torununun durmadan yinelediği *fort-da* oyunundaki tekrarı yakaladığında, çocuğun kaybedip bulmanın faili haline gelerek, annenin ortadan kaybolmasının yarattığı etkiyi telafi ettiğini vurgular — bu görüngü ikincil önemdedir. Wallon şunun altını çizer: Çocuk hemen annesinin çıktığı kapıyı gözleyerek onu tekrar orada görmeyi beklediğini belli etmez, önce annenin kendisini terk ettiği yere, kendisini yakınında bıraktığı noktaya dikkatini yöneltir. Tarif edilen yokluğun yol açtığı ve hep açık duran boşluk, merkezkaç bir hat yaratır, bu boşluğa öznenin kendini yansıttığı bir figür olarak öteki düşmez, öznenin ucundan tuttuğu bir iple ona bağlı olan ma-

kara düşer — makara bu sınavda özneden kopan şeyi ifade eder, kendi bedenini sakatlama, anlam ifade etme mertebesinin tüm boyutlarıyla ortaya çıkmasına temel teşkil eder. Çünkü makara oyunu annesinin yokluğunun özneye ait alanın sınırında, beşiğinin kenarında yarattığı *hendeğe* öznenin cevabıdır, artık bu hendeğin etrafında zıplama oyunu oynamaktan başka çaresi yoktur.

Makara Jivarolardan* beklenir bir maharetle küçücük bir top haline getirilmiş anne değildir — öznenin küçük bir-şeysi'dir, ondan hem kopar hem de aynı zamanda hâlâ ona ait kalır, onda durur. Aristoteles misali, insan nesnesiyle düşünür demenin tam yeridir. Çocuk kuyuya dönüşen alanının sınırları üzerinden nesnesiyle atlar ve büyülü şarkısını söylemeye başlar. Gösterenin öznenin ilk işareti olduğu doğruysa —ve bu oyuna ilk zıtlaşmalardan biri eşlik ettiğine göre— demek ki edimde zıtlaşılan nesne olan makarada özneyi görmemek mümkün değildir. Bu nesneyi daha sonra Lacan cebirindeki adıyla anacağız — *petit a*.

Yapılanların tamamı tekrarı simgeleştirir, fakat bu kesinlikle anneyi geri çağıran ve basitçe, çığlıkla dışavurulan bir ihtiyacın tekrarı değildir. Tekrarlanan, öznede bir *Spaltung*'a** neden olan annenin gidişidir — alternatif *fort-da* oyunuyla üstesinden gelinir, "ya burda ya orda" oyunudur ve tek amacı, her gidiş gelişte ya bir *da*'nın *fort*'u ya da bir *fort*'un *da*'sı olmaktır. Hedefinde esasen, temsil edilmiş olarak orada olmayan şey vardır — çünkü *Vorstellung*'un *Repräsentanz*'ı (temsilin yerini tutan), o oyunun ta kendisidir. Annenin —arzunun dokunuşları ve boyalarıyla bezenmiş resmindeki— *Repräsentanz*'ı (yerini tutan) tekrardan kaybolduğunda *Vorstellung* (temsil) ne olacaktır?

Anne sezgisiyle açılan gözlerimle, ben de gördüm vaktinden evvel seslenmeyi deneyen bir çocuğun beni çağırdığı halde gittiğimi görünce travmatize olduğunu, bir daha o çağrının aylarca yinelenmediğini — çok daha sonrasında çocuğu kucağıma aldığımda uykuya dalmak için başını omzuma bıraktığını gördüm, travma tari-

* Amazon yerlileri olan Jivarolar savaşta öldürdükleri düşmanların kafasını kesip özel işlemlerden geçirdikten sonra, şeklini aynen koruyarak portakal boyunda küçültür ve bu kafaları hatıra olarak saklarlar. –*ç.n.*

** *Alm.* "yarılma". –*ç.n.*

hinden bu yana onun gözünde canlı bir gösteren haline gelmiş olan bana ulaşmasını sağlayabilen tek şey uykuydu.

Tukhe'nin işleviyle ilgili bugün size sunduğum tablo, aktarım yorumunda analistten beklenen göreve bir çekidüzen vermede temel dayanağımız olacak.

Bugün şunu vurgulamakla yetineyim, analizin, insanın dünyayla uzun süre bilgi olduğu sanılan ilişkisini çok daha radikal şekilde düzenlemeye aday olması boşuna değildir.

Kuramsal yazılarda bilgi çoğunlukla ontogenezin filogenezle olan ilişkisine benzer bir şeyle bağlantılandırılsa da bu bir yanlış anlamadır, analizin bütün özgünlüğü psikolojik ontogenezi sözde *evrelere* dayandırmamasıdır, bunu bir dahaki sefere göstereceğiz — esas itibariyle biyolojik olarak gözlemlenen gelişimde evrelerin saptanabilen hiçbir temeli yoktur. Gelişimi harekete geçiren tamamen kazaysa, *tukhe*'nin yarattığı engelse, *tukhe* bizi Sokrates öncesi felsefenin gene aym şekilde bizzat dünyanın gerekçesini aradığı noktaya getirir.

*Clinamen** gibi bir şey lazımdı. Demokritos bu eğilimin adını koymaya kalkıştığında işin içine düşünceyi sokmak için, kendini daha baştan saf bir olumsuzluk işlevinin aleyhtarı olarak konumlandırdı ve dedi ki Esas olan *μηδέν* değildir —kelime oyununun, öğrencilerimizden birinin verdiği adla felsefenin arkaik evresinden beri Heidegger'in zamanındaki gibi kullanıldığım size göstermek içindi bu — ve ekledi: Esas olan *μηδέν* değildir, *δεν*'dir, Yunancada *δεν* yapay bir kelimedir.** Ne *ἔν* ne de *ὄν* dedi,*** ne dedi? — Bugün bizim sorduğumuz soruya, idealizm sorusuna cevap vererek dedi ki *Hiçbir şey mi acaba? Hayır.—Belki hiçbir şey, ama hiç[lik] değil.*****

* *Lat.* "eğilim" — atomların öngörülemez biçimde yön değiştirme eğilimine Lucretius'un verdiği ad. *–ç.n.*

** *Yun. μηδέν* (meden): yok; *δεν* (den): değil. *–ç.n.*

*** *Yun. ἔν* (en): içinde, orada; *ὄν* (on): -dır. *–ç.n.*

**** Fransızcası şöyle: "Rien, peut-être? non pas – peut-être rien, mais pas rien." *–ç.n.*

Soru ve Cevaplar

F. DOLTO— *Evreler olmadan üç-dört yaş öncesinde zekânın oluşumunu nasıl betimleriz düşünemiyorum. Bana kalırsa savunma düşlemleri ve iğdiş edilmeyi gözlerden saklayan düşlemlerin yanı sıra sakatlanma tehditleriyle ilgili de evrelere başvurmak zorundayız.*

Evre tanımı, *libidoyu biçimlendiren evreler*, hep karanlıkta kalacak olan sözde doğal olgunlaşmaya göndermeyle yapılmamalıdır. Evreler iğdiş edilme kaygısı etrafında örgütlenir. Cinselliğe girişle gündeme gelen çiftleşme olgusu travma yaratıcıdır —al sana koca bir delik— ve bu olgunun gelişimi örgütleyici işlevi vardır.

İğdiş edilme kaygısı bütün evreleri delip geçen bir ip gibidir. Kendi ortaya çıkışından önceki —sütten kesilme, tuvalet terbiyesi gibi— ilişkilere yön verir. Bu evrelerin her birini, merkezinde kötü bir buluşmanın yer aldığı bir diyalektikte billurlaştırır. Evrelerin birbiriyle tutarlı olması kötü karşılaşmalar olarak kaydedilmeleriyle mümkündür.

Kötü karşılaşmaların en merkezi olanı cinsellik seviyesindedir. Bu, iğdiş edilme kaygısından yayılan cinsel tonun tüm evrelere bulaştığı anlamına gelmez. Tam tersine o empati gerçekleşmediği için travmadan ve birincil sahneden bahsediyoruz.

12 Şubat 1964

Objet Petit a olarak Bakış Üzerine

VI

Göz ile Bakış Arasındaki Bölünme

Öznenin bölünmesi.
Travmanın olgusallığı.
Maurice Merleau-Ponty.
Felsefe geleneği.
Yansılama.
Her şeyi gören.
Rüyada gösteriyor.

DEVAM EDİYORUM.

Wiederholung kelimesini size hatırlatmıştım — etimolojik göndermesinin, *haler* (yedeğe alıp çekmek) olduğundan bahsederken, yananlamının "bıktırıcı" olduğunu vurgulamak için epey üzerinde durmuştum.

Yedeğe alıp çekmek, çekmek. Neyi çekmek? Belki kelimenin Fransızcadaki muğlaklığı üzerinde oynayarak, kura çekmek, çekiliş diyebiliriz. O zaman şu *Zwang* (zorlantı), bizi çekilmesi zorunlu olan kâğıda götürür — oyunda tek bir kâğıt varsa, başka kâğıt çekemem.

Gösterenler takımının —matematikteki anlamıyla— küme oluşturması ve bu özelliğiyle mesela tam sayının sonsuzluğuna karşıt olması, hemen o zorunlu kâğıdm işlevine uygulanabilir bir şema tasarlamamıza imkân verir. Eğer özne gösterenin öznesiyse —onun tarafından belirleniyorsa—, bu durumda eşzamanlı ağı tercihe bağlı etkilerin artzamanlılığında aldığı şekliyle hayal edebiliriz. Burada mesele görülemeyen istatistiki etkiler değildir, bu iyice anlaşılmalı; geri dönüşleri zorunlu kılan şey ağm yapısıdır. Aristoteles'in *automaton*'u işte bu noktada, stratejiler dediğimiz şeyin açıklığa kavuş-

turulmasıyla bizim gözümüzde bir şekle bürünür. Zaten *Wiederholungzwang*'daki, yani tekrarlama zorlantısmdaki *Zwang*'ı da *otomatizm* diye tercüme ediyoruz bazen.

1

Size daha sonra bazı olgulardan bahsedeceğim, bunlar çocuğun — ihtiyatsızca benmerkezci diye nitelendirilen— monoloğunun bazı anlarında, tam anlamıyla sözdizimine bağlı oyunların gözlemlendiği olgulardır. Bu oyunlar önbilinç dediğimiz alana aittir, fakat deyim yerindeyse —toplumsal ağ içinde— bilinçdışı rezervinin yataklarını oluştururlar — adeta bir Kızılderili rezervi gibi.

Sözdizimi elbette önbilinçlidir. Fakat öznenin anlayamadığı şey sözdiziminin bilinçdışı rezerviyle ilişkili olduğudur. Özne tarihçesini anlatırken sözdizimine hükmeden şey alttan alta etkisini göstererek sözdizimini gittikçe daha da yoğunlaştırır. Peki neye göre daha yoğun? Freud'un ruhsal direnci tanımlarken başından itibaren çekirdek olarak adlandırdığı şeye göre.

Bu çekirdeğin travmatik bir şeye göndermede bulunduğunu söylemek, tam değil yaklaşık bir ifade olur. Öznenin direnci ile, söylem çekirdeğin etrafındaki yoğunlaşmaya yöneldiği sırada ortaya çıkan söylemin o ilk direncini birbirinden ayırt etmemiz gerekir. Çünkü "öznenin direnci" deyişi farazi bir benin varlığım ima eder fazlasıyla; orada —çekirdeğe yaklaştıkça— ben nitelemesini hak edecek bir şey bulunduğundan pek o kadar emin olamayız.

Çekirdek, gerçeğe dair olarak adlandırılmalıdır — kuralı algı özdeşliği olan gerçeğe dair. En nihayetinde gerçek, Freud'un bir tür numune alma olarak adlandırdığı işlemi temel alır; bu numunenin doğruladığı gerçeklik duygusu sayesinde algıda olduğumuza temin ediliriz. Bu ne demektir? Özne cephesinde buna uyanış denir.

Geçen sefer tekrarlamada neyin söz konusu olduğunu *Rüyaların Yorumu*'nun yedinci bölümündeki rüya etrafında ele aldım; bu rüyanın —analiz edilmediği için gayet kapalı, iki kat, üç kat kapalı olsa da— seçilmesi bu noktada, son aşamasına varmış rüya görme süreci söz konusu olunca, gayet anlamlıdır. Uyanışa yol açan gerçeklik, rüya ve arzu imparatorluğunun karşı koyduğu o hafif gürültü müdür?

Acaba başka bir şey değil midir? Sakın bu rüyanın kaygısının en dibinde kendini açığa vuran şey olmasın? — Yani, baba-oğul ilişkisinin en mahrem kısmında bulunan ve ölümde değil de, kader anlamında ölümün ötesinde kendini gösteren şey olmasın?

Herkes uyurken rastlantı sonucu meydana gelenle —mumun devrilmesi, çarşafın tutuşması, anlamsız olay, kaza, kötü talih— *Baba, görmüyor musun yanıyorum?* sözündeki örtülü de olsa iç burkucu taraf arasında, tekrarlamada gördüğümüz ilişkinin aynısı vardır. Kader nevrozu veya başarısızlık nevrozu derken bize göre kastedilen budur. Gerçekleşemeyen şey intibak değil, *tukhe*, yani buluşmadır.

Aristoteles'in formülü burada bütün özellikleriyle bulunur — tanımı gereği, *tukhe* bize ancak seçme yetisine (*proairesis*) sahip bir varlık tarafından gelir; *tukhe*, yani iyi ya da kötü talih, cansız bir nesneden, bir çocuktan, bir hayvandan gelemez. Örnek teşkil edebilecek nitelikteki bu rüyada meydana gelen kaza başlı başına bunu tasvir eder. Muhakkak ki Aristoteles bu noktada *teriotes*, ucubelik diye nitelendirdiği cinsel davranışın aşırı biçimlerinin kıyısında kendisini durduran o sınıra işaret etmektedir yine.

Tekrarlanan kaza ile, hakiki gerçeklik olup bizi dürtüye yönlendiren örtülü anlam arasındaki ilişkinin kapalı yanı, bize bir şeyi kesin biçimde gösterir: Tedavide aktarım adı verilen doğal olmayan etkinin gerçek yüzünün ortaya çıkarılması, aktarımın getirilip güncel analitik duruma bağlanmasından ibaret değildir. Seansın ya da seanslar dizisinin güncelliğine indirgeme yönünde gitmenin hazırlık niteliğinde bile değeri yoktur. Doğru tekrarlama kavramı, tekrarlamayı aktarım etkilerinin bütünü ile karıştırmayacağımız bir yönde elde edilmelidir. Aktarımın işlevini ele aldığımızda, üzerinde duracağımız meselelerden biri de aktarımın bizi tekrarlamanın göbeğine nasıl götürebileceğini kavramaya çalışmak olacak.

Bu yüzden tekrarlamayı önce buluşmanın olduğu yerde, öznede meydana gelen bölünme üzerinden temellendirmemiz gerekiyor. Bu bölünme analitik keşfin ve deneyimin tipik bir boyutunu oluşturur; diyalektik etkisiyle, gerçeğin kökensel olarak hoş gelmediğini idrak etmemizi sağlar. İşte gerçeğin, öznede dürtüyle en çok işbirliği içinde olduğu nokta budur — dürtüye en son değineceğiz, zira bu yolun nereden döndüğünü ancak katettikten sonra anlayabiliriz.

Sonuç olarak birincil sahne niye o kadar travma yaratıcıdır? Neden daima ya çok geç ya da çok erken olur? Neden özne birincil sahneden ya çok fazla zevk alır —en azından başlangıçta takıntı nevrozunun travma yaratıcı nedensellik zincirini böyle tasavvur ettik— ya da histerikte olduğu gibi çok az zevk alır? Eğer hakikaten bu kadar derin libidinal niteliği varsa, neden özneyi hemen uyandırmaz? Neden burada karşımıza çıkan olgu *dustukhia*'dır?* Neden olgunlaştığı iddia edilen sözde içgüdülerin bu süreci (*tukhe* kelimesinden türetebileceğimiz) *tşik* —yani, tesadüfi olan şey— tarafından delinip geçilir, teyellenir, mıhlanır?

Şimdilik ufkumuz cinsellikle olan temel ilişkide olgusal olarak ortaya çıkan şeyle sınırlı. Analitik deneyimde şundan yola çıkılır: Birincil sahne travma yaratıcı nitelikteyse, analiz edilebilirlikteki değişmeler cinsel empatiyle değil, olgusal bir olguyla desteklenir. *Kurt Adam* deneyiminde çılgınca izi sürülen sahnede kendini gösteren —penisin kaybolması ve tekrar belirmesinin tuhaflığı gibi— olgusal bir olguyla.

Geçen sefer öznenin bölünmesinin nerede olduğuna işaret etmek istedim. Bu bölünme uyandıktan sonra da gerçeğe dönüş ile bilinç arasında devam eder — gerçeğe dönüş, nihayet ayakları üzerine basan dünyanın temsili, kollarını kaldırmış, *Bu nasıl felaket, ne oldu, ne feci, ne aptallık, ne sersem şey o uyuyakalan adam* ve tekrardan örülen, bütün bunları bir kâbus gibi yaşadığını bilen ama yine de toparlanan bilinç, *Bütün bunları yaşayan benim, rüya mı diye kendimi çimdiklememe gerek yok.* Şu var ki, bu bölünme sadece daha derin bir bölünmeyi temsilen oradadır, daha derin bölünme ise rüya mekanizmasında özneye göndermede bulunan, sitem dolu bakışlarla yaklaşan çocuğun imgesi ile diğer tarafta buna sebebiyet veren ve içine düştüğü şey, yalvarma, çocuğun sesi, bakma talebi arasındadır: *Baba görmüyor musun...*

* *Yun.* "şanssızlık". *–ç.n.*

2

Sizinle bir yolda gidiyoruz, ben serbest ilerliyorum, böylesi bana en iyisi gibi görünüyor — çuvaldızımı kilimden geçirip öbür tarafa atlıyorum ve öznenin yolu üzerine düşünmeye çalışan herkes ile bizim aramızda bir kavşak gibi olan o sorunun bulunduğu tarafa geçiyorum.

Hakikat arayışında çıktığımız bu yol, travmayı olgusallığın bir yansıması olarak gören serüvenimizle açılabilecek mi? Yoksa bu yolu geleneğin oldum olası koyduğu yerde, hakikat ile görünüş arasındaki diyalektik seviyesinde mi aramalıyız: Temelde düşünsel, bir bakıma estetik özelliği olan, görselliğin merkeziliğini vurgulayan bir algıdan mı yola çıkıp kavramalıyız?

Dostumuz Maurice Merleau-Ponty'nin ölümünden sonra yayımlanan *Görünen ve Görünmeyen* (*Le Visible et l'invisible*) kitabının tam da bu hafta elinize geçmesi rastlantı değil — *tşik*, yani tesadüfi değil.

Onunla fikir alışverişimiz bu kitapta ete kemiğe büründü. Bonneval Kongresi'ndeki konuşmasını* dün gibi hatırlıyorum, onun tuttuğu yolu bu konuşma gayet güzel gösteriyordu, hazırladığı eserin bir noktasında bu yol son buldu, fakat eseri gene de tamamlanmış durumdaydı. Claude Lefort'un titiz ve adanmış çalışması bu konuda bize bir fikir veriyor. Bu vesileyle Claude Lefort'a saygılarımı sunuyorum, bu metnin yazıya geçirildiği uzun ve zorlu süreç onun emekleriyle mükemmel bir sonuca ulaştı.

Görünen ve Görünmeyen kitabı felsefi geleneğin ortaya çıkış ânını göstermeye yarayabilir — Platon'la başlayan ve düşünceyi öne çıkartan bu gelenek estetik bir dünyadan hareket edip, en yüksek iyi olarak varlığa bir son verilmesiyle tanımlanır, böylece aynı zamanda kendi sınırı da olan bir güzelliğe ulaşır. Maurice Merleau-Ponty'nin bu geleneğin baş kişisini gözünden tanıması boşuna değil.

* *L'Inconscient: VIe Colloque de Bonneval*, haz. Henri Ey, Desclée de Brouwer, 1966. –*ç.n.*

Hem bir bitişi hem de yeni bir başlangıcı içinde taşıyan bu kitapta, başlarda *Algının Görüngübilimi* (*Phénoménologie de la perception*) olarak formüle edilmiş olan yolda, hem bir hatırlatma hem de ileri doğru atılmış bir adım göreceksiniz. Kitapta felsefi düşünce geliştikçe en uç noktasına kadar götürülen ve idealizm teriminde ifadesini bulan savrulmaya karşı, biçimin düzenleyici işlevi hatırlatılıyor — o zaman bir astar halini alan temsil ile onun kaplaması beklenen şeyin birbiriyle örtüşmesi nasıl sağlanır? *Algının Görüngübilimi* kitabı bizi biçimin düzenleyiciliğine geri götürüyordu; bu işlevi yönetenin sadece öznenin gözü olmadığını, onun bütün beklentisi, bütün hareketi, tutuşu, kasları ve iç organları seviyesindeki coşkusu olduğunu, yani kısaca onun bütünsel yönelmişliği denen şeyde saptanan kurucu mevcudiyeti olduğunu gösteriyordu.

Maurice Merleau-Ponty şimdi bu görüngübilimin de sınırlarını zorlayarak bundan sonraki adımı atıyor. Onun sizi sadece görselin görüngübilimiyle bağlantılı yollardan götürmediğini göreceksiniz, çünkü gittiği yollar, görünenin, bizi görenin gözü önüne yerleştiren şeye bağımlılığını yeniden keşfetmeye soyunuyor ve işin en önemli noktası da bu. Ama bunu söylemek bile fazla olur, çünkü göz olsa olsa görenin *filizi* diyebileceğim bir şeyin, gözünden önceki şeyin eğretilemesidir. Maurice Merleau-Ponty'nin gösterdiği yolla, bakışın hep önceden var olduğunu ortaya koymaya çalışmaktayız — ben tek bir noktadan görebilirim, ama varoluşumda bana her taraftan bakılır.

Bizi bu yapıtın en büyük arzusu olan o ontolojik geri dönüşe ulaştıracak olan şey hiç kuşkusuz kökensel olarak maruz kaldığım bu *görme*'dir; bunun temelleri ise biçimin daha ilkel bir tesisinde bulunabilir.

Bu vesileyle birine cevap vermek istiyorum, elbette herkes gibi benim de bir ontolojim var — basit ya da gelişmiş, neden olmasın? Fakat muhakkak ki konuşmamda göstermeye çalıştıklarım deneyim alanının tümünü kapsama iddiasmda değil — ki sözlerim Freud'un sözlerine yeni yorumlar getiriyorsa da, esas olarak onun betimlediği deneyimin özelliklerini merkez almaktadır. Bilinçdışını kavramanın önümüzde açtığı iki-aradalık durumu bile, Freud'un açıklamaları bize bunun öznenin sahip çıkması gereken bir şey olduğunu

gösterdiği ölçüde bizim için ilginç olur. Sadece şunu ekleyeceğim: Freudculuğun âdet üzere doğalcılık olarak nitelendirilen bu yönünü devam ettirmek kaçınılmaz görünüyor, çünkü bu, ruhsal gerçekliği maddeleştirmeden cisimleştirme yolundaki tek olmasa da nadir girişimlerden biridir.

Maurice Merleau-Ponty'nin bize sunduğu ve deneyim iplerimizin az çok kutuplaştırdığı skopik alanda, ontolojik statü en olgusal, hatta en hükümsüz etkileriyle kendini gösterir. Ama bizim görünmeyen ile görünen arasından geçmemiz gerekmiyor. Bizi ilgilendiren bölünme, görüngübilimsel deneyimin yönelmişliğinin, niyetliliğinin bizi yönelttiği dünyanın bazı biçimler dayatmasından kaynaklanan mesafe değildir (görünenin deneyimlenmesinde karşılaştığımız sınırlar bundan kaynaklanır). Bakış bize ancak tuhaf bir olumsallık biçiminde kendini gösterir; bu olumsallık ufukta deneyimimizin yoluna çıkıp onu durduran şeyi, yani iğdiş edilme kaygısını yaratan eksikliği simgeler.

Göz ve bakış; bize göre dürtü skopik alanda kendini işte bu bölünmede dışavurur.

3

Şeylerle olan ilişkimizin görme yoluyla oluşan ve temsillere ait figürlerle düzenlendiği haliyle, bu ilişkide bir şey bir evreden ötekine kayar, geçer, aktarılır ve hep bir dereceye kadar elden kaçırılır — bakış dediğimiz şey budur.

Bunu hissedebilmenizin pek çok yolu var. Acaba, doğaya baktığımızda karşımıza çıkan esrarengiz görünümlerinden biriyle, en aşırı haliyle mi betimlesem? Yansılama (*mimétisme*) adı verilen görüngüden bahsediyorum.

Bu konuda pek çok şey söylendi ve her şeyden önce, saçma şeyler söylendi — mesela yansılama görüngülerinin ortama uyarlanmayla açıklanabileceği gibi. Ben aynı görüşte değilim. Pek çokları arasından küçük bir kitabı okumanızı tavsiye ederim, muhakkak çoğunuz biliyorsunuzdur, Caillois'nın *Medusa ve Şürekâsı* (*Méduse et compagnie*) adlı kitabı; burada ortama uyarlanma fikri gayet zekice eleştirilir. Bir taraftan, yansılamaya yol açan mutasyonun etkili ola-

bilmesi, mesela böceklerde, ancak ilk başta ve bir anda gerçekleşmesine bağlıdır. Diğer taraftan yansılama yetenekleri sayesinde koruma altında oldukları iddia edilen böceklerin özellikle avcı kuşların midesinde başka böceklerle aynı miktarda bulunduğunun görülmesi, yansılamanın sözde doğal ayıklanmanın hizmetindeki etkilerini bir kalemde silip atar.

Fakat mesele bu noktada değil. Yansılamaya dair en radikal mesele, bu olguyu, yansılama emareleri gösteren organizmanın kendisine ait biçimlendirici bir güce mi atfetmeliyiz sorusudur. Sorunun meşru bir soru olabilmesi için, bu gücün sadece yansılanan bedenin biçimini değil, onun çevreyle olan —ya o ortamdan kendini ayırt ettiği ya da tersine o ortamla karıştığı— ilişkisini de hangi devreler aracılığıyla denetleyebilir duruma geldiğini zihnimizde canlandırabilmemiz gerekir. Kısaca, Caillois'nın gayet yerinde bir şekilde hatırlattığı gibi, bu tür yansılama tezahürlerinde, özellikle de gözlerin işlevini akla getiren tezahürlerde, yani "basit göz" de denen *ocelus*'lar söz konusu olduğunda, bunların gözlerle olan benzerliklerinden dolayı mı etkileyici olduklarını, yoksa tersine gözlerin mi *ocelus*'lara benzerliklerinden dolayı etkileyici olduklarını anlamak gerekir — gerçekten de *ocelus*'ların kendilerine bakan avcı ya da kurban üzerinde böyle bir etkisi vardır. Başka deyişle göz ile bakışın işlevlerini birbirinden ayırmamız gerekmez mi?

Ayırt edici özelliği yüzünden —yeri, olgusallığı ve istisnai oluşundan dolayı— seçtiğimiz şu örnek, bize göre diğerlerinden ayrı tutulması gereken bir işlevin küçük bir tezahüründen ibarettir; adlı adınca söyleyecek olursak: *leke*'nin işlevinin. Bu örnek, görülsün-istenen'in görmekten önce var olduğunu ortaya koyması bakımından değerlidir.

Evrensel bir görenin olduğu varsayımına ihtiyaç yoktur. Eğer lekenin işlevinin özerkliği tanınıp bakışın işleviyle özdeşleştirilirse, skopik alanda dünyanın oluşumunun bütün evrelerinde bunun nerelere kadar uzandığını, nasıl bir seyir izlediğini araştırabiliriz. O zaman şunun farkına varırız: Leke ve bakışın işlevi hem bakışa en gizli şekilde hükmeder, hem de bilinçli olduğunu hayal edip kendinden hoşnut kalan o görme biçimine yakalanmamayı başarır.

Bilincin kendine dönebilmesi —tıpkı Valéry'nin Genç Kader

Tanrıçası'nın kendini, *kendini görürken görmesi* gibi, kendi kendini yakalaması— bir tür "el çabukluğu, marifet"le olur. Bakışın işlevinden bir kaçınma söz konusudur burada.

Rüyada kendisine sunulan —uyanıklıktaki biçimlere zıt— imgesel biçimlere ulaştığında öznenin aldığı konumdan görünen şeye dayanarak geçen sefer çıkarttığımız topolojide bulabiliriz bunu.

Aynı şekilde, özne için gayet tatminkâr olan ve analitik deneyimde narsisizm terimiyle ifade edilen düzeyde —ki ben ayna imgesine göndermeyle temel bir yapı olma özelliğini bahsi geçen düzeye yeniden kazandırmaya çalıştım—, o düzeyden yayılan tatminde, hatta özne için böylesine köklü bir kendini bilmezliğe bahane olan o kendinden hoşnutlukta —nitekim o düzeyde hükümranlığı, felsefi geleneğin bahsettiği seyre dalma* biçiminde öznenin karşısına çıkan doluluğa kadar uzanmaz mı?— bir atlatmanın farkına varmaz mıyız? Bakışın işlevinden bahsediyorum. Yani dünya sahnesinde seyredilen varlıklarız, nitekim Maurice Merleau-Ponty de buna işaret ediyor. Bizi bilinç haline getiren şey, aynı zamanda bizi *speculum mundi*** olarak tesis ediyor. Demin Maurice Merleau-Ponty'nin izinde bahsettiğim, o bizi saran ve öncelikle bakılan varlıklar haline getiren ama bunu bize göstermeyen bakışın altında olmanın tatmin edici bir tarafı yok mu?

Bu anlamda, dünya sahnesi bize her şeyi görür nitelikte gösterir kendini. Platoncu bakış açısından bu, her şeyi görme niteliğinin aktarıldığı mutlak bir varlık düşlemine denk düşer. Seyre dalma gibi görüngüsel bir deneyim seviyesinde dahi, ortaya çıkan bu her şeyi görme, dikizcilik boyutu bir kadmm, ona gösterilmemek şartıyla, görüldüğünü bilmekten aldığı doyum gibi kendini gösterir.

Dünya mutlak dikizcidir fakat teşhirci değildir — bizi bakmaya kışkırtmaz. Bak diye kışkırtmaya başlarsa, o zaman tuhaflık, yabancılık hissi baş gösterir.

Bu ne demektir? Uyanık olduğumuzda bakışın silinmesi ve dünyanın sadece bakmayıp aynı zamanda *gösterdiği* olgusunun da si-

* *Fr. contemplation* sözcüğünü bağlama göre "seyre dalma" veya "tefekkür" diye çevirdik. *–ç.n.*

** *Lat.* "dünyanın aynası". *–ç.n.*

linmesi demek değil midir? Rüya alanında ise tersine imgelerin özelliği *gösteriyor* olmalarıdır.

Gösteriyor — ama burada da yine öznede bir tür kayma ortaya çıkar. Herhangi bir rüya metnini alın —sadece geçen sefer kullandığım rüyayı değil, söyleyeceklerim o rüyada gizemli kaçabilir, herhangi bir rüyayı alın— koordinatlarına yerleştirin, *gösteriyor*'un öne geçtiğini göreceksiniz. O kadar öne geçer ki, onu koordine eden özellikleriyle —yani ufkun bulunmayışı, uyanıklıkta seyredilen şeyin kapanması, imgelerin öne çıkması, birbirlerine kontrast olmaları, leke oluşturmaları, renklerinin yoğunlaşması— sonuçta biz rüyada temelde görmeyen biri konumundayızdır. Özne rüyanın onu nereye götürdüğünü görmez, rüyayı takip eder, hatta bazen kopabilir bile, kendi kendine bu bir rüya der, ama hiçbir şekilde kendini rüyada Descartes'm *cogito*'sundaki gibi düşünce olarak yakalayamaz. *Yok, bu bir rüya,* diyebilir. Ama *Ne de olsa ben bu rüyadaki bilincim* diyen biri gibi yakalayamaz kendini.

Rüyada o bir kelebektir. Bu ne demektir? Bakış olarak kendi gerçekliğinde kelebeği görüyor demektir. Bunca şekil, bunca resim, bunca renk nedir? O bedava *görülsün-istemektir*, bize göre bakışın özündeki ilkellik burada kendini belli eder. Bak sen! Kurt Adam'ı dehşete düşüren kelebekten pek de farklı olmayan bir kelebektir — ve Maurice Merleau-Ponty bunun ne kadar önemli olduğunu iyi bilir, nitekim bir dipnotta buna değinir. Zhuangzi uyandığında, ya bir kelebek rüyasında kendini Zhuangzi olarak görüyorsa, diye sorar. Haklıdır da, hem de iki kere haklıdır, çünkü birincisi, deli olmadığının kanıtıdır bu, kendini Zhuangzi'nin ta kendisi olarak görmez — ikincisi, ne kadar haklıdır, onu da tam bilmez. Hakikaten de kimliğinin kökenlerinden birini kelebekken —o sırada olduğu ve özünde hep olduğu, onu kendi renklerine boyayan o kelebekken— kavramıştır ve bu nedenle en son kökeninde Zhuangzi'dir.

Kanıtı da şudur: Kelebekken aklına, uyanık Zhuangzi'yken rüyasında kelebek olduğunu gören kelebek miyim sorusunu sormak gelmez. Çünkü rüyasında kelebek olduğunu gördüğünde, kuşkusuz sonradan kendini kelebek olarak temsil ettiğine tanıklık etmesi gerekecektir, fakat bu onun kelebekte tutsak olduğu anlamına gelmez — tutulmuş kelebektir ama kimsenin tutsağı değildir, çünkü rüyada

kimseye göre kelebek değildir. Sadece uyandığında başkalarına göre Zhuangzi'dir ve onların kelebek ağma yakalanmıştır.

Bu yüzden —özne Zhuangzi değil de Kurt Adam ise— kelebek öznede fobik bir dehşet uyandırabilir, çünkü bu küçük kanat çırpışları, ilk kez arzunun ağlarına yakalandığında onun varlığına mim koyan o ilk çizgili desenin dahil olduğu nedensellik silsilesinin çırpıntısından pek de uzak değildir ve bunun farkına varmak fobik bir dehşet uyandırır.

Bir dahaki sefere skopik doyumun özüne değineceğim. Bakış kendi içinde, Lacan cebirinin, öznenin içine düştüğü *objet a*'sını barındırabilir; skopik alana özelliğini veren ve kendine özgü doyumunu ortaya çıkaran şey, yapısal nedenlerden ötürü, öznenin düşüşünün burada hep görünmez kalması, çünkü sıfıra indirgenmiş olmasıdır. *Objet a* olarak bakış, iğdiş edilme görüngüsünde ifadesini bulan merkezi eksikliği simgeleştirmeyi başarır ve doğası gereği nokta biçiminde, silinen bir işleve indirgenmiş olan bir *objet a*'dır, bu özellikleri sayesinde öznenin görünenin ötesinde ne olduğunu bilmesini engeller — bu bilmeyiş düşüncenin felsefi araştırma yolundaki tüm ilerlemesinin en belirgin özelliğidir.

Soru ve Cevaplar

X. AUDOUARD— *Analizde özneye kendisine bakıldığını ne ölçüde belli etmeliyiz? Yani öznenin kendi kendine bakma sürecine bakan biri konumunda olduğumuzu ne ölçüde belli etmeliyiz?*

Yukarıda söylediklerimi baştan alarak size burada anlattıklarımda iki amacım olduğunu söyleyeceğim. Biri analistleri ilgilendiriyor, diğeri psikanalizin bir bilim olup olmadığını anlamak üzere burada bulunanları.

Psikanaliz ne bir *Weltanschauung*'dur,* ne de evrenin anahtarını sunmayı vaat eden bir felsefe. Belli bir amaca hizmet eder, tarihsel

* *Alm.* "dünya görüşü, dünya tasavvuru, ideoloji". –*ç.n.*

olarak özne mefhumunun gelişiminin belirlediği bir amaçtır bu. Özneyi gösterene olan bağımlılığına geri götürerek, mefhumu yeni bir tarzda ortaya koyar.

Algıdan bilime gitmek apaçık ortada olan bir bakış açısı gibi görünmektedir, öznenin varlığı kavraması için bundan daha iyi bir deneme tahtası yoktur. Aristoteles'in Sokrates öncesi filozofların söylediklerini yeniden ele alarak izlediği yol da budur. Fakat analitik deneyim bu yola çekidüzen verilmesini gerekli kılmıştır, çünkü iğdiş edilme uçurumunu göz ardı eden bir yoldur bu. Bunu mesela *tukhe*'nin, benek biçimi dışında, teogoniye ve yaradılışa dahil olamamasından anlayabiliriz.

Ben burada *tukhe*'nin görsel etkide nasıl temsil edildiğini anlamaya çalışıyorum. Skopik işlevde *tşik*, yani tesadüfi noktanın, leke adını verdiğim seviyede yer aldığını göstereceğim. Bu şu anlama gelir, bakışla bakılanın karşılıklılık düzlemi, özne açısından, olay yerinde bulunmadığının kanıtı olmaya her şeyden daha müsaittir. Dolayısıyla seans içindeki müdahalelerimizle öznenin bu düzleme yerleşmesine sebebiyet vermememiz yerinde olur. Tersine, onu yanıltıcı olan bu nihai bakış açısından koparmamız gerekir.

Sizin de fark ettiğiniz bu mahzur, ne kadar ihtiyatlı olmamız gerektiğini gösteriyor. Hastaya olur olmaz *Vah vah şu suratınıza bakın!* veya *Yeleğinizin üst düğmesi açık kalmış*, demiyoruz. Yani analiz yüz yüze yapılmıyorsa bir sebebi var. Bakış ile görme arasındaki bölünme skopik dürtüyü dürtüler listesine almamıza izin verecek, göreceksiniz. Nasıl okunacağını bilirsek, Freud'un skopik dürtüyü *Dürtüler ve Dürtülerin Aldığı Biçimler* (*Triebe und Triebschicksale*) makalesinde zaten en önplana geçirdiğini ve öteki dürtülere benzemediğini gösterdiğini fark ederiz. Nitekim iğdiş edilme teriminden tamamen sıyrılan da bu dürtüdür.

19 Şubat 1964

VII

Anamorfoz

Bilincin temeline dair.
Bakışın objet a *olarak ayrıcalığı.*
Körlerin optiği.
Tablodaki fallus.

Görüntün gelip beni buluyor beyhude yere
Ve girmiyor içime sadece onu gösterdiğim bu yerde
Sen yüzünü bana döndüğünde bulacaksın yalnızca
Düşlenen gölgeni bakışımın duvarında

O bedbaht benim aynalarla emsal
Tıpkı yansıtan ama görmeyen o aynalar
Gözüm tıpkı onlar gibi boş ve barındırıyor onlar gibi
Körlüğünün kaynağı olan senin yokluğunu içinde

BELKİ HATIRLAYACAKSINIZ, geçen seminerlerden birinde konuşmama Aragon'un *Elsa'nın Mecnunu* kitabından "Karşı-Şarkı" başlıklı bu dizelerle başlamıştım. O sırada bakış konusunu bu kadar geniş ele alacağımı bilmiyordum. Beni buna yönelten Freud'un tekrarlama kavramını sunma tarzım oldu.

Skopik işlevle böyle oyalanmamız da tekrarlamayla ilgili açıklamalara dahil, bunu inkâr edemeyiz — ve bu şekilde oyalanmamıza yol açan ise kuşkusuz Maurice Merleau-Ponty'nin *Görünen ve Görünmeyen* eserinin yayımlanması oldu. Bana öyle geliyor ki, eğer burada bir buluşma varsa bu iyi bir buluşmadır ve amacı, bugün birazdan göstermeye çalışacağım gibi, bilinçdışmm bakış açısından bilinci nereye yerleştireceğimize işaret etmektir.

Biliyorsunuz bizzat Freud'un söyleminde bilincin üzerinde bir gölge vardır, hatta ileride işimize yarayacak bir terimi kullanacak

olursak, bir tür geçirimsizlik vardır — tıpkı üzerine tentür sürülen tuvalin geçirimsizliği gibi.

Fakat konuyu bıraktığımız yerden tekrar ele almadan önce, öğrendiğime göre geçen sefer beni dinleyen kulaklar tarafından yanlış duyulmuş bir terime açıklık getirmeliyim. Yorumlayarak kullandığım, aslında gayet basit bir kelime, *tşik*, nedense şaşırtıcı gelmiş bu kulaklara. Bazıları ise hapşırık gibi duymuş. Halbuki belirtmiştim, *tukhe*'nin sıfatıdır burada bahsedilen, nasıl ki *psişik* de *psukhe*'nin sıfatıysa. Tekrarlama deneyiminin merkezinde bu benzerlikten yararlanmamın bir amacı var mutlaka; analizin aydınlattığı haliyle ruhsal (psişik) gelişime dair her türlü kavrayışta tesadüfilik (tşik) merkezi öneme sahiptir. Dolayısıyla bugünkü konuşmam göz etrafında, *eutukhia* ya da *dustukhia*, yani mutlu buluşma, talihsiz buluşma etrafında gelişecek.

1

Genç Kader Tanrıçası bir yerde, *Kendimi gördüğümü görüyordum*, der. Kuşkusuz bu cümlenin *Genç Kader Tanrıçası*'nda geliştirilen tema, yani dişillik bağlamında hem yoğun hem de karmaşık bir anlamı vardır — fakat daha buralara gelmedik. Temsille olan ilişkisinde bilincin temel bağlılaşıklarından birini idrak eden ve *Kendimi gördüğümü görüyorum* ifadesiyle kendine işaret eden filozofla daha işimiz var. Bu formülü destekleyen kanıt var mıdır? Öznenin kendisini düşünce olarak kavramasını sağlayan kartezyen *cogito*'da göndermede bulunduğumuz temel biçimle bu formülün bağlılaşık olmayı sürdürmesi sonuçta nasıl açıklanır?

Düşüncenin kendi idrakini yalıtan, bir tür kuşkudur, buna yöntemsel kuşku adı verilir, temsilde düşünceye destek oluşturabilecek her şey bunun kapsamına girer. O zaman nasıl olur da *Kendimi gördüğümü görüyorum* bu idrakin zarfı ve artalanı olarak kalmayı sürdürür, hatta zannedilenin de ötesinde onun kesinliğine temel teşkil eder? Çünkü *Isınarak kendimi ısıtıyorum*, bedene beden olarak yapılan bir göndermedir, bendeki bir noktadan yayılan sıcaklık hissi beni sarar ve beni beden olarak konumlandırır. Halbuki *Kendimi*

gördüğümü görüyorum'da görmenin alanına girdiğime dair benzer bir histen bahsedilemez.

Bunun da ötesinde, görüngübilimciler şunu gayet kesin ve bir o kadar da kafa karıştırıcı biçimde belirtmişlerdir: *Dışarısını* gördüğüm gayet açıktır, algı benim içimde değildir, kavradığı nesnelerin üzerindedir. Buna rağmen dünyayı sanki *Kendimi gördüğümü görüyorum*'un içkinliği kapsamına giren bir algı içinde idrak ederim. Öznenin buradaki ayrıcalığı bu iki kutuplu ve dönüşlü ilişkinin bir sonucu gibidir, öyle ki, algıladığım anda temsillerim bana ait hale gelir.

Dünyanın ideal bir yer olduğu zannı ve bana sadece temsillerimi verdiği kuşkusu buradan doğar. Ciddi pratik pek bunun ceremesini çekmez, buna karşılık filozof veya idealist, hem kendine hem de onu dinleyenlere karşı mahcup duruma düşer. Dünyada bana görünen ne varsa sadece temsillerimde göründüğünü nasıl inkâr edebilirim? — Piskopos Berkeley'in alt edilemez yöntemi budur; bununla ve —arada tahminen gözünüzden kaçmış olan, iyelik belirten, temsillerin *bana ait olması* konusunda— onun öznel görüşüyle ilgili söylenecek çok şey var. Bu tefekkür süreci, kendi üstüne düşünen düşünüm süreci, uç noktasına götürüldüğünde, kartezyen tefekkürün eline düşen özneyi hiçleyen bir güce dönüştürebilir.

Dünyadaki mevcudiyet biçimim, tek kesinlik olarak özne olduğumun kesinliğine indirgenmiş bir özne olmaktır, bu da etkin bir hiçlemeye dönüşür. Nitekim felsefi tefekkürün devammda özne için terazinin kefesinde dönüştürücü tarihsel eylem ağır basmaya başlar ve etkin kendilik bilincinin tarihteki dönüşümleriyle şekillenen yapılanmalar bu nokta etrafında düzenlenir. Heidegger'in düşüncesinde en üst seviyesine ulaşan varlığa dair tefekkür ise bu hiçleme gücünü varlığın kendisine iade eder — veya en azından varlıkla nasıl ilişkilendirilebileceği sorusunu ortaya atar.

Maurice Merleau-Ponty'nin bizi getirdiği yer de budur. Fakat metnine bakacak olursanız, onun tam bu noktada geri çekildiğini ve görmenin ortaya çıkışını saptamak istiyorsak görünen ve görünmeyene dair önsezinin kaynağına dönmemizi, tezli ya da tezsiz her türlü tefekkürden önce var olana gitmemizi önerdiğini görürsünüz. Onun amacı, bedenden değil ama, "dünyanın teni" olarak adlandır-

dığı şeyden, görmenin ilk noktasının hangi yolu izleyerek ortaya çıkabildiğini yeniden kurmak ya da kurgulamaktır — çünkü der, burada yapılacak iş yeniden inşa ya da restorasyondur, aynı yolu ters yönde katetmek değildir. Böylece, bu tamamlanmamış kitapta, sanki bir arayış betimlenir, gören ben'in, kendimi içinden sıyırıp çıkardığım adsız bir tözün arayışı. Başta benim de parçası olduğum parıldayan ağların, ya da ışınların da diyebiliriz,* içinden, bir göz olarak ben ortaya çıkarım, bir anlamda, *dikizleme* işlevi denebilecek şeyin içinden çıkarım.

Yabani bir koku yayılır, ufukta Artemis'in avı belli belirsiz seçilir — onun dokunuşu sanki konuşan kişiyi kaybettiğimiz o trajik yetersizlik ânıyla bütünleşir.

Fakat gene de Merleau-Ponty'nin tutmak istediği yol bu yol mudur? Tefekkürünün sonraki bölümüne dair elimizde kalan izler bizde kuşku uyandırır. Bunlarda verilen nirengi noktaları, özellikle de gerçek anlamında psikanalitik bilinçdışına dair nirengi noktaları, onun belki de felsefi geleneğe göre daha özgün bir arayışa gireceğini, özneye dair tefekkürde bizim analiz sayesinde peşine düşmüş olduğumuz yeni bir boyuta yöneleceğini fark etmemize neden olur.

Şahsen ben Merleau-Ponty'nin bazı notlarını çok çarpıcı buluyorum, başka okurlara görüneceğinden daha az esrarengiz görünüyorlar bana, burada bahsedeceğim şemalarla —özellikle biriyle— gayet iyi örtüşüyorlar. Mesela eldivenin tersyüz olmasıyla ilgili notu okuyun —tıpkı kışlık eldivende derinin kürkü sarması gibi— *kendini gördüğünü görme* yanılsaması içindeki bilincin, bakışın tersine dönmüş yapısını adeta kendine temel aldığını görürüz.

2

Peki bakış nedir?

Öznenin indirgenme alanında, bir kırılmanın meydana geldiği o ilk hiçleşme noktasından hareket edeceğim — bu kırılma bizi bir başka gönderge bulmak gerektiği konusunda uyarır, bu da analizin

* Yazar burada Fransızcada okunuşu aynı olan, retina/ağ tabakasını çağrıştıran ağ (*rets*) ve ışın (*rai*) kelimeleriyle oynuyor. –*ç.n.*

bilincin ayrıcalıklarını azaltmada esas aldığı göndergedir.

Analiz bilinci çaresizcesine sınırlı kabul eder ve onu sadece bir idealleştirme ilkesi gibi değil, aym zamanda bir bilememezlik ilkesi olarak, —görsel alana göndermeyle yeniden anlam kazanan bir terimle— bir *kör nokta* olarak da tesis eder. Bu terim analitik söz dağarcığına Fransız okulu tarafından kazandırılmıştır. Sadece bir eğretileme midir? Skopik dürtüyle ilgili her şeye damgasını vuran muğlaklığı burada da görüyoruz.

Bize göre bilinç sadece, tamamlanmamış metnin kurmacalığmda, hazırlık mahiyetinde size göstermeye çalıştığım şeye kıyasla bir anlam ifade eder — buradan hareketle özneyi, ilk bakışta içinden konuşur göründüğü o yerin tam da boşluklarında konuşan bir özne olarak yeniden yerli yerine oturturuz. Fakat burada sadece önbilincin bilinçdışıyla ilişkisinden bahsediyoruz. Olduğu haliyle bilince bağlanan dinamik, öznenin kendi metnine yönelttiği dikkat, Freud'un da vurguladığı gibi, şu âna kadar kuramın dışında kalır ve açıkçası henüz telaffuz edilmemiştir.

Tam da bu noktada öznenin kendi bölünmesiyle ilgilenmeye başlamasının bu bölünmeyi belirleyen şeye bağlı olduğunu öne sürüyorum — bu ilgisi, bir ilk ayrılıktan doğan, başlı başına gerçeğin yaklaşmasının yol açtığı bir kendini sakatlamadan kaynaklanan ve bizim cebirimizdeki adı *objet a* olan ayrıcalıklı bir nesneye bağlıdır.

Skopik ilişkide, öznenin temel bir salınım içerisinde asıldığı düşlemin dayandığı nesne bakıştır. Ayrıcalığı —ve öznenin bu kadar uzun zaman ona dayandığının zannedilmiş olması— yapısından kaynaklanır.

Ne demek istediğimizi hemen bir şemayla anlatalım. Özne kendini bu bakışa uydurmaya çalışır çalışmaz, o benek şeklindeki nesneye dönüşür, yitip giden o varlık noktası haline gelir, özne bunu kendi yetersizliği zanneder. Aynı şekilde öznenin, arzu seviyesinde bağımlı olduğunu anladığı bütün nesneler içinde bakış, kavranılamazlığıyla ötekilerden ayrılır. Bu yüzden başka her nesneden daha fazla yanlış anlaşılmıştır ve belki gene bu yüzden özne, kendi yitip giden ve benek şeklindeki niteliğini *kendini görürken kendini görme* bilincinin yanılsamasında simgeleştirir, burada bakış aradan çıkartılır.

Peki bakış bilincin ters yüzüyse onu nasıl tahayyül edebiliriz?

İfade hiç yersiz değil, çünkü bakışa bir vücut kazandırabiliriz. Sartre *Varlık ve Hiçlik*'in en parlak parçalarından birinde ötekinin varlığı boyutunda bu vücudu devreye sokar. Eğer bakış olmasaydı, Sartre'm tanımına göre nesnelliğin koşulları olacak olan, gerçekliği kısmen sekteye uğratan aynı koşullara tabi olurdu öteki. Sartre'ın düşündüğü biçimiyle bakış yakalanıverdiğim bakıştır — dünyamın bütün bakış açılarını değiştirir, bulunduğum hiçlik noktasından kuvvet çizgilerini değiştirerek dünyamı bir nevi organizmalardan yayılan ışınlar olarak düzenler. Hiçleştirici özne olan benimle etrafımdaki şeylerin ilişkisinin gerçekleştiği yer olan bakışın öyle bir ayrıcalığı vardır ki, bakan kişi olarak benim, bana nesne olarak bakanın gözünü körleştirmeme yol açar. Bakış altında olan ben, diye yazar Sartre, artık bana bakan gözü görmüyorum, gözü görecek olursam da bakış kayboluyor.

Doğru bir görüngübilimsel analiz midir bu? Hayır. Bakış altında olduğumda, bakış talebinde bulunduğumda, bakışı elde ettiğimde, onu bakış olarak görmem. Ressamlar bu haliyle bakışı maskede yakalamakta herkesten üstündürler, bunu hissedebilmeniz için mesela Goya'yı anmam yeter.

Bakış kendini görür — Sartre'm bahsettiği bakışı kastediyorum, beni yakalayıp utanca boğan bakış, çünkü Sartre'a göre en baskın duygu budur. Buluştuğum bu bakış —Sartre'm metninde de bunu bulabilirsiniz— görülen bir bakış değildir, Ötekinin alanında benim tarafımdan hayal edilen bir bakıştır.

Sartre'ın metnine bakacak olursanız görürsünüz, bu bakışın sahneye çıkışını görme organıyla ilgiliymiş gibi anlatmaz, avda birden yaprakların hışırtısının duyulmasından, koridordan gelen ayak seslerinden bahseder — peki ne zaman? Kendisinin anahtar deliğinden bakma edimi içinde boy gösterdiği bir anda. Bir bakış onu dikizleme işlevinde yakalayıverir, sersemletir, allak bullak eder ve utanca boğar. Elbette söz konusu bakış, ötekinin bakış olarak mevcudiyetidir. Fakat bu, bakışın aslında ne olduğunu, başlangıçta özne özneye bir ilişkide, ötekinin bana bakarkenki mevcudiyeti gibi bir işlevde yakaladığımız anlamına mı gelir? Kendini yakalanıvermiş hisseden, nesnellik dünyasının bağlılaşığı olan hiçleyici özne değil, ken-

dini arzu işlevinde tutan özne olduğu için bakışın devreye girdiği açık değil midir?

Zaten arzu *dikizleme* alanında oluştuğu için değil midir ki onu el çabukluğuyla yok edebiliriz?

3

Kendimizi deyim yerindeyse, görme alanını arzu alanıyla bütünleştiren damarlar boyunca akışa bırakarak, bakışın arzunun işlevindeki bu ayrıcalığını kavrayabiliriz.

Optiğin *geometral** adıyla ayırt edeceğim boyutunun, tam da kartezyen tefekkürün, öznenin işlevini en saf haliyle başlattığı sırada gelişmiş olması boşuna değildir.

Başka pek çokları arasından bir nesneyle bunu örneklendireceğim — ilginç şekilde zamanında üzerinde çokça düşündürten işleviyle bu nesne bana göre iyi bir örnek teşkil ediyor.

Bugün size hissettirmeye çalıştığım konuda ileri gitmek isteyenler için bir kaynak: Baltrusaïtis'in kitabı *Anamorfozlar* (*Anamorphoses*).

Örnek bir yapı olduğundan, seminerimde anamorfoz işlevinden çokça faydalandım. Basit bir anamorfoz, silindir olmayanı, neden oluşur? Bu elimdeki düz kâğıt üzerinde bir portre olduğunu düşünün. Görüyorsunuz şansımıza kara tahta da eğik duruyor. Kâğıdımdaki resmin her bir noktasını, bir dizi ideal ip ya da çizgiyle, eğik yüzeye aktardığımı düşünün, ortaya çıkacak şeyi kolayca hayal edebilirsiniz — perspektif çizgileri diyebileceğimiz çizgiler uyarınca genişlemiş ve deforme olmuş bir figür elde edeceksiniz. Bu yapımda faydalanılan resmi, yani benim kendi görme alanıma yerleştirilmiş resmi kaldıracak olursam, yerimde kalarak baktığımda edineceğim izlenim hemen hemen aynı olur, hiç değilse resmin anahatlarını tanırım — en iyi ihtimalle de tıpatıp aynı izlenimi edinirim.

Şimdi birkaç yüzyıl öncesine, 1533 yılma ait bir resim dolaştıracağım, bir tablo röprodüksiyonu, hepiniz tanıyorsunuzdur sanırım

* Perspektifsiz; bir cismin perspektifsiz olarak yapılmış betimlemesi, çizimi, tasavvuru. –*ç.n.*

— Hans Holbein'm *Sefirler* isimli tablosu. Bilenler tekrar hatırlayacak. Bilmeyenler dikkatle baksınlar. Birazdan tekrar tabloya döneceğim.

Görme genel olarak imgelerin işlevi adını verebileceğimiz bir biçimde düzenlenir. Bu işlev uzamdaki iki birimin noktası noktasına birbirine denk düşmesiyle tanımlanır. Aralarındaki ilişkiyi kuran optik araçlar her ne olursa olsun, görüntü de ister sanal ister gerçek olsun, esas mesele noktası noktasına birbirlerine denk düşmeleridir. Demek ki görme alanında imge biçiminde ortaya çıkan her şey, anamorfozun oluşturulmasına imkân veren bu basit şemaya indirgenebilir, yani bir yüzeye bağlı olan imgenin geometral nokta adını vereceğimiz belli bir noktayla ilişkisine indirgenebilir. Bu yöntemle — ki düz çizgi kendine düşen rolü oynayıp ışığın izlediği yol olur— belirlenen her şey imge adını hak eder diyebiliriz.

Bu noktada bilime sanat karışır. Leonardo da Vinci ışık kırılmasını esas alan inşalarıyla hem bir bilgin hem de bir sanatçıdır. Vitruvius'un mimari üzerine incelemesi de pek uzak düşmez. Perspektifin geometral yasalarına dair giderek artan sorgulamaları Vignola ve Alberti'de buluruz, görme alanına yönelik ayrıcalıklı ilgi ise perspektif üzerine araştırmalar etrafında yoğunlaşır — kendisi de bir tür geometral nokta, bir tür perspektif noktası olan kartezyen öznenin tesisiyle bunun ilişkisini görmemek olanaksızdır. Ve tablo —gayet önemli olan bu işleve tekrar döneceğiz— geometral perspektif etrafında, resim tarihinde yeni bir tarzda örgütlenir.

Şimdi, Diderot'yu düşünmenizi rica ediyorum. *Görenler İçin Körler Üzerine Mektup* sayesinde fark edeceğiniz gibi, bu inşa görmenin ne olduğunu tamamen ıskalamaktır. Çünkü geometral görme uzamı kör biri tarafından da gayet güzel tahayyül edilebilir ve yeniden inşa edilebilir — hatta bildiğiniz gibi benim epeyce üzerinde durduğum aynanın sanal uzamında imgelenen kısımlar da buna dahil edilebilir.

Geometral perspektifte görme yetisinden değil, sadece uzamın işaretlenmesinden bahsedilebilir. Kör kişi tanıdığı uzam alanının, hem de gerçek mahiyetinde tanıdığı uzam alanının uzaktan ve eşanlı olarak algılanabileceğini gayet iyi kavrayabilir. Onun kavradığı zamansal bir işlevdir, enstantanedir. Descartes'm bulduğu ışığın kı-

rılması yasalarını düşünün, burada gözlerin eylemi iki çubuğun birbiriyle eşleşen eylemi gibi temsil edilir. Demek ki, bilakis görmenin geometral boyutu, görme alanının bize sunduğu öznelleştirici kökensel ilişkiyi her yönüyle ifade etmez.

Anamorfozun yapısında perspektifin tersine çevrilmiş olarak kullanıldığı açıklaması bu yüzden gayet önemlidir.

Perspektifi saptama aletini Dürer icat etmiştir. Dürer'in ızgara penceresi demin benim bu kara tahtayla arama koyduğum o resme benzetilebilir, ya da daha doğrusu düz çizgiler çekilen bir tuval veya kalın bir yüzeydir — bu çizgilerin ışınlar olması şart değil, ipler de olabilir ve bu çizgiler dünyada gördüğüm her noktayı tuvalde çizginin içinden geçeceği bir noktaya bağlar.

Demek ki ızgara pencere, doğru bir perspektif imge oluşturmak için geliştirilmiştir. Kullanımını tersine çevirecek olsam elde edeceğim sonuç, pencerenin ucundaki dünyayı yeni baştan oluşturmak değil, ilk yüzeyde elde ettiğim imgenin başka bir yüzeyde deforme edilen hali olur ve her şeyi canımın istediği gibi tuhaf şekilde çekip uzatarak gösteren bu işlemle, zevkli bir oyunmuşçasına oynarım.

İnanın, vaktiyle kendini bu keyfe kaptıranlar olmuştu. Baltrusaïtis'in kitabı bu uğraşın yol açtığı hiddetli polemiklerden ve bunlardan türetilen önemli kitaplardan bahseder. Tourelles Sokağı'nın oralarda bulunan ve şimdi yıkılmış olan Minimes Manastırı'nın geçitlerinden birinin upuzun duvarında bir tablo varmış ve, rastlantı bu ya, Aziz Yuhanna'nın Patmos adasındaki temsiliymiş bu tablo, deforme edici özelliğinin tam anlamıyla ortaya çıkabilmesi için tabloya bir delikten bakmak gerekiyormuş.

Deformasyon paranoya uyandırıcı bütün belirsizliklere müsaittir —bahsettiğimiz duvar resmi bu özellikte değildi— ve Arcimboldo'dan Salvador Dali'ye kadar her türlü kullanılmıştır. Hatta şunu söyleyebilirim, bu düşkünlük perspektif üzerine geometral araştırmaların gözden kaçırdıklarını tamamlar.

Nasıl olur da kimse burada... bir ereksiyon etkisinden bahsetmez? Bilhassa dinlenme halindeki bir organ üzerine yapılmış bir dövme hayal edin, bir başka durumda, ifademi mazur görün, tam halini alacak olsun.

Bakış alanındaki kısmi bir boyut olan, bu haliyle görmeyle hiç-

bir alakası bulunmayan geometral boyutun özündeki eksiklik işlevinin simgesini, fallik hayaletin boy gösterişinin simgesini nasıl olup da görmeyiz?

Şimdi, *Sefirler* tablosunda ne görüyorsunuz? — Umuyorum herkesin elinden geçecek şekilde dolaşmıştır. Resimdeki iki kişinin önünde, ilk sırada yamuk şekilde havada duran o tuhaf nesne acaba nedir?

Bu iki kişi gösterişli süsleri içerisinde kaskatı donakalmışlardır. İkisinin arasında dönemin resminde *vanitas** simgesi olan bir dizi nesne yer alır. Aym dönemde Cornelius Agrippa *Bilimlerin Beyhudeliği* (*De vanitate scientiarum*) adlı eserini yazar; kitabında bilimleri olduğu kadar sanatı da hedef alır ve o nesnelerin hepsi de o vakitler bildiğiniz *trivium* ve *quadrivium*'larda** gruplandırıldıkları haliyle, hem bilimlerin hem de sanatın simge nesneleridir. O halde, gösterişin alanı bu en büyüleyici biçimleriyle gösterilmekteyken, onun karşısındaki, uçmakta olan o eğik nesne de neyin nesidir? Bilemezsiniz — çünkü ona sırt çevirirsiniz ve böylece tablonun büyüleyiciliğinden kaçarsınız.

Resmin sizi kuşkusuz epeydir tutsak ettiği odadan çıkmaya başlayın. Tam giderken arkanızı dönersiniz —tıpkı *Anamorfozlar* kitabının yazarının betimlediği gibi— ve o biçimin altında ne yakalarsınız? — Bir kurukafa.

Başta hiç de öyle görünmez — yazarın mürekkepbalığı kemiğine benzettiği bu şekil bana daha çok Dali'nin bir zamanlar kasten sefil, pis ve olan bitenden habersiz yaşlı bir kadının başı üstüne zevkle yerleştirdiği koca ekmeği hatırlatır, veya yine Dali'nin yumuşak saatlerini hatırlatır bana, bu saatler de en az tablonun ön kısmındaki uçan nesne kadar fallik bir anlam ifade eder.

Bütün bunların bize gösterdiği şudur: Öznenin oluştuğu ve geometral optik arayışının sürdüğü bir devrin tam göbeğinde Holbein, öznenin hiçlenmiş hali olan bir şeyi bizler için görünür kılar — as-

* *Lat.* "beyhudelik". *–ç.n.*

** Antikçağda ve ortaçağda eğitimde "serbest sanatlar" olarak adlandırılan bilim ve sanatların sınıflandırılmasında esas alınan iki gruptur. *Trivium* (üç ana yol) gramer, retorik ve mantıktan, *quadrivium* (dört ana yolun birleştiği kavşak) ise aritmetik, geometri, müzik ve astronomiden oluşur. *–ç.n.*

lma bakılırsa, iğdiş edilmenin işareti eksi *fi*'nin [(–φ)] imgede cisme bürünmesi olan bir biçimle hiçlenen bu şey, arzuların temel dürtüler çerçevesindeki bütün örgütlenmesini bir merkezde toplar.

Fakat görme işlevini daha da ötelerde aramalıyız. O zaman bu işlevden fallik simgenin, anamorfoz hayaletinin değil, tablodaki haliyle nabız gibi atan, göz kamaştırıcı ve yüzeye yayılıcı işleviyle bakışın ortaya çıktığını görürüz.

Her tablo neyse bu tablo da odur, bir bakış tuzağıdır. Hangi tabloda olursa olsun, tam da her noktasında bakışı aradığınız sırada, onun kaybolduğunu görürsünüz. Gelecek sefere bunun üzerinde duracağım.

Soru ve Cevaplar

F. WAHL— *Dediniz ki, Sartre'ın betimlediği şekilde ilk başta bakışı ötekinin bakışında yakalamak bakışa dair temel deneyim değildir. Bakışın arzu yönünde kavranmasıyla ilgili söylediklerinizi biraz daha açabilir misiniz?*

Eğer arzunun diyalektiği vurgulanmazsa ötekinin bakışının neden algı alanının örgütlenmesini bozacağı anlaşılmaz. Mesele şu ki, söz konusu özne düşünümsel bilincin öznesi değil, arzunun öznesidir. Meselenin geometral nokta olan göz olduğu zannediliyor, oysa söz konusu olan bambaşka bir gözdür — *Sefirler*'in önplanında uçmakta olan gözdür.

— *Ama sizin söyleminizde ötekinin tekrar nasıl ortaya çıkacağı anlaşılmıyor...*

Yere çakılmıyorum ya, önemli olan bu.

— *Şunu da söylemek istiyorum, siz özneden ve gerçekten bahsedince, insan ilk başta dinlerken terimleri olduğu gibi almaya meyilli oluyor. Ama yavaş yavaş ilişkileri içinde almak gerektiğini ve topolojik bir tanımları olduğunu fark ediyor — özne ve gerçek, bölün-*

menin iki yanında, düşlemin direncinde konumlandırılmalı. Bir bakıma gerçek, dirence dair bir deneyim.

Söylemimi şu şekilde devam ettiriyorum — her terim sadece ötekilerle olan topolojik ilişkisinden destek alır ve *cogito* öznesi de aynı muameleyi görür.

— Topoloji size göre bir keşif yöntemi mi, yoksa sergileme yöntemi mi?

Analiz deneyimimize özgü topolojinin yerinin belirlenmesi daha sonra metafizik bakış açısından tekrar ele alınabilir. Merleau-Ponty'nin bu yolda ilerlediğini düşünüyorum, kitabın ikinci kısmında *Kurt Adam*'a ve eldivenin parmağına yaptığı göndermeyi okuyun.

P. KAUFFMAN: *Bakışa dair tipik bir yapıyı verdiniz ama ışığın genleşmesinden bahsetmediniz.*

Bakışın göz olmadığını söyledim, bir tek Holbein'ın bana kendi yumuşak saatimi gösterme cüretinde bulunduğu o uçan şekil altındaki bakış hariç... Bir dahaki sefere cisimleşen ışıktan bahsedeceğim.

26 Şubat 1964

VIII

Çizgi ve Işık

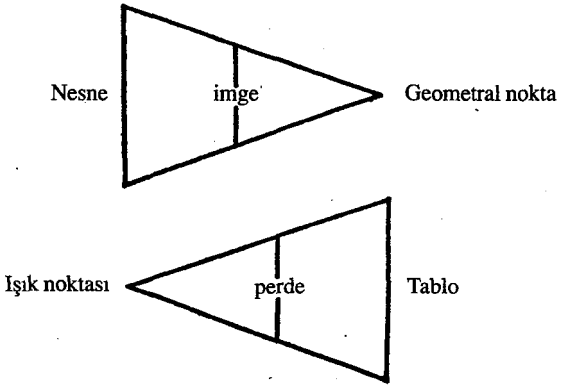
Arzu ve tablo.
Sardalya kutusunun hikâyesi.
Perde.
Yansılama.
Organ.
Hiçbir zaman seni gördüğüm yerden bakmıyorsun bana.

GÖZÜN İŞLEVİ, sizi aydınlatmaya çalışan kişiyi uzak keşiflere götürebilir. Mesela organın işlevi ve en öncesinde basit mevcudiyeti ne zamandan beri canlı soyunda kendini göstermiştir?

Öznenin organla ilişkisi deneyimimizin merkezini teşkil eder. Meme, dışkı ve daha başka, ilgi alanımıza giren bütün organlar arasında göz de yer alır ve gözün geçmişinin yaşamın ortaya çıkışını temsil eden türlere kadar uzanması çarpıcıdır. Masumca istiridye yiyorsunuzdur mutlaka, hayvanlar âleminde bu seviyede bile gözün çoktan ortaya çıkmış olduğunu bilmiyorsunuzdur. Bu tür keşiflerden çok şey öğreniyoruz, bunu söylemek yerinde olur, her şeyi olmasa da çok çeşitli şeyler öğreniyoruz. Ancak bunların arasından araştırmamızla en bağıntılı olanı seçmemiz gerekiyor.

Geçen sefer tahtanın tepesine çizdiğim o gayet basit, küçük üçgenin önemini kavrayabilmeniz için birçok nokta üzerinde yeterince durdum sanırım.

Şema üç öğeyle bu işlemsel montajda kullanılan optiği hatırlamanız için; bu montaj sonradan özellikle on beşinci yüzyıl sonu, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda resim tekniğine hâkim olan perspektifin tersine çevrilmiş kullanımına tanıklık eder. Anamorfoz bize resimde uzamdaki şeylerin gerçekçi bir röprodüksiyonunun ol-

madığını gösterir — zaten gerçekçi bir röprodüksiyon ifadesine de kuşkuyla yaklaşılmalıdır.

Aynı zamanda bu küçük şema sayesinde, bazı optiklerin görmenin ne olduğunu gözden kaçırmamıza yol açtığını gösterebilirim. Sözü geçen optikten kör kişiler de yararlanır. Diderot'nun mektubundan bahsettim, görmenin uzamda bize tüm temin ettiklerini kör kişinin de nasıl hesaba katabildiğini, yeniden inşa edebildiğini, tahayyül edebildiğini ve bunlar üzerine konuşabildiğini mektup bize gayet güzel gösterir. Kuşkusuz bu olanak üzerine Diderot metafizik imaları olan devamlı bir ikirciklilik inşa eder, ama bu muğlaklık metnini canlandırır ve içimize işleyen bir metin olmasına yol açar.

Bize göre, geometral boyut bizi ilgilendiren öznenin, görme alanında nasıl yakalandığını, idare edildiğini ve orada kapalı tutulduğunu sezmemize imkân verir.

Holbein'ın tablosunda ön kısımda dalgalanan o tuhaf nesneyi size hemen gösterdim, her zamankinden fazla saklamaya kalkışmayıp kartları açtım — bakan kişiyi, yani bizleri adeta *tuzağa düşürmek* için oradan bakmakta olan o nesneden bahsettim. Sözün kısası ressamın birer özne olarak bizlere resmen tablonun içine davet edildiğimizi ve yakalanmış olarak temsil edildiğimizi açıkça göstermesinin bir yolu bu — kuşkusuz istisnai ve ressam tarafından üzerinde düşünülmüş bir yolu. Çünkü bu tablonun sırrı, ki size daha önce yarattığı etkiden, *vanitas* ile yakınlıklarından bahsetmiştim, bu büyü-

leyici tabloda süslü ve sabit iki kişinin arasında dönemin bakış açısından sanat ve bilimlerin beyhudeliğini hatırlatan her şeyin temsil edildiğini söylemiştim — bu tablonun sırrı tam yavaş yavaş, sola doğru ondan hafifçe uzaklaştığımız sırada geri dönüp yüzen sihirli nesnenin ne olduğunu gördüğümüzde açığa çıkar. Tablo o kurukafa figürüyle bize kendi hiçliğimizi yansıtır. Demek ki görmenin geometral boyutu özneyi yakalamakta kullanılır, bunun arzuyla ilişkisi aşikârdır, ama yine de bir muamma olarak kalmayı sürdürür.

Peki, tabloda yakalanan, sabitlenen, fakat aynı zamanda sanatçıyı bir şey —ne?— yapmaya iten arzu nedir? Bugün bu yolda ilerlemeye çalışacağız.

1

Görünen konusunda her şey bir tuzaktır ve bilhassa *girift*'tir — tıpkı Maurice Merleau-Ponty'nin *Görünen ve Görünmeyen* kitabının bölümlerinden birinin başlığında ifade ettiği gibi. Görme işlevinin sunduğu tek bir sınır, tek bir yamaç yoktur ki bize labirent gibi görünmesin. Biz orada farklı alanları ayırt ettikçe nasıl birbirleriyle kesiştiklerinin daha da iyi farkına varırız.

Geometral alan adını verdiğim alanda, sanki önce ışık bize, deyim yerindeyse, ipin ucunu verir. Bu ipin bizi nesnenin her bir noktasına bağladığını geçen sefer görmüştünüz; üzerinde imgeyi saptayacağımız perde biçimindeki ağdan geçtiği yerde, basbayağı bir ip işlevi gördüğünü belirtmiştik. Şimdi ışık, malum, düz çizgi halinde yayılır, bu kesin. O halde sanki ışık bize ipin ucunu veriyor gibidir.

Fakat bu ipin ışığa ihtiyacı olmadığını düşünün — sadece gergin bir ip olsun. Bu yüzden kör kişi bütün açıklamalarımızı takip edebilir, yeter ki biraz gayret sarf edelim. Mesela belli yüksekliğe sahip bir nesneyi elleriyle yoklamasını isteriz, sonra gergin ipi takip etmesini sağlarız, yeri saptanmış imgeleri yeniden üreten belli bir düzenlenişi bir yüzey üzerinde parmaklarının ucuyla dokunarak ayırt etmeyi öğretiriz — yani, tıpkı saf optikte biz çeşitli oranlarda ve temel olarak türdeş ilişkileri, uzamda bir noktayla başka bir nokta arasındaki denklikleri nasıl hayal ediyorsak, aynı şekilde ayırt etmesini öğretiriz, sonuçta bizim yaptığımız da aynı ip üzerindeki iki nokta-

nın yerini belirlemekten ibarettir. Dolayısıyla bu inşa, ışığın temin ettiği şeyi ille de kavramamıza yardımcı olmaz.

Uzamın optik yapılanmasında kavrayışımız dışmda kalan şeyi yakalamaya çalışmak için ne yapmalıyız? Geleneksel tartışma bunun üzerinden yürür. Kant'a ve hatta Platon'a kadar uzanan bir çizgide, bu konuyla uğraşan hem de gayet parlak biçimde uğraşan son filozof olan Alain'den bu yana filozoflar algının sözde yanıltıcı niteliğiyle ilgilenmişlerdir — aynı zamanda hepsi de, algının nesneyi olduğu yerde bulduğunu söylemekte ve küp şeklinin paralel kenarlardan oluşmasından dolayı, algımızın altında yatan uzamın kesintiye uğraması yüzünden o şekli küp olarak algıladığımızı vurgulamakta mahirdirler. Algı etrafındaki klasik diyalektiğin bütün numarası, bütün o "el çabukluğu, marifet", neyi geometral görme olarak değerlendirdiğine bağlıdır, yani özünde görsel olmayan bir uzamda yer alan görmeye dair değerlendirmesine bağlıdır.

Görünüşün varlıkla olan ilişkisinin özü başka şeyde yatar. Görme alanını fetheden filozof onun üzerinde kolayca hâkimiyet kurar. Bu ilişkinin özü düz çizgide değil, ışık noktasında yatar — ışm yayma noktası, ışıltı, ateş, yansımaların fışkırdığı kaynak. Kuşkusuz ışık düz çizgi halinde yayılır ama kırılır, dağılır, kaplar, doldurur — gözümüzün bir çanak olduğunu da unutmayalım—, aynı zamanda gözden taşar da, göz çanağının etrafında bir sürü savunma organına, aygıtına ihtiyacı vardır. İris sadece mesafeye tepki vermekle kalmaz, ışığa da tepki verir ve göz çanağının dibinde meydana gelen şeyi korumakla yükümlüdür, bazı durumlarda bundan dolayı zarar görebilir — gözkapağımız da fazla ışık karşısında önce kırpılır, hatta o bildik kırıştırmayla kısılır.

Ayrıca biliyoruz ki ışığa duyarlı olan sadece göz değildir. Koruyucu zarın tüm yüzeyi —sadece görsel olmayan, farklı nedenlerle kuşkusuz— ışığa duyarlı olabilir ve bu boyut kesinlikle görme işleviyle sınırlanamaz. Işığa duyarlı organların bir taslağı olan renk lekeleri vardır. Gözde pigment tamamen işlevseldir, elbette son derece karmaşık bir görüngü olarak ortaya çıkar, mesela koni hücrelerinde rodopsin olarak işlev görür, aym şekilde ağ tabakanın farklı katmanlarında işlev gösterir. Bu pigment gider gelir, bütün işlevleri her zaman açık ve derhal tespit edilebilecek nitelikte değildir, fakat

ışıkla ilişki mekanizmalarının derinliği, karmaşıklığı ve aynı zamanda da birliği hakkında bir fikir verir.

Öznenin tam manasıyla ışıkla ilişkisi daha baştan muğlak bir ilişki olarak kendini gösterir. Bunu iki üçgenin olduğu şemada da görüyorsunuz zaten, bir taraftan birbirleriyle örtüşmeleri gerekirken aynı zamanda da birbirinin tersi konumdalar. Demin size bahsettiğim, bütün bu alanı yapılandıran girift özelliğin, kesişmelerin ve optik kiazmanın, yani sinir liflerinin çaprazlaşmasının ilk örneğini teşkil ediyorlar.

Öznenin ışıkla ilişkisinin ortaya çıkardığı sorunu size hissettirebilmek için, öznenin yerinin geometrik optiğin tanımladığı geometral noktanın yerinden başka olduğunu göstermek için şimdi size küçük bir mesel anlatacağım.

Hakiki bir hikâye. Aşağı yukarı benim yirmili yaşlarıma dayanıyor — o zamanlar tabii genç bir entelektüel olduğum için tek derdim başka yerlere gitmek, kendimi kırsal bölgede, dağda, taşta, hatta denizde somut bir pratiğin içine atmaktı. Bir gün bir limanda balıkçılık yapan bir ailenin üyesi birkaç kişiyle birlikte küçük bir teknedeydim. O zamanlar Bretanya bölgemiz henüz sanayileşmemişti, trol avcılığına da geçmemişti, balıkçı ceviz kabuğu kadar teknesinde balığını avlıyor, işin bütün zorluk ve tehlikelerine de katlanıyordu. Ben de işte bu zorluk ve tehlikeleri paylaşmaktan hoşlanıyordum, ama sadece zorluk ve tehlike yoktu, havanın güzel olduğu günler de vardı. Bir gün ağları çekme vaktini beklerken Küçük Jean, onu bu isimle çağırıyorduk (bütün ailesi gibi o da veremden çok erken aramızdan ayrıldı, o vakitler bu hastalık hakikaten çok yaygındı, toplumun bütün katmanlarında dolaşıyordu), Küçük Jean bana dalgaların üstünde yüzen bir şey gösterdi. Küçücük bir kutuydu bu, hatta daha da kesin söyleyelim, bir sardalya kutusuydu. Güneşte yüzüyordu, bizim de beslemekte olduğumuz konserve sanayiinin bir kanıtı olarak orada bulunmaktaydı. Güneşte parıldıyordu. Küçük Jean bana şöyle dedi: *Şu kutuyu görüyor musun, şu kutuyu? Hah işte, o seni görmüyor!*

Bu küçük konuşma ona göre çok komikti, bense o kadar komik bulmadım. Neden komik bulmadığımı anlamaya çalıştım. Çok öğretici oldu.

Öncelikle, eğer Küçük Jean'ın kutunun beni görmediğini söylemesinin bir anlamı varsa bunun nedeni, bir anlamda kutunun yine de bana bakıyor olmasıdır. Işıklı nokta seviyesinde bakmaktadır bana, yani bana bakan her şeyin bulunduğu noktadan bakmaktadır ve bu bir eğretileme değildir.

Bu küçük hikâyenin canalıcı noktası, arkadaşımın aklına bunun gelmesi, onun olayı bu kadar komik bulması, benimse daha az komik bulmam, şundan kaynaklanıyor: Bana böyle bir hikâye anlatılmasının nedeni o sırada benim —aynen kendimi tarif ettiğim gibi, hayatım bin bir zahmetle kazanan o kişilere göre vahşi denen doğayla, onlarla birlikte kucak kucağa olan benim— anlatılamayacak kadar tuhaf bir tablo oluşturmamdır. Sözün kısası o tabloda ben olsa olsa küçücük bir lekeydim. Ve bunu hissettiğim için bu mizahi, ironik hikâye içinde benden böyle bahsedildiğini duymak bana hiç komik gelmemişti.

Burada yapıyı özne düzeyinde alıyorum, ama aslında gözün ışıkla kurduğu doğal ilişkide daha baştan var olan bir şeyi yansıtıyor. Ben perspektifi kavradığımız geometral noktada saptanan o nokta biçimli varlıktan ibaret değilim. Muhakkak ki gözümün tabanında tablo oluşuyor. O tablo kuşkusuz gözümün içinde. Ama ben tablonun içindeyim.

Işık bana bakar ve göz tabanımdaki bu ışık sayesinde bir resim şekillenir — şekillenen sadece o kurulan ilişki, filozofun üzerinde durduğu o nesne değildir, şekillenen bir izlenimdir, bana göre daha baştan mesafesi olmayan bir yüzeyin ışıltısıdır. İşte bu noktada daha önce aradan çıkmış olan şey —alan derinliği ve onun temsil ettiği tüm muğlaklık, değişkenlik, tamamen benim kontrolüm dışında oluşu— gündeme gelir. Her an beni tutup çağıran ve manzarayı sadece bir perspektif olmaktan, tablo dediğim şey olmaktan çıkaran budur.

Tablonun bağlılaşığı, onunla aynı yerde, yani dışarıda konumlandırılması gereken şey bakış noktasıdır. Bunların birinden ötekine aracılık eden, ikisinin arasında bulunan şey ise optik geometral uzamdan farklı cinsten olup, tamamen onun tersi rol oynayan, işlevi bakımından içinden geçilir olmayan, aksine geçirimsiz olan şeydir — yani, perdedir.

Bana ışık uzamı olarak kendini gösteren uzamda bakış her zaman için bir ışık ve geçirimsizlik oyunudur. Demin hikâyemin merkezinde yer alan ve beni daima her noktada perde olmaktan, ışığı bir kamaşma gibi göstermekten alıkoyan o aynadır, o alanın dışına taşan. Kısaca, bakış noktası her zaman için cevherin muğlaklığını artırır.

Ben ise tabloda bir şey ifade ediyorsam, demin bahsettiğim ve leke diye adlandırdığım perde olarak bir şey ifade etmekteyimdir.

2

Öznenin görme alanıyla ilişkisi böyledir. Özneyi burada özne kelimesinin yaygın kullanımı anlamında, öznel anlamında anlamamalısmız — bu ilişki idealist bir ilişki değildir. Özne adını verdiğim ve tabloyu tutarlı hale getirmede ihtiyacım olan bu genel tanım sadece temsili bir tanım değildir.

Öznenin gösteri alanındaki işleviyle ilgili türlü şekillerde yanılabiliriz.

Nitekim ağ tabakanın arkasında olup bitenin sentezlenmesi işlevine dair örnekler *Algının Görüngübilimi*'nde vardır. Merleau-Ponty gayet geniş bir literatürden usturuplu şekilde gayet dikkate değer olgular bulup çıkarır, mesela şunu gösterir: Sırf karışık renklere kaynaklık eden bir alanın bir kısmının bir perde arkasında gizlenmesi —renkler örneğin iki çark ya da iki perde tarafından üretiliyor olabilir; biri ötekinin arkasında dönen bu iki perde belli bir renk tonu oluşturmalıdır—, sırf bu işlem bile oradaki kompozisyonun bambaşka görünmesine yol açar. Sonuçta burada, tamamen öznel işlevi yakalarız — kelimenin bildik anlamıyla öznel işlev, işin içine dahil olan merkezi mekanizmanın emaresi, çünkü deneyde kullanılan ve bütün bileşenlerini bildiğimiz ışık oyunu özne tarafından algılanandan farklıdır.

Bir alanın ya da bir rengin yansıma etkilerinin fark edilmesi daha başkadır — bunun da öznel bir yanı vardır, ama bambaşka düzenlenmiştir. Mesela sarı bir alanı mavi bir alanın yanına koyalım — sarı alana yansıyan rengi çeken mavi alan bazı değişimlere uğrar. Fakat kesin olan şu ki, renklerle ilgili ne varsa tamamen özneldir,

renk tayfında rengin niteliğini dalga boyuna veya ışık titreşiminin bu seviyesindeki ilgili frekansa bağlamamıza izin veren nesnel hiçbir bağlılaşık yoktur. Burada öznel bir şey vardır, ama farklı konumlanmıştır.

Hepsi bu kadar mı? Öznenin tablo adını verdiğim şeyle ilişkisinden bahsettiğimde bahsi geçen bu mudur? Kesinlikle değildir.

Öznenin tabloyla ilişkisi bazı filozoflarca ele alınmıştır, fakat tabiri caizse, hiçbir şey anlamamışlardır. Raymond Ruyer'in *Yeni Erekçilik (Néo-finalisme)* isimli kitabını okuyun; algıyı teleolojik bir bakış açısına oturtmak için özneyi nasıl mutlak bir genel tanım içine yerleştirmek zorunda kaldığını görürsünüz. Özneyi mutlak bir genel tanım içine oturtmanın, en soyut şekilde yapılması hariç, hiç gereği yoktur, hele de onun örneğinde tek yapılmak istenen bir dama tahtasının nasıl algılandığını kavramamız iken — dama tahtası özü itibariyle geometral optiğe dahildir, daha önce geometral optiği ayırmıştım. Burada *partes extra partes** alanında bulunuyoruz, bu alan her zaman için nesnenin kavranmasına karşı çıkar. Bu istikamette, şey indirgenemez niteliktedir.

Bununla birlikte bir görüngü alanı da vardır; açığa çıktığı imtiyazlı noktalara kıyasla sonsuz genişliktedir, mutlak bir genel tanım içindeki özneyi hakiki doğasıyla kavramamızı sağlar. Çünkü bizim ona varlık verememiz, onun talep edilebilir olmadığı anlamına gelmez. Bazı olgular vardır, sadece genel tanımın görüngüsel boyutundan yola çıkılarak ifadelendirilebilirler; kendimi bunun vasıtasıyla tablodaki bir leke gibi konumlandırırım — bunlar yansılama olgularıdır.

Yansılama olgularının arz ettiği az ya da çok gelişmiş sorunların tamamını burada sıralamam mümkün değil. Bu konudaki hususi çalışmalara başvurabilirsiniz, bunlar etkileyici olmakla kalmayıp, düşündürücü olmaları bakımından da son derece zengin çalışmalardır. Ben bugüne kadar belki yeterince vurgulanmamış bir noktaya değinmekle yetineceğim. Ve öncelikle yansılamada ortama uyarlanma işlevinin önemi nedir diye soracağım.

Bir yere kadar bazı yansılama görüngülerinde uyarlanmaya yö-

* *Lat.* "kısımların dışında kalan kısımlar" anlamında. –*ç.n.*

nelik veya uyumlu renklenmeden bahsedebiliriz ve mesela renklenme —Cuénot'nun bazı durumlarda muhtemelen gayet yerinde olan ifadesiyle— özünde uyarlandığına göre, ışığa karşı bir savunmadan ibarettir. Çevre şartlarından dolayı yeşil ışığın hâkim olduğu bir ortamda, sözgelimi yeşil bitkilerle çevrelenmiş bir suyun dibinde, mikroskopik bir hayvan —örnek gösterebileceğimiz böyle sayısız hayvan mevcuttur— ışık kendisi için zararlı olabileceğinden rengini yeşile döndürür. Yani ışığı yeşil olarak geri göndermek üzere kendini yeşile çevirir ve böylece ortama uyum sağlama yoluyla ışığın etkilerinden korunur.

Fakat yansılamada olan şey bambaşkadır. Rasgele denebilecek bir örnek seçelim — istisnai bir durum olduğunu düşünmeyin. *Caprella* adı verilen küçük bir deniz kabuklusu vardır, adının yanma bir de *acanthifera* diye sıfat eklenir; *briozoaire* adı verilen hayvanların —hayvan demek de zor ama, bu hayvanların— arasında yuvalandığında neyi taklit eder? Yarı bitki olan, *briozoaire* denen bu hayvanlardaki bir lekeyi taklit eder — *briozoaire*'in evrelerinden birinde bir bağırsak boğumu leke oluşturur, bir başka evrede renkli bir merkez olarak işlev gösterir. Küçük kabuklu, bu leke biçimine uyumlanır. Kendini lekeye dönüştürür, tabloya dönüştürür, tabloya kendini kaydeder. Yansılamanın ilk başlangıcı tam anlamıyla budur. Ve öznenin tabloya kaydedilmesinin temel boyutları buradan hareketle, ilk bakışta tereddütlü bir tahminin bize düşündüreceğinden çok daha geçerli gerekçelerle açıklanmış görünür.

Caillois'nm *Medusa ve Şürekâsı* adlı küçük kitabında, bazen konunun uzmanı olmayanlarda görülen su götürmez bir ferasetle, yansılama hakkında söylediklerine değinmiştim — onun mesafeli duruşu belki de uzmanın güçlükle ifade edebildiklerindeki derinlikleri daha iyi yakalamasına imkân veriyor.

Bazıları renklenmeleri, farklı düzeylerde amacına ulaşmış ortama uyarlanma olguları olarak görmekte ısrar ediyor. Ancak olgular gösteriyor ki, yansılamada ortama uyarlanmalar —yaygın olarak anlaşıldığı haliyle, hayatta kalma ihtiyacına bağlı durumlar— hemen hemen söz konusu değil, yansılamaların çoğunda ya uyarlanma amacı hiç yoktur ya da uyarlanmadan beklenen farazi sonuçların kesinlikle tersi yönde bir etki görülür. Buna karşılık Caillois

yansılama etkinliğinin açığa çıktığı başlıca boyutları oluşturan üç ana başlığı tanımlar — travesti/kılık değiştirme, kamuflaj, gözdağı.

Öznenin kendini tabloya dahil ettiği boyut bu alanda ortaya çıkar. Yansılama bize bir şeyin arkasında yatan *kendisi* diyebileceğimiz halinden farklı halini gösterir. Yansılamanın etkisi kelimenin teknik anlamında kamufle etmektir. Mesele zeminle uyum içinde olmak değildir, alacalı bir zemin üzerinde kendini alacalı hale getirmektir — tam tamına insanların savaş operasyonlarında uyguladıkları kamuflaj tekniği gibi.

Travestide belli bir cinsel hedef vardır. Doğa bize bu cinsel hedefin esas olarak kılık değiştirme, bir maske arkasına saklanma gibi çeşitli uygulamalarla ortaya çıktığını gösterir. Burada cinsel hedefin ayrı bir planı devreye girip önemli bir rol oynar ki bu hemen aldatmaca ile karıştırılmamalıdır. Bu durumda aldatmacanın işlevi başkadır; aldatmaca karşısında, sonuçlarını iyice ölçüp biçmeden önce, zihnimizin vereceği kararları bir süreliğine askıya almak yerinde olur.

Son olarak gözdağı denen olay da öznenin daima görünümüyle elde etmeye çalıştığı üst-değeri içerir. Burada da hemen bir öznelerarası durum aramakta acele etmemeliyiz. Taklidin olduğu her defasında çabucak güya taklit edilen bir öteki olduğunu düşünmekten kaçınmalıyız. Kuşkusuz taklit etmek bir imgeyi yeniden üretmektir. Fakat temelde özne için bu, uygulaması onu sımsıkı kavrayan bir işleve dahil olmaktır.

Şimdi de bizler için öznenin fethedileceği bir alan olarak ortaya çıkan böyle bir bilinçdışı işlevin bize neler öğrettiğine bakalım.

3

Bu istikamette yine Caillois'nın bir saptaması bize rehberlik eder; Caillois hayvan seviyesinde yansılama olgularının insandaki sanat ya da resim biçimindeki dışavurumlara benzer olduğunu iddia eder. İtiraz edebileceğimiz tek nokta var, o da şu: Sanki René Caillois'ya*

* Burada belli ki hafızası Lacan'ı aldatmış. İleride, 9. bölümde Roger Caillois olarak düzeltiyor. *–ç.n.*

göre resim o kadar açıktır ki ona bakarak başka bir şeyi açıklayabiliriz.

Resim nedir? Tabii öznenin kendini özne olarak saptadığı işleve boşuna tablo adım vermedik. Fakat bir insan öznesi özneliğinden tablo yapmaya, merkezinde bakışın bulunduğu şeyi kullanmaya kalkıştığında ne olur? Bazıları der ki, sanatçı tabloda özne olmak ister ve resim sanatını öteki sanatlardan ayıran da sanatçının yapıtta kendini bize bir özne, bir bakış olarak kabul ettirmek istemesidir. Başkaları sanat ürününün nesne yönünü vurgulayarak karşılık verir. Her iki istikamette de az çok geçerli bir yan vardır, ama muhakkak ki meseleyi bütünüyle açıklamaz.

Ben şu iddiada bulunuyorum — tabloda her zaman mutlaka bakışla ilgili bir şey kendini açığa vurur. Ressam bunu gayet iyi bilir, sanatçının ahlakı, araştırması, arayışı, çalışması, ona bağlı kalsın kalmasın, gerçekten de belli bir bakma biçimini seçmeye dayanır. Genel olarak bakış dediğimiz şeyden en yoksun olan ve bir çift gözden oluşan tablolara bile baktığımızda, insan figürü temsilinin hepten yok olduğu Hollandalı ya da Flaman ressamların manzaraları gibi tablolara baktığımızda, sonuçta alttan alta her ressama özgü öyle belirgin bir özellik görmeye başlarsınız ki, sanki bir bakış var gibi gelir. Fakat bu sadece bir araştırma konusu ve sadece bir yanılsama da olabilir.

Tablonun işlevinin —ressamın tablosunu kelimenin tam anlamıyla gözlerinin önüne serdiği kişiye göre işlevinin— bakışla bir ilişkisi vardır. Bu ilişki ilk düşünüldüğünde zannedileceği gibi bakış tuzağı olması değildir. Tıpkı aktör gibi ressamın hedefinin de görülmek olduğu ve kendisine bakılmasını istediği zannedilebilir. Ben öyle sanmıyorum. Resim meraklısının bakışıyla bir ilişkisi olduğunu ama daha karmaşık olduğunu zannediyorum. Ressam, tablosunun önünde durması beklenen kişiye en azından resmin epeyi bir kısmında şu sözlerle özetlenebilecek bir şey verir: *Bakmak mı istiyorsun? Peki, şunu bir gör bakalım!* Göze bir yem atar, ama önüne tablo serilen kişiyi, bakışını oraya bırakmaya davet eder, tıpkı silahları bırakır gibi. Resmin yatıştırıcı, düzen getirici etkisi buradan kaynaklanır. Bakış için değil göz için bir şey sunulmuştur, bakıştan vazgeçmeyi, bakışı teslim etmeyi içeren bir şeydir bu.

Sorun resmin bütün bir cephesinin —dışavurumcu resmin— bu alandan ayrılmasından kaynaklanır. Dışavurumcu resim —Freud'un dürtü tatmini derken kullandığı anlamda— belli bir tatmin sağlar ki onu ayırt eden de budur zaten, bakışın talep ettiği şeyi karşılayan bir tatmin.

Başka deyişle, şimdi de gözün nasıl bir organ olduğu sorusu sorulmalıdır. İşlev organı yaratır, derler. Tamamen saçma — organı açıklamıyor bile. Organizmada organ olarak ne varsa daima büyük bir işlev çeşitliliğiyle karşımıza çıkar. Gözde çeşitli işlevlerin bir araya geldiği açıktır. Ayırt etme işlevi, net görüşün en seçme noktası olan *fovea* seviyesinde en üst düzeydedir. Ağ tabakanın geriye kalan kısmı üzerinde bambaşka bir şey olur, bu kısım uzmanlar tarafından yanlış yere gece görme işlevinin yeri olarak belirlenmiştir. Fakat güya kısık ışıkta olanları algılamak için yaratılmış olan bu alan ışığın etkilerini en üst seviyede algılamamıza imkân verdiğinden, burada da optik çaprazlanma karşımıza çıkar. Beşinci, altıncı büyüklükte bir yıldızı görmek isterseniz —buna Arago görüngüsü denir— yıldıza dümdüz bakmayın. Azıcık yana bakarsanız görebilirsiniz ancak.

Gözün bu işlevleri, organın terapi odasındaki divanda ortaya çıkan mahiyetini tam olarak açıklamaz; keza, her organ gibi gözün de divanda belirlediği görevleri açıklamaz. Dürtü ile açıklama getirmenin ters tarafı şudur: Çok belirsiz olduğundan, organizmanın bir organla daha iyi başa çıkmasının yolunun dürtü olduğu fark edilmez. Hayvanlar âleminde bunun örnekleri çoktur, organizma bir organın büyümesine, aşırı gelişmesine yenik düşer. Organizmanın organla ilişkisinde dürtünün varsayılan işlevi sanki bir ahlak çerçevesinde tanımlanmıştır. Dürtünün güya ortama önceden uyarlanmış olduğu örneklere hayranlık duyarız. Hayran olunacak şey organizmanın organından herhangi bir şey yapabilmesidir.

Bizim bilinçdışına olan göndermemizde mesele organla ilişkidir. Cinsellikle, hatta olmaz ama terime belli bir gönderge kazandırabilecek olsak, cinsiyetle ilişki meselesi bile değildir — cinsiyet hedefinde ulaşılabilecek gerçekten mahrum olduğu sürece, esas olarak fallusla ilişkidir söz konusu olan.

Öznede iğdiş edilme karmaşası çerçevesinde örgütlenen yeter-

sizlikle kendini gösteren bu organla birlikte meselemiz bilinçdışı deneyiminin tam göbeğine yerleşir ve onunla haşır neşir oldukça gözün ne kadar benzer bir diyalektik içinde yakalandığım anlayabiliriz.

Daha ilk bakışta, göz ve bakış diyalektiğinde bir çakışma olmayıp temelde bir aldanma olduğunu görürüz. Aşkta bakışı talep ettiğimde temelde tatmin etmeyen ve hep eksik olan şudur: *Hiçbir zaman seni gördüğüm yerden bakmıyorsun bana.*

Buna karşılık, *baktığım hiçbir zaman görmek istediğim değildir.* Ve demin bahsettiğim sanatçı ile resim meraklısının ilişkisi bir oyundur, ne derlerse desinler bir göz aldatmacasıdır. Eğer altta yatan gerçekliğe şu ya da bu göndermeyi kastediyorsanız, burada, yanlış şekilde figüratif denilene hiçbir gönderme yoktur.

Zeuksis ile Parrhasios'u konu alan antik masalda Zeuksis kuşları çeken üzümler yaparak hünerini gösterir. Bu üzümlerin mükemmel üzümler olduğu vurgulanmaz, kuşların bile gözünün aldandığı vurgulanır. Dostu Parrhasios'un duvara bir tül perde çizerek onu yenmesi bunun bir kanıtıdır, çizdiği öylesine benzer ki perdeye, Zeuksis ona dönüp *Şimdi de sen göster bakalım bunun arkasında ne yaptın?* der. Bu da gösteriyor ki mesele gözü aldatmaktır. Bakışın göz karşısındaki zaferi.

Gözün ve bakışın bu işlevi üzerinden gelecek sefer yolumuza devam edeceğiz.

Soru ve Cevaplar

M. SAFOUAN— *Doğru anladıysam, tabloyu seyre dalınca göz bakışı bırakıp dinleniyor.*

Görünüş ile onun ötesi arasındaki diyalektikten tekrar bahsederek şunu söyleyebilirim: Görünüşün ötesinde kendi başına bir şey yoksa da bakış vardır. Organ olarak göz bu noktaya konumlanır.

Görünüşün ötesinde eksiklik mi var yoksa bakış mı?

Dürtünün etkili olduğu skopik boyutunda *objet a*'nın bütün diğer boyutlarda görülebilen aynı işlevine rastlanır.

Objet a öznenin kendini oluşturabilmek için bir organ gibi kendisinden ayrıldığı şeydir. Eksikliğin, yani fallusun simgesi yerine geçer, ama fallus gibi olduğundan değil, eksik olduğundan. Yani bir nesne olması gerekir — birincisi ayrılmabilir bir nesne, ikincisi de eksiklikle bir türlü ilişkisi olan bir nesne. Ne demek istediğimi hemen açıklayacağım.

Oral düzeyde hiç vardır, çünkü öznenin memeden kesildiği nesne artık onun için bir hiçtir. Zihinsel anoreksiyada, çocuk hiç'i yer. Bu yolla memeden kesilme nesnesinin nasıl iğdiş edilme seviyesinde bir yoksunluk gibi işlev gösterdiğini kavrayabilirsiniz.

Anal düzey eğretilemenin yeridir — bir nesne yerine bir başkası, fallus yerine dışkının verilmesi. Anal dürtünün niçin fedakârlık, bağış ve armağanın yeri olduğunu buradan anlayabilirsiniz. Sizdeki yetmediğinde, eksiklik yüzünden vermeniz gerekeni veremediğinizde, yerine başka şey verme imkânınız vardır. Bu yüzden, ahlakı bakımından insan anal seviyede yer alır. Bu özellikle de materyalist ahlak için doğrudur.

Skopik düzeyde artık talep seviyesinde değil, arzu seviyesindeyizdir, ötekinin Arzusu seviyesinde. Ses dürtüsü düzeyinde de bu böyledir ve bilinçdışı deneyimine en yakın olan da budur.

Genel olarak bakışın görmek istediğimizle ilişkisi bir aldatmaca ilişkisidir. Özne olduğundan başka görünür ve görmesi için ona sunulan görmek istediği değildir. Göz bu yolla *objet a* gibi işlev gösterir, yani eksiklik ($-\varphi$) seviyesinde.

4 Mart 1964

IX

Tablo Nedir?

Varlık ve benzeri.
Perde aldatmacası
Bakış terbiyecisi ve göz aldatmacası.
Ardından bakış.
Jest ve dokunuş.
Görülsün-istemek ve invidia.

BİR İDDİADA bulunmuştum, o halde bugün iddiayı devam ettirmem icap eder; üzerinde duracağım zemin olarak arzunun merkezi eksikliğini simgeleme işlevinde *objet a*'nın en uçuşkan olduğu zemini seçmiştim ve bu işleve hep (–φ) algoritmasıyla tekanlamlı olarak işaret etmiştim.

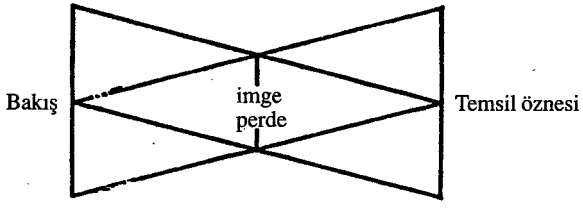
Kara tahtayı görüyor musunuz bilmiyorum, her zamanki gibi birkaç işaret koydum tahtaya. *Görünen alanında* objet a *bakıştır.* Bunun devamına da ayraç ile şöyle yazdım:

$$\begin{cases} doğada \\ gibi = (-\varphi) \end{cases}$$

Gerçekten de doğada bir şeyin daha baştan bakışı bir işleve özgü kıldığını kavrayabiliriz, bakış insanda bu işlevle simgesel ilişkiye girebilir.

Altına daha önce bahsettiğim iki üçgen sistemini çizdim — ilki geometral alanda temsilin öznesini bizim yerimize koyan sistemdir, ikincisi ise bizzat beni tablo haline getiren sistemdir. Sağ çizgi üzerinde ilk üçgenin tepesi, yani geometral özne noktası yer alır ve bu çizgi üzerinde ben de bakış karşısında aym zamanda tablo haline gelirim; bakışı ise ikinci üçgenin tepesine yazmak gerekir. İki üçgen

üst üste binmiştir, nitekim skopik boyuttaki işleyişte de aynen böyle üst üste binerler.

1

Daha baştan şunu ısrarla belirtmeliyim: Skopik alanda bakış dışarıdadır, bana bakılır, yani ben tabloyumdur.

Öznenin görünürlük alanında kuruluşunun en temelindeki işlev budur. Beni görünürlük alanında temel olarak belirleyen şey dışarıdaki bakıştır. Bakış vasıtasıyla ışığa girer ve ışığın etkisini bakıştan alırım. Dolayısıyla bakış, ışığın vücut bulmasını sağlayan araçtır ve bakış, fotoğrafımın çekilmesini —sık sık yaptığım gibi yine bir kelimeyi bileşenlerine ayırarak kullanmama izin verirseniz— *fotoğrafiğimin* çıkartılmasını sağlayan araçtır.

Burada mesele felsefeye özgü temsil meselesi değildir. O bakış açısından ben, temsilin varlığında, sonuçta temsil hakkında çok şey bilen biri olarak kendimi sağlama almışımdır, onun bir temsilden ibaret olduğunu ve onun ötesinde şeyin kendisinin bulunduğunu bilen bilinç olarak arkam sağlamdır. Mesela görüngünün gerisinde numenin olması gibi. Kuşkusuz bu konuda yapabileceğim bir şey yoktur, zira Kant'ın dediği gibi aşkın kategorilerim kafalarına göre takılır ve şeyi onların istediği gibi kabul etmek zorunda bırakırlar beni. Aslında, özünde böyle olması iyidir — her şey en iyi şekilde sonuçlanır.

Bize göre, şeyler böyle yüzeydeki ile onun ötesindeki arasındaki diyalektikte dengede durmaz. Kendi payımıza, daha doğal ortamdan itibaren, varlıkta bir kırılma, ikiye bölünme, yarılmanın meydana gelmesine sebep olan bir şeyin bulunduğu ve varlığın buna uyum

gösterdiği olgusundan hareket ediyoruz.

Bu olgu, en nihayetinde yansılama genel başlığı altında toplayabileceğimiz görüngülerin yer aldığı, derecelendirilmiş ölçek üzerinde gözlemlenebilir. Göründüğü kadarıyla cinsel birleşmede de, ölümle mücadelede de devreye giren budur. Varlık kendi varlığı ile benzeri arasında, kendisi ile dışarıya gösterdiği o kâğıttan kaplan arasında tantanalı biçimde parçalanır. Genelde hayvanların erkeğine özgü olan, çiftleşme öncesi gövde gösterisi olsun, dövüş öncesi göz korkutma amacıyla kabararak yapılan jestler olsun, hepsinde varlık ya kendinden bir maske, bir ikiz, bir zarf, kalkanın yüzeyini kaplamak üzere soyulmuş bir kabuk çıkartıp verir ya da karşı taraftan bunu alır. Varlık ölüm kalım meselelerine, kendinden ayırdığı bu biçimle dahil olur ve denebilir ki, varlığın üreme yoluyla yenilenmesini yürüten birleşme, ötekinin ya da kendisinin o dublörü vasıtasıyla gerçekleşir.

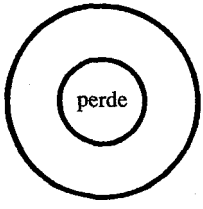
O halde göz boyama burada temel işlev taşır. Klinik deneyim seviyesinde olan da budur; erili dişille birleştiren öteki kutbun çekimine dair hayalimizde canlanabileceklerle ilgili olarak, *travesti* biçiminde karşımıza çıkan şeyin üstün geldiğini kavradığımızda aynı göz boyama etkisi altındayızdır. Eril ile dişil hiç kuşkusuz birbiriyle maskeler vasıtasıyla en keskin, en yakıcı biçimde karşı karşıya gelir.

Sadece özne —insan öznesi, insanın özü olan arzu öznesi— hayvanın tersine, bu hayal tuzağına tam anlamıyla kendini kaptırmaz. Kendini orada fark eder. Nasıl mı? Perde işlevini ayırt ettiği ve onunla oynadığı için. Nitekim insan maskeyle oynamayı bilir, maske demek onun ötesinde bakışın olması demektir, insan bunu bilir. Perde bu durumda arabuluculuğun gerçekleştiği yerdir.

Geçen sefer Maurice Merleau-Ponty'nin *Algının Görüngübilimi*'nde göndermede bulunduğu gayet iyi seçilmiş örneklerden bahsettim, bu örnekler Gelb ve Goldstein'in deneylerine dairdi ve bunlarda, salt algı düzeyinde bile perdenin şeyleri nasıl gerçek statüsüne yükselttiğini görüyorduk. Eğer bir aydınlık, başka şeylerden ayrıldığında üzerimizde hâkimiyet kuruyorsa, mesela bakışımıza yön veren bir ışık huzmesine kendimizi kaptırıp, onu süt rengi bir koni gibi görüyor ve aydınlattığı şeyi göremiyorsak, bu alana, aydmlatı-

lan ama göze görünmeyen şeyi içine alacak şekilde küçücük bir perde yerleştirdiğimizde, süt gibi ışık gölgede kalırken onun sakladığı nesne ortaya çıkar.

Algı düzeyinde bu, daha temel bir işlev olarak, yani arzuyla ilişkisi içinde ele alınması gereken bir ilişki görüngüsüdür, gerçeklik ikinci planda kalır.

Gerçeklik ikinci planda

Resimsel yaratıcılığın sanki daha önce pek fark edilmemiş yönlerinden biridir bu. Halbuki aslına bakılırsa tabloda kompozisyonu, ressamın yarattığı alanları ayıran çizgileri, kaçış çizgilerini, kuvvet çizgilerini, resmi resim yapan çerçeveleri keşfetmek heyecan vericidir — ama gayet iyi bir kitapta bunlara *resmin iskeleti* adı verildiğini şaşkınlıkla görüyorum. Çünkü böylelikle bunların esas etkisi görmezden gelinebiliyor. İronik şekilde, aynı kitabın arkasına, diğerlerinden daha iyi bir örnek olarak Rouault'nun bir tablosu konmuş ve anlatılmak istenen şey daire içine alınmış.

Aslında tabloda daima yokluğunu fark edebileceğimiz bir şey vardır — algıda tersi olur. Görmede, gözün ayırıcı gücünün o noktada azami etkisini ortaya koyduğu merkezi alandır bu. Bu merkezi alan tablolarda kaçınılmaz olarak namevcuttur, tabloda onun yerinde bir delik bulunur — sonuç itibariyle gerisinde bakışın bulunduğu gözbebeğinin yansımasıdır bu delik. Dolayısıyla, hele de tablo arzuyla ilişkiye girdiğinde, merkezi bir perdenin yeri hep kendini belli eder; bu perde vasıtasıyla, tablonun karşısında, geometral alanın öznesi olarak ben silinirim.

Tablonun temsil alanında etkili olmamasının nedeni budur. Onun amacı ve etkisi başka yerde yatar.

2

Skopik alanda her şey iki karşıt terim arasında birbirine eklemlenir —şeylerin olduğu tarafta bakış vardır, yani şeyler bana bakar, bu sırada ben de onları görürüm. İncil'de üstüne basa basa söylenen *Onların görmemek için gözleri vardı* sözlerini bu şekilde anlamak gerekir. Neyi görmemek için? Tabii ki şeylerin onlara baktığını görmemek için.

Bu yüzden Roger Caillois'nın açtığı küçük kapıdan resmi araştırma alanımıza dahil ettim —geçen sefer dilimin sürçtüğünü ve ona, allah bilir neden, René dediğimi herkes fark etti— şunu da belirtelim, yansılama kuşkusuz insanda resimle kendini gösteren işleve denk düşer.

Burada ressamın psikanalizini yapmaya kalkışmıyoruz; bu şekilde psikanaliz yapmak her zaman için kaygan ve tehlikeli bir zemindir ve dinleyende hep bir utanma duygusu uyandırır. Resim eleştirisi de yapmıyoruz, fakat kendisine yakın olduğum ve değerlendirmeleri benim için büyük önem taşıyan biri resim eleştirisine yakın bir konuya el atmamdan rahatsızlık duyduğunu dile getirdi. Böyle bir tehlike var tabii, bu yüzden bir karışıklık olmaması için uğraşacağım.

Özneleştirici yapıdaki çeşitlenmelerin zaman içinde resme dayattığı tüm modülasyonlar düşünülecek olursa, hiçbir formülün sonsuz çeşitlilikteki bu hedefleri, hileleri, numaraları kapsamayı başaramayacağı açıkça görülür. Zaten geçen sefer gördünüz; resmin *bakış terbiyecisi* bir yönü olduğunu, yani resmin bakan kişiyi daima bakışım indirmeye mecbur ettiğini ifade ettikten sonra, düzeltme yapıp bununla birlikte dışavurumculuğun doğrudan bakışa hitap eden bir konumda olduğunu belirttim. İkna olmayanlar için ne demek istediğimi açıklayayım: Aklımda bir Munch'un, James Ensor'un, Kubin'in resmi veya tuhaf şekilde coğrafi olarak konumlandırabileceğimiz, günümüzde Paris'te yoğunlaşan resim var. Bu kuşatmanın sınırları ne zaman zorlanmaya başlayacak? Geçenlerde bu konuda sohbet ettiğim ressam André Masson'un söylediğine bakılır-

sa en acil mesele budur. Peki! Böyle referanslar vermek eleştirinin oynak, tarihsel oyununa girmek anlamına gelmez; eleştiri belli bir ressam ya da belli bir dönem için, belli bir anda resmin işlevinin ne olduğunu anlamaya çalışır. Bense bu güzel sanatın işlevinin kökensel ilkesine göre konum almaya çalışıyorum.

Önce şunu vurgulamalıyım, Maurice Merleau-Ponty resimden hareket ederek, en nihayetinde, özellikle düşüncenin öteden beri göz ile zihin arasında kurageldiği ilişkiyi tersyüz etmiştir. Cézanne'ın kendisinin de dediği gibi *o küçük maviler, bozlar, beyazlardan,* ressamın fırçasından dökülen dokunuşlardan hareketle, ressamın işlevinin bambaşka bir şey olduğunu, filozof tarafından özne statüsünde tutulduğumuz temsil alanının düzenlenmesi olmadığını hayranlık verici biçimde saptamıştır.

Bu nedir? Neyi belirler? Bir şeyi nasıl belirler? Bu her şeyden önce Freud'un açtığı yolda ilerleyen psikanalistin içinde bulunduğu alana biçim vermiştir, vücut vermiştir; Freud'daki çılgın cüretkârlık onun takipçilerinde kısa sürede ihtiyatsızlığa dönüşmüştür.

Freud sanatsal yaratıcılığın hakiki değeri hakkında kesin yargılara varmaktan uzak durduğunu daima sonsuz bir saygıyla belirtmiştir. Ressamlara ve şairlere dair değerlendirmesi haddini aşmaz. Herkes için, dinleyici ya da seyirci için sanatsal yaratımın değerini neyin oluşturduğunu söyleyemez, bilmez. Bununla birlikte, Leonardo'yu incelerken, kabaca söylersek, Leonardo'nun kökensel düşleminin onun sanatsal yaratımında hangi işlevi yerine getirdiğini bulmaya çalışır — Louvre'daki tabloda veya Londra'daki taslakta gördüğü iki anneyle Leonardo'nun ilişkisini kurmaya çalışır; bu iki anne bel hizasında birbirine bağlanan ve altta birbirine karışmış bacaklardan yükselen iki vücutla resmedilmiştir. Arayışımızı bu yolda mı sürdürmeliyiz?

Yoksa sanatsal yaratıcılık ilkesini, temsilin yerini tutan şeyi seçip öne çıkarmasında mı görmeliyiz? — *Vorstellungsrepräsentanz*'ı nasıl çevirdiğimi hatırlayın. Tabloyu temsilden ayırırken sizi buna mı yönlendiriyorum?

Kesinlikle değil — sadece çok nadir eserlerde, bazen ortaya çıkıveren bir resim tarzında, gayet ender rastlanan ve resmin işlevi içine yerleştirilmesi zor olan rüyamsı resimde böyle olabilir. Nite-

kim psikopatolojik sanat denen sanatı saptayacağımız sınır belki de burasıdır.

Ressamın yaratımı bambaşka biçimde yapılanmıştır. Öyle ki, libidinal ilişkideki yapı bakış açısını yeniden canlandırdığımıza göre, belki de artık sanatsal yaratıcılıkta neyin işin içinde olduğunu, lehte sonuç alacak şekilde —çünkü yeni algoritmalarımız cevabı daha iyi ifade etme imkânı veriyor— sormamızın vakti gelmiştir. Freud'un bahsettiği tarzda yaratıcılıktan, yani yüceltme olan yaratıcılıktan ve toplumsal alanda bunun kazandığı değerden bahsediyoruz.

Belli belirsiz ve sadece yapıtın başarısını söz konusu ederek, Freud şunu belirtir, eğer ressam seviyesinde saf olan bir arzu yaratımı, ticari değer kazanırsa —aslında ikincil diye nitelendirebileceğimiz bir mükâfat kazanırsa— bunun nedeni yapıtın toplumun lehine, toplum içinde onun etkisi altına girenlerin lehine bir etkisinin olmasıdır. Fazla açıklamadan şunu da söyleyelim: Yapıt insanlara, en azından bazılarının arzularından istifade ederek yaşayabildiğini göstermek suretiyle onları yatıştırır, teselli eder. Ama yapıtın onları bu kadar tatmin etmesi için aynı zamanda başka bir olayın daha olması ve onların kendi arzularının da yapıtı izlerken belli bir doyuma ulaşması gerekir. Yapıt onların, bildik deyişle, ruhlarını yükseltir, yani onları feragate teşvik eder. *Bakış terbiyecisi* olarak adlandırdığım işleve işaret eden bir şey var burada, görüyor musunuz?

Geçen sefer de söylediğim gibi bakış terbiyecisi, göz aldatmacası kisvesi altında da kendini gösterir. Bu bakımdan onun işlevini resmin işlevinden çok farklı noktaya yerleştiren geleneğin aksi yönde gidiyor gibiyim. Bununla birlikte, geçen sefer bitirirken Zeuksis ile Parrhasios'un yapıtlarının karşıtlığında, aldatmacanın doğal işlevi seviyesi ile göz aldanması seviyesinin muğlaklığını belirtmekten geri durmadım.

Her ne kadar kuşlar Zeuksis'in tablosunu gagalayabilecekleri üzüm salkımları sanıp, Zeuksis'in fırça darbelerinin izini bıraktığı o yüzeye hücum etse de, kabul etmeliyiz ki bu başarı katiyen üzümlerin mükemmel bir röprodüksiyon olduğu, mesela Uffizi Müzesi'nde bulunan Caravaggio'nun *Bakkhos*'unun tuttuğu sepetteki üzümler gibi olduğu anlamına gelmez. Eğer öyle olsaydı kuşların aldanmasına pek ihtimal olmazdı, çünkü kuşlar neden üzümleri öyle mü-

kemmel başarılı bir üslupta görsün ki? Kuşlara yem olabilecek üzümün daha basite indirgenmiş, göstergeye daha yakın bir şey olması gerekir. Fakat bunun tersi olan Parrhasios örneği bir insanı yanıltmak isteyince ona bir perde temsilinin gösterildiğini, yani ötesini görmek isteyeceği bir şey sunulduğunu açıkça gözler önüne serer.

Bu mesel Platon'un neden resmin yarattığı yanılsamaya karşı çıktığını göstermesi bakımından değerlidir. Platon öyle diyor gibi görünse bile, mesele resmin nesnenin aldatıcı bir muadilini vermesi değildir. Mesele resmin göz aldatıcılığının olduğundan başka bir şeymiş gibi görünmesidir.

Göz aldatmacasında bizi cezbeden ve tatmin eden nedir? Ne zaman bizi yakalayıp keyiflendirir? Bakışımızın basit bir yer değiştirmesiyle temsilin yerinden oynamadığını, bunun bir göz aldanması olduğunu fark ettiğimiz zaman. Çünkü o sırada göründüğünden farklı bir şey olduğu ortaya çıkar, hatta şimdi o başka şey gibi görünür. Tablo görünüşle yarışmaz, Platon'un bize görünüşün ötesinde işaret ettiği İdea ile yarışır. Tablonun kendisi görünüş olduğu ve "Görünüşü veren benim" dediği için, Platon kendi etkinliğine rakip bir etkinlikmişçesine resme karşı çıkar.

O başka şey *petit a*'dır, onun etrafında bir mücadele döner ve göz aldatmacası bu mücadelenin ruhudur.

Ressamın tarihteki konumunu somut olarak saptamaya çalışacak olursak, onun gerçeğe aktarılabilecek bir şeyin, ve tabiri caizse, her zaman için, kirası neyse ödenen bir şeyin kaynağı olduğunu fark ederiz. Ressamın artık soylu hamilere bağımlı olmadığı söyleniyor. Ama tablo satıcısı da temelde farklı değildir. O da bir hamidir, hem de aynı türden bir hami. Soylu hamiden önce, kutsal resim vasıtasıyla kaynak sağlayan dinsel kurumdu. Ressamın arkasında her zaman o kirayı ödeyen destekleyici bir zümre olmuştur ve mesele daima *objet a* meselesi olmuştur; veyahut da, doğru, son kertede onu, yaratıcı olarak ressamın diyaloğa girdiği —belli bir seviyede size mitik gibi görünebilecek— bir *a*'ya indirgeme meselesi olmuştur.

Fakat *a*'nın toplumsal yansımasında nasıl bir işleyiş gösterdiğine bakmak daha öğretici olur.

İkonalar —Daphnis Manastırı'nın kubbesinden muzafferane bakan İsa ya da harikulade Bizans mozaikleri— bizde açıkça onların

bakışları tarafından zaptedildiğimiz izlenimini uyandırırlar. Burada durabilirdik fakat o zaman ressamın bu ikonayı yapmasma ve ikonanın bize takdim edilmesine neden olan gücü gerçek anlamda kavramaktan uzak olurduk. O güçte bakışın payı var elbette, fakat dahası da var. İkonayı değerli kılan, temsil ettiği tanrının da ona bakmasıdır. Tanrı'nın hoşuna gitmesi amaçlanarak yapılmıştır. Bu seviyede sanatçının yaptığı iş adak düzlemindedir — Tanrı'mn arzusunu canlandırabilecek şeylerle, bu durumda imgelerle, uğraşmaktadır.

Nitekim Tanrı bazı imgeler, suretler yarattığı için de yaratıcıdır — *Tekvin*'de bunu *Zelem Elohim** ile görürüz. İkonoklast düşünce bile imgeleri sevmeyen bir tanrı olduğunu ilan ederken bu fikri de korur. Bir tek o vardır. Fakat bugün bu konuda daha fazla ileri gitmek istemiyorum; devam edersek bu bizi Babanın Adları'nın itici güçlerine dair en önemli öğelerinden birinin merkezine götürecek, o da şudur: Her imgenin ötesinde belli bir anlaşmaya varılabilir. Bu geldiğimiz noktada imge kutsal varlıkla aramızda bir arabulucu olarak duruyor — Yehova'nın Yahudilere put yapmayı yasaklamasının nedeni putların başka tanrıların hoşuna gitmesidir. Bir bakıma insan biçiminde olmayan Tanrı'nın kendisi değildir, asıl insandan öyle olmaması istenir. Ama bu konuyu burada bırakalım.

Toplumsal adını vereceğim sonraki evreye geçelim. İnebahtı Muharebesi ve başka muharebelerin resmedildiği türlü türlü tabloların bulunduğu Dukalık Sarayı'nın büyük salonuna gidelim. Daha önce dinsel düzeyde şekillenmekte olan toplumsal işlev burada gayet iyi kendini gösterir. Böyle yerlere kim gelir? Retz'in *halk* dediği toplulukları oluşturan kişiler. Peki halk bu koca kompozisyonlarda ne görür? Onların, yani halkın orada olmadığı sırada bu salonda görüşlerini tartışan insanların bakışlarını. Orada tablonun gerisinde onların bakışı vardır.

Görüyorsunuz, her zaman için arkada bir dolu bakış vardır, diyebiliriz. Bu bakımdan André Malraux'nun modern olarak nitelediği dönemde yeni hiçbir şey getirilmemiştir; *mukayese kabul etmez canavar* olarak adlandırdığı şeyin, yani kendini başlı başma bakış ola-

* Tevrat'ın "İnsan Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır" anlamındaki sözlerinden. *–ç.n.*

rak kabul ettirmeye kalkışan ressamın bakışının hâkim olduğu dönemden bahsediyoruz. Geride hep bakış vardı. Fakat —en hassas nokta da budur— bu bakış nereden gelir?

3

Şimdi Cézanne'm *o küçük mavilerine, beyazlarına, bozlarına* geliyoruz yine; ya da Maurice Merleau-Ponty'nin *Göstergeler*'in (*Signes*) bir yerinde verdiği hoş bir örneğe, Matisse'i resim yaparken gösteren o tuhaf ağır çekim filme geliyoruz. Önemli olan Matisse'in kendisinin bu filmi görünce allak bullak olmuş olmasıdır. Maurice Merleau-Ponty zamanın genişlemesiyle büyüteç altma alman ve her bir dokunuşun nasıl en mükemmel biçimde düşünülüp taşınılarak ortaya çıkarıldığını hayal etmemize imkân veren o hareketteki paradoksu vurgular. Bunun bir serap olduğunu söyler. Ressamın fırçasından yağmur gibi dökülen ve tablo denen mucizeye dönüşecek olan o küçük dokunuşların ritminde bir tercihe rastlanmaz, başka bir şey vardır. Bu başka şeyi söze dökmeyi denesek olmaz mı?

Acaba meseleyi fırçadan yağmur gibi dökülenler diye ifade ettiğim hale daha yakın bir yerden ele almak daha doğru olmaz mı? Resmi yapan bir kuş olsaydı tüylerini dökerek, bir yılan olsa pullarını, bir ağaç olsa tırtıllarını, yapraklarını dökerek yapmayacak mıydı resmi? Bu birikme bakışın bir yere konmasındaki ilk edimdir. Kuşkusuz hâkim edimdir, zira maddi niteliğe bürünen bir şeyin içine geçer ve hâkimiyeti nedeniyle bu ürünün karşısına çıkan, dışarıdan gelme her şeyi hükümsüz, dışlanmış, etkisiz kılar.

Ressamın dokunuşunda bir hareketin sona erdiğini unutmayalım. Karşımızda gerileme terimine yeni ve farklı bir anlam veren bir şey var — geri planda kendi uyarımını yaratan, cevap anlamındaki bir devindirici öğeyle karşı karşıya bulunuyoruz.

Başlangıçtaki ötekiyle ilişkinin ayrı konumlandığı zamansallık, burada bu skopik boyutta, bitiş ânının zamansallığıdır. Gösteren ile söylenenin özdeşlik diyalektiğinde telaş gibi ileriye yönelen şey burada tersine sondur, her yeni anlamanın başlangıcında görme ânı olarak adlandırılacaktır.

Bu bitiş ânı, jesti edimden ayırmamızı sağlayan şeydir. Fırçanın

dokunuşu tabloya jestle uygulanır. Jestin orada daima mevcut olduğu öylesine doğrudur ki, *izlenim* ya da *izlenimcilik* teriminin de ifade ettiği gibi, tablonun ilk başta bizim tarafımızdan başka her türlü hareketten çok jestle yakınlık içinde hissedildiğine hiç kuşku yoktur. Tabloda temsil edilen her eylem gözümüze savaş sahnesi gibi görünür — yani, teatral gibi, mutlaka jeste göre yapılmış gibi görünür. Figüratif olsun olmasın, tablonun başaşağı çevrilememesinin nedeni yine bu jest alanına dahil olmasıdır. Bir diyanın arkasını çevirecek olsalar sağıyla solunun yer değiştirdiğini hemen fark edersiniz. Elle yapılan jestin yönü bu yanal simetriyi yeterince gösterir.

O halde burada şunu görüyoruz, bakış belli bir düşüşte devreye girer, kuşkusuz arzunun düşüşüdür bu, ama nasıl ifade edilebilir? Özne tam anlamıyla duruma vâkıf değildir, uzaktan kumanda edilir. Arzunun bilinçdışı olduğunu söylediğim tanımını —*İnsanın arzusu Ötekinin arzusudur*— değiştirerek, bunun bir tür Ötekine *yönelik* arzu olduğunu ve ucunda da *görülsün-istemenin* bulunduğunu söyleyeceğim.

Görülsün-istemek ne bakımdan bir şeyi yatıştırır? Bakanda bir göz iştahı vardır, bu bakımdan yatıştırır. Doyurulması icap eden bu göz iştahı resmin cazibesini oluşturur. Bana göre bu değer sanıldığından çok daha alt bir düzlemde, göz organının hakiki işlevinde, doymak bilmez gözde, yani kem gözde aranmalıdır.

Kem gözün işlevinin evrensel boyutu düşünüldüğünde, hiçbir yerde bir iyi gözün, kutsayan gözün izine rastlanmaması çarpıcıdır. Bu ne demektir? Göz beraberinde öldürücü bir işlev taşıyor demektir; kendiliğinden —burada birçok seviyede oynamama izin verin— ayırıcı/bölücü bir güce sahip demektir. Fakat bu ayırıcı/bölücü güç, net görüşten çok daha ötelere uzanır. Ona atfedilen güçler, üzerine değdiği hayvanın sütünün kesilmesi —en uygar ülkelerde bile, bugün de eskiden olduğu kadar yaygın bir inanış—, hastalık getirmesi, bela getirmesi — bu gücü *invidia*'da değilse en iyi nerede hayal edebiliriz?

Invidia (haset) Latince *videre*, yani görmekten gelir.* Biz analistler için en iyi *invidia* timsali, epey önce Augustinus'ta gösterdi-

* "Haset"in Fransızcası olan *envie* de aynı Latince kökten gelmektedir. –*ç.n.*

ğim, onun bütün kaderini oluşturan, annesinin memesine asılmış erkek kardeşine bakan küçük çocuğun *invidia*'sıdır, çocuk kardeşine acı bir bakışla, *amare conspectu* ile bakar ve bu bakış kardeşini paramparça eder, kendisi üzerinde de zehir etkisi yapar.

Bakış işlevi çerçevesinde *invidia*'nın ne olduğunu anlayabilmek için bunu kıskançlıkla karıştırmamak gerekir. Küçük çocuğun, ya da herhangi bir kimsenin haset duyduğu (*envier*) şeyin, yanlış biçimde söylendiği gibi (*avoir envie*) katiyen onun istediği şey olması şart değildir. Kardeşine bakan küçük çocuğun hâlâ memeye ihtiyacı olduğunu kim söyleyebilir? Herkesin bildiği gibi haseti doğuran genellikle haset duyanın hiçbir işine yaramayacak mallara bir başkasının sahip olmasıdır; üstelik o bunların hakiki niteliğinin farkında bile değildir.

Hakiki haset böyledir. Öznenin sararıp solmasına yol açar — neyin karşısında? Kendi üstüne kapanan bir eksiksizlik imgesi karşısında; ve de *petit a*'ya, kendisinin asıldığı ayrılmış *a*'ya belki de bir başkası sahip olduğu ve ondan doyum —*Befriedigung*— sağladığı için.

Tablonun işlevinin yatıştırıcı, uygarlaştırıcı ve büyüleyici gücünü kavramak için bakış tarafından gözün umutlarının suya düşürüldüğü bu seviyeye uzanmamız gerekir. *Petit a* ile arzu arasındaki derin ilişki şimdi aktarımla ilgili anlatacaklarıma örnek teşkil edecek.

Soru ve Cevaplar

M. TORT— *Jest ile görme ânı arasında olduğunu belirttiğiniz ilişkiyi açar mısınız?*

Jest nedir? Mesela tehdit jesti. Yarıda kesilen bir yumruk değildir. Duraklamak ve askıda kalmak üzere girişilmiş bir harekettir.

Belki ileride sonunu getireceğim bir harekettir, ama tehdit jesti olarak geriye aittir.

Jest ile edim arasındaki farkı yaratan, duraklama kelimesiyle ifade ettiğim bu çok özel zamansallıktır ve kendi anlamını onun ardından oluşturur.

Pekin Operası'nın en son gösterisini izlediniz mi bilmiyorum, dövüşmeleri çok dikkat çekiciydi. İnsanlar oldum olası nasıl dövüşüyorduysa öyle dövüşüyorlardı, vurmaktan çok jestlerle. Muhakkak gösteri olması jestlerin mutlak şekilde hâkim olmasına uygun düşüyor. Bu balelerde insanlar birbirleriyle hiç çarpışmıyorlar, farklı alanlarda kayıp, birbirini izleyen birçok jest yapıyorlar, halbuki geleneksel dövüşte bu jestler silah gücündedir, öyle ki karşıdakinin gözünü korkutmaya yeterli olurlar. Herkesin bildiği gibi ilkeller korkunç ifadeli maskelerle savaşa gider ve ürkütücü jestler yaparlar. Bunun bittiğini zannetmeyin! Amerikalı denizcilere Japonlara karşılık verebilmeleri için tıpkı onlarınki gibi yüz ifadeleri yapmaları öğretiliyor. En yeni silahlarımızı da jestler olarak kabul edebiliriz. Allah vere jest olarak kalsınlar!

Resimde gün yüzüne çıkan şey biz insanlarda özgünlüğünden uzaklaşmıştır; bunun nedeni renkleri oldukları yerden, yani bokun içinden almamız gerekmesidir. Kuşların tüylerini dökmesinden bahsettim, çünkü bizim tüylerimiz yok. Yaratıcının yaptığı olsa olsa küçücük bir pislik birikiminin, yan yana dizilmiş küçük pislik birikimlerinin yaratılmasına katkıda bulunmaktan ibarettir. Skopik yaratıma bu boyutta dahil oluruz — görülsün-istenmiş hareket olan jestle.

Bu açıklama sorunuza cevap oldu mu? Bunu mu sormuştunuz?

—Hayır, bir kere bahsettiğiniz o zamansallığı açmanızı istemiştim, sanki mantıksal zaman üzerine başka bir yerde yaptığınız göndermelere dayanıyor gibi geldi bana.

Bakın burada dikkatimi çeken, jestin son evresi dediğim şeyle, özdeşlik telaşının diyalektiği olarak adlandırdığım bir diğer diyalektikte ilk evresi olarak belirlediğim görme ânı arasında yer alan bitişme çizgisi, sözde-özdeşleşme. Bunlar birbiriyle örtüşür ama kesinlikle özdeş değildir, zira biri başlangıç diğeri sondur.

Zaman yetmediği için gerektiği gibi anlatamadığım bir şeyi daha söyleyeyim.

Bir jesti tamamlayan bu son bakış evresi, sonradan kem gözle ilgili söylediklerimle sıkı sıkıya ilişkilidir. Bakış kendi başına hare-

keti bitirmekle kalmayıp aynı zamanda onu dondurur da. Bahsettiğim o dansları seyredin, hep bir dizi duruş zamanıyla fasıllara ayrılırlar, bu zamanlarda aktörler durakalırlar. Bu kazık gibi duruş, hareketin bu duraklaması nedir? Büyülenmeden başka bir şey değildir, şöyle ki, kem gözü savuşturmak için, bakışı kem gözden çıkarıp alırlar. Kem göz *fascinum*'dur,* hareketi durdurma ve kelimenin tam anlamıyla hayatı öldürme gücüne sahiptir. Özne jestini askıya alarak durduğu anda ölüp biter. Bu son noktanın yaşam karşıtı, hareket karşıtı işlevi *fascinum*'dur, bakışın gücünün doğrudan etkisini gösterdiği boyutlardan biri de budur. Görme ânı burada ancak imgesel-le simgesel olanın birbirine bağlandığı bir dikiş yeri gibi işin içine girebilir ve bir diyalektik içinde yeniden başlatılabilir, telaş, atılım, ileriye doğru bir hareket olarak adlandırılan ve *fascinum*'la sonuçlanan zamansal bir ilerlemede.

Sesin, çağrının alanı ile skopik alanın kesinlikle birbirinden ayrı olduğunun altını çizelim. Skopik alanda özne, birincisinde olduğu gibi, esas olarak belirlenmemiş nitelikte değildir. Özne tamı tamına, *a*'nın kopuşunu belirleyen ayrılığın aynısı, yani bakışın sunduğu büyüleyici öğe tarafından belirlenmiştir. Daha istediğiniz gibi oldu mu? Tamamen?

—Hemen hemen.

F. WAHL: *Tıpkı kem göz gibi Akdeniz uygarlığında yer alan, hastalıktan koruyucu göz olayına değinmediniz. Yolculukta yol boyunca koruyucu işlevi vardır ve durmayla değil hareketle bağlantılıdır.*

Hastalıktan koruyucu olan şeyler bir anlamda alopatinin alanına girer, boynuz olabilir, mercan olabilir ya da olmayabilir, niteliği daha belirgin başka bin türlü şey olabilir; mesela *turpicula res* gibi, sanırım Varro bunu tarif etmişti — basbayağı bir fallustur bu. İnsanın her arzusu iğdiş edilmeye dayandığı ölçüde göz kötücül, saldırgan işlevini kazanır, işlevi doğadaki gibi sadece aldatıcı olmaktan çıkar. Muskalar arasında üzerine karşı-göz çizili olanları da bulunur — bu

* "Büyülemek" anlamındaki Fransızca *fasciner* kelimesi bu Latince kökten gelir. *–ç.n.*

homeopatiktir. Bu yönden yaklaşarak, bahsettiğimiz hastalıktan koruyucu işlevi işin içine sokabiliriz.

Mesela düşünüyordum, İncil'de gözün bereket getirdiğine dair pasajlar olması gerekirdi. Ufak tefek birkaç yerde tereddüt ettim — kesinlikle yok. Göz hastalıktan koruyucu olabilir, ama her halükârda bereket getirmiyor, uğursuzluk getiriyor. İncil'de ve hatta Yeni Ahit'te, iyi göz yoktur, ama kem göz her tarafta bol bol vardır.

J.-A. MILLER: *Birkaç derstir bize öznenin yerinin nicelik ya da ölçü boyutunda, kartezyen bir uzamda saptanamayacağını anlattınız. Diğer taraftan Merleau-Ponty'nin araştırmasının sizinkine yakın olduğunu söylediniz, hatta bilinçdışının referans noktalarını koyduğunu savundunuz...*

Öyle demedim. Bir varsayımda bulundum, notları arasında yer alan bilinçdışı hardalın izleri belki de onu ileride diyelim benim alanıma geçmeye itebilirdi, dedim. Ama emin değilim.

—Devam edeyim. Eğer Merleau-Ponty kartezyen alanı altüst etmeye çalışıyorsa, acaba bu Öteki ile ilişkiye mahsus olan aşkın uzamı açmak için midir? Hayır, ya öznelerarası denen boyuta ulaşmak içindir ya da nesnellik öncesi denen yabani, ilkel dünya boyutuna ulaşmak içindir. Bu beni şu soruyu sormaya yöneltiyor, acaba Görünen ve Görünmeyen, *Maurice Merleau-Ponty üzerine* Les Temps Modernes *dergisinin bir sayısında yayımlanan makalenizde herhangi bir şeyi değiştirmenize yol açtı mı?*

Hayır, hiçbir şeyi.

11 Mart 1964

Aktarım ve Dürtü

X

Analistin Mevcudiyeti

Aktarım sorunları.
Analizde bilgi düşmanlığı.
Ablata causa.
Öteki, zaten orada.
Bilinçdışı dışarıdadır.
International Journal*'daki bir makale.*

SÜREKLİ kibrit istemek zorunda kalmayayım diye bir kutu kibrit verdiler, gördüğünüz gibi büyük bir kutu, üstünde de şöyle yazıyor: *Dinleme sanatı en az iyi söyleme sanatı kadar değerlidir.* Görevi paylaşmış bulunuyoruz. Umarım hakkını verebiliriz.

Bugün aktarımı ele alacağım; daha doğrusu ikinci söyleşimizde açıkladığım plan uyarınca, size aktarım kavramıyla ilgili bir fikir verebilmek umuduyla bu meseleye yaklaşacağım.

1

Aktarım genellikle bir duygulanım olarak temsil edilir. Biraz muğlak bir ayrımla, olumlu ya da olumsuz olarak nitelenir. Genellikle olumlu aktarım aşk/sevgi olarak düşünülür, bunda bir doğruluk payı da vardır — fakat bu kullanımının kesinlikle terimin yaklaşık bir kullanımı olduğunu belirtmemiz gerekir.

Freud, aktarımda görülen aşkın hakiki olup olmadığım daha baştan sorgulamıştır. Hemen belirtelim, genel eğilim bu aşkın bir tür sahte aşk ya da aşkın gölgesi olduğunu savunmak yönündedir. Freud ise aksine, hiç de bu yöne ağırlık vermemiştir. Aktarım deneyiminin herhalde en önemli yanı hakiki aşkın —*eine echte Liebe*—

ne mene bir şey olduğunu sorgulamayı, daha önce belki de hiç olmadığı kadar ileri götürmesidir.

Olumsuz aktarıma gelince, bundan bahsederken daha temkinli, daha ılımlı davranılır ve asla nefretle özdeşleştirilmez. Daha çok çiftedeğerlilik terimi kullanılır; çiftedeğerlilik terimi, ilkinden daha da fazla, bir sürü şeyi maskeler; idare edilmesi her zaman pek uygun olmayan karışık şeyleri gözlerden saklar.

En doğru deyişle, söz konusu kişiye karşı, ki bizim durumumuzda analisttir, zaafımız varsa olumlu aktarımdır; gözümüzün üstünde olması gerekiyorsa olumsuz aktarımdır.

Aktarım teriminin ayırt edilmesi gereken bir kullanımı daha vardır; bu da aktarımın, analist olan ötekiyle tüm özel ilişkileri yapılandırdığını ve bu özel ilişki etrafında dönen bütün düşüncelerin değerinin belli bir ihtiyat şerhiyle ele alınması gerektiğini söylediğimizdeki kullanımıdır. Birisinin tutumu hakkında —daima bir tür parantez ya da üç noktayla, hatta bir kuşku ifadesi gibi— *Şu an tamamen aktarımın içinde,* denmesi de buradan kaynaklanır. Bu ifade kişinin bütün özalgısının aktarımın ağırlık merkezine göre yeniden yapılandığı varsayımına dayanır.

Bu konuda daha fazla devam etmiyorum, çünkü iki düzeydeki bu anlambilimsel saptama bence şimdilik yeterli.

Elbette hiçbir şekilde bununla yetinmeyeceğiz çünkü amacımız aktarım kavramına daha çok yaklaşmak.

Aktarım kavramı praksis içindeki işleviyle belirlenir. Bu kavram hastalara uygulanan muameleye yön verir. Buna karşılık hastalara uygulanan muamele de kavrama hükmeder.

Bu şekilde, aktarımın analiz uygulamasına bağlı olup olmadığı, onun bir ürünü, hatta yapma bir ürün olup olmadığı sorusuyla, mesele daha baştan kestirilip atılmış görünebilir. Aktarım üzerine fikir beyan eden birçok yazardan biri olan Ida Macalpine,* aktarımı bu şekilde ifade etme çabasını en fazla göstermiş kişidir. Her ne kadar övgüye değer yanları varsa da —gayet inatçı biridir— bu aşırı tutumu hiçbir şekilde kabul etmediğimizi baştan belirtelim.

Her halükârda sorunun bu şekilde ele alınması kestirilip atılaca-

* Fransızca yayında yanlışlıkla "Ida Madalpine". *–ç.n.*

ğı anlamına gelmez. Aktarımı analitik durumun bir ürünü kabul etmemiz gerekse bile, analitik durumun bu görüngüyü tek başına sıfırdan yaratmasının mümkün olmadığını söyleyebiliriz; aktarımı üretebilmesi için, analitik durumun dışında, daha önceden mevcut olanaklar bulunmalı ve analitik durum bunların, belki de eşsiz bir terkibini oluşturmalıdır.

Bu durum ortalıkta bir analist bulunmadığı hallerde bile, aynen analizdeki aktarım oyunu gibi yapılandırılabilen aktarım etkilerinin bulunması ihtimalini kesinlikle dışlamaz. Analiz yalnızca, bu etkiler keşfedildikçe onlara deneysel bir model verilmesini sağlar; bu modelin doğal diye adlandıracağımız modelden farklı olması da şart değildir. Öyle ki, aktarımı yapısal temellerine kavuşturan analizde aktarımın ortaya çıkarılması, bu kavramın genelgeçer uygulanabilirliğini ortaya atmanın tek yolu olabilir. O zaman analiz alanında ve bilhassa da ona eşlik eden *doxa* alanında paketin ipini çözmek yeterli olacaktır.

Bunlar sonuçta herkesçe bilinen gerçekler. Yine başlangıç için kabaca bu sınırları çizmekte yarar vardı.

2

Bu girişten amaç size şunu hatırlatmaktı: Psikanalizin temellerinin ele alınması, bu temellerin dayandığı önemli kavramlara belli bir tutarlılık getireceğimiz varsayımını taşır. Bu tutarlılık daha önce bilinçdışı kavramını ele alışımda da kendini gösteriyordu — hatırlayacaksınız bilinçdışını analistin mevcudiyetinden ayrı tutmam mümkün olmamıştı.

Analistin mevcudiyeti — güzel mi güzel bir terim, onu aynı başlıkla çıkan bir kitapta olduğu gibi göz yaşartıcı bir vaaza, ciddi bir abartıya, biraz yapış yapış bir okşamaya indirgemek haksızlık olur.

Analistin mevcudiyeti bizzat bilinçdışının alametidir, öyle ki günümüzde bazı buluşmalarda bilinçdışının reddi olarak ortaya çıksa da —böyle bir eğilim vardır ve bazılarının dile getirdiği düşüncede de itiraf edilmektedir— bu olgunun da bilinçdışı kavramına eklenmesi gerekir. Benim önplana çıkardığım bir formülasyon burada çabucak karşınıza çıkmış oldu, sadece tekrar kendi üstüne kapan-

mak üzere açılan öznenin hareketine dair formülasyon bu, belli bir zamansal nabız atışı içerisinde gerçekleşiyor — ve mademki beni özden bahsetmeye kışkırttınız, bu nabız atışının kendisinin, kuşkusuz onu harekete geçiren fakat özü itibariyle birincil olmayan gösterene eklenmesinden daha radikal olduğunu vurguluyorum.

Sokratik, didişimci (*éristique*) yöntemle şunu gösterdim: Bilinçdışında sözün özne üzerindeki etkilerine bakılmalıdır — bu etkiler öylesine köklü biçimde birincil niteliktedirler ki özneyi tam anlamıyla özne yapan onlardır. Bu önerme Freudcu bilinçdışını tekrar yerli yerine oturtma amacını gütmektedir. Muhakkak ki bilinçdışı öteden beri vardı, Freud'dan önce de varlığını ve etkisini hissettiriyordu; fakat şunu belirtmek yerinde olur, Freud'dan önce bilinçdışının bu işlevine dair kabullerin hiçbirinin Freud'un bilinçdışıyla kesinlikle ilgisi yoktur.

İlkel bilinçdışı, arkaik işlev olan bilinçdışı, kendini göstermesi için varlık seviyesine çıkartılması gereken bir düşüncenin örtülü mevcudiyeti olan bilinçdışı, Eduard von Hartmann'daki metafizik bilinçdışı —Freud bir tartışmada onun şahsını hedef alarak buna nasıl referans vermiş olursa olsun— ve özellikle de dürtü olarak bilinçdışı... bütün bunların Freud'un bilinçdışıyla hiçbir ilgisi, alakası yoktur, —kullanılan analitik söz dağarcığı, eğip bükmeler, dönüşümler ne olursa olsun— bunların bizim deneyimimizle alakası yoktur. Bu noktada analistlere soracağım: *Bir an için bile olsa, hiç dürtünün hamurunu yoğurduğunuz hissine kapıldığınız oldu mu?*

Roma sunumumda* Freud'un keşfinin anlamıyla yeni bir işbirliğine girmeye çalıştım. Bilinçdışı, sözün bir özne üzerindeki etkilerinin toplamıdır, bunun meydana geldiği seviyede, özne gösterenin etkileriyle kendi kendini oluşturur. Bu söylediğimiz şunu gayet iyi gösteriyor, özne terimini kullandığımızda —bu yüzden kökenlerini hatırlattım— bunun içerisinde ne bu özne görüngüsü için gerekli olan canlı alt tabakayı, ne herhangi bir tür tözü, ne *pathos* içinde olan birincil ya da ikincil herhangi bir bilgi varlığını, hatta ne de bir yerlerde vücut bulacak olan *logos*'u, hiçbirini kastetmiyoruz; kuşku-

* "Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse", *Ecrits*, *a.g.y.*, s. 237-322. *–ç.n.*

nun kendini kesinlik olarak tanıdığı o anda ortaya çıkan kartezyen özneyi kastediyoruz — tek farkla, benim yaklaşımımda bu öznenin temelleri çok daha büyük görünüyor, ama aynı zamanda da elden kaçan kesinliğe çok daha tabi görünüyor. Bilinçdışı işte budur.

Bu alanla an arasında, bilinçdışının açığa çıktığı, Freud'un ânı arasında bir bağ vardır. Bir Newton'un, bir Einstein'm, bir Planck'ın yaklaşımıyla kıyaslayarak bu bağı dile getiriyorum; kozmolojik olmayan bir yaklaşım, şöyle ki, bütün bu alanların ortak özelliği, muhtemelen ezelden beri Tanrı'ya atfedilen bilgide, gerçeğe yeni bir çentik atmalarıdır.

Paradoksal olarak, Freud'un alanının varlığını sürdürmesini sağlayan en kesin fark, Freud'un alanının doğası gereği kayıp bir alan olmasıdır. İşte bu noktada bu kayboluşun bir tanığı olarak psikanalistin mevcudiyeti vazgeçilmez önemdedir.

Bu seviyede artık bu kayboluştan daha fazla bir şey çıkartamayız — çünkü bu kupkuru bir kayıptır, hiçbir kazanca dönüşemez, en fazla nabız gibi atma işlevi yeniden devreye girebilir. Kayıp mutlaka bir gölge kuşağında meydana gelir — bilinçdışı, tekrarlama, aktarım terimlerinin her birinin karşısında uzanan, çizgisel formülleri ayırmak için koyduğum eğik çizgiler bu kuşağa işaret eder. Bu kayıp kuşağı, analiz uygulaması olgularında, bilgi düşmanlığının belli ölçüde pekiştirilmesini bile içerir, bilgi çağı olduğu iddia edilen günümüzde insanın durumunun tipik özelliği olan bu bilgi düşmanlığının, nedendir bilmem, gelecekte inanılmaz görüleceğine inanıyorum. Bilgi düşmanlığından kastım tam olarak, psikanalizin *American way of life* adı verilen yaşam tarzının yaygınlaşmasında üstlendiği işlevdir; psikanaliz alanında, ben işlevlerinin öne çıkarılması gibi çoktan çürütülmüş mefhumların yeniden değer kazanmasıyla kendini gösterir.

Bu nedenle, söyleminin beyhudeliğinin ortaya çıkması yönünden, psikanalistin mevcudiyeti bilinçdışı kavramına dahil edilmelidir. Bugünün psikanalistleri olarak işlemlerimizde tıpkı bilinçdışının keşfinin *atıkları* gibi, bu işe yaramaz kısımları da hesaba katmamız gerekir. Bunlar analizin varlığı için gerekli olan çatışmalı bir konumun analiz içinde tutulmasını haklı çıkartır.

Psikanalizin temel bir çatışmaya, "ruhsal" başlığı altında topla-

nabilecek her şeyi ilgilendiren bir dramaya dayandığı doğruysa da, *söz ve dil alanının ve işlevinin psikanaliz deneyiminde hatırlanması* olarak adlandırılan daha önce bahsettiğim yenilik, bilinçdışını her yönüyle açıklama iddiasında bulunmaz, zira bizzat kendisi o çatışmaya bir müdahaledir. Bu hatırlamanın hemen görülen bir etkisi kendisinin de bir aktarıma yol açmasıdır. Üstelik bu fikrin kabul gördüğünü de şuradan anlayabiliriz; benim seminerim, aktarıma müdahale ettiği ve bu nedenle izleyiciler üzerinde Psikanaliz Birliği'nin —tutuculuğu yüzünden— zararlı bulduğu bir işlevi olduğu ileri sürülerek eleştirilebilmiştir. Şimdi, bu iddiaya itiraz etmek bir yana, ben bu olayı Freud'un keşfiyle yeniden işbirliğine girmeyi sağlaması bakımından radikal bir olay olarak görüyorum. Bu bize gösteriyor ki, bilinçdışının sebebi ve davası —burada kullandığımız Fransızca *cause* kelimesi, anlamındaki belirsizlikle alınmalıdır, yani hem savunulacak bir dava hem de bilinçdışı seviyesindeki sebep işlevi anlamında— bu sebep ve dava en derinde kayıp bir sebep ve dava olarak düşünülmelidir. Ve tek kazanma şansımız da budur.

Bu yüzden, yanlış anlaşılan tekrarlama kavramının içindeki hep kaçınılan buluşmanın/rastlaşmanın, kaçırılan fırsatın önemini vurguladım. Iskalama işlevi analitik tekrarın merkezinde yer alır. Randevu hep kaçırılır — *tukhe*'ye kıyasla, tekrarlamanın beyhudeliğini, temelindeki kurucu karartmayı yaratan budur.

Tekrarlama kavramı bizi şu ikilemle karşı karşıya bırakır: Ya deneyimimizin her sergilenişinde ortaya çıkan ihtilafın didişimci niteliğinin analist olarak bizimle bağlantılı olduğunu kayıtsız şartsız kabul etmemiz ya da kavramı cilalayıp nesnelleştirilmesi imkânsız bir seviyeye, hatta aşkın bir sebep/dava analizi seviyesine yükseltmemiz gerekir.

Böyle bir analiz klasik *ablata causa tollitur effectus* ifadesinden hareketle formüle edilebilir — sadece koşul ifadesi *ablata causa*'nın tekil olduğuna dikkati çekerek sonuç ifadesini çoğula çevirelim, *tolluntur effectus*: *Ancak sebep olmadığında sonuçların keyfi yerindedir* anlamına gelir. Bütün sonuçlar olgular ötesi, nedensel bir baskıya tabidir, nedensellik de sonuçların dansına katılmak ister; fakat sonuçlar şarkıdaki gibi sımsıkı el ele tutuşurlarsa, sebebin yaptıkları ronta katılmasına engel olabilirler.

Bu noktada bilinçdışı sebebi, ne olan (*étant*) şeklinde tanımlamalıyız ne de *οὐχ ὄν*, yani olmayan (*non-étant*) şeklinde; sanırım Henri Ey'in yaptığı gibi "olanağın olmayanı" (*un non-étant de la possibilité*) şeklinde tanımlamalıyız. Bilinçdışı sebep tecelli etmediği halde bir olanı varlığa getiren yasağın *μὴ ὄν*'udur, bir kesinliğin temel aldığı olanaksızlık işlevidir.

3

Bu da bizi aktarımın işlevine getiriyor. Çünkü esrarengiz bir şekilde, aktarım bizi işte buna —katıksız varlığın bu belirlenmemişliğine, belirli hale gelmesinin imkânsız oluşuna, öznenin belirlenmemişliğinden ibaretmiş gibi ifade edilen bilinçdışının bu birincil konumuna— ulaştırır. Bu çözümü imkânsız bir düğümdür ve bizi şuna götürür: Özne kesinliğine kavuşmak peşindedir. Ve analistin bilinçdışına dair kesinliği, aktarım kavramının içinden çıkartılıp alınamaz.

Bu nedenle analizde formüle edilen aktarıma dair kavrayışların çeşitliliği, çoğulluğu ve çok-değerliliği dikkat çekicidir. Bunların hepsini ayrıntısıyla ele alacağımı iddia edecek değilim. Bir seçme yapıp bu yoldaki araştırmamızda size kılavuzluk etmeye çalışacağım.

Aktarım kavramı Freud'un metinlerinde ve öğretilerinde boy gösterdiği sırada meydana gelen ve Freud'a isnat edemeyeceğimiz bir kayma bizi pusuda beklemektedir — aktarım kavramında tekrarlama kavramının kendisinden başka şey görmemek. Unutmayalım, Freud aktarım kavramını ortaya atarken, *Hatırlanamayan şey davranışta tekrarlanır*, der. Davranışın neyi tekrar ettiğini ortaya çıkarmak analistin yeniden inşasına bırakılmıştır.

Bu durumda işi ileri götürüp bizzat travmanın geçirimsizliğinin —Freud'un düşüncesinde o zamanlar hâlâ ilk işlevini sürdüren geçirimsizliğin, yani bize göre, bir anlam ifade etmeye karşı direncin— hatırlamadaki sınırlılıktan sorumlu tutulduğunu zannedebiliriz. Sonuçta bizim kuramlaştırmamız içerisinde, burada öznenin güçlerinin Ötekine aktarıldığı gayet manidar bir an olduğunu görebiliriz rahatlıkla; burada kastedilen, büyük Öteki olarak adlandırdı-

ğımız, sözün mahalli olan, potansiyel olarak hakikatin mahalli olan Öteki'dir.

Aktarım kavramının ortaya çıkış noktası bu mudur? Görünüşte böyledir ve genellikle de bundan daha ileriye gidilmez. Ama biz daha yakından bakalım. Freud'da bu an, benim bilinçdışının kapanma ânı olarak belirttiğim âna denk düşen sınırdaki an, yani ifade buluşunun belli bir noktasında onu ortadan kaldıran zaman içerisindeki bir nabız atışı değildir. Freud aktarımın işlevinden söz ettiğinde, aktarım dediğimiz şeyin nedeni olarak bu ânı vurgulamaya özen gösterir. Gizil konumda olsun olmasın, Öteki daha öncesinden öznel ifşaatta mevcuttur. Bilinçdışından bir şey kendini ele vermeye başladığı sırada o zaten oradadır.

Analistin yorumu olsa olsa, bilinçdışının —eğer benim dediğim şeyse, yani gösterenin oyunuysa— oluşumlarında —rüyada, dil sürçmesinde, espri ya da belirtide— yorumdan önce zaten bulduğunu yeniden bulmaktan ibarettir. Öteki, büyük Öteki bilinçdışının, ne kadar ele gelmez olursa olsun, her açılışında zaten oradadır.

Freud ilk başından itibaren bize şunu belirtir: Aktarım esas itibariyle dirençlidir, *Übertragungswiderstand*. Aktarım bilinçdışının iletişiminin kesilmesine, bilinçdışının kapanmasına vesile olur. İktidarın bilinçdışına geçmesi şöyle dursun, tersine, aktarım bilinçdışının kapanmasıdır.

Genel olarak, analistin yorum vermeye başlamak için aktarımın gelişmesini beklemesi gerektiği şeklinde ifade bulan —Freud'un metninde bile bulunan— paradoksun vurgulanması bu bakımdan temel önem taşır.

Bunu vurgulamak istiyorum, çünkü aktarımın iyi ya da kötü olarak kavranmasındaki ayrım buradan gelir.

Analiz uygulamasında bunu yapmanın türlü yolları vardır. Biri diğerini dışlamaz. Çeşitli seviyelerde tanımlanabilirler. Mesela öznenin Freud'un ikinci *Yapısal Model*'inde ben ideali veya üstben olarak tanımladığı mercilerden biriyle olan ilişkisine dair kavrayışların kısmi oluşunun nedeni, çoğu zaman, özünde büyük Öteki ile olan ilişkinin sadece yanal bir görünümünün verilmesidir.

Fakat ortadan kaldırılması imkânsız başka ayrılıklar da vardır. İfade bulduğunda uygulamaya sirayet etmesi kaçınılmaz olan bir

kavrayış vardır — buna göre aktarım analizi, öznenin beninin sağlıklı kısmı ile işbirliği üzerinden ilerler ve öznenin analistle ilişkisi içerisindeki belli davranışlarının bir yanılgıdan kaynaklandığını fark edebilmesi için onun sağduyusuna seslenmekten ibarettir. Bu sav, söz konusu olanı, yani öznenin o bölünmüşlüğünün şimdide ortaya çıktığı, oradaki mevcudiyette gerçekleştiği gerçeğini tepetaklak eder. Öznenin gerçekte bulunduğu varsayılan sağlıklı bir kısmına çağrıda bulunmak, bu kısmın, aktarımda olup biteni analistle birlikte yargılamaya muktedir olduğunu varsaymak, aktarıma katılanın tam da bu kısım olduğunu, kapıyı, pencereyi, panjuru, ya da artık neyi derseniz, kapatanın o olduğunu görmezden gelmek demektir — ve de konuşmak istediğimiz güzelin arkada olduğunu, panjurların tekrar açılmasını istediğini görmezden gelmektir. İşte bu yüzden yorum o anda tayin edici niteliğe bürünür, çünkü hitap etmeniz gereken o güzeldir.

Burada sadece bu şemanın kafamızdaki modele göre eski haline dönüşüne değinebilirim. Bir yerde, *Bilinçdışı Ötekinin söylemidir*, demiştim. Ötekinin, yani bilinçdışının gerçekleştirilmekte olan söylemi ise kapanışın ötesinde değil, *dışındadır*. Analistin ağzından panjurun yeniden açılması için çağrıda bulunan odur.

Yine de bu kapanış ânında, yorumun ivmesini kazandığı başlangıç ânının bulunduğunu söylemek bir paradoks oluşturmaktadır. Ve analizde hep var olan, aktarımın işlevini nasıl tahayyül etmenin daha uygun olacağına dair kavramsal kriz burada patlak verir.

Aktarımın işlevindeki çelişki, aktarımın, yorumun gücünün etkisini gösterdiği nokta olarak anlaşılmasına neden olur, bunun temelinde bilinçdışıyla ilişkili olarak, bunun bir kapanış ânı olması yatar — bu yüzden ona neyse o şekilde, yani bir düğüm muamelesi yapmalıyız. Çözümü imkânsız bir düğüm muamelesi yapıp yapmayacağımızı göreceğiz. Bu bir düğümdür ve bizde bir açıklama getirme ihtiyacım doğurur, tıpkı benim yıllardır topoloji üzerine düşünerek yaptığım gibi — umarım bunları hatırlatmam lüzumsuz görülmüyordur.

4

Analizde bir kriz var ve ben de bu konuda yanlı davranmadığımı göstermek için bu krizi en göze çarpar biçimde ortaya koyan en son metni seçiyorum, nitekim sıradan bir zihnin eseri değil bu metin. Thomas S. Szasz'ın özlü ve ilgi çekici bir makalesi — kendisi bize Siraküza'dan sesleniyor, fakat maalesef bu sayede Arşimet'in akrabası olmuyor, zira onunkisi New York eyaletindeki Siraküza, makale *International Journal of Psychoanalysis*'in son sayısında çıktı.

Yazarda bu makaleyi yazma niyetini uyandıran fikir, önceki makalelerine de esin veren araştırmayla bağlantılı, ki bu da analiz yönteminin sahiciliğine dair cidden heyecan verici bir araştırma.

Bir yazarın, aktarımı analistin savunmasından ibaret görmesi hakikaten şaşırtıcı, ki burada bahsettiğimiz kişi kendi çevresinde, yani Amerikan psikanaliz camiasında itibarı olan bir analist; şöyle bir sonuca varıyor: *Aktarım, psikanaliz tedavisinin tüm yapısının dayandığı eksendir.* Aktarımın *inspired* bir kavram olduğunu söylüyor — İngilizce söz dağarcığındaki Fransızcayla yalancı eşdeğerlilerden oldum olası kuşku duymuşumdur, bu yüzden çevirirken epey tartmaya çalıştım.

Bu *inspired* bana *inspiré*, yani esinlenmiş anlamını taşıyor gibi gelmedi; sanki daha çok *gayretkeş* anlamına geliyor gibi — *Gayretkeş ve olmazsa olmaz bir kavramdır bu* —alıntılıyorum— *ne var ki, sadece kendi yıkımının değil bütün bir psikanalizin yıkımının tohumlarını içinde barındırır* (harbour). Neden? *Çünkü kişi olarak psikanalisti hastaların, meslektaşların ve kendisinin gerçeklik sınamasının ötesinde bir yerde konumlandırmaya elverişlidir. Bu sakıncası dobra dobra* (frankly) *kabul edilmelidir. Ne profesyonelleşme, ne "standartların yükselmesi", ne de zoraki eğitim analizleri* (coerced training analyses) *bizi bu tehlikeden* (this hazard) *koruyabilir.* Ve karışıklık burada ortaya çıkıyor: *Analist ile analiz edilen arasındaki* the unique dialogue'un, *eşsiz diyaloğun ortadan kalkmasına sadece analistin ve analitik durumun sağlamlığı mani olabilir.*

Tamamen kendi kendine yarattığı bu açmazı, yazarın gözünde gerekli kılan şey, kendisinin aktarım analizini ancak benin sağlıklı

kısmının rıza göstermesi üzerinden kavrayabilmesidir, bu kısım gerçeklik hakkında hüküm verip onu yanılsamadan ayırmaya muktedirdir.

Dolayısıyla mantıklı olarak makalesi şöyle başlar: *Aktarım yanılma, yanılsama veya düşlem gibi kavramlara benzer.* Aktarımın mevcudiyetine bir kere ulaşıldığında artık gerisi analiz edilenle analist arasındaki bir anlaşma meselesidir, bir tek şu farkla: Analistin bu noktada imdada çağıracağı, yardımına koşacak kimsecikler olmadığına hükmedildiğinden, her türlü aktarım yorumunu denetimsiz, saf bir risk alanı olarak nitelemek durumunda kalırız.

Bu makaleyi uç bir örnek olarak aldım, ama durumu yansıtıyor ve bizi yeniden, başka bir düzeyin devreye girmesini sağlayacak bir kararlılıkta davranmaya itiyor. Bu düzey hakikat düzeyidir. Hakikat ancak ve ancak sözün, isterse yalan olsun, hakikati anması ve çağırması üzerine temellenir. Bu boyut Szasz'm aktarım kavramına dair analizine hâkim olan mantıkçı-pozitivizmde bulunmayan bir boyuttur.

Bilinçdışı dinamiği benim nasıl kavradığım hakkında konuşurken —birinci sıraya gösterenin işlevini yerleştirdiğime istinaden— düşünselleştirmeden bahsedenler oldu. İddia ettikleri düşünselleştirmenin aslında bu işlemsellikte yattığını —işlemsellikte tamamen bir gerçeklik ile aktarım görüngüsüne yakıştırılan yanılsama imasının karşı karşıya getirilmesiyle oyuncak gibi oynandığını— görmüyorlar mı?

İki özneyi, ikili bir konumda, davranıştaki bir basınç düşmesi etkisiymişçesine oraya konmuş bir nesnellik üzerine tartışırken düşünmemiz mümkün değilse de, muhtemel aldatmaca alanını ortaya çıkartmaya çalışmamız gerekir. Bilinçdışının neyi açığa çıkardığına dair bütün spekülasyonlarımızın zorunlu çıkış noktası olarak size kartezyen kesinliğin öznesinden bahsettiğimde, Descartes'ta Ötekinin temel denge unsuru rolünü oynadığını açıkça belirttim; Descartes'ta Ötekinin hiçbir şekilde yanıltıcı olmaması gerektiği vurgulanır. Analizde bu Ötekinin yanıltılma tehlikesi vardır. Aktarımın sakınılacak tek boyutu bu değildir. Ama şunu da itiraf edin, eğer söylemde, aldatmacanın bir şekilde başarıya ulaşma şansına sahip olduğu bir alan varsa, buna model oluşturan muhakkak ki aşktır. Ken-

dimizi yanıldığımız noktada temin etmek için, ötekini ileri sürdüğümüz şeyin hakikiliğine ikna etmekten daha iyi bir yol var mıdır! Aktarımın bize imgeleştirme imkânı verdiği aşk boyutunun temel bir yapısı değil midir bu? Ötekini, onda bizi tamamlayabilecek şeyin bulunduğuna ikna etmeye çalışırken, bir taraftan da kendimizde tam olarak neyin eksik olduğunu görmezden gelmeye devam edebilmeyi sağlama bağlarız. Aldatma çemberinin, tam zamanında aşk boyutunu ortaya çıkartması... — bir dahaki sefere püf noktasını göstermeye çalışırken bunu örnek çıkış noktası olarak alacağım.

Ama size göstereceklerim bununla kalmıyor, zira aktarımın oluşturduğu kapanmaya kökten neden olan şey sadece bu değil. Aktarıma neden olan, ki aktarım kavramlarını incelerken üzerinde duracağımız bir diğer yön bu olacak, aktarıma neden olan —sol tarafa, gölgede kalan, bir kenara ayrılmış tarafa yazılmış olan soru işaretine göndermeyle— *objet a* olarak belirttiğim şeydir.

Soru ve Cevaplar

F. WAHL— *Konferansın birinci kısmında söylediklerinizi, mevcut kuramlar sistemi içerisinde hangi bilgi kuramına bağlanabilir?*

Deneyimde temel olarak deneyim şeklinde anlaşılan şeyin bize Freudcu alanın bir yeniliği olarak geldiğini söylüyorum, dolayısıyla bunun modelini Plotinus'ta bulamamanız şaşırtıcı değil.

Şu da var, biliyorum, Miller'in bilinçdışı ontolojisi üzerine ilk sorusunu devam ettirmeye yanaşmadım fakat gayet açık referanslarla biraz da olsa ipucu verdim. l'*ὄν*'dan, l'*οὐχ*'dan* bahsettim. l'*ὄν* ile, açıkça Henri Ey'in ona dair formülasyonuna göndermede bulunuyordum, ki bilinçdışı hakkında konuşacak en uzman kişinin o olduğu söylenemez — kendi bilinç kuramında bilinçdışım bir yere koymayı becerir. *μὴ ὄν*'dan, yasaktan, hayır-der'den bahsettim. Salt metafizik bir emare olarak bu fazla ileriye gidemez ve bu noktada kendime koyduğum sınırları çiğnediğimi de düşünmüyorum. Bununla birlikte sizin sorunuzu dayandırdığınız noktaları, iletilebilir-

* *Yun.* "değildir". *–ç.n.*

lik çerçevesinde gayet güzel yapılandırır. Bilinçdışında öyle bir bilgi vardır ki tamamlanması, kapanması kesinlikle tasavvur edilemez.

Bilinçdışı hakkında *ὄν, οὐχ ὄν, μὴ ὄν* gibi formüller kullanmak da bilinçdışını fazlasıyla tözleştirmek anlamına gelir. Bu yüzden bu gibi terimlerden özenle kaçmıyorum. Bizi ilgilendiren onun ötesinde ne olduğudur, demin belirttiğim gibi mesele panjurların arkasındaki güzeldir ve bugün buna hiç değinmedim. Amaç, özneye ait bir şeyin geriden nasıl mıknatısla çekilir gibi çekildiğini, nasıl derin bir dağılmadan, yarılmadan bahsedilebilecek kadar çekildiğini saptamaktır. Çözümsüz düğümü işte bu kilit noktada görmeliyiz.

P. KAUFMANN: *Atıklar* (scorie) *olarak ifade ettiğiniz şey ile daha önce artık* (reste) *şeklinde bahsettikleriniz arasında nasıl bir ilişki var?*

İnsanlığın kaderinde artık daima üretken olmuştur. Atık tükenip sönmüş olan artıktır. Atık terimi tamamen olumsuz anlamda kullanılmıştır. Psikanalist kaçmaktan başka çıkar yolun bulunmadığı bir alana yerleştirildiği takdirde, psikolojik bilgi kuramı düzleminde meydana gelebilecek o hakiki gerilemeye işaret eder atık. Böyle bir durumda analist, öznenin en mitsel kavranışıyla *happiness*'a* ulaşması için çalışan, ortopedik, konformist sağaltım yönünde işleyen kuramlara sığınır. Evrimciliğin eleştirilmeden alınıp uyarlanmasıyla, çağımızın atmosferini oluşturan budur. Bu noktada atık olan analistlerin ta kendisidir, başka da bir şey değildir — halbuki bilinçdışının keşfi henüz çok yeni ve bu da daha önce görülmemiş bir altüst etme fırsatıdır.

15 Nisan 1964

* *İng.* "mutluluk". *–ç.n.*

XI

Analiz ve Hakikat ya da Bilinçdışının Kapanması

Doğru söylemek, yalan söylemek, yanılmak.
Yalan söylüyorum *ile* düşünüyorum.
İnsancık ya da $.
Psikolojinin geçerliliği.
Yanılsama ve düzeltilmesi.
Aktarım bilinçdışının gerçekliğinin eyleme konmasıdır.

GEÇEN SEFER aktarım kavramına giriş yaptım. Aktarımın analiste getirdiği zorlukları esas almam itibariyle sorunları vurgulayan bir giriş oldu. Psikanalizin en resmi yaymı *International Journal of Psychoanalysis*'de yayımlanmış son makaleye rastlamam bir fırsat oldu; makalede, analizde aktarım kavramının kullanılması bile sorgulanıyordu. Konuşmama buradan devam edeceğim.

1

Yazarın öne sürdüğüne göre analist, analitik durumun gerçekliğiyle ilgili, orada iki gerçek öznenin bulunmasından kaynaklanan az çok bariz uyuşmazlıkların etkilerini hastanın dikkatine sunmalıdır.

İlkin, uyuşmazlık etkisinin gayet aşikâr olduğu durumlar vardır. Makalede, işini bilen, okurunu eğlendiren eski tüfek Spitz'in mizah fışkıran kaleminden çıkma örneklerini görebiliriz bunun. Mesela hastalarından birini anlatır; aktarım rüyası tabir edilen bir rüyada — yani, analistiyle aşk durumlarının gerçekleştiği bir rüyada, ki bu durumda analist Spitz oluyor— hasta analistin sapsarı gür saçları ol-

duğunu görür. Söz konusu kişinin yumurta gibi kafasını görmüş olan ve bununla ünlü olduğunu bilen herkesin fark edeceği gibi, bu örnekte analist hastaya, bilinçdışının etkilerinin ona ne çarpıtmalar yaptırdığını kolayca gösterebilir.

Fakat hastanın analiste karşı bir tutumunu kaba olarak nitelemek söz konusu olduğunda, Szasz şu ikisinden birinin geçerli olduğunu belirtir: *Ya hasta analistle aynı fikirdedir — ya da değilse, karar sonuçta prensip olarak analistin daima haklı olduğuna dayanır.* Bu da bizi bir kez daha, Szasz'm *analistin sağlamlığı* dediği, o efsanevi ve idealleştirici kutba fırlatıyor. Hakikat boyutuna bir çağrı değil de nedir bu?

Dolayısıyla, yazarın yaptığı işlemin bulgusal olmayıp didişim tarzında olduğunu göz önünde bulundurarak, bu makaleyi ancak yazarının onu yerleştirdiği bakış açısından bir yere oturtabilirim: Düşüncelerinin yazarı içine soktuğu açmaz, analistin işlevine dair içine düştüğü ciddi vicdan bunalımını yansıtmaktadır.

Bu vicdan bunalımı bizi sadece dolaylı olarak ilgilendirir, zira bu bunalımın aktarım analizi uygulamasının ister istemez tek taraflı bir kuramlaştırma içine sokulmasına yol açacağını göstermiştik. Biz bu kaygan zemine çoktan işaret etmiştik.

Sorunu ait olduğu yere tekrar yerleştirmemize izin veren, görüngübilimsel denebilecek verilere dönersek, geçen sefer, analizde iki tarafın birbiriyle kurduğu ilişkinin bir boyutunun gözden kaçırıldığım belirtmiştim.

Bu ilişkinin karşılıklı ya da simetrik olmayan bir düzlemde kurulduğu aşikâr. Szasz'ın saptayıp gayet haksız yere şikâyet ettiği şey budur — iki tarafın birbiriyle kurduğu bu ilişkide bir hakikat arayışı başlatılır ve ilişkidekilerden birinin bildiği ya da en azından ötekinden daha iyi bildiği varsayılır. Bildiği varsayılanda hemen şu düşünce doğar, o yanılmamalıdır ve sadece bu da değil, aynı zamanda onu yanıltabilirler. Bunun üzerine bu *yanılmak* tekrar öznenin üstüne atılır. Bunun nedeni sadece öznenin statik biçimde eksik ya da hatalı oluşu değildir. Bunun nedeni, öznenin, söyleminde, hareketli biçimde esas olarak *yanılmak* boyutunda yer almasıdır.

Bir başka analistte daha bunun bir örneğini buldum. Nünberg 1926 yılında *International Journal of Psychoanalysis*'e "The Will

of Recovery" (Eski Haline Kavuşma Azmi) başlıklı bir makale yazmış. *Recovery* tam anlamıyla iyileşme değildir, toparlanmadır, geriye dönmektir. Gayet yerinde bir kelime seçilmiş ve dikkate değer bir soru ortaya atıyor. Belirti hastanın belli bir doyum sağlaması için yaratıldığına göre —kuram böyle diyor— sonuçta hastayı sağlık adını verdiği bir şeyi talep ederek analiste başvurmaya iten ne olabilir?

Nünberg, analizde fazla ileri gitmeye gerek kalmadan bazen apaçık şekilde, hastayı sağlık arayışına, denge arayışına yönelten şeyin bilinçdışı amaç olduğunu doğrudan etkileriyle görebileceğimizi, çoğu mizahi bir sürü örnekle hiç zorlanmadan gözler önüne serer. Mesela cinsel işlevlerinde teklemeye başladığında ya da içinde evlilik dışı arzular uyandığında hastanın analize başvurması evliliğini kurtarmak bakımından tam bir sığınak olur! Daha analizin başından hastanın, analizinin ilk hedefi olarak gösterdiği şeyi değil, evdeki varlığını geçici olarak askıya almak suretiyle tam tersini istediği ortaya çıkar — yani, arzusu evliliğin kurtulması değil, bitmesidir.

Bu noktada nihayet, —analizin başlangıcı ve dolayısıyla da ilk adımlarında bile— hastanın bütün iddialarının ne kadar muğlak olduğuyla ve bu iddiaların kendiliğinden çift yönlü olduğuyla, azami seviyede karşı karşıya kalıyoruz. Hakikat boyutunun önce belli bir yalan içerisinde ve hatta bu yalan vasıtasıyla kurulduğunu görüyoruz; doğrusu böyle olması hakikatin sarsılmasına neden olmuyor, zira bu şekliyle yalan bu hakikat boyutunun içinde yer alıyor.

2

Analitik kurama genel bir çekidüzen verirken neden öznenin gösterenle ilişkisini nirengi noktası olarak önplana almak istediğimizi anlıyorsunuzdur, çünkü bu nokta hem analitik deneyimin oluşmasında birinci ve kurucu roldedir, hem de bilinçdışının asıl işlevinde birinci ve kurucu roldedir.

Kuşkusuz, bizim öğretimizin etkisi çerçevesinde, bilinçdışını, en dar platformu diyebileceğimiz bir alanla sınırlamaktır bu. Fakat herhangi bir tözleştirme hatası yapmamamız ancak bu ayrım noktasına göre mümkündür.

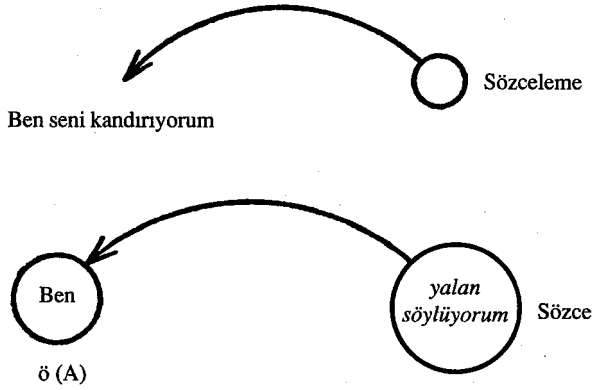
Şeyleri, daha önce çizdiğimiz dört köşeli şema üzerinde toplayacağız, bu şema sözceleme düzlemiyle sözce düzlemini kasıtlı olarak birbirinden ayırır. Nasıl kullanılacağı, fazla biçimsel mantıklı düşüncenin saçmalık üretmesiyle örneklendirilir: *(Ben) yalan söylüyorum** sözcesinde akıl düzeyinde bir çatışkı görmek bunun örneğidir, halbuki çatışkı olmadığım herkes bilir.

Bu *yalan söylüyorum*'a, eğer *yalan söylüyorsan* doğruyu söylüyorsun, o zaman yalan söylemiyorsun, vb. diye cevap vermek tamamen yanlış olur. İçinde taşıdığı paradoksa rağmen *yalan söylüyorum*'un tamamen geçerli olduğu gayet açıktır. Nitekim sözceyi ifade eden özne olan *ben*, sözceleme eyleminin öznesi olan *ben*, sözcenin öznesi olan *ben*'le, yani sözcede onu belirten söylem öğesiyle aynı değildir. O zaman sözceyi ifade ettiğim noktadan, *ben*'in —o esnada sözceyi formüle etmekte olan *ben*'in— yalan söylemekte olduğunu, biraz önce yalan söylediğini, daha sonra yalan söylediğini, ya da hatta yalan söylüyorum derken yanıltmaya niyeti olduğunu doğruladığını, gayet geçerli olacak şekilde söylemem mümkündür. Bunun örneğini aramak için çok uzağa gitmeye gerek yok — trendeki Yahudi fıkrasını biliyorsunuz, biri ötekine hangi trene bineceğini söylüyor. *Lemberg'e gidiyorum* diyor, öteki de cevap veriyor: *Mademki sahiden Lemberg'e gidiyorsun, o zaman niye oraya gittiğini söylüyorsun, yoksa Krakow'a gittiğini zannetmemi mi istiyorsun da öyle diyorsun?*

Sözce ile sözcelemenin böyle bölünmesi üzerine hakikaten de sözce zinciri seviyesindeki *yalan söylüyorum*'dan bir *seni kandırıyorum* sonucu çıkar — *(ben) yalan söylüyorum*'un *yalan söylüyorum* kısmı bir gösterendir ve, Ötekinde, sözvarlığı hazinesinin bir parçasını oluşturur; geçmiş yönünde belirlenen *ben* de bu hazinede sözce seviyesinde doğan bir anlam haline gelir, sözceleme seviyesinde ürettiği şeyin anlamı haline gelir — ortaya çıkan *Ben seni kandırıyorum*'dur. *(Ben) seni kandırıyorum*, analistin özneyi beklediği ve onun mesajını hakiki anlamıyla, formüle uygun şekilde, yani tersine çevrilmiş olarak özneye geri gönderdiği noktada ortaya

* Buradaki cümlenin Fransızcası *Je mens*'dır. Metnin devamında cümle irdelenirken Türkçe dilbilgisinde cümle yapısının farklı olmasından dolayı ister istemez anlamda yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. *–ç.n.*

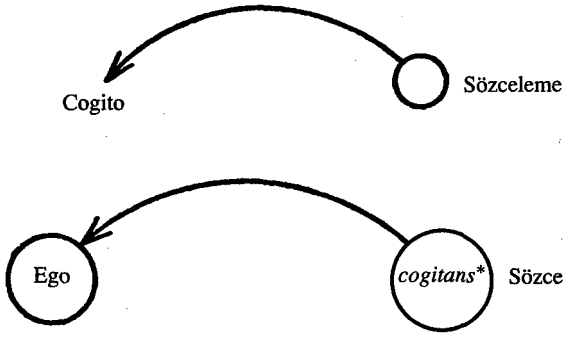
çıkar. Ona şöyle der: *Bu* ben seni kandırıyorum'*la gönderdiğin mesaj benim sana ifade ettiğim şeydir ve böyle olunca sen doğruyu söylüyorsun.*

Öznenin gezindiği aldatma yollarında analist bu *doğruyu söylüyorsun*'u formüle etme konumundadır ve yorumumuzun sadece bu boyutta bir anlamı vardır.

Freud'un bana göre bilinçdışının keşfiyle mümkün olan, temel girişimini anlayabilmemiz için bu şemanın nasıl bir fırsat sunduğunu göstermek istiyorum — muhakkak ki bilinçdışı hep mevcuttu, Thales'in zamanında da, insanlararası en ilkel ilişki biçimleri seviyesinde de.

Kartezyen *düşünüyorum*'u bu şemaya aktaralım. Elbette sözceleme ile sözce arasındaki ayrım böyle bir kaymayı mümkün kılarken muhtemel bir engel de oluşturmaktadır. Nitekim *cogito*'nun oluşturduğu bir şey varsa o da yayılmaya karşıt olarak ortaya çıkmış olan düşünce düzeyidir — kırılgan bir statü ama gösteren niteliği taşıyan oluşumların ortaya çıkması için yeterli bir statü. *Cogito*'ya kesinliğini veren şeyin, sözceleme düzeyindeki yerini alması olduğunu belirtelim. Ama *düşünüyorum*'un statüsü deminki *yalan söylüyorum*'un statüsü kadar indirgenmiş, onun kadar minimal, onun kadar tek amaca yöneliktir — ve o da *hiçbir anlamı yok* gibi bir yananlamdan etkilenmiş olabilir.

Kendisininki de dahil, her türlü anlam ifade etmeye karşı mutlak kuşkusu dışmda hiçbir şeyden emin olmayan bir tek-amaçlılığa indirgenmiş olan *düşünüyorum,* belki de *yalan söylüyorum*'la uğraşmamızı mümkün kılan statüden de kırılgan bir statüye sahiptir.

Bu durumda, kartezyen *düşünüyorum*'un, kesinliğe ulaşma çabası içinde bir akim kalmaya ortak olduğunu ileri sürme cüretini göstereceğim. Freudcu bilinçdışının keşif boyutunun özneye verdiği statü farkı, *cogito* seviyesine yerleştirilmesi gereken arzudan kaynaklanır. Canlılık veren her şey, her sözcelemenin bahsettiği şey arzudur. Bu arada şuna da dikkatinizi çekerim, benim formüle ettiğim şekliyle arzu, bu konuda, Freud'un getirdiğinden daha fazla şey söyler.

Kartezyen *cogito*'nun işlevini hilkat garibesi ya da insancık terimiyle buraya iliştireceğim. Bu işlevin örneğini, düşünce tarihi denen tarih boyunca var olagelmiş eğride buluruz — *cogito*'nun *ben*'ini insancıkla bir tutan eğridir bu: Oldum olası, insan ne zaman psikoloji yapmaya kalkışsa, ne zaman beyhudeliği veya psikolojik uyumsuzluğu insanın içindeki, onu yöneten, direksiyonu elinde tutan, günümüzde sentez noktası denen o meşhur küçük adamm varlığıyla açıklasa, işte bu insancık figürü temsil edilmiş olur. O küçük adamın işlevi daha Sokrates öncesi düşüncede ifşa edilmiştir.

Biz ise sözcük dağarcığımızda özneyi tersine, gösterene göre ikinci sırada oluşmuş olması sebebiyle üstü çizgili S [$] ile temsil ediyoruz. Bunu örneklemek için, şeyin en basit haliyle tek çizik ola-

* *Lat.* "düşünen". –*ç.n.*

rak gösterilebileceğini hatırlatacağım. İlk gösteren çentiktir, örneğin öznenin *bir* hayvan öldürdüğü onunla gösterilir, o sayede, on tane daha öldürdüğünde kafası karışmayacaktır. Hangisinin hangisi olduğunu hatırlaması gerekmeyecek ve bu tek çizikten yola çıkarak öldürdüklerini sayacaktır.

Özne kendi yerini de tek çizikle belirler ve kendini önce, ilk gösteren olan dövmeyle işaretler. Bu gösteren, bu *bir* yerleşir — hesap *bir* tane birdir. Özne kendini bir seviyesinde değil, *bir* tane bir seviyesinde, hesap seviyesinde özne olarak belirler. Bu iki bir, daha bu aşamada birbirinden ayrılır. Böylece ilk bölünme ortaya çıkar, ilişkileri içinde en başta kendisini özne olarak kurmasını sağlamış olan göstergeden ayrılır. O zaman $'nin işlevini *objet a*'nın imgesiyle karıştırmamanız konusunda sizi uyarıyorum, zira özne kendisinin bir ikiz eşinin böyle oluştuğunu görür — bir anlık dayanıksız, yansımaya dayalı hâkimiyet imgesinden oluşuyormuş gibi görür, sadece kendini hayal etmesi sayesinde insan olduğunu hayal eder.

Analiz uygulamasında, öznenin yerini gösterene göre değil, bizi oluşturduğunu varsaydığımız gerçekliğe göre belirlemek, daha baştan öznenin kuruluşu denen çukura yuvarlanmak anlamına gelir.

3

Öznenin gerçek bir bağlamla ilişkisinden her yola çıkışın, psikoloğun şu ya da bu deneyiminde bir varlık nedeni olabilir. Sonuçları, etkileri olabilir, bunların tabloları çıkartılabilir. Elbette her zaman, gerçekliğin bizim tarafımızdan kurulduğu bir bağlamda ortaya çıkacaktır bu — mesela kişiye, esasen bizim hazırladığımız testler verdiğimizde. Psikoloji dediğimiz şeyin geçerlilik alanıdır bu; bizim psikanaliz deneyimini üzerinde yükselttiğimiz ve deyim yerindeyse öznenin yoksunluğunu inanılmaz derecede pekiştiren seviyeyle hiçbir alakası yoktur.

Psikolojik *yalıtma* adını verdiğim şey, geleneksel anlamda bilginin merkezi olarak kabul edilen eski, ya da hâlâ yeni, monad değildir; çünkü mesela Leibniz'in monadı hiç de yalıtılmış değildir, bilginin merkezidir, bir kozmolojiden ayrılamaz, kozmosun içinde, eğilip bükülmelere göre, tefekkür veya ahengin meydana geldiği

merkezdir. Psikolojik yalıtma ben kavramında tekrar ortaya çıkar, ben psikanalitik düşüncede —bence sadece yolu dolandırmak anlamına gelen bir sapmayla— gerçeklikle ilişkide çaresizlik içine düşmüş özneyle karıştırılmıştır.

Öncelikle şunu belirtmek istiyorum; işlemin bu şekilde kuramlaştırılması, başka yönlerden deneyimin bizi öne çıkarmaya ittiği ve analitik metinden silip atamayacağımız içsel nesnenin işlevi ile taban tabana uyumsuz, tamamen kopuş halindedir.

İçe atma ve yansıtma terimleri hep rasgele kullanılır. Fakat hiç kuşkusuz bu yarım yamalak kuramlaştırma bağlamında bile, her taraftan gelip önplana çıkan bir şey verilmiştir elimize; içsel nesnenin işlevidir bu. Bu işlev sonunda gelip iyi ya da kötü nesnede, zıt uçlarda kutuplaşır; bazılarına göre öznenin davranışında çarpıtma, eğilip bükülme, paradoksal korku, yabancı gövde namına ne varsa hepsi gelip bunun etrafında döner. Bazılarının acil durumlarda uygulanacak —mesela sorumluluk isteyen işlerde, yöneticilikle ilgili ya da sibernetik alanındaki işlerde kullanılacak kişilerin seçimi, veya havayolu pilotlarının ya da tren sürücülerinin yetiştirilmesi gibi durumlarda uygulanacak— hızlı, hatta yıldırım hızında bir analizin veya bazı kişilik testlerinin odak noktasını oluşturacağını belirttikleri işlemsel nokta da budur.

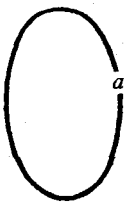
Bu içsel nesnenin statüsünü sormadan edemeyiz. Bu bir algı nesnesi midir? Ona nereden yaklaşabiliriz? Nereden gelmektedir? Bu düzeltmeden sonra, aktarım analizinin içeriği ne olacaktır?

Size bir model vereceğim, bu modeli bilahare epeyce inceltmek gerekecektir, yani sorunlu bir model olarak alınız. Yanılsamanın düzeltilmesi işlevini merkeze alan şemalar öyle bir tutuş gücüne sahiptir ki, buna en azından engel oluşturacak herhangi bir şeyi ne kadar erken öne sürsem az gelir.

Şayet bilinçdışının açılmasıyla kapanması bir oluyorsa ve bu zamansal bir nabız atışı uyarınca gerçekleşiyorsa, öte yandan tekrarlama sadece tutumun bir stereotipi olmayıp, hep eksik kalan bir şeye göre tekrarlama ise, zaten görüyorsunuzdur, tek başına aktarım — bize gösterildiği biçimiyle, bilinçdışında saklanan şeye ulaşmanın bir yolu olan aktarım— kuşkulu bir yol olmanın ötesine gidemez. Şayet aktarım tekrardan ibaretse, hep aynı ıskalamanın tekrarı ola-

caktır. Şayet aktarım bu tekrar yoluyla bir tarihin sürekliliğini yeniden sağlama iddiasındaysa, ister istemez, doğası gereği kesintili bir ilişkiyi ortaya çıkartacaktır. O halde görüyoruz ki, işlemde bulunma biçimi olarak aktarımın, tekrarlamanın etkililiğiyle ya da bilinçdışında saklananın restore edilmesiyle, hatta bilinçdışı öğelerin katarsisiyle karıştırılması yeterli olmayacaktır.

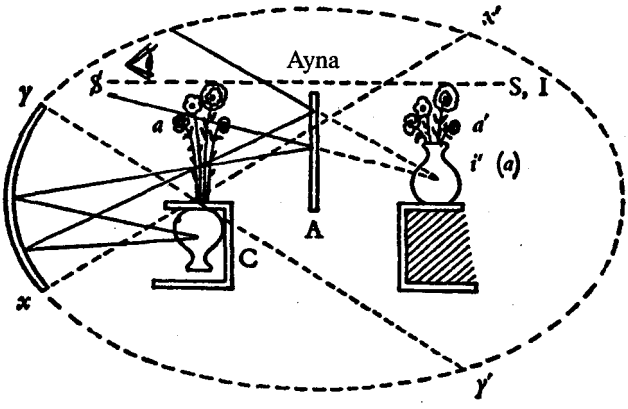
Bilinçdışından zamanın nabız atışı ritminde ortaya çıkan bir şey gibi bahsettiğimde gözünüzün önüne aralanan bir *livar* görüntüsü getirebilirsiniz, balık bu sepetin dibine inmek suretiyle yakalanır. Halbuki *heybe* figüründe, bilinçdışı kapalı bir şeydir, içerisi kapalıdır, dışarıdan içeri girmemiz gerekir. O zaman size şu şemayı takdim ederek geleneksel imgelemin topolojisini tersine çeviriyorum.

Livar şeması

İdeal ben ve ben ideali üzerine yazdığım "Daniel Lagache Raporu Hakkında Yorum" başlıklı makalemde verdiğim optik modelle bu şemayı örtüştürmek size düşüyor. O zaman göreceksiniz, özne kendini Ötekinde ideal olarak oluşturur; ben ya da ideal ben olarak gelen —ben ideali olmayan— şeyin ayarını yapmak durumundadır; yani kendini kendi imgesel gerçekliğinde oluşturması gerekir. Öznenin kendini gördüğü noktanın, yani ben şemasında gösterilen gerçek ve tersine çevrilmiş beden imgesinin oluştuğu yerin, kendine baktığı nokta olmadığını bu şema açıkça ortaya koyar — skopik dürtü etrafında geliştirdiğim son öğelerle ilgili olarak vurguluyorum bunu.

Fakat hiç kuşkusuz Ötekinin alanında görür kendini ve kendine baktığı nokta da bu alanın içindedir. Nitekim konuştuğu nokta da bu noktadır, zira konuşması hasebiyle, o hakikati söyleyen yalanı Öte-

Daniel Lagache Raporu Hakkında Yorum'*da verilen optik model.*

kinin bulunduğu yerde oluşturmaya başlar ve bilinçdışı düzeyinde arzuya katılan şey de buradan boy gösterir.

O halde, özne livara göre —bilhassa da livarın esas yapısını oluşturan ağzım göz önünde bulundurursak— içeride olarak düşünülmelidir. İncil'de dendiği gibi: İçeri giren değildir önemli olan, önemli olan dışarı çıkandır.

Bilinçdışının kapanışını tıkaç görevi gören bir şeyin ortaya çıkışı üzerinden düşünebiliriz — livarın ağzına çekilen, emilen *objet a.* Piyango çekilişinde kullanılan, içinde numaraların zıpladığı koca toplara benzer bir imge çizebilirsiniz. O koca tekerleğin içinde fokurdayarak hazırlanmakta olan şey, serbest çağrışımın ilk sözceleri, nesnenin tekerleğin ağzım tıkamadığı zaman aralığında oradan çıkar. Bu yontulmamış, temel imge simgeselin oluşturucu işlevini, karşılıklılık çerçevesindeki karşıt konumu içinde yeniden tesis etmenize izin verir. Öznenin tek mi çift mi oyunudur bu, öznenin analitik manevranın fiili etkinliğinde mevcudiyet bulan şeyle her yeniden karşılaşması bu oyunu ortaya çıkarır.

Adamakıllı yetersiz bir şemadır bu, fakat aktarımın hem hatırlamaya engel teşkil etmesini, hem de —beklenen buluşmanın tam zamanında ıskalanması edimi olan— bilinçdışının kapanışına mevcu-

diyet kazandırması mefhumunu uyumlu bir şekilde sunan bir tür buldozer-şemadır.

Tüm bunları örneklemek için size, analistlerin aktarımın işleviyle ilgili öne sürdükleri formüllerin çoğulluğunu ve birbiriyle alakasızlığını gösterebilirim. Aktarım ile terapötik amacın birbirinden farklı şeyler olduğu kesindir. Aktarım basit bir araç da sanılmamalıdır. Analitik literatürde bu konuda her iki uçta öne sürülen formüller burada bir yere yerleşir. Mesela aktarımı özdeşleşmeyle bir tutan formüller kimbilir kaç kez karşınıza çıkmıştır, halbuki özdeşleşme analizde bir duraklama ânıdır, yanlış bir bitiştir ve sık sık normal bitişle karıştırılır. Aktarımla yakın bir ilişkisi vardır, ama bu ilişki aktarımın onunla analiz edilmemiş olmasından kaynaklanır. Buna karşılık, aktarımın işlevinin gerçekliğe göre düzeltme yapma aracı olarak formüle edildiğini göreceksiniz, benim bugünkü bütün söylemim buna karşı çıkmaktadır.

Aktarımı bu göndermelerin hiçbirine doğru dürüst oturtmak mümkün değildir. Mesele gerçeklik olduğuna göre ben de eleştirimi bu noktada getirmeyi düşünüyorum. Bugün bir dahaki sefere söyleyeceklerime giriş niteliğindeki bir aforizmayı dile getireceğim: Aktarım, her tür konformizmin oluşturduğu bu yabancılaştırıcı özdeşleşmeye bizi iten yanılsamanın eyleme konması değildir —bu isterse ideal bir modele uyum sağlamak olsun, ki analistin hiçbir durumda bunu desteklememesi gerekir— aktarım, bilinçdışının gerçekliğinin eyleme konmasıdır.

Bilinçdışı kavramında bunu askıda bıraktım — tuhaftır, gittikçe unutulan şey şimdiye kadar benim de aklıma gelmedi. Umarım devamında, neden böyle olduğunu gerekçesiyle anlatabilirim. Aktarımdan bahsederken şimdiye kadar özneyi oluşturan edimin etkilerini hatırlatmaya çalıştım, zira esas savunduğumuz mesele bu. Fakat Freud'un bilhassa vurguladığı gibi, bilinçdışı boyutunun kesinlikle cinsellikten ayrılmaz olduğunu gözardı etmeyelim. Cinselliğin bilinçdışıyla bu ilişkisinin ne demeye geldiğini hep daha da çok unuttuğumuz için, analizin Freud'un ikincil süreç seviyesine yerleştirdiği gerçeklikle artık hiç ilgisi olmayan bir gerçeklik kavrayışım miras aldığını göreceğiz.

O zaman bir dahaki sefere, aktarımı bilinçdışının gerçekliğinin eyleme konması olarak gören tanımdan hareket edeceğiz.

Soru ve Cevaplar

Dr. ROSOLATO— *Semineriniz esnasında aklımdan geçenleri söylemek isterim. Önce bir analoji — şemanız özellikle göze benziyor. Acaba* petit a *ne ölçüde göz merceği rolünü üstleniyor olabilir? Bu mercek ne ölçüde katarakt rolü oynuyor olabilir? Ayrıca tam olarak bu şema bağlamında, ben ideali ve ideal benle ilgili neler söyleyebilirsiniz? Son olarak eyleme koymakla neyi kastediyorsunuz?*

Eyleme koymak vaatkâr bir kelime. Aktarımın eyleme koymayla tanımlanması lazım ki suçu başkasının üzerine atmak için kullanılmasın, binbir dereden su getiren yetersiz işlemsellik biçimlerinin mahalli olmasın; bu işlemsellik biçimleri işlevsiz görülemeyecekleri gibi, analitik müdahalenin sınırlarına da tabidirler. Bugün özellikle aktarımın bitişiyle ilgili, mesela analistle özdeşleşmeden bahseden Balint'in tanımlaması gibi yanlış tanımlamalara işaret ettim. Eğer aktarımı doğru seviyede almazsanız, ki bu seviyenin bir örneğinin bugün henüz verilmediğini ve önümüzdeki seminerin konusu olduğunu belirtmeliyim, aktarımın ancak kısmi sonuçlarını kavramanın asla ötesine geçemezsiniz.

Saptamalarınız ise ilginç. Topolojiyle ilgili her konuda, ona *Gestalt* işlevi veren her şeyden ciddi biçimde uzak durmalıyız. Ama bu demek değildir ki bazı canlı biçimleri, sanki *Özdeşleşme* üzerine seminerimde geliştirdiğim o temel topolojik nesnelerdeki yamulmalara benzer yamulmalar yaratmak amacıyla bir tür biyolojik çaba içinde oldukları duygusunu uyandırmazlar — mesela, külahın üç boyutlu bir uzama yansıtılan, kendi kendiyle kesişen bir yüzey olduğunu mutlaka hatırlayacaksınız. Anatomik yapılanmada şu ya da bu noktanın veya düzlemin, yaşamın adeta topolojik düzenlenişlere ulaşma yönündeki dokunaklı çabasını yansıttığını pekâlâ gösterebilirim size.

Hiç kuşkusuz sadece bu düşünceler, içeride olan aynı zamanda dışarıda da olduğunda ortaya çıkan durumlara dair bizde bir imge

oluşmasına imkân verir. Bu nedenle konumuz hem öznenin içinde olan hem de sadece dışarıda, yani Ötekinin mahallinde gerçekleşen ve ancak orada bilinçdışı statüsüne kavuşan şey olarak tanımladığım bilinçdışı olduğunda bu düşünceler özellikle gereklidir. Önceki seminerlerimde ulaşılan sonuçların tümünü burada kullanmam mümkün değil, bunun nedeni de karşımda yeni dinleyicilerin bulunması. Bu yüzden, basit livar şemasını kullandım ve sadece tıkaç mefhumunu konuya dahil ettim. Nesne tıkaç görevi görür, ama daha nasıl olduğunu bilmiyoruz. Benim bu hayal ettiğim, düşüncelerinizi belli bir alana yönlendiren tıpa pasif bir tıkaç değildir. Daha bütünlüklü bir temsilini vereceğim, belki o noktada gözün yapısıyla aralarındaki benzerliği tekrar bulabilirsiniz.

Öznenin dünyayla ilişkilerini kronolojik olarak canlandırmaya çalıştığımızda her seferinde gözün hemen akla gelen genel bir biçim sunması hakikaten ilginç. Kuşkusuz bu bir raslantı değil. Yine de bunun üstüne atlayıp dört elle sarılmamamız daha doğru olur.

Ne olursa olsun, mademki bu saptamada bulundunuz, ben de fırsattan istifade, kendi şemamla Freud'un beni bir mercek gibi temsil eden şeması arasındaki farkı göstermek isterim; Freud'un şemasında bu mercek vasıtasıyla algı-bilinç, şekilsiz *Unbewusstsein* kütlesi üzerindeki etkisini gerçekleştirir. Freud'un şeması, değeri ne olursa olsun, bir şekilde kapsamı bakımından benimki kadar sınırlıdır. Gene de aradaki farkı görebilirsiniz — eğer beni bir yere koymak isteseydim *i(a)** yazardım. Nitekim bana göre mesele bu *a*'dadır.

22 Nisan 1964

* Formüldeki harfler Fransızca *inconscient* (bilinçdışı) ve *autre*'un (öteki) başharfleridir. *–ç.n.*

XII

Gösterenin Resmigeçitlerinde Cinsellik

Bilinçdışının gerçekliği cinseldir.
Çin astronomisi üzerine.
Jung'a ve yorumbilgisine karşı.
Gerçekliğin cinsellikten arındırılması.
Bilinçdışına giriş kapısı.
Anna O. ve Freud'un arzusu.

GEÇEN SEFER, hoşa gittiğini fark ettiğim bir formülle bitirdim; bu hoşlanmayı olsa olsa bir vaatte bulunmasına bağlayabilirim, zira aforizma biçimi altında verildiğinden daha hiç geliştirilmemişti.

Şu formüle bel bağlayacağımızı söyledim: *Aktarım, bilinçdışının gerçekliğinin eyleme konmasıdır.* Burada ima edilen tam da aktarım analizinde en çok kaçınılmaya çalışılan durumdur.

1

Bu formülü öne sürmekle kendimi müşkül duruma sokuyorum — beni bilinçdışı üzerine ders vermeye sevk eden nedir? Bilinçdışı, sözün özne üzerindeki etkileridir, sözün etkilerinin gelişimi içerisinde öznenin belirlendiği boyuttur; bu gelişimin sonunda bilinçdışı, bir dil gibi yapılanır. Bu istikamet, bilinçdışını kavrayışımızın, öznenin kuruluşu dışında kalan her tür gerçeklik hedefine yönelmesini engelleyen bir istikamettir. Bununla birlikte, verdiğim bu eğitimin, yönelimi bakımından aktarımsal olarak niteleğim bir amacı oldu. Beni en çok ilgilendiren dinleyicilerimin —psikanalistlerin— eğitimini, analitik deneyime uygun bir kapsam içinde tekrar merke-

ze alacak olursam, kavram ele alınırken, eğitimcinin sözünün dile geldiği seviyeye göre formülasyonun dinleyiciler üzerinde yaratacağı etkiler hesaba katılmak zorundadır. Eğitimci de dahil olmak üzere hepimiz bilinçdışının gerçekliğiyle öyle bir ilişki içindeyiz ki, müdahalemiz sadece onu gün ışığına çıkarmakla kalmıyor, belli bir yere kadar, yoktan da var ediyor.

Olgulara bakalım. Bilinçdışının gerçekliği cinsel gerçekliktir — savunulması imkânsız bir hakikat. Freud her fırsatta bunu adeta canla başla savunmuştur. Neden savunulması imkânsız bir gerçekliktir bu?

Freud'un bilinçdışını keşfini dile getirdiği zamandan, yani 1900'lü yıllardan ya da hemen öncesinden bu yana cinsellik meselesi hakkında bazı bilimsel gelişmeler kaydedildi. Bunlar bizim zihinsel imgelerimiz arasına ne kadar dahil olmuş olurlarsa olsunlar, o vakitten bu yana cinsellik hakkında sahip olduğumuz bilgi için, zaten hep orada duruyordu diye düşünmeyelim. Bugün cinsellik hakkında biraz daha fazla bilgi sahibiyiz. Canlı varlıkların büyük kısmına hâkim olan cinsel bölünmenin, türün varlığını sürdürmesine yaradığını biliyoruz.

İster Platon'la birlikte türün varlığını idealar dünyasına yerleştirelim, ister Aristoteles'le birlikte, türün onu taşıyan bireylerden başka yerde olmadığını söyleyelim, bu noktada bir önemi yok. Tür bireyler biçiminde varlığını sürdürür diyelim. Gene de atın tür olarak hayatta kalmasının bir anlamı vardır — her at geçicidir ve ölür. Bu bakımdan, cinselliğin ölümle ilişkisinin, bireyin ölümüyle ilişkisinin, temel nitelikte olduğunu fark edersiniz.

Cinsel bölünme sayesinde, var olma, kadim geleneğin eril kutup ve dişil kutup olarak nitelemeye çalıştığı iki kutup halinde vurgulanan çiftleşmeye dayanır. Bunun nedeni üremenin esas gücünü buradan almasıdır. Öteden beri bu temel gerçeklik etrafında, üreme erekliliğine az ya da çok bağlı başka özellikler öbeklenip birbiriyle uyumlu hale gelmiştir. Ben burada sadece biyolojik düzeyde ikincil cinsel özellikler ve işlevler biçiminde kendini gösteren cinsel farklılaşmayla bağlantılı olanlara işaret edebilirim. Toplum içinde işlevlerin bütün dağılımının bu zemin üzerinde münavebeli olarak nasıl temellendiğini bugün bilmekteyiz. Bunu en iyi modern yapısalcılık

ortaya koyabilmiştir; temel nitelikteki karşılıklı ilişkilerin doğal nesillere, biyolojik soya karşıt olarak evlilik bağı düzeyinde —dolayısıyla gösteren düzeyinde— gerçekleştiğini gözler önüne sermiştir; nitekim toplumsal işleyişin —bir kombinasyon sistemindeki (*combinatoire*) öğeler arasına yerleştirilecek— en temel yapılarını bu düzeyde buluruz.

Bu kombinasyon sisteminin cinsel gerçeklikle bütünleştirilmesi gösterenin dünyaya, insanın dünyasına, bu yolla gelip gelmediği sorusunu ortaya atar.

Gösterenin dünyaya cinsel gerçeklik vasıtasıyla girdiğinin —ki insanın düşünmeyi öğrendiği anlamına gelir bu— savunulmasını haklı çıkartan şey, yeni keşifler alanının eşeysiz bölünmeyi daha doğru biçimde incelemeye başlaması olmuştur. Bunun üzerine eşey hücrelerinin ne gibi biçimlerde olgunlaştığı, yani ikili azalma süreci ortaya çıkmıştır. Burada bahsedilen azalma, görünen öğelerin, yani kromozomların belli bir miktarının kaybolmasıdır. Herkesin bildiği gibi bütün bunlar bizi genetiğe ulaştırmıştır. Bu genetikten canlı organizmanın bazı öğelerini belirleyen —kimi evrelerinde artıkların dışarı atılması suretiyle iş gören— bir kombinasyon sisteminin hâkim işleyişi çıkmaz da ne çıkar?

Bu noktada *petit a*'nın işlevine göndermede bulunarak ben de benzer bir spekülasyona sarılıyor değilim — sadece cinselliğin muammaları ile gösterenin oyunu arasındaki bir benzerliğe işaret ediyorum.

Sadece şu görüşün gün ışığına çıkmasına fırsat tanıyorum: Aslında tarihteki ilk bilim köklerini bir kombinasyon sistemi üzerinden, Yin/Yang, su/ateş, sıcak/soğuk gibi karşıtlıklarla oynamak suretiyle, dansın idaresini bunlara bırakan bir düşünme biçiminden almaktadır — dans kelimesi burada eğretilemenin ötesinde bir anlamda seçilmiştir, zira bu karşıtlıkların dansı, kaynağını toplumdaki cinsel bölünmeden alan dans törenleri üzerine temellendirilmiştir.

Kısaca dahi olsa size Çin astronomisi hakkında ders vermenin yeri değil burası. Kendi zevkiniz için Léopold de Saussure'ün kitabını açın — bu aileden bazı bazı böyle harika insanlar çıkıyor işte. Kitapta, Çin astronomisinin politikanın, toplumsal yapının, etiğin, en ufak davranışlara getirilen düzenlemenin üst basamaklarından

aşağıya doğru yankılanan gösterenlerin oyunu üzerine temellendiğini ve her şeye rağmen çok iyi bir astronomi bilimi olduğunu göreceksiniz. Belli bir âna kadar, göğün tüm gerçekliğinin yalnızca uçsuz bucaksız bir gösteren dizilimi olarak kaydedildiği doğrudur.

İlkel bilimin en nihayetinde —düşünceyi en uç noktasına kadar götürelim— bir tür cinsel teknik olduğu ileri sürülebilir. Sınırı çizmek mümkün değildir, çünkü bir bilim olduğu kesindir. Çinlilerin gayet geçerli olan gözlemleri, onların sözgelimi çok erken bir dönemde gün-tün değişimlerini belirlemede gayet etkili bir sisteme sahip olduklarını gösteriyor. Çok erken döneme yerleştirebilmemizi sağlayan da onların gösteren niteliğindeki işaretleme sistemidir: Gün-tün eşitliğindeki sapmalar gökyüzü tasvirinde yer aldığı, kutup yıldızı da günümüzde olduğu yerde olmadığı için çok eski bir tarihten söz edebiliyoruz. Herkese göre geçerliliğini sürdüren deneysel kıyaslama ile deneyi yönlendiren ilkeler arasında hudut çizgisi yoktur. Claude Lévi-Strauss'un da vurguladığı gibi, ilkel büyüde her şeyin düşlem ve dumandan ibaret olduğunu söyleyemeyiz, çünkü gayet kullanışlı deneyimlerden oluşan muazzam bir kıyaslama birikimi orada toplanmıştır.

Ne var ki gene de mekanizmaya cinselliğin dahil olmasıyla öyle bir an gelir ki ipler kopuverir. Gayet paradoksal görünmekle birlikte, gösterenin işlevi ne kadar örtük ve yeri ne kadar belirsiz ise kopuş da o kadar geç gerçekleşir.

Ne demek istediğimi bir örnekle göstereceğim. Kartezyen devrimden ve Newton devriminden çok sonra bile pozitivist doktrinin merkezinde hâlâ dünyanın büyük bir fetiş olduğu ve Comte'ta dile gelen —yıldızların kimyasal bileşimi hakkında asla hiçbir şey bilemeyeceğimizi, yıldızların oldukları yerde mıhlanmış gibi durmaya devam edeceklerini, yani başka bir perspektiften bakmayı becerebilirsek, salt gösteren işlevine sahip olduklarını söyleyen— sözceyle mükemmel uyum içinde olduğu dinsel bir kuram görüyoruz. Şanssızlığa bakın ki, hemen hemen o sırada ışığın analizi bize yıldızlarda olan binlerce şeyi görme olanağı sağlıyordu ve kimyasal bileşimleri de buna dahildi. Bunun üzerine olan kopuşla astronomi astrolojinin sonunu getirdi — bu, birçok kişiye göre astrolojinin hâlâ yaşadığı gerçeğini değiştirmiyor tabii.

2

Bütün bu sözler nereye doğru gidiyor? Bilinçdışını düşünce ile cinsel gerçeklik arasındaki o arkaik buluşmanın bir yadigârı olarak kabul etmemiz gerekip gerekmediğini sorgulama noktasına gidiyor. Eğer cinsellik bilinçdışının gerçekliğiyse —bu noktada kesin karar verilmesi gerektiğini söylemek istiyorum— bu o kadar ele alınması zor bir meseledir ki, belki de sadece tarihi göz önünde bulundurarak meseleyi aydınlatabiliriz.

Tarihte Jung'un düşüncesinde biçimlenen —ve öznenin ruhsallığının gerçeklikle ilişkisini arketip adı altında ete kemiğe büründüren— çözüm, insan düşüncesinin cinsel deneyimin bilimin istilasıyla indirgenmiş olan bazı yönlerini takip ettiği seviyeyi yeniden öne çıkarmaktır.

Nitekim, dünyayı ilkel biçimde ifade etme yollarım, ruhsallıktan artakalan bir şey, kendi deyişiyle ruhsallığm çekirdeği olarak gören Jungculuk, ister istemez *libido* teriminin reddini beraberinde getirir; daha genel bir ilgi alanını temsil eden ruhsal enerji mefhumuna başvurarak bu işlevi etkisiz hale getirir.

Sadece farklı bir ekol, basit bir fark değildir bu. Zira Freud'un libidonun işlevinde mevcut bulunduğunu vurgulamaya çalıştığı şey, arkaik bir ilişki, düşüncelere ulaşmanın ilkel bir biçimi, bizim dünyamız içinde hâlâ varlığım sürdüren kadim bir dünyanın gölgesi gibi orada olan bir dünya değildir. Libido arzunun, nasılsa öyle, fiili mevcudiyetidir. Şimdi arzuya işaret etmek üzere geriye kalan budur — töz değildir, birincil süreç seviyesinde bulunur ve onu nasıl ele alacağımız bile kendi hâkimiyeti altındadır.

1960'ta gerçekleştirilen bir kongrede yaptığım konuşmayla ilgili olarak geçenlerde, dışarıdan birinin bilinçdışıyla ilgili söylediklerini okuyordum. Bahsettiğim kişi Sayın Ricoeur, kendisi bizim alanımızı kavramlaştırmak üzere, kendi bulunduğu yerden olabildiğince uzağa gitmeye çalışmış. Nitekim o kadar uzağa gitmiş ki, bir filozofun ulaşması en zor olan yere, bilinçdışının gerçekçiliğine ulaşmış — bilinçdışının muğlak tutumlardan oluşmadığı, bilinmediği baştan bilinen müstakbel bilgi olmayıp, belli bir mahrumiyet çerçe-

vesinde yer alan bir eksiklik, kesinti, kopuş olduğu... Sayın Ricoeur bu boyutta muhafaza edilmesi gereken bir şey bulunduğunu kabul ediyor. Sadece bir filozof olarak bunu kendi tekeline alıyor. Buna yorumbilgisi adını veriyor.

Yorumbilgisi denen alanın günümüzde pek sık bahsi geçiyor. Yorumbilgisi sadece —benim deyişimle— psikanaliz maceramıza itiraz etmekle kalmıyor, Lévi-Strauss'un çalışmalarında dile gelen yapısalcılığa da itiraz ediyor. Peki yorumbilgisi, insanın geçirdiği mutasyonlar silsilesi içerisinde, göstergelerin gelişimini okumak ve onlara bakarak kendi tarihini, tarihinin ilerlemesini kurgulamak değil midir? Bu tarih, sınır bölgelerinde daha tanımsız zamanlara doğru uzayabilir. Saym Ricoeur analistlerin her adımda başına iş açan şeyi mutlak olumsallık alanına yollayıveriyor. Dışarıdan, analistler meslek odasının onu etkileyecek kadar köklü bir mutabakat izlenimi uyandırmadığını söylemeliyiz. Gene de bu, alanı ona bırakmak için bir sebep değil.

Ben —birkaç adım daha ileriye gidecek olursak— bilinçdışının nabız gibi atışını cinsel gerçekliğe bağlayan o düğüm noktasının ne olduğunun analiz seviyesinde açığa çıkarılması gerektiğini savunuyorum. Bu düğüm noktasının adı arzudur ve son yıllardaki bütün kuramsal irdelemelerim, klinikle birlikte adım adım, arzunun nasıl talebe bağımlılık noktasında yer aldığını size gösterecektir — gösterenlerle ifade bulan bu bağımlılık, altında süregiden düzdeğişmeceli bir kalıntı bırakır; belirsiz olmayan, mutlak ve kavranamaz bir koşul oluşturan, ister istemez açmazda olan, doyurulamayan, imkânsız olan, yanlış tanınan bu öğenin adı arzudur. Freud'un cinsel faaliyet alanı olarak tanımladığı alanla birincil süreç seviyesinde bağlantıyı kuran odur.

Arzunun işlevi, gösterenin etkisinin öznedeki son kalıntısıdır. *Cogito*, Freud'da *desidero*'dur.* Birincil sürecin özü, ister istemez buradan hareketle oluşur. Freud'un, itkinin esas olarak varsanı yoluyla doyurulduğu o alan hakkında ne dediğini iyi inceleyin.

Hiçbir şema-düzenek refleks yayı üzerindeki gerilemeyi açıklamaya yetmez. *Sensorium*'la gelen *motorium*'la** gitmelidir, *motori-*

* *Lat.* "arzuluyorum". –*ç.n.*

um işlemezse geriye döner. Peki ama geriye dönerse o zaman bunun bir algı olduğunu nasıl akıl ederiz? Enerji durmuş bir akımken, onun yanan bir ampul şeklinde tekrar akmasını sağlayan bir şeyin imgesi değil de nedir bunu yapan? Peki kimin için yapar? Üçüncünün boyutu bu sözde gerilemede temel önem taşır. Olsa olsa geçen gün tahtaya çizdiğimle tıpatıp aynı şekilde, sözce öznesi ile sözceleme öznesi dediğimiz ikiz biçimlerle kavranabilir. Sadece arzu duyan ve de cinsel arzu duyan öznenin varlığı, bu doğal eğretileme boyutunu bize getirir, sözde algı özdeşliği de bu noktada kararlaştırılır.

Freud libidoyu birincil sürecin temel öğesi olarak muhafaza eder. Bunun anlamı şudur: Kuramını açıklamaya çalıştığı metinlerde görünenin tersine, varsanı, ihtiyaçların en basitine dair en basit varsam, yani bizzat besinle ilişkili olan, küçük Anna'nın rüyasında, Anna *tart*, *çilek*, *yumurta* falan filan, her neyse çeşitli lezzetli atıştırmalıklardan bahsettiğinde ortaya çıktığı haliyle varsanı, sadece bir ihtiyacın nesnelerinin mevcutlaştırılması değildir. Rüya varsanısı bu nesnelerin cinselleşmesi sayesinde olanaklıdır — zira sizin de fark edeceğiniz gibi Anna sadece yasak nesnelerin varsanısını görür. Her vakada bu mesele ayrı tartışılmalıdır fakat, anlam ifade etme boyutunun her varsanıda saptanması, haz ilkesinde neyin söz konusu olduğunu kavrayabilmemiz bakımından kesinlikle temel önem taşır. Varsanıya gerçeklik yananlamı, öznenin arzu duyduğu noktadan verilir. Freud gerçeklik ilkesini haz ilkesine karşıt konumlandırıyorsa, bu tam da gerçeklik bu noktada cinsellikten arınmış biçimde tanımlandığı takdirde mümkün olur.

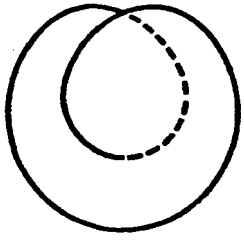
En yeni analitik kuramlarda genellikle cinsellikten arınmış işlevlerden bahsedilir, mesela ben idealinin cinsellikten arınmış bir libidoya yapılan yatırıma dayandığı söylenir. Cinsellikten arınmış bir libidodan bahsetmek bana çok zor görünüyor. Fakat gerçekliğe yaklaşımın cinsellikten bir arınma içerdiği fikrine gelince, aslında prensip olarak Freud'un *Zwei Prinzipien des psychischen Geschehen* tanımlamasının, yani ruhsal olayın iki prensibe bölünmesinin altında yatan budur.

** *Lat. sensorium*: duyuların toplamı; *motorium*: kaslara hükmeden zihinsel becerilerin bir arada kullanılması. –*ç.n.*

Peki bu ne demektir? Cinsel gerçekliğin ağırlığının aktarımda ortaya çıktığını görmeliyiz demektir. Büyük kısmı bilinmeyen ve belli bir noktaya kadar gözlerden saklanan cinsel gerçeklik analitik söylem seviyesinde olan bitenin altından akmaya devam eder, şekillendikçe bu söylem basbayağı bir talep söylemidir — bütün deneyimin bizi engellenme ve doyurulma öğelerinin ağır bastığı bir noktaya yöneltmesi boşuna değildir.

Tahtaya öznenin topolojisini, vaktiyle *içerlek sekiz* olarak adlandırdığım bir şekille çizmeye çalıştım. Hakikaten Euler'in meşhur dairelerini andırıyor, tek farkla, burada imal edilebilir bir yüzey olduğunu görüyorsunuz. Kenarı kesintisiz, sadece bir noktada daha evvel açılmış olan bir yüzey saklanarak devam ediyor. Belli bir açıdan bakıldığında bu çizim birbiriyle kesişen iki alanı temsil ediyor gibi görünebilir.

Libidoyu, bilinçdışının gelişim alanı olarak belirlenen dilimin öteki dilim üstüne, yani cinsel gerçeklik diliminin üstüne gelip, onu gizlediği noktaya yazdım. Böylece libido ikisine birden ait görünüyor — mantıktaki tabiriyle kesişme noktasma. Ama işte bu anlama gelmemektedir. Zira alanların birbiriyle örtüşürmüş gibi göründüğü o kesim, yüzeyin hakiki profilini görecek olursanız, boşluktur.

İçerlek sekiz

Bu yüzey vaktiyle topografisini öğrencilerime tasvir ettiğim başka bir yüzeye aittir ve adı *cross-cap*, diğer bir deyişle külahtır. Burada çizmedim ama göze çarpan özelliğine dikkatinizi çekmek istiyorum. İçerlek sekizden bu şekli elde edebilirsiniz. Kenarları ek bir yüzeyle, buradaki gibi ikişer ikişer birleştirin ve kapatm. Daire-

ye göre küre neyse, nasıl ki küre dairenin kapsamaya hazır olduğu şeyi kapatma rolünü oynuyorsa, külah da başlangıçtaki sekize göre bir bakıma aym tamamlayıcı rolü oynar. Pekâlâ! Bu yüzey bir Möbius yüzeyidir ve düzü tersini devam ettirir. Bu şeklin getirdiği ikinci bir gereklilik de şudur: Eğrisini kapatabilmek için bir yerlerde, ikinci model üzerinde çizdiğim çizgiye göre şu noktada, önceki yüzeyin üstünden aşması gerekir.

Bu imge arzuyu, —bilinçdışının kesintiye uğradığı ve sonra geri geldiği anların varlığını yakaladığımız— talep alanı ile cinsel gerçekliğin birleştiği nokta olarak zihnimizde canlandırmamıza olanak tanır. Bütün bunlar taleple bağlantılı olan ve deneyimde cinsel olayın mevcudiyet kazanmasını sağlayan, arzu olarak adlandırdığımız hatta bağlıdır.

Bu arzu nedir? Sizce aktarım mercii olarak arzuyu mu gösteriyorum? Hem evet, hem hayır. Söz konusu arzunun analistin arzusu olduğunu söylersem, işlerin o kadar basit olmadığını göreceksiniz.

3

Riskli görünebilecek bu ifadeden sonra, sizi şaşkınlıkta bırakmamak için, bilinçdışının Freud'un ufkuna hangi kapıdan girdiğini hatırlatacağım.

Anna O. —şu O.['nun] hikâyesini bir tarafa bırakıp kendi adıyla analım, Bertha Pappenheim, Almanya'da sosyal hizmet uzmanlığı alanında büyük isimlerden biridir— çok değil bir süre önce, öğrencilerimden biri hoşuma gider diye bana Almanya'dan Bertha Pappenheim'ın resminin basılı olduğu bir pul getirdi, tarihte bazı izler bıraktığını bilesiniz diye söylüyorum. Aktarım Anna O. vesilesiyle keşfedildi. Breuer söz konusu kişiyle süregiden işlemden gayet memnundu, her şey tıkır tıkır işliyordu. Eğer o sırada, Stoacı söz dağarcığına ait olan gösteren kelimesi tekrar canlandırılsaydı kimse buna itiraz etmezdi. Anna gösterenler sundukça ve ağzına geleni söyledikçe, her şey daha da tıkır tıkır işliyordu. *Chimney cure*, baca temizliği yapılıyordu. Bütün bunlarda rahatsız edici en ufak bir şeyin izi yok, tekrar bakın. Cinsellik yok, ne mikroskobun altında ne dürbünün ucunda.

Ancak cinsellik Breuer tarafından işin içine sokuluyor. Hatta aklına bir şey gelmeye başlıyor, gelen kendinden geliyor: *Onunla biraz fazla meşgulsün.* Bunun üzerine adamcağızda alarm zilleri çalıyor, ne de olsa iyi bir eş, bu kadarına artık yeter diyor — bunun üzerine biliyorsunuz Anna O., bilimsel dilde *sahte gebelik* denen durumun fevkalade ve dramatik alametlerini sergiliyor, basit söylenişiyle küçük bir baloncuk — sinirsel olduğu söylenen bir gebelik.

Anna O. bununla neyi gösteriyor? Spekülasyon yapılabilir, ama hemen beden dilinin üstüne atlamamak lazım. Basitçe şöyle söyleyelim: Cinsellik alanı göstergelerin doğal işleyişini gösterir. Bu seviyede gösterenler yoktur, zira sahte-balon bir belirti olup, göstergenin tanımına göre birisi için olan bir şeydir. Gösteren ise bambaşka bir şey olup, başka bir gösteren için bir özneyi temsil eder.

Bu vesileyle büyük bir farkı dile getirelim, zira haklı olarak, bütün bunların Bertha'nın suçu olduğunu söylemeye meyilliyiz. Ama bu iddiayla ilgili düşüncenizi bir süre askıya almanızı rica edeceğim — Bertha'nın gebeliğini neden benim *İnsanın arzusu Ötekinin arzusudur* formülüm uyarınca düşünüp Breuer'in arzusunun ifadesi olarak görmeyelim? Neden daha ileri gidip asıl çocuk isteyenin Breuer olduğunu düşünmeyelim? Size bunun ilk kanıtlarını veriyorum: Jones'un muhatabma hatırlattığı gibi, karısıyla İtalya'ya giden Breuer, ona bir çocuk vermekte gecikmez — bu koşullarda dünyaya geldiği için, der bu vakur Galli, o çocuk, Jones bunları anlatmazdan hemen önce intihar etmiştir.

Bu sonucun bile ilgisiz olmadığı bir arzu hakkında neler düşünebileceğimizi bir tarafa bırakalım. Ama Freud'un Breuer'e neler dediğine bakalım: *Nasıl olur! Bu nasıl ilişki! Aktarım, adı geçen Bertha'nın bilinçdışının anlık yansımasıdır. Seninki değil, senin arzun değil* —birbirlerine sen mi diyorlardı bilmiyorum ama demeleri muhtemeldir— *Ötekinin arzusu.* Buradan Freud'un Breuer'e histerik muamelesi yaptığını çıkartıyorum, çünkü şöyle diyor: Senin arzun Ötekinin arzusudur. İlginç bir durum, onu kendisini suçlu hissetmekten çıkartmıyor ama kesinlikle endişesini alıyor — bu iki seviye arasında belirttiğim farkı bilenler bunun bir alametini burada görebilirler.

Bu bizi, aktarımla ilgili ele geçirilmiş tüm verileri şimdi saçmalığın en son noktasma, analistin, aktarım kuramının tümüyle analis-

tin savunmasından ibaret olduğunu söyleyebileceği bir noktaya doğru saptırmakla, Freud'un arzusunun nasıl belirleyici bir karar almış olduğu sorusuna götürüyor.

Bu aşırı terimi önünüzde deviriyorum. Analistin arzusu olduğunu söyleyerek tam ters yüzünü gösteriyorum. Ne dediğimi takip etmeniz lazım. Bütün bunlar sırf her şey altüst olsun diye yapılmadı. Aktarım meselesi hakkında yazılmış genel bir değerlendirmeyi bu anahtarı kullanarak okuyun — herhangi biri yazmış olabilir, *50 Soruda Psikanaliz* tarzı yazabilecek biri aktarım konusunda da size genel bilgiler verebilir. Burada yeterince ele aldığım aktarım olgusu üzerine o genel değerlendirmeyi okuyun, o kapsamda kendi görüşünüzü konumlandırın.

Freud bir yana, herkesin aktarım konusuna getirdiği katkıda, açıkça kendi arzusu okunmaz mı? Sırf Karl Abraham'ın "kısmi nesneler" kuramından hareketle size onun analizini yapabilirim. Mesele sadece analistin bu konuda hastasıyla ne yaptığını düşündüğü değildir. Bir de analistin, hastanın onunla ne yapacağını düşündüğü meselesi var. Sözgelimi Abraham tam bir anne olmak istiyordu.

Sonra Ferenczi'nin kuramının sınır boylarını, Georgius'un ünlü *Oğul-Babayım Ben* şarkısıyla vurgulayarak gönlümü eyleyebilirim.

Nünberg'in de bazı niyetleri vardır; *Aşk ve Aktarım* üzerine hakikaten dikkate değer makalesinde kendini yaşam güçleri ile ölüm güçleri arasında arabulucu konumunda gösterir, ki bu noktada ilahi bir konuma sahip olma arzusunu görmemek mümkün değildir.

Bütün bunlar eğlencelik gibi durabilir. Fakat tahtada göstermeye çalıştığım türden işlevleri, bu tür bir hikâye içerisinde seçip öne çıkarabiliriz.

Livar şemasını, psikanalitik kişiliği psikolojikleştiren bir kurama cevaben oluşturduğum şemayla birleştirmek üzere, size bahsettiğim tıkacı fotoğraf makinesinin obtüratörü —ya da örtücüsü— haline getirmeniz yeterlidir, sadece bir ayna olacak. Öte taraftakini örten o küçük aynanın yarattığı oyun sayesinde özne, orada beliren şey, yani *petit a* etrafında kendi imgesini düzenleyebilir — ters çevrilmiş çiçek demeti deneyinde elde edilen yanılsamaya, başka deyişle gerçek imgeye göre düzenleyebilir. Özne bu imge düzenlemelerinin toplamı üzerinden temel bir bütünleşme fırsatını yakalar.

Bunlar hakkında ne biliyoruz? Tek bildiğimiz, analiz tarihindeki ya da her analistin yatırdığı arzunun tarihçesindeki dalgalanmaların elverdiği ölçüde, ufak tefek şeylerle oynayarak —şu küçücük ayrıntıyı değiştirerek, şu tamamlayıcı gözlemi yaparak, şu tesadüfi ekleme ya da inceltmeyi getirerek— her analistin arzu düzeyinde mevcudiyetini niteleyebildiğimizdir. Kendi tabiriyle, onu takip eden takımı, Freud bu noktada bırakmıştır.

Sonuçta İsa'yı takip edenler o kadar parlak adamlar değillerdi. Freud İsa değildi ama belki bir Viridiana'ydı.* O filmde küçücük bir makineyle gayet ironik biçimde fotoğrafı çekilenler, elimde değil bazen bana, defalarca fotoğrafı çekilmiş olan Freud'un havari ve takipçilerinden oluşan grubu hatırlatır. Bu onları küçültür mü? En fazla havariler kadar. En iyi o seviyede tanıklık edebilirlerdi. Onlar belli bir naiflik, yoksulluk ve masumiyet içinde bize asıl öğretiyi aktarmışlardır. Sokrates'in etrafındakilerin daha ışıltılı olduğu doğrudur ve onların da bize aktarım hakkında öğrettikleri az değildir — bu konudaki seminerimi hatırlayanlar biliyor.

Gelecek sefere buradan devam ederek size analistin arzusunun işlevinin neler barındırdığından bahsedeceğim.

Soru ve Cevaplar

J-A MILLER— *Bilimsel söylem ile Ötekinin söylemi, yani bilinçdışı arasındaki ilişki akla bir soru getiriyor. Bilimin ortaya çıkışından önceki söylemlerin tersine, bilim bilinçdışı kombinasyon sistemini kendine dayanak almaz. Bilinçdışı ile bir ilişkisizlik ilişkisi kurmaya girişir. Kopuktur. Bununla birlikte bilinçdışı ortadan kalkmaz ve etkileri bilimde kendini hissettirmeye devam eder. Belki de sizin ileri sürdüğünüz, analizin bilimselliği üzerine düşünmek bilimsel düşüncenin tarihini yeniden yazmayı gerektirecektir. Bu konuda ne düşündüğünüzü bilmek isterim.*

* L. Buñuel'in aynı adlı filminde, filmin kahramanı olan genç kadının (Viridiana) eve topladığı dilenciler, Leonardo da Vinci'nin *Son Akşam Yemeği* tablosuna öykünerek poz verip birlikte fotoğraf çektirirler. –*ç.n.*

Burada iki sorgulamanın açığa çıktığını görüyorsunuz. Psikanalizi modern bilim katarına ekleyebilirsek, analistin arzusunun temel nitelikteki ve gelişim halindeki etkisine rağmen, modern bilimin ardında yatan arzu sorusunu ortaya atma hakkına sahip olabiliriz. Bilimsel söylem kesinlikle bilinçdışı söyleminin koşullarından kopuktur. Küme kuramında görüyoruz bunu. Kombinasyon sisteminin cinselliğin yakalanmasına kenetlendiği bir anda küme kuramı ortaya çıkamaz. Bağlantıdaki bu kopukluk nasıl mümkün olur? Bunu arzu seviyesinde cevaplayabiliriz.

29 Nisan 1964

XIII

Dürtünün Parçalarına Ayrılması

SON KONUŞMAMI belli bir paylaştırmanın ve kendi içine kıvrılan bir çeperin topolojik olarak şemalaştırılması sonucunda sizi yönlendirdiğim yeri vurgulayarak bitirmiştim, ki bu genel deyişle ve yanlış bir ifadeyle analitik durum olarak bilinen alandır.

Bu topolojinin amacı analistin arzusundan başkasına yer olmayan ayrışma ve kavuşma noktalarının, birleşme ve sınır noktalarının nerede bulunduğunu kavramanıza yardımcı olmaktır.

Bu yer saptamanın, uzun bir analiz deneyimi sonucunda ve analiz doktrinini ifade eden sözceler sayesinde, hem kavramda hem uygulamada biriktirdiğimiz bütün o yan yollardan dolayı nasıl gerekli hale geldiğini göstermek üzere daha ileri gidecek olursak, —pratik nedenlerden ötürü önceki seminerlerimi izleyememiş olanlar için— analiz deneyiminin temel öğesi olduğunu söylediğim dördüncü kavramı ortaya koymalıyım — yani, dürtü kavramını.

1

Bu giriş —Freud'un terimiyle söyleyecek olursak, bu *Einführung*— ancak Freud'un izinden giderek yapılabilir, zira Freud'daki bu mefhum kesinlikle yeni bir mefhumdur.

Trieb teriminin sadece psikolojide ya da fizyolojide değil, fizikte de muhakkak uzun bir tarihçesi vardır ve Freud'un bu terimi seçmiş olması kesinlikle tesadüfi değildir. Fakat o, *Trieb* terimine o kadar farklı bir kullanım kazandırmıştır ve *Trieb* analiz pratiğiyle öylesine bütünleşmiştir ki geçmişi karanlıkta kalmıştır. Bilinçdışı teriminin geçmişi terimin analitik kuramda kullanımı üzerinde nasıl

ağırlığını hissettiriyorsa, *Trieb* terimini de herkes deneyimimize ait bir tür radikal veriden bahseder gibi kullanmaktadır.

Hatta bazen benim bilinçdışı öğretime karşı bu terime başvurarak, benim öğretimin bir düşünselleştirme olduğunu söyleyenler — benim zekâ hakkında ne düşündüğümü bilselerdi eminim bu eleştiriyi geri alırlardı— ve her analistin kendi deneyiminden tanıdığı dürtü alanını sanki ben ihmal ediyormuşum gibi yapanlar çıkmaktadır. Gerçekten de deneyimde baskılamalar vasıtasıyla bile baskı altına alınması mümkün olmayan nitelikte bir şeye rastlarız — zaten baskılamaya gerek duyuluyorsa öte taraftan iten bir şey olduğundandır. Erişkin analizine kadar gitmeye gerek yok, uğraştığımız vakaların her birinde klinik ağırlığını hissettiren ve adına dürtü denen o öğeyi tanımak için çocuklarla çalışan bir uzman olmak yeterlidir. O halde burada nihai bir öğeye, arkaik olana, ilkele gönderme vardır. Benim öğretimin, bilinçdışını anlayabilmek uğruna, böyle bir kaynağa başvurmaktan vazgeçmenizi salık vermesine rağmen bu başvuru kaçınılmaz görünür.

Peki dürtüyle ilgili mesele organik düzeyde bir mesele midir? Freud'un *Jenseits des Lustprinzips (Haz İlkesinin Ötesinde)* içinde yer alan bir metinde söylediklerini bu şekilde mi yorumlamalıyız? — *Trieb*, dürtü, *die Ausserung der Tragheit*'ı, organik yaşamdaki ataletin belli bir dışavurumunu temsil eder,* diyordu. Saplanma, *Fixierung*, anlamına gelen bu ataletin istiflenmesine bir göndermeyle tamamlanacak basit bir mefhum mudur dürtü?

Öyle düşünmediğim gibi, Freud'un dürtü mefhumuna dair verdiği ayrıntıları ciddi biçimde inceleyince tam tersi olduğunu düşünüyorum.

Dürtü itilim (*poussée*) değildir. *Trieb*, *Drang* değildir, hiç değilse şu nedenden ötürü. 1915'te yazılmış olup, —yani, *Einführung zum Narzissmus*'tan (*Narsizm Üzerine*)** bir yıl sonra, bunu hatırlatmanın neden önemli olduğunu birazdan göreceksiniz— "Triebe und Triebschicksale" (Dürtüler ve Uğradıkları Değişiklikler) başlı-

* *Haz İlkesinin Ötesinde, Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, İstanbul: Metis, 2011, s. 47. *–ç.n.*

** *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*, çev. Banu Büyükkal ve Saffet Murat Tura, İstanbul: Metis, 2012. *–ç.n.*

ğını taşıyan makalede —*görünümleri* olarak çevirmemek lazım, şayet *Triebwandlungen* olsaydı o zaman görünümleri biçiminde çevrilebilirdi, *Schicksal* maceradır, geçirilen değişimdir— neyse, bu makalede Freud dürtü içinde dört öğeyi ayırt etmenin önemli olduğunu belirtir. Önce *Drang*'ı söyleyelim, itilim. *Quelle*, kaynak. *Objekt*, nesne. *Ziel*, hedef. Tabii bu listeyi okuyunca çok doğal gelebilir. Benim amacım, bütün metnin bize bunun hiç de o kadar doğal olmadığını göstermeye çalıştığını kanıtlamaktır.

Öncelikle Freud'un kendisinin bu metnin başında bize dürtünün bir *Grundbegriff*, temel bir kavram olduğunu söylediğini hatırlatmak çok önemli. Şunu da ekleyerek iyi bir bilim kuramcısı olduğunu gösteriyor: Kendisinin, Freud'un dürtüyü bilime dahil ettiği andan itibaren bu kavram ya muhafaza edilecek, ya da reddedilecektir, ikisinden biri. Günümüzde dendiği gibi, eğer işlerse muhafaza edilecektir — ben içine nüfuz etmesi gereken gerçeklikte kendine bir yol açarsa demeyi tercih ederim. Bilim alanındaki bütün *Grundbegriff*'ler için durum budur.

Bu noktada Freud'un zihninde biçimlenenler, fiziğin temel kavramlarıdır. Onun fizyoloji alanındaki ustaları, sözgelimi fizyolojinin, modern fiziğin, özellikle de enerji biliminin temel kavramlarıyla bütünleştirilmesini gerçekleştirmeye çalışan kişilerdir. Tarih boyunca, tıpkı kuvvet mefhumu gibi, enerji mefhumu da, giderek daha kapsayıcı hale gelen bir gerçeklik üzerinden ne çok kez tekrar tekrar ele alınmıştır!

Freud'un öngördüğü budur. *Bilginin gelişimi hiçbir* Starrheit *kaldırmaz, tanımlamaların büyüsüne kapılmayı kaldırmaz,* der. Başka bir yerde de dürtünün mitoslarımızın bir parçası olduğunu söyler. Ben kendi payıma bu mitos terimine itibar etmeyeceğim — zaten o metnin ilk paragrafında Freud *Konvention*, uzlaşım, teamül kelimesini kullanır, ki bu kelime ifade edilmek istenene daha yakındır; kendi adıma, bu ifade edilmek isteneni, nereden geldiğini beni izleyenlere gösterdiğim faydacı bir terimle, *kurmaca* adıyla anacağım. Bu arada belirteyim, bu terim fazlasıyla istismar edilmiş olan *model* terimine katbekat tercih edilir. Her halükârda model hiçbir zaman bir *Grundbegriff* değildir, çünkü belli bir alanda, birçok model birbiriyle bağlantılı şekilde işlev gösterebilir. Halbuki ne *Grundbegriff*, ya-

ni temel bir kavram için, ne de temel bir kurmaca için aynısını söyleyebiliriz.

2

Şimdi dürtüyle ilgili Freud'un belirttiği dört öğeye daha yakından baktığımızda ne gördüğümüzü soralım. Bu dört öğenin mutlaka birbirinden ayrı ortaya çıktığını belirtelim.

İtilim, ilk başta yalnız ve yalnız boşalım eğilimiyle tanımlanır. Bu eğilim bir uyarandan doğar, yani uyaran seviyesinde fazladan enerjinin kabul edilen kısmının, diğer bir deyişle meşhur X miktar *Entwurf*'un* iletilmesidir. Şu var ki Freud hemen bunun üzerine, çok ileriye giden bir yorum yapar. Hiç kuşkusuz burada da uyarım, uyarılma vardır, Freud'un bu seviyede kullandığı terimi kullanacak olursak, *Reiz*, uyarılma. Ama burada dürtüyle ilgili olan *Reiz* dış dünyadan gelen her türlü uyarımdan farklıdır, içsel bir *Reiz*'tır bu. Ne demektir bu?

Bunu açıklayabilmek için elimizde ihtiyaç mefhumu var; organizmada çeşitli seviyelerde, öncelikle de açlık ve susuzluk seviyesinde kendini gösteren ihtiyaç. Sanki Freud içsel uyarılmayı dışsal uyarılmadan ayırt ederken bunu demek ister. Pekâlâ! Söylemiş olalım, daha ilk satırlardan itibaren Freud *Trieb* derken kesinlikle *Hunger*, açlık ya da *Durst*, susuzluk gibi bir ihtiyacın baskısından bahsetmediğini en açık biçimde ortaya koyar.

Peki *Trieb*'in ne olduğunu incelemek üzere nüfuzunu organizma düzeyinde bütünsel olarak hissettiren bir şeye mi göndermede bulunur? Bütününde, gerçek birden burada mı patlak verir? Bizi ilgilendiren canlı organizma mıdır? Hayır. Her zaman için mesele spesifik olarak Freudculuğa özgü alanın ta kendisidir; bu alan Freud'un başlangıçta bahşettiği en ayrımlaşmamış biçimiyle karşımıza çıkar; bu seviyede —demin belirttiğim *Tasarı* seviyesinde— *Ich*'in, *Real-Ich*'in** alanıdır. *Real-Ich*'in organizmanın tamamı tarafından değil, sinir sistemi tarafından desteklendiği düşünülür. Planlanmış ve nes-

* *Alm.* "tasarı". *–ç.n.*

** *Alm.* "ben" ve "gerçek ben". *–ç.n.*

nelleştirilmiş bir özne niteliğine sahiptir. Bu alanı topolojik olarak ele almakla onun yüzey olma özelliklerinin altını çiziyorum ve bir yüzey olarak almanın onu kullanmakla ilgili gerekliliklere nasıl karşılık verdiğini göstermeye çalışıyorum.

Bu nokta önemli, çünkü daha yakından bakarsak, *Triebreiz** vasıtasıyla bu alanın kimi öğelerinin —Freud'un belirttiği gibi— *triebbesetzt* olduğunu, yani dürtü olarak yatırıldığını göreceğiz. Bu yatırım bizi enerji zeminine çeker — üstelik herhangi bir enerji de değil, potansiyel bir enerji, çünkü —Freud bunu ısrarla dile getirir— dürtünün temel özelliği bir *konstante Kraft*, sabit bir kuvvet olmasıdır. Dürtüyü bir *momentane Stosskraft*** olarak düşünemez.

Ne demektir *momentane Stosskraft*? *Moment* kelimesi hakkında daha önceden bir tarihsel yanlış anlama örneği var elimizde. Parisliler 1870'teki Paris kuşatmasında Bismarck'ın kullandığı *psychologische Moment* sözüyle dalga geçtiler. Bu söz onlara çok tuhaf geldi, çünkü Fransızlar, her şeye alıştıkları şu yakın döneme kadar, kelimelerin doğru kullanımı konusunda hep fazlasıyla hassastılar. Yepyeni olan bu "psikolojik an" sözü onları epeyce güldürdü. Aslında "psikolojik *faktör*" demeye geliyordu. Bahsettiğimiz *momentane Stosskraft* belki tam tamına faktör anlamında değil, kinematikteki an anlamında alınabilir. *Stosskraft*, darbe kuvveti, sanırım canlı güce, kinetik enerjiye bir göndermeden ibarettir. Dürtüde söz konusu olan kinetik enerji değildir, hareketle düzenlenecek bir şey değildir. Oradaki boşalım tamamen farklı yapıdadır ve bambaşka bir düzlemde yer alır.

İtilimin sabitliği, dürtüyü biyolojik bir işlevle bağdaştırmaya hiçbir şekilde izin vermez, biyolojik işlevin daima bir ritmi vardır. Freud'un dürtüyle ilgili ilk söylediği şey, şu şekilde ifade edecek olursam, gecesi gündüzü, baharı kışı, inişi çıkışı olmadığıdır. Sabit bir kuvvettir. Gene de metinleri ve de deneyimi hesaba katmak gerekir.

* *Alm.* "dürtü uyarımı". –*ç.n.*
** *Alm.* "anlık darbe kuvveti". –*ç.n.*

3

Zincirin öteki ucunda Freud, gene açık açık, ama tırnak içinde yazdığı *Befriedigung*, yani doyum kavramına göndermede bulunur. Dürtünün doyurulması ne demektir? Diyeceksiniz ki *E çok basit, dürtünün doyurulması* Ziel*'ine, hedefine ulaşmasıdır.* Yabani hayvan ininden çıkar, *quaerens quem devoret* ve dişini geçireceği şeyi buldu mu doyuma ulaşır, hazmeder. Böyle bir imgenin uyanması bile onun mitolojiyle, tam söylemek gerekirse, dürtü mitolojisiyle etkileşime girmesine izin verdiğimizi gösterir.

Hemen itiraz uyandıran bir nokta var — kimsenin bunu fark etmemiş olması ilginçtir, orada olduğundan beri bizim için bir muamma oluşturmuştur ve bütün muammaları gibi bunu da Freud daha fazla açıklamak lütfunda bulunmamıştır, ömrünün sonuna kadar bu bir iddia olarak kalmıştır, büyük ihtimalle işi açıklama getirebilecek olanlara bırakmıştır. Freud'un başlangıçta ortaya attığı, dürtünün geçirdiği dört temel değişimin üçüncüsü —dürtünün *dört* öğesi olduğu gibi, geçirdiği değişimlerin de *dört* tane olması ilginç değil mi?— yüceltmedir, evet ya! Bu makalede Freud, yüceltmenin de dürtünün doyurulması olduğunu tekrar tekrar söyler, halbuki yüceltme *zielgehemmt*'tir, hedefi ketlenmiştir — hedefine ulaşamaz. Gene de yüceltme, bastırma olmaksızın dürtünün doyurulmasıdır.

Başka deyişle — şu anda düzüşmüyorum, sizinle konuşuyorum. Ya! Düzüşüyor olsaydım alacağım zevkin aynısını alıyor olabilirim. İşte bu anlama gelir. Hakikaten düzüşüyor muyum sorusunu doğuran da budur zaten. Bu iki öğe arasında aşırı uçta bir çatışkı kurulur, bu da dürtünün işlevinin kullanılmasının bize göre tek amacının, doyumun ne demeye geldiğini sorgulamak olduğunu hatırlatır bize.

Psikanalist olanlar şimdi en temel uyumlanma seviyesini hangi noktaya çektiğimi hissediyorlardır. Kendisiyle uğraştığımız kişilerin, yani hastaların hallerinden memnun —doyumlu— olmadıkları açık. Hal böyle iken ne olduklarımn, ne yaşadıklarımn, hatta belirtilerinin bile doyumla ilgisi olduğunu biliyoruz. Kendilerini memnun edecek şeyin tersi olan *bir şeyi* doyuruyorlar, o ihtiyacı karşılıyor-

lar. Hallerinden memnun değiller, ama gene de bu çok az memnun edici halin içinde olmakla yetiniyorlar, bu onları doyuruyor. Bütün mesele burada *karşılanan, doyurulan* şeyin ne olduğudur?

Genel anlamda ve ilk aşamada şöyle söyleyelim: Hoşnutsuzluk yoluyla doyurdukları şey aslında —ve bu genel olarak da böyle kabul edilir— haz yasasıdır. Böyle bir doyum için çok sıkıntı çektiklerini belirtelim. Bir dereceye kadar bizim müdahalemizi haklı çıkartan tek şey işte o *çok sıkıntı* çekmeleridir.

Dolayısıyla doyum bakımından hedefe ulaşılmadığı söylenemez. Ulaşılmıştır. Nihai bir etik görüşü benimsemek demek değildir bu. Fakat biz analistler —normal ile normal olmayanı başkalarından biraz daha iyi bildiğimiz içindir ki— belli bir seviyede sorunu böyle ele alırız. İyi işleyenle kötü işleyen arasında oluşan düzenlemelerin kesintisiz bir dizi oluşturduğunu biliriz. Önümüzde analiz edilmek üzere bekleyen, her şeyin ayarlandığı ve kendi tarzında doyuma ulaşan bir sistem vardır. Biz bu sisteme burnumuzu sokuyorsak, başka yollar olduğunu, mesela daha açık yollar olduğunu düşündüğümüz için buna kalkışıyoruzdur. Her halükârda, dürtüye göndermede bulunmamızın nedeni, doyum halinin dürtü seviyesinde hale yola sokulması gerekmesidir.

Bu doyum paradoksal bir doyumdur. Yakından bakıldığında yeni bir şeyin devreye girdiği görülür — imkânsızlık kategorisinin. Freudcu kavrayışların temelinde yatan bu kategori kesinlikle radikaldir. Öznenin yolu —doyumun hangi biricik öğeye göre konumlandırılabileceğini de böylece belirtmiş olalım— imkânsızın iki duvarı arasından geçer.

İmkânsızın bu işlevine yaklaşırken temkinli olmalıyız, tıpkı kendini olumsuz bir biçimde gösteren başka her işleve yaklaşırken olduğu gibi. Sadece bu mefhumları ele almanın en iyi yolunun bunları olumsuzlama üzerinden ele almak olmadığını belirtmek isterim. Bu yöntem mümkün olana dair bir soru uyandırır, mümkün olmayan ise illaki mümkünün tersi değildir veyahut da mümkünün tersi muhakkak gerçek olduğuna göre, gerçeği mümkün olmayan olarak tanımlamak durumunda kalırız.

Bence bir mahzuru yok, üstelik Freud'da da gerçek bu şekilde, yani haz ilkesinin önünde bir engel olarak kendini gösterir. Gerçek,

çarpışmadır, dış nesnelere uzanan elin istediği gibi, her şeyin kolaycacık ayarlanıvermemesidir. Fakat bana kalırsa bu, Freud'un bu noktadaki düşüncesinin tamamen yanlış anlaşılarak ve basite indirgenerek kavranmasıdır. Geçen sefer söylediğim gibi gerçeği ayırt eden, haz ilkesi alanından ayrılmasıdır; cinsellikten arındırılmasıdır, ekonomisinin, belirttiğimiz gibi yeni bir şeyi, imkânsızı sonradan kabul etmesidir.

Fakat imkânsız öteki alanda da, temel bir öğe olarak mevcuttur. Hatta haz ilkesi şuradan ayırt edilir: Gerçeğin alanında imkânsızın öyle bir mevcudiyeti vardır ki, asla imkânsızlık olarak anlaşılmaz. Haz ilkesinin işlevinin varsanı yoluyla doyumu sağlamak olduğu düşüncesi bunun bir örneğini teşkil eder — sadece bir örnektir. Nesnesini avcunun içine alan dürtü bir bakıma bu yolla doyuma ulaşamayacağını öğrenir. Zira dürtünün diyalektiğinin çıkış noktasında *Not*'u *Bedürfnis*'ten, ihtiyacı dürtünün gerekliliklerinden ayırt ettiysek, bunun nedeni hiçbir *Not*'un, yani ihtiyacın, hiçbir nesnesinin dürtüyü doyuramayacak olmasıdır.

Ağzı tıka basa doldursanız bile —dürtü seviyesinde açılan o ağız— besinle doymaz, doyuran, tabiri caizse, damak zevkidir. İşte bu yüzden analitik deneyimde, oral dürtüyle en nihayetinde, sadece menüyü ısmarlamakla kaldığı bir durumda karşı karşıya geliriz. Bu da kuşkusuz, doyumun temel şartı olan ağızla yapılır — ağızdan çıkan ağıza döner ve gündelik dille ifade etmek maksadıyla damak zevki dediğim o zevkte erir.

Freud'un bize söylediği budur. Metne bakalım: *Dürtüdeki nesnenin durumuna gelince, kesin bir deyişle, hiçbir önemi olmadığını bilmeliyiz. Hiçbir şekilde fark etmez.* Freud'u dinlerken kulağımızı dört açmalıyız. İnsan böyle şeyler okuyunca biraz kulak kesilmeli.

Dürtüdeki nesnenin ne olursa olsun fark etmediğini söyleyebilmek için, dürtünün nesnesini nasıl kavramalıyız? Mesela oral dürtüde ne besinin, ne besinden artakalan hatıranın, ne besinin yankısının, ne de anne bakımının söz konusu olduğu aşikârdır; mesele meme denen ve aynı diziye ait olduğu için bahsedilmesine bile gerek olmayan şeydir. Eğer Freud bize dürtüde nesnenin hiçbir önemi olmadığını belirtiyorsa, muhtemelen memenin nesne olarak işlevi bakımından toptan gözden geçirilmesi gerektiğindendir.

Nesne olarak işlevi içerisinde bu memeye, bu terimi benim anladığım anlamda arzunun nedeni olan *objet a*'ya öyle bir işlev yüklemeliyiz ki, dürtünün doyurulmasındaki yerini belirtebilelim. Bize göre en iyi formül şudur: Dürtü nesne etrafında tur atar. Bunu başka nesnelere de uyarlamanın yolunu bulabiliriz. *Tur* kelimesi burada Fransızcadaki muğlaklığı içinde ele alınmalıdır, hem *turn** anlamında, yani etrafında dolaşılan sınır olarak, hem de *trick*,** yani el çabukluğu marifet anlamında.

4

Son olarak kaynak meselesine geliyorum. Eğer dirimsel düzenlemeyi ne pahasına olursa olsun dürtünün işlevine dahil etmek isteseydik herhalde en iyi yolu budur derdik.

Neden? Erojen bölge olarak adlandırılan bölgeler neden sadece, ağızımsı yapıları dolayısıyla ayırt ettiğimiz noktalarda tanımlanabiliyor? Neden yutaktan veya mideden değil de ağızdan bahsediyoruz? Onlar da oral işleve hizmet ediyor. Ama erojen seviyede ağızdan bahsediyoruz, üstelik sadece ağız da değil, dudaklar ve dişleri, Homeros'un deyişiyle diş çitleriyle çevrilmiş alanı kastediyoruz.

Anal dürtü için de öyle. Dünyayla alışveriş işlevinin bünyesine dirimsel bir işlevin —dışkı— katılmış olduğunu söylemek yetmez. Dışkıyla ilişkili başka işlevler de vardır, aynı zamanda anüsün oluşturduğu ağız bölgesi dışında bu işleve katkıda bulunan başka öğeler de vardır — oysa anüs, bize göre de, bilhassa belli bir dürtünün kaynağı ve çıkış noktası olarak tanımlanır.

Eğer dürtü bir şeye benzetilecekse, montaja benzer.

Kastettiğim belli bir ereklilik perspektifiyle tasarlanmış bir montaj değil. Modern içgüdü kuramlarıyla yerleşen o perspektifte, montaj imgesinin ortaya konması son derece dikkat çekicidir. Montaj orada şu anlama gelir: Mesela kümeste tavuğun birkaç metre üzerinden şahin şeklinde kesilmiş bir resim geçirirseniz, tavuk ka-

* *İng.* "dönme, dönüş" anlamında. *–ç.n.*

** *İng.* "hile, numara" anlamında. Cümle bu durumda "Dürtü nesneyi aldatıyor" şeklinde anlaşılabilir. *–ç.n.*

çacak delik arar; işte montaj az çok uygun bir tepki uyandıran bu şekildir, işin püf noktası ise onun aslında uygun şekil olmadığını bize göstermesidir. Bahsettiğim bu tür bir montaj değil.

Dürtü montajı öncelikle başı sonu olmayan bir montajdır — gerçeküstücü bir kolajda bahsedilen montaj anlamında. *Drang* seviyesinde, nesne seviyesinde, dürtünün hedefi seviyesinde tanımladığımız paradoksları bir araya getirecek olursak, sanırım gözümüzün önüne gelen imge şöyle bir dinamonun işleyişi olacaktır: Dinamo havagazı borusuna bağlanmış, ucundan bir tavuskuşu tüyü çıkıyor, tüy bütün işi orada güzel güzel uzanmak olan güzel bir kadının göbeğine değerek onu gıdıklıyor. İşler ilginçleşmeye başlıyor, çünkü Freud'a göre dürtü, tersine çevirdiğimizde böyle bir düzeneği veren bütün biçimleri tanımlar. Dinamoyu tersine çeviriyoruz demek değil bu — dinamonun tellerini çözüyoruz, bunlar tavuskuşu tüyü haline geliyor, havagazı çıkışı kadının ağzına bağlanıyor ve ortasından kuşun gerisi görünüyor.

Freud'un gelişmiş bir örnek olarak gösterdiği şey işte budur. Bir dahaki sefere Freud'un bu metnini okuyun, aralarında geçiş olmaksızın, birbiriyle en ilgisiz imgelerin birinden ötekine her an hoplaya zıplaya ilerlediğini göreceksiniz. Bütün bunlar sadece dilbilgisel göndermelerle meydana gelir, bir dahaki sefere bunlardaki yapaylığı kolayca görebileceksiniz.

Peki Freud'un öylece deyiverdiği gibi, net ve kesin biçimde teşhirciliğin röntgenciliğin tersi olduğunu veya mazoşizmin sadizmin öbür yüzü olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Freud bunları sırf dilbilgisel nedenlerden ötürü, özne ile nesnenin tersyüz edilmesinden dolayı öne sürer, sanki dilbilgisel nesne ile özne gerçek işlevlermiş gibi. Hiç öyle olmadığı kolayca gösterilebilir ve bu çıkarsamanın imkânsız hale gelmesi için dilsel yapımıza başvurmak yeterlidir. Fakat bu oyun etrafında, dürtünün özüyle ilgili olarak Freud'un bize gösterdiği şey, bir dahaki sefere edimin dış hattı olarak tanımlayacağım şeydir.

Soru ve Cevaplar

Dr. GREEN— *Gerçekten de çok önemli görünen bir noktaya değindiniz. Dürtüyü tanımlayan dört niteliğin kesintili öğeler olarak düşünülmesi gerektiği konusu. Benim sorum bugünkü sunumunuzda biraz kenarda bıraktığınız itilim öğesiyle ilgili, çünkü zannediyorum bizi en kolay yanıltacak yolun bu olduğunu düşündünüz. Fakat gösterdiğiniz gibi en nihayetinde dürtü kesintililikten ötürü bir kombinasyon sistemine hasredilmiştir, sistemin hem sabit hem de değişime açık bir güç gibi düşünülen enerjisinde içkin olarak bulunan çelişki sorun yaratmaktadır. Mümkünse bu sorunu açmanızı istiyorum, çünkü bu konu bana göre çok önemli olan ve verdiğiniz eğitimde tam anlamıyla seçemediğim bir bakış açısını gündeme getiriyor, bununla ekonomik bakış açısını kastediyorum.*

Evet oraya geleceğiz ve ne yolla olduğunu göreceksiniz. Makalemi okursanız kolayca tahmin edebilirsiniz zaten. Bizi doğru yola oturtacak bir gönderme var, ona değinmek istemedim ya vaktim olmadığından ya da kendiliğinden elendiği için — genelde burada sizinle konuşurken gideceğim yol o anda ortaya çıkıyor. Enerjibilimde bir bölüme yapılan bir gönderme.

Sınırlı bir sistemde, her belirli noktanın, birbirine en yakın noktalar arasındaki potansiyel enerjiye göre tanımlanarak kaydedildiği bir kayıt biçimi vardır — basamaklı notlama ya da değerlendirmeden bahsediyorum. Bu sayede her noktayı belli bir türevle tanımlayabiliriz — biliyorsunuz bu, sonsuz küçüklüklerin hesaplanmasında sonsuz küçük varyasyonları saptamanın yollarından biridir. Demek ki her noktaya, hemen bitişiğindeki eğime bağlı bir türev denk düşer ve bu türev alanın her noktası için saptanacaktır. Bu türev vektör olarak yazılabilir ve vektörlerin hepsinden bir kompozisyon oluşturulabilir. O zaman, ilk bakışta tuhaf görünen fakat kesinlikle temel yasa gözüyle bakılan bir yasa vardır: Böyle bir vektörden çıkarak bir yüzeyi aşan şey, o yüzey için sabit bir değerdir — söz konusu vektör potansiyel enerji açısından, alanın her noktasında işaretlenen türevlerin bir kompozisyonunu oluşturur; söz konusu yü-

zey ise ağızımsı bir yapı tarafından belirlenmiş olmasından dolayı benim şahsen boşluk olarak adlandıracağım bir yüzeydir. Sistemin varyasyonları neyse ancak o olduğundan, bütünleşme seviyesinde potansiyel olan akım olarak adlandırılan şey de sabittir.

O halde dürtünün *Drang*'ında bize göre mesele sadece *Quelle*'le ilişkide işaret edilebilen ve başka türlü de görülmeyen bir şeydir, öyle ki *Quelle* bu ağızımsı yapıyı dürtünün ekonomisine kaydeder.

Fizyolojik varyasyonlar, derin çeşitlemeler, organizmanın bütününe nakşolan çeşitlemeler her türlü ritme ve hatta dürtü vesilesiyle meydana gelebilen boşalmalara tabidir. Buna karşılık *Drang*'ı, dürtünün itilimini belirleyen şey muhafaza edilen sabitliktir, bu sabitlik, iyi kötü bir imge kullanmak gerekirse, belli bir bireysel noktaya kadar değişken olan bir açıklık gibidir. Yani insanlar büyük ya da daha az büyük ağızlıdır. Hatta bazen analist seçiminde bunu göz önünde bulundurmak yerinde olabilir. Neyse bununla başka bir gönderme çerçevesinde uğraşacağız.

Bu söylediklerim sorunuzu tamamen cevaplamıyor, ama ortaya koyduğunuz çatışkıya akılcı bir çözüm getirmek için ilk adımı oluşturuyor, ben de zaten bu çatışkıyı askıda bırakmıştım. Zira Freud'un vurguladığını vurgulamıştım ben de — sistem *Umwelt*'le* temas halinde işlediğinde bu bir boşalım meselesidir, *Triebreiz* meselesi olduğunda ise bu tarafta bir bariyer vardır. Yeterince ilgi gösterilmeyen bir noktadır bu. Peki bu ne anlama geliyor olabilir? Bariyer yoktur, yatırım olsa olsa alanın kendisinedir. Öyle ki şunu belirtmemiz gerekir — alanın kendisi bu yatırımı içerdiği takdirde bariyer işlevini yerine getiremez.

Dr. MATHIS: *Ağızımsı yapı hakkında bir soru. Ağız ve anüsün kenarları söz konusu olduğunda erotizasyonu iki uçta da görüyor musunuz? Yutak seviyesinde, mide seviyesinde olanları, buruna çekmede, kusmada, soluk borusu seviyesinde olanları nereye koyuyorsunuz? Dudaklar seviyesinde bahsettiklerinizden tamamen farklı bir şey mi oluyor bunlarda?*

* *Alm.* "çevre". *–ç.n.*

Söyleyeceklerimi sindirim sisteminde bizi ilgilendiren iki ağızımsı kenarla sınırlı tuttum. Gözkapaklarımızın çapaklı kenarının veya kulağımızın, göbeğimizin kenarlarının da ağızımsı kenar olduğunu ve erotizm işlevinde tüm bunların da olduğunu söyleyebilirdim. Analitik gelenekte ağızımsı işlevlerine indirgenmiş bölgelerin kesinlikle tek bir odakta toplanmış imgesine göre düşünüyoruz. Semptomlarımızın oluşumunda başka bölgelerin de işin içine karışmadığı anlamına gelmez bu. Fakat benim cinsellikten arınmış dediğim ve gerçekliğin işlevi olan o düşüş bölgesinde işin içine karıştıklarını düşünüyoruz.

Bir örnek verelim. Histerikte, tiksinme tepkisi olarak adlandırılan cinsellikten arındırma biçimi, cinsel nesnenin gerçeklik eğimine kaydığı ve bir paket et gibi göründüğü işlevde boy gösterir. Hazzın bu erojen bölgelerle sınırlı olduğunu söylüyoruz demek değildir bu. Arzu bambaşka bir şeyle ilgilidir —çok şükür bunu gayet iyi biliyoruz—, hatta organizmadan bile başka şeyle, ama çeşitli seviyelerde organizmayla ilintilidir. Fakat dürtünün merkezi işlevinin nasıl bir doyum doğurması beklenir? Yan, bitişik bölgeler ne kadar dışarıda bırakılırsa, ötekiler o ölçüde erojen işlevlere bürünürler, dürtünün belirgin kaynakları haline gelirler. Takip ediyor musunuz?

Elbette arzunun ekonomisi bu erojen bölgelerden başka bölgelerle ilgilidir. Ama bunların her ortaya çıkışında neler olduğunu iyice bir gözlemleyin. Tiksinme işlevini rasgele seçmedim. Arzunun gerçekten de, cinselleştirmenin azalışında ortaya çıkabilecek olan başlıca iki yönü vardır: Bir tarafta cinsel eşin, herhangi bir gerçeklik işlevine indirgenmesinin yarattığı tiksinti, diğer tarafta skopik işlevle ilgili söylediklerim, *invidia*, haset. Haset skopik dürtü demek değildir, tiksinti de oral dürtüden farklı bir şeydir.

6 Mayıs 1964

XIV

Kısmi Dürtü ve Çevrimi

Die ganze Sexualstrebung.
Her dürtü kısmidir.
Dürtü, cinsellik ve ölüm.
Sözde evreler.
Schaulust.
Sado-mazoşizm.

τῷ οὐν τόξῳ ὄνομα βίος ἔργον δέ θάνατος

*Herakleitos. B 48.**

Psychoanalytic Quarterly'de Sayın Edouard Glover'ın *Freudian or neo-freudian* başlığını taşıyan** ve tamamen Sayın Alexander'ın*** kurgularını hedef alan makalesi gibi bir makaleyi okuyup, Alexander'ınki gibi bir kurgunun köhne kıstaslar uğruna yaylım ateşine tutulduğunu gördüğümde mide bulandırıcı bir tutuculuk kokusu alıyorum. Daha on dört yıl önce 1950 Psikiyatri Kongresi'nde olabildiğince resmi bir üslupla Alexander'a saldırmaktan geri durmamıştım, ama büyük yeteneği olan bir adamın kurgusuydu onunkisi, bu kurgunun nasıl bir seviyede tartışıldığını görünce, kendi hakkımı

* "Yaya yaşam adı verilmiştir, ama işi ölümdür." (Eski Yunancada "yay" ve "can" anlamlarına gelen kelimelerin eşsesli *–bios–* olmasından kaynaklanan bir söz oyunu söz konusu. Lacan'ın yorumu biraz ileride.) Fransızca yayında eksik olan alıntının ikinci sözcüğünü, Yunanca özgününe uyarak ekledik. *–y.n.*

** Lacan telaffuz ederken ismi Fransızlaştırıyor, Britanyalı psikanalist Edward Glover (1888-1972) söz konusu. Makalenin başlığı da "Freudcu mu, Yeni-Freudcu mu?" şeklinde çevrilebilir. *–ç.n.*

*** Franz Alexander (1891-1964), Amerikalı psikanalist. *–ç.n.*

yemeyeyim, söylemimin burada da başka yerde de bütün başına gelenlere rağmen, analiz deneyiminin tamamen aptallaştırıcı bir şekilde aktarılmasına mani olduğunu söyleyebilirim.

Dürtü üzerine konuşmama bu noktadan tekrar başlıyorum. Aktarımın, deneyimde bilinçdışmm gerçekliğinin eyleme konmasının bir ifadesi olduğunu ve bu gerçekliğin cinsellik olduğunu belirterek dürtüyü ele almıştım. Tam da bu noktada durarak, bu ifadenin ne demeye geldiğini sorgulamalıyım.

Cinselliğin aktarımda eylem halinde bulunduğundan eminsek bu, bazı anlarda açıkça aşk biçiminde kendini göstermesinden dolayıdır. Mesele budur. Acaba aşk, cinselliği bizim için aktarımın *şimdi ve burada*'sında mevcut kılan tartışılmaz etkeni, tamamlanmış ânı, doruk noktasmı m temsil eder?

Freud'un metni buna en açık biçimde karşı çıkar, hem de öyle kenarda köşede kalmış bir metin değil, dürtüyü ve aldığı biçimleri konu edinen merkezi önemdeki bir metni.

Geçen sefer bu metni ele almıştım, bununla size, dürtünün sunuluşunun nasıl sorularla dolu sorunlu bir biçim altında gerçekleştiğini göstermeye çalışıyordum. Dinleyicilerimin önemli kısmının arada bu metne göz atma fırsatı olmuştur umarım; metni Almanca okuyabilenlerin olması en büyük temennim, ama az çok yanlış çeviriler de olsa, hiç değilse diğer iki kültür dilinden birinde, yani Fransızca ya da İngilizce olarak okuyabildiklerini umuyorum — çeviride en kötü notu kesinlikle Fransızcaya veriyorum, metinde çarpıtmalarla dolu olan yerleri göstermeye hiç kalkışmayacağım.

İlk okumada bile fark etmişsinizdir, metin bütününde iki kısma ayrılıyor — *birincisi*, dürtünün parçalarına ayrılması, *ikincisi, das Lieben*, aşk ediminin incelenmesi. Bu ikinci noktayı ele alacağız.

1

Freud aşkın kesinlikle, kendisinin *die ganze Sexualstrebung* terimiyle sorguladığı şeyin temsilcisi gibi düşünülmemesi gerektiğini açıkça belirtir; bu terimle kastettiği cinsel olana ait çabanın, *Ganze*'de, yani onun özünü ve işlevini özetleyen kavranabilir bir bütünde biriken eğilimi, biçimleri ve yönelişidir.

Kommt aber auf nicht zuher, *Bu böyle olmuyor*, diye bağırır Freud bu abartılı iddiaya cevap verirken. Biz analistler bu iddiayı aldatıcı formüllerle tasvir ettik. Makalenin en önemli meselesi, cinselliğin biyolojik erekliliği, yani üreme bakımından, ruhsal gerçeklik sürecinde ortaya çıktıkları haliyle dürtülerin kısmi dürtüler olduklarını göstermektir.

Yapıları ve oluşturdukları gerilim bakımından dürtüler ekonomik bir etkene bağlıdır. Bu ekonomik etken haz ilkesinin işlevinin belli bir seviyede kendini gösterdiği koşullara bağlıdır, vakti gelince bu seviyeyi *Real-Ich* terimiyle ele alacağız. Hemen şunu belirtelim: *Real-Ich*'i merkezi sinir sistemi gibi düşünebiliriz, çünkü bir ilişki sistemi olarak değil de, içsel gerilimlerin homeostazını sağlayan bir sistem olarak iş görür.

Homeostatik sistemin gerçekliği yüzünden cinsellik sadece kısmi dürtüler halinde devreye girer. Dürtü bir montajdır, cinsellik onun vasıtasıyla, bilinçdışının yapısı olan boşluk yapısma uyumlu biçimde ruhsal yaşama katılır.

Analitik deneyimin iki ucuna yerleşelim. İlk bastırılan bir gösterendir, bunun üzerine kurulan, belirtiyi oluşturan şeyi de gösterenlerin yapı iskelesi olarak kabul edebiliriz. Bastırılan ile belirti homojendir ve gösteren işlevlerine indirgenebilirler. Yapıları her bina gibi adım adım örülse de, tamamına erdiklerinde gene de eşzamanlı terimlerle belirtilmeleri mümkündür.

Öbür uçta yorum vardır. Yorum, düzdeğişmeceli yoldan tanımlamaya çalıştığım, özel bir zamansal yapı faktörüyle ilgilidir. Yorum tamamına erdiğinde arzuya işaret eder, belli bir anlamda arzuyla özdeştir. Arzu kısacası yorumun bizzat kendisidir.

Ara yerde de cinsellik. Şayet cinsellik kısmi dürtüler halinde bu ara yerin tüm ekonomisini yöneten bir öğe olarak ortaya çıkmasaydı, ona dair deneyimimiz bir kehanetten ibaret kalırdı ve bu durumda ruhsal enerji gibi tarafsız bir terim daha uygun düşerdi, fakat o zaman da orada cinselliğin varlığı, *Dasein*'ı, eksik kalırdı.

Bilinçdışı mekanizmaların yorumunda cinselliğin okunabilirliği hep geriye doğru işler. Emin olabildiğimiz tek şey, tarihin her ânında, kısmi dürtülerin zaman ve yer bakımından etkili biçimde devreye girdiği ise, bunu yorumun doğasma borçluyuz. Ve analitik dene-

yimin başında zannedildiği gibi başıbozuk bir şekilde de devreye girmez. Çocuk cinselliği, olgunlaşmamış bir özne üzerinde baştan çıkarıcı etki yaratan erişkin cinselliğinin kocaman buzulundan kopmuş başıboş gezinen bir buz kütlesi değildir — analizde bunun doğruluğu derhal ve içerdiği pek çok olasılıkla sonradan insanı şaşırtacak şekilde ortaya çıkmıştır.

Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme'den itibaren Freud cinselliği özü itibariyle çok-biçimli ve sapkın diye tanımlayabilmiştir. Çocukluk masumiyeti denen şeyin büyüsü de böylece bozulmuştur. Cinselliğin bu kadar erken, hatta neredeyse fazla erken diyebilirim, kendini gösterebilmesi hemen özünde ne ifade ettiğini incelemeye yönelmemize neden olmuştur. Bu ise cinselliğin faili olmak bakımından, çocuktan erişkine bütün öznelerin eşit olduğu anlamına gelir — hepsinin sadece cinsellikte özne kuruluşunun ağlarına takılan, gösteren ağlarına takılan şeyle uğraştığı, cinselliğin sadece cinselliğin biyolojik erekliliği bakımından kısmi olan kısmi dürtülerin işlemleriyle gerçekleştiği anlamına gelir.

Cinselliğin arzu diyalektiğiyle bütünleştirilmesi bedende alet terimiyle adlandırılmayı hak eden kısmın devreye sokulmasıyla olur — bedenlerin birbiriyle eşleşmesi anlamında değil de, cinsellik bakımından bedene uyan alet gibi anlamalısınız bunu.*

Cinsel dürtülerle ilgili tartışmada her şeyin karman çorman olmasının nedeni şudur: Muhakkak ki dürtü temsil eder, ama *sadece* canlılarda cinselliğin gerçekleşme eğrisini temsil eder ve onu da kısmen temsil etmekle kalır. Mademki canlılarda cinsiyetin varlığı ölümle ilişkilidir, o zaman dürtünün en son vadesinin ölümde dolmasında şaşılacak bir şey var mı?

Bugün Herakleitos'tan bir parçayı tahtaya yazdırdım, Sokrates öncesi dönemden kalan parçalardan Diels'in derlediği muazzam kitapta yer alıyor bu parça. *Biós,* diye yazıyor ve bilimsel düşüncedeki bütün gelişmelerin evvelinde doğrudan hedefe giden onun o bilgelik dersleri gibi önümüzde aydınlanıyor bu sözleri: *Yaya yaşam —Bîos*, vurgu ilk hece üzerinde— *adı verilmiştir ama işi ölümdür.*

* Yazar burada ses bakımından benzer kelimelerle oynayarak dil oyunu yapıyor. Bu çevirideki karşılıklarıyla *appareil* (alet), *s'apparier* (uyuşmak) ve *appareiller* (eşleşmek) kelimelerini kullanıyor. *–ç.n.*

Dürtünün daha en başından tüm varlığıyla bütünleştirdiği şey bir yay diyalektiğidir, hatta okçuluk diyalektiğidir diyebilirim. Bu yolla ruhsal ekonomi içindeki yerini konumlandırabiliriz.

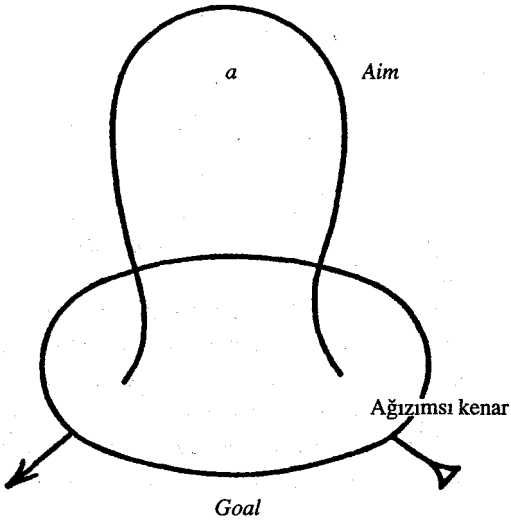
2

Freud şimdi de, en geleneksel yoldan, hep dilin kaynaklarını kullanarak ve sadece bazı dil sistemlerine ait üç çatı olan etken, edilgen ve dönüşlü çatılara dayanarak, bizi dürtüyle tanıştırır. Ama bu olsa olsa bir kılıftır. Bu anlamlı eski hale dönüşün başka şey, ona giydirilen yeni kılığın başka şey olduğunu görmemiz gerekir. Her dürtü seviyesinde, temel mesele onu yapılandıran o gidişgeliştir.

Freud'un bu iki kutbu göstermek için fiili kullanmaktan başka çıkar yol bulamamış olması dikkate değer: *Beschauen und beschaut werden*, görmek ve görülmek, *quälen* ve *gequält werden*, eziyet çektirmek ve eziyet çekmek. Daha baştan dürtünün katettiği yolun hiçbir noktasmm onun gidişgelişinden, temelde eski haline dönüşünden, çevrimsel niteliğinden ayrı tutulamayacağını elde var bir olarak kabul eder.

Aynı şekilde, bu *Verkehrung** boyutunu örneklendirmek için *Schaulust*'u, yani görme sevincini ve iki terimi birbirine ekleyerek ifade etmekten başka çıkar yol bulamadığı sado-mazoşizmi seçmiş olması dikkat çekicidir. Bu iki dürtüden bahsederken ve bilhassa da mazoşizmden bahsederken bu dürtülerin iki zamanlı değil üç zamanlı olduğunu belirtmeye özen gösterir. Ortaya çıkan —ama aynı zamanda da *çıkmayan*— şeyin üçüncü aşamada dürtü çevrimine döndüğünü fark etmek gerekir. *Ein neues Subjekt*'in** ortaya çıkışıdır bu — ve zaten bir özne olduğu, dürtünün öznesi olduğu değil, yeni olanın öznenin ortaya çıkması olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Tam anlamıyla öteki olan bu özne, dürtü çevrimsel akışını tamamlayabildiği için ortaya çıkar. Ne zaman ki bu özne öteki seviyesinde ortaya çıkar, o zaman dürtünün işlevi gerçekleşebilir.

* *Alm.* "tersine çevirme". *–ç.n.*
** *Alm.* "yeni bir özne". *–ç.n.*

Şimdi şu konuya dikkatinizi çekmek istiyorum. Tahtada çizili olan çıkıp inen ok eğrisiyle gösterilen çevrimi görüyorsunuz; ilk hali *Drang* olan bu ok, geçen sefer size ağızımsı kenar diye betimlediğim, kuramda kaynak, *Quelle* olarak geçen, dürtüde erojen bölge denen yüzeyi aşıp geçer. Gerilim hep döngüseldir ve erojen bölgeye geri dönüşünden ayrı tutulamaz.

Zielgehemmt'in muamması, yani dürtünün hedefine —biyolojik işlevce, üreme için eşleşmeyle belirlendiği ölçüde— ulaşmadan doyuma ulaşabilmek için ne şekil alacağı muamması bu noktada aydınlanacak. Çünkü kısmi dürtünün hedefi bu değildir. Nedir peki?

Cevabı biraz daha erteleyip hedef terimine bakalım ve gelebileceği iki anlam üzerinde duralım. Bu iki anlamı birbirinden ayırt edebilmek için farkın bilhassa vurgulandığı bir dilde, İngilizce yazmayı tercih ettim. *Aim* — birisine bir görev verdiğinizde *aim* size ne getireceği anlamına gelmez, hangi yoldan gideceği anlamına gelir. *The aim* yoldur. Hedefin bir başka karşılığı da *goal*'dur. Okçulukta *goal* da hedef değildir, vurduğunuz kuş değildir, isabetli bir atış yaparak hedefinize ulaşmanızdır.

Şayet dürtü, işlevin biyolojik toplamı açısından üreme amacının

doyurulması hedefine ulaşmadan doyurulabiliyorsa, bu onun kısmi dürtü olmasından dolayıdır ve hedefi de o çevrimsel geri dönüşün bizzat kendisidir.

Bu kuram Freud'da mevcuttur. Bir yerlerde, otoerotizmle ilgili olarak gösterilebilecek ideal model kendi kendini öpen tek bir ağızdır der — parlak bir eğretileme, hatta onun kaleminden çıkma her şey gibi göz kamaştırıcı denebilir ve tek bir soruyla tamamlanmayı bekliyor. Dürtüde, ucu oklu ağız olarak adlandırabileceğimiz bir ağız değil midir bu? — Dikilmiş ağız; analizde bazı sessizliklerde bu ağzın, kendi doyumu üzerine kapanan oral dürtünün en saf merciine azami biçimde işaret ettiğini görürüz.

Her halükârda bizi, bu doyumu erojen bölgenin apaçık otoerotizminden ayırt etmeye zorlayan, çoğunlukla dürtünün üzerine kapandığı şeyle karıştırdığımız nesnedir — bu nesne aslında Freud'un bize söylediğine göre herhangi bir nesneyle doldurulabilecek bir çukurun, boşluğun mevcudiyetidir, biz onun etkisini ancak kayıp *objet petit a* biçiminde tanırız. *Objet petit a* oral dürtünün kaynağı değildir. İlkel besin olarak ortaya çıkmamıştır, ebediyen eksik kalan nesnenin çeperinin çizilmesi bir yana, hiçbir besin asla oral dürtüyü doyuramayacağından ortaya çıkmıştır.

Şimdi sorumuz bu çevrimin nereye bağlandığı ve tekrar spiral özelliği kazanıp kazanmadığı, yani oral dürtü çevriminin, ondan sonraki evre olan anal dürtüyle devam edip etmediği olacak. Acaba burada karşıtlık doğuran diyalektik gelişme var mıdır? Gelişimin bilmem hangi esrarı adına, bunun baştan edinilmiş, organizmaya nakşedilmiş sayılmasına bizi alıştıranların gözünde, bu bile fazla ileri gitmek olur.

Aslında, cinselliğin tamamlanmış denebilecek biçimde ortaya çıkışı söz konusu olduğunda, organik bir süreçle uğraştığımız için bu kavrayış kendine bir dayanak bulur. Fakat bunu diğer kısmi dürtüler arasındaki ilişkiye yaymanın âlemi yoktur. Kısmi dürtüler arasında biri ötekini doğurur diye bir ilişki yoktur.

Oral dürtüden anal dürtüye geçiş bir olgunlaşma süreci sonucunda meydana gelmez, dürtünün alanına ait olmayan bir şeyin müdahalesi sonucunda olur — Ötekinin talebinin müdahalesi, tepetaklak edilmesi sonucunda meydana gelir. Belli bir sıraya koyabilece-

ğimiz, sayıca pek az olan öteki dürtüleri işin içine sokarsak, *Schaulust*, yani skopik dürtüyü, ya da hatta daha sonra ses dürtüsü olarak ayırt edeceğim dürtüyü, tarihsel bir ardışıklık içinde, adını andığım dürtülere göre bir yere yerleştirmekte ve bunlar arasında en küçük bir türetme ya da doğurma ilişkisi bulmakta gayet zorlanırsınız.

Oral dürtünün anal dürtüye dönüştüğü hiçbir doğal başkalaşım yoktur. Anal nesne olduğu iddia edilen dışkının, başka bağlamlarda, olumsuz tarafından fallusa göre oluşturduğu simge boyutu hangi suretlere yol açarsa açsın, hiçbir seviyesinde —deneyim bize bunu gösterir— anal evreden fallik evreye doğru bir devamlılık olduğunu, doğal bir başkalaşım ilişkisi olduğunu düşünemeyiz.

Dürtüyü, onu değişmez bir gerilim gibi muhafaza eden *konstante Kraft** başlığı altında düşünmeliyiz. Freud'un bu konuyu anlatmak için seçtiği eğretilemelere bakalım, *Schub,*** der ve bunu hemen zihninde onun taşıdığı imgeye tercüme eder, lav püskürtmesi imgesidir bu, birbirini izleyen çeşitli zamanlarda meydana gelen enerji patlamalarının maddi salımı; bu evreler ardı adına, o dönüş yolu şeklinin oluşumunu tamamlar. Freud'un eğretilemesinde temel bir yapının cisim kazandığını görüyoruz — ağızımsı bir kenardan çıkan bir şey, geriye dönen bir yol izleyerek onun kapalı yapısını ikiye katlar; etrafı çevrilmesi gereken bir şey olarak onun sürekliliğini ve yoğunluğunu nesneden başkası sağlayamaz.

Bu söylediklerimiz bizi dürtünün dışavurumunu başsız bir öznenin kendini dışavurma biçimi olarak anlamaya yöneltiyor, çünkü bu noktada her şey birbiriyle gerilim temelinde eklemlenir ve özneyle tek ilişkisi topolojik topluluk ilişkisidir. Bilinçdışını size, anlam oluşturan yatırımların dağılımında öznede açılan boşluklarda yer alır, diye tarif ettim, bu boşluklar algoritmada baklava dilimiyle [◊] gösterilir, ben onu bilinçdışının gerçeklik ile özne arasındaki tüm ilişkilerinin merkezine yerleştiriyorum. Peki! Beden aygıtında bir şey aynen böyle yapılanmıştır, işin içindeki boşlukların topolojik birliğinden ötürü dürtü bilinçdışının işleyişinde rol oynar.

* *Alm.* "sabit güç". ** *Alm.* "fışkırma".–*ç.n.*

3

Şimdi Freud'un *Schaulust*, görmek görülmekten bahsederken ne dediğine bakalım. Aynı şey midir bu? Onu gösterenlerle ifade etmediğimiz takdirde öyle olabileceğini nasıl savunabiliriz? Yoksa işin içinde başka esrarengiz bir şey mi var? Çok farklı bir şey var, şimdi bunu karşınıza getirmek üzere *Schaulust*'un kendini sapkınlıkta gösterdiğine işaret etmem yeter. Dürtünün sapkınlık olmadığının altını çiziyorum. Freud'un meseleyi takdim edişini muammalı hale getiren onun bize radikal bir yapı verme isteğidir, bu yapıda henüz özne yerini almamıştır. Tersine sapkınlığı belirleyen ise öznenin orada yerini nasıl aldığıdır.

Bu noktada Freud'un metnini dikkatle okumalıyız. Freud metinlerinin kıymetli tarafı, onun aydınlatmaya çalıştığı bu meselede, iyi bir arkeolog gibi kazı çalışmasını yerinde bırakmasıdır — öyle ki bitmemiş bile olsa toprağın altından çıkarılmış nesnelerin ne anlama geldiğini bilebiliriz. Saym Fenichel* kazının üstünden geçerken, eskiden yapılanı yapar, her şeyi toplayıp karman çorman ceplerine doldurur, vitrinlere yerleştirir veya tamamen kendi keyfine kalmış bir düzenle yerleştirir, öyle ki artık kimse hiçbir şeyi yerli yerinde bulamaz.

Dikizcilikte ne olur? Dikizcinin edim ânında özne nerededir, nesne nerededir? Söylemiştim, tıpkı görme söz konusuyken olduğu gibi, görme dürtüsü seviyesinde de özne orada değildir. Sapkın olarak oradadır ve ancak döngünün bitişinde yer alır. Nesneye gelince —tahtaya yazdığım topolojim size gösteremez ama kabul etmenizi sağlar— döngü onun etrafında döner, güdümlü mermidir o, sapkınlıkta hedef onunla vurulur.

Burada nesne bakıştır — özne olan bakış, ona isabet ettiren, tam on ikiden vuran. Sartre'm analiziyle ilgili söylediklerimi hatırlatmam yeterli olur. Bu analiz bakışı eylem halinde ortaya çıkarsa da, anahtar deliğinden bakmakta olan özneyi bakışıyla gafil avlayan

* Avusturyalı psikanalist Otto Fenichel (1897-1946). *–ç.n.*

öteki düzeyinde ortaya çıkarmaz. Öteki onu, yani özneyi, baştan sona saklı bir bakış olarak gafil avlar.

Skopik dürtüden bahsettiğimizde gündeme gelen muğlaklığı bu noktada kavrıyorsunuz. Bakış, kayıp olan ve ötekinin ortaya çıkması üzerine, utancın etkisiyle başından aşağı kaynar sular dökülerek, birden tekrar bulunan nesnedir. Buraya kadar öznenin görmeye çalıştığı şey nedir? Görmeye çalıştığı şey, iyi biliniz ki yokluk olarak nesnedir. Dikizcinin aradığı ve bulduğu bir gölgeden ibarettir, perdenin arkasındaki bir gölge. Arkasında kim bilir hangi sihirli mevcudiyeti hayal edecektir, orada kıllı bir atlet olsa dahi o genç kızların en güzelini hayal edecektir. Aradığı şey, söylendiği gibi, fallus değildir — onun yokluğudur; bu yüzden bazı şekiller onun arayışının ağırlıklı nesneleri olur.

Baktığımız şey görülemeyen şeydir. Ötekinin gündeme gelişiyle dürtünün yapısı ortaya çıksa da gerçek anlamda tamamlanması ancak başaşağı olmuş biçimiyle, geri dönüşteki biçimiyle olur; hakiki etkin dürtü budur. Teşhircilikte öznenin göz diktiği şey, ötekinde gerçekleşen şeydir. Arzunun hakiki hedefi sahnedeki kendi yerinin ötesinde zorla oraya dahil edilen ötekidir. Teşhircilikte sadece kurbanla ilgilenilmez, ilgilenilen ona bakan bir ötekince tanımlanan kurbandır.

Böylece bu metinde mazoşizmi anlamanın önünde büyük engel teşkil eden meselenin anahtarını, düğümünü buluruz. Freud sadomazoşist dürtünün ilk başında acıyla hiçbir alakası olmadığını kesinlikle belirtir. Bir *Herrschaft*, bir *Bewältigung*,* bir şiddet vardır — neye karşı? Kelimelerle tarifi o kadar zordur ki şiddetin uygulandığı şeyin, Freud onun ilk modelini, size söylediklerime uygun biçimde, öznenin kendine karşı, kendini denetim altına almak için uyguladığı şiddette bulur, aynı zamanda da bunda geri adım atar.

Geri adım atar. Gayet de geçerli nedenleri vardır. Kendini kırbaçlayan çilekeş bunu üçüncü bir kişi için yapar. Freud'un aktarmaya çalıştığı şey bu değildir. O sadece dürtünün çıkışı ve bitişinin bedene geri dönüşünü, insanın kendi bedeni içine alınışını belirlemek ister.

* *Alm.* "hâkimiyet" ve "üstesinden gelme". *–ç.n.*

Hangi noktada, diye sorar Freud, *sado-mazoşist dürtüye acı ihtimalinin dahil olduğunu görüyoruz?* — o noktada dürtünün öznesi haline gelen kişinin acıya maruz kalma ihtimalinin? Tam döngünün kapandığı noktada, diye belirtir, bir kutuptan ötekine eski haline dönmenin olduğu, ötekinin oyuna dahil olduğu, öznenin kendini son nokta olarak, dürtünün son durağı olarak gördüğü noktada. O sırada, öznenin acıyı ötekinin elinden tatmasıyla acı oyuna dahil olur. Bu kuramsal çıkarsamada, dürtünün tamamlanan döngüsü ötekinin eylemini oyuna dahil ettiğinde özne, sadist bir özne haline gelir, gelebilir. Dürtüde meselenin ne olduğu nihayet bu noktada açığa çıkar — öznenin haz ilkesiyle ilgili kuralı çiğnemesine müsaade edilen tek yol dürtünün katettiği yoldur.

Özne, arzusunun ötekinin aldığı *jouissance*'ı* tutmak, yakalamak için beyhude yollara sapmaktan ibaret olduğunu fark edecektir — öyle ki, öteki müdahale ettiğinde haz ilkesinin ötesinde bir *jouissance*'ın olduğunu fark edecektir.

Haz ilkesinin kısmi dürtünün etkisiyle zorlanması, muğlak kısmi dürtülerin bir *Erhaltungstrieb*, yani homeostazın muhafaza edilmesinin, cinselliğin örtülü yüzü tarafından yakalanmasının sınırına gelip yerleştiğini kavramamıza yardımcı olur.

Dürtü haz ilkesinin zorlandığının bir kanıtı olduğu ölçüde, bize *Real-Ich*'in ötesinde başka bir gerçekliğin devreye girdiğinin kanıtını sunar; nasıl bir geri dönüşle, en nihayetinde *Real-Ich*'e yapısmı ve çeşitliliğini sağlayanın bu öteki gerçeklik olduğunu göreceğiz.

* Yalnızca Türkçeye değil, başka dillere de çevrilmesi son derece güç olan Fransızca bir terim. *Jouir* kökü, Fransızcada argo/cinsel bir anlamdan ("boşalmak") hukuki bir anlama kadar (*jouir de droit* = haktan istifade etmek) geniş bir yelpazeyi kapsar. *Jouissance* Lacan'm Freud'un "haz ilkesinin" ötesine yerleştirdiği bir kavramdır. Freud'da haz (*Lust*) bedensel/ruhsal bir gerilimin boşalmasından ibarettir (aynı şekilde *Unlust* da bu gerilimin sürekli kılınmasıdır). Dolayısıyla haz, bir tatmin ve rahatlama duygusuyla birlikte anılmalıdır. Oysa *jouissance* basit bir tatminin ötesinde, bir "dürtü tatmini"dir; dolayısıyla imkânsızdır. *–ç.n.*

Soru ve Cevaplar

J.-A. MILLER— *Sorum dürtünün gerçekle ilişkisi üzerine ve dürtünün öznesi ile düşlemin öznesi ve arzunun öznesi arasındaki farklar üzerine.*

Dürtünün öznesi bir eğretilemeyle başsız öznelleştirme diye adlandırdığım seviyede görülmeli, topolojinin bir yüzünü temsil eden öznesiz bir öznelleştirme, bir kemik, bir yapı, bir dış hat. Öteki yüzü öznenin, gösterenle ilişkileri üzerinden, delikli bir özne olmasına yol açan yüzüdür. Bu delikler bir yerlerden geliyor herhalde.

Freud ilk inşalarında, gösterenlerin kavşak noktalarından oluşan ilk istikrarlı ağlarında şöyle bir şeyi hedefler: Homeostaz adını verdiğim durumun öznede azami düzeyde tutulmasını sağlayan öğeye ulaşmak. Bu sadece belli bir uyarım eşiğinin aşılması anlamına gelmez, aynı zamanda yolların bölüştürülmesi anlamına gelir. Hatta Freud bu yolların belli bir çapı olduğunu söyleyen eğretilemeler kullanır, bu yollar belli bir yatırımın sürdürülmesini ve hep eşit dağılmasını sağlar.

Bir yerde Freud kesin olarak şunu belirtir, haz ilkesini sürdürebilmek için cinsellikte bastırılması gereken şeyin —libidonun— yarattığı baskı bizzat zihinsel aygıtın bu haliyle gelişmesine olanak sağlamıştır ve mesela zihinde *Aufmerksamkeit*, dikkat imkânı olarak adlandırdığımız yatırım imkânının yerleşmesine olanak vermiştir. Hem haz ilkesini karşılayan hem de aynı zamanda savunma olmaksızın cinselliğin yükselmesiyle yatırımlanan *Real-Ich* işleyişinin kararlılığı işte bu yapıdan sorumludur.

Bu seviyede öznenin herhangi bir öznelleştirmesini hesaba katmak zorunda dahi değiliz. Özne bir aygıttır. Bu aygıt boşluklarla doludur ve özne belli bir nesnenin kayıp nesne olarak işlevini bu boşlukta tesis eder. Dürtüde mevcut olan haliyle *objet a*'nın statüsüdür bu.

Düşlemde çoğunlukla öznenin farkına varılmaz, fakat rüyada olsun, hayal kurmada olsun, az çok gelişmiş hangi biçimde olursa olsun, o daima oradadır. Özne bizzat kendini düşlem tarafından belirlendiği şekilde konumlandırır.

Düşlem arzunun destekçisidir, arzunun destekçisi nesne değildir. Özne, giderek çok daha karmaşık hale gelen bir gösteren kümesine göre, arzu duyan olarak kendini ayakta tutar. Az çok tanınabilir haldeki öznenin bir yerlerde, bölünmüş, ayrılmış çoğunlukla ikili halde ve genellikle gerçek yüzünü göstermeyen nesneyle ilişki içinde olduğu bir senaryoya evrilir bunlar ve bu senaryoda gayet iyi görülür.

Bir dahaki sefere sapkınlığın yapısı dediğim yapı üzerinde duracağım. Tam ifade edecek olursak, düşlemin ters etkisidir bu. Özne, öznelliğin bölünmesiyle karşılaşmada kendini nesne olarak belirler.

Size şunu göstereceğim —bugün maalesef saat yüzünden burada durmak zorunda kaldım— sado-mazoşist dürtü adı verilen ve aslında —mazoşist durum içinde— tek bir noktada bulunan dürtünün durumunun gerçekliğini destekleyen şey, tam da nesne rolünü üstlenen bu öznedir. Özne kendini başka bir iradenin nesnesi haline getirdiği için sado-mazoşist dürtü kapanmakla kalmaz, aynı zamanda kendini oluşturur.

Freud'un bu metinde bize gösterdiği gibi, ancak ikinci bir aşamada sadist arzu bir düşleme göre mümkün hale gelir. Sadist arzu bir sürü düzenlenişler içinde varlığını sürdürür, nevrozlarda da vardır, ama henüz tam anlamıyla sadizm olmamıştır.

"Kant ile Sade" (Kant avec Sade) başlıklı makaleme bakmanızı rica ediyorum, orada göreceksiniz, sadist kişi nesnenin yerini kendisi işgal eder ama bilmeden, başkası yararına, başka birinin *jouissance*'ı uğruna kendi sapkın sadist eylemini gerçekleştirir.

Dolayısıyla burada *objet a*'nın işleviyle ilgili birçok ihtimali görüyorsunuz, o hiçbir zaman arzunun hedefi konumunda değildir. Ya öznellik öncesidir, ya öznenin bir özdeşleşmesinin temelidir ya da özne tarafından inkâr edilen bir özdeşleşmenin temelidir. Bu anlamda sadizm olsa olsa mazoşizmin yadsınmasıdır. Bu formül sadizmin hakiki tabiatına dair pek çok şeyin aydınlatılmasına imkân sağlayacaktır.

Fakat genel anlamında arzunun nesnesi ya gerçekte arzunun *destekçisi* olan bir düşlemdir ya da bir aldatmacadır.

Demin öznenin gerçekle ilişkisine dair ortaya attığınız, bütün önceki soruları da gündeme getiren bu aldatmaca konusunda, Freud'

un aşkla ilgili analizi ilerlememize yardımcı olacaktır.

Freud'un aşkın diyalektiğini gündeme getirmek için *Ich*'in gerçekle ilişkisine başvurma ihtiyacı —halbuki aslında yansız gerçek cinsellikten arınmış gerçektir— dürtü seviyesinde devreye girmemiştir. Aşkın işlevini nasıl kavramamız gerektiğine —yani aşkın temel narsisist yapısına— dair neyin bizim için en zengin bilgileri sağlayacağını burada bulabiliriz.

Bir gerçeğin mevcudiyeti kesinlikle su götürmez. Öznenin bu gerçekle sadece haz ilkesinin, dürtü tarafından sıkıştırılmayan haz ilkesinin daracık sınırları içinde kurucu bir ilişkisinin olması, işte bu nokta —bir dahaki sefere göreceğiz— aşk nesnesinin ortaya çıkış noktasıdır. Bütün mesele bu aşk nesnesinin arzu nesnesiyle nasıl benzeş bir rol oynadığıdır — aşk nesnesinin arzu nesnesi haline gelme ihtimali hangi ikircimlere dayanır?

Bu söylediklerimle size biraz ışık tutabildim mi?

— Biraz ışık, biraz da gölge.

13 Mayıs 1964

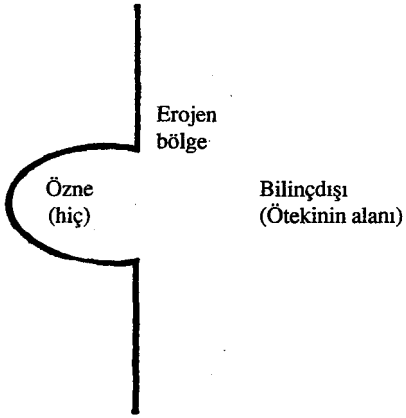
XV

Aşktan Libidoya

Özne ile Öteki.
Narsisist alan.
Cinsel fark.
Dürtüsel alan: Kendini... gösterme, duyurma, emdirme, bezdirme.
Lamel mitosu.

GEÇEN SEFER sizi aşkın eşiğinde bırakmıştım, bugün niyetim oradan alıp libidoya götürmek — ama niyetimi gerçekleştirmeye vaktim yetecek anlamına gelmiyor bu.

Yapacağım açıklamanın anafikrinin ne olduğunu hemen söyleyeyim: Libido uçuşan, akışkan bir şey değildir; öznenin kendisine sunduğu odak noktalarında manyetik enerji misali bölüştürülemez, biriktirilemez; libido kelimenin iki anlamıyla da bir organ gibi düşünülmelidir, hem organizmanın parçası olan organ, hem de alet, araç-organ anlamında.

Geçen sefer söz alındığında söylendiği gibi şayet sizi götürdüğüm yollarda bazı karanlıklar varsa özür dilerim. Sanırım bu bizim alanımıza özgü. Bilinçdışının genelde bir mahzen gibi temsil edildiğini hatırlatmak isterim, hatta Platon'un mağarasına atıfla, bir mağara *gibi... Fakat iyi bir benzetme değil bu. Bilinçdışı daha çok sidik* torbasma yakın bir şeydir, bu sidik torbasını size gösterebilmem için, içine küçük bir ışık koymam gerekir; o zaman bir lamba işlevi görebilir. Işık bazen biraz geç yanıyor diye telaşa gerek yok, değil mi?

Bilinçdışının nabız gibi atışıyla bir görünüp bir kaybolan öznede sadece kısmi dürtüleri yakalayabiliriz. Freud bize söyler, cinsel dürtünün tamamının temsili —*ganze Sexualstrebung*— orada bulunmaz. Bu sonucun açtığı yolda sizi Freud'un peşinden sürükleyerek, kendi deneyimimden öğrendiğim her şeyin bununla uyumlu olduğunu teyit ederim. Burada bulunan herkesin bu konuda tamamen aynı fikirde olmasını bekleyemem, çünkü bazılarınız bu alanda tecrübe sahibi değilsiniz, ama burada bulunuyor olmanız —size göre buradaki rolüm, yani Öteki rolü bakımından— iyi niyet konusunda belli bir güven duyduğunuzu gösteriyor. Kuşkusuz bu iyi niyet her zaman için idareten orada olan, varsayılan bir iyi niyettir — çünkü sonuçta öznenin Öteki ile bu ilişkisi nerede sona erer?

Böyle bir öznenin, dilin etkisiyle bölünmüşlüğünden dolayı kesinlikten uzak olduğu konusunda ders veriyorum size, ben Lacan olarak, Freud'un kazısının izlerini sürerek. Sözün etkisiyle özne kendini Ötekinde hep daha fazla gerçekleştirir, fakat artık orada kendinin sadece yarısını takip eder. Artık arzusu, sözün sınırları çizen düzdeğişmecesi içinde hep daha bölünmüş, daha dağılmış olarak karşısına çıkar. Dilin etkisi sürekli, analitik deneyimin temeli olan bir olguyla, öznenin ancak Ötekinin alanına tabi kılınış sayesinde özne olduğu, öznenin özneliğinin Ötekinin alanına eşzamanlı olarak tabi kılınmasından kaynaklandığı olgusuyla karışmıştır.* Bu yüzden öznenin oradan çıkması, sıyrılıp kurtulması gerekir; bu *sıyrılıp kurtulmada*, sonunda gerçek Ötekinin de tıpkı kendisi gibi sıy-

* Yazar burada *özne* (*sujet*) kelimesi ile *tabi kılınma* (*assujettissement*) fiilinin Fransızcadaki etimolojik bağlantılarına dayalı bir yorum yapıyor. *Sujet*'nin diğer anlamı "teba" ve "kul"dur, *assujettissement* ise aynı zamanda "tebalaştırma, kul, köle etme" anlamına gelir. –*ç.n.*

rılıp kurtulması gerektiğini, paçasını kurtarması gerektiğini öğrenecektir. İyi niyet zarureti bu noktada kendini hissettirir, bu zaruret Ötekinin de arzunun yolları bakımından aynı zorluklara tabi olduğuna dair kesinliğe dayanır.

Bu anlamda hakikat, hakikatin peşinden koşan şeydir — ben de oraya koşuyorum ve sizleri de Aktaion'un köpekleri misali peşim sıra oraya götürüyorum. Tanrıçanın barınağını bulduğumda kuşkusuz geyiğe dönüşeceğim, o zaman siz de beni yiyebileceksiniz, ama daha önümüzde biraz zaman var.*

1

Acaba geçen sefer Freud'u size bir İbrahim, İshak veya Yakup figürü gibi mi yansıttım? Leon Bloy *Yahudiler Eliyle Selamet*'te (*Le Salut par les juifs*) bu üç figürü, o vakitler İsrail'de yapılageldiği şekilde bir yaygının başına çökmüş, eskicilik denen o köklü mesleği icra eden aynı derecede yaşlı üç adam olarak canlandırır. Tasnif etmektedirler. Eşyaların birini bir tarafa diğerini öbür tarafa koyarlar. Freud da kısmi dürtüleri bir tarafa koyar, aşkı öbür tarafa. *Bunlar aynı değil*, der.

Dürtüler cinsellik seviyesinde bizi şart koşar — kalpten gelirler. Şaşkınlıkla öğreniriz ki ondan, diğer taraftan, aşk karından gelir, yani ham ham diyarından.

Şaşırtıcı olabilir ama bu bizi analitik deneyime dair temel bir konuda aydınlatır, genital dürtü şayet varsa, öteki dürtüler gibi ifade edilmez. Hem de aşk-nefret çiftedeğerliliğine rağmen. Freud öncüllerinde ve kendi metinlerinde çiftedeğerliliğin, dürtünün eski haline dönmesinin, *Verkehrung*'unun, özelliklerinden biri olarak sayılabileceğini söylediğinde kendisiyle tam anlamıyla çelişmektedir. Fa-

* Yunan mitolojisinde Tebaili avcı. Tanrıça Artemis'ten daha usta avcı olduğunu anlatıp övünürmüş. Üstüne üstlük bir gün tanrıçayı yıkanırken çıplak görünce ona iyice içerleyen Artemis avcıyı geyiğe çevirmiş ve Aktaion'un elli köpeğini üzerine salmış. Köpekler parçaladıkları geyiğin kendi efendileri olduğunu anlayamamışlar, uluyarak onu aramışlar. At-adam Kheiron köpekleri avutmak için Aktaion'a benzer bir heykel yapıp önlerine koymuş. (Bkz. A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1978, s. 30.) –*ç.n.*

kat konuyu incelerken çiftedeğerlilikle eski haline dönmenin aynı şey olmadığını açıkça belirtir.

Genital dürtü yoksa, o zaman gitsin kendini başka yerde şey ettirsin... şekillendirtsin, benim tahtadaki şemamda, sol tarafta dürtünün olduğu yerden başka tarafta. Görüyorsunuz, genital dürtünün kendini sağ tarafta, Ötekinin alanında şekillendirtmesi gerekiyor.

Peki! Analiz deneyiminin bize öğrettiğiyle birleşiyor bu; genital dürtü Oidipus karmaşasının çevrimine, akrabalığın temel ve diğer yapılarına tabidir. Kültürün alanı olarak tanımlanan alan budur — yetersiz bir tanımlama, çünkü bu alanın temelinde bir *no man's land* olduğu, orada genitalliğin bu haliyle devam ettiği varsayılır, halbuki aslında genitallik çözülmüştür, tekrar birleştirilmiş durumda değildir, çünkü *ganze Sexualstrebung* öznenin hiçbir yerinde kavranabilir halde değildir.

Fakat hiçbir yerde olmasa da öznede yaygınlaşmış halde bulunur, Freud'un bu makalede bize hissettirmeye çalıştığı da işte budur.

Aşkla ilgili bütün söyledikleri aşkı düşünebilmemiz için mutlaka dürtünün yapısından başka türde bir yapıya başvurmamız gerektiğinin altını çizer. Bu yapıyı üçe ayırır, üç seviyeye ayırır — gerçek seviyesi, ekonomi seviyesi, en sonda da biyoloji seviyesi.

Bu üç seviyeye üç karşıtlık denk düşer. Gerçek adını verdiğimiz seviyede etkileyen ile etkilemeyen yer alır. Ekonomi seviyesinde haz veren ile hoşnutsuzluk veren bulunur. Etkin-edilgin karşıtlığı sadece biyoloji seviyesinde biçimsel olarak gerçek anlamda ortaya çıkar, dilbilgisel anlamıyla geçerli olan bir tek odur, sevmek-sevilmek konumudur.

Freud aşkın, özünde *gesamt Ich*'in* cinsel tutkusu olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmeye davet eder bizi. Freud'un yapıtında *gesamt Ich* bir kere geçer, *hapax*'tır,** ona haz ilkesini açıklarken tarif ettiği anlamı yüklememiz gerekir. *Gesamt Ich*, bir yüzey olarak düşünmenizi istediğim alandır; kara tahta üzerinde temsil edilebilecek ve tamamı kâğıda geçirilebilecek boyutta, gayet de sınırlı bir yüzeydir. Yaylarla, buluşma noktalarını birbirine bağlayan

* *Alm.* "bütünsel ben". *–ç.n.*

** Tam şekli *hapax legomenon* olan bu dilbilim terimi, bir metinde ya da metinler bütününde sadece bir kere geçen bir kelime ya da biçim anlamına gelir. *–ç.n.*

çizgilerle temsil edilen bir ağdır bu; bu ağın kapalı çemberi gerilimsel homeostazda, en düşük gerilimde, gerekli sapmada, uyarımın sayısız kanaldan dağılmasında —bunlardan herhangi birinin fazla yoğunlaştığı her seferinde— muhafaza edilmesi gereken neyse ona işaret eder.

Freud'un *Real-Ich* evresi dediği evre öncelikle, uyarımdan boşalıma filtreleme sürecinden oluşan bir aygıtta —küre üzerinde sınırları çizilen— bir kubbede tanımlanır. Ve Freud söylemindeki *autoerotisch*, oto-erotik nitelemesini buna atfeder.

Gelişimde bunu bir yere oturtmak gerekiyor ya ve Freud'un kelamı İncil kelamı ya, bu yüzden analistler buradan, sütbebeği için etrafındaki hiçbir şeyin onu etkilememesi gerektiği sonucunu çıkarmışlardır. Dini akidelerin gözleme kıyasla ezici bir üstünlüğü bulunduğuna inanan gözlemciler alanında işlerin nasıl yürüdüğünü merak etmemek elde değil. Çünkü sonuçta sütbebeğine bakınca insanın aklına gelmesi mümkün olmayan bir düşünce varsa o da bebeğin algı alanına giren şeylerle ilgilenmediğidir.

Yeni-doğan evresinin en erken zamanlarından itibaren nesneler bulunduğuna hiçbir kuşku yoktur. *Autoerotisch* kesinlikle nesnelere karşı ilgisizlik anlamına gelemez. Freud'un bu metnini okursanız, ikinci evrenin, ekonomi evresinin şundan ibaret olduğunu göreceksiniz: İkinci *Ich* —hükmen ikinci, mantıksal sıralamada ikinci— Freud'un *purifiziert* dediği *Lust-Ich*'tir.* Arıtılmış *Lust-Ich*, içinde Freud'un açıklamasının ilk *Real-Ich*'inin bulunduğunu belirttiğim kubbenin dışında kalan alanda tesis olur.

Autoerotisch'in anafikri şudur — Freud bunu kendisi vurgular: Bana iyi gelen nesneler olmasaydı nesneler hiç ortaya çıkamazdı. Nesnelerin ortaya çıkışının ve dağılımının kıstası budur.

Demek ki bu noktada *Lust-Ich* oluşur, aynı zamanda *Unlust*'un,** artakalan, yabancı olan nesnenin alanı da bu noktada oluşur. Tanınası nesne, nedeni de belli, *Unlust* alanında tanımlanan nesnedir, buna karşılık *Lust-Ich* alanının nesneleri sevilesi nesnelerdir. Bilgiyle olan derin bağıyla *hassen*** öteki alandır.

* *Alm.* "haz beni, keyif beni". *–ç.n.*

** *Alm.* "hazdışı, keyifdışı; hazsızlık, keyifsizlik". *–ç.n.*

*** *Alm.* "nefret". *–ç.n.*

Bu seviyede dürtüsel işlevlerden eser yoktur, bir tek hakiki dürtü olmayan ve Freud'un metninde *Ichtriebe** olarak adlandırdığı dürtülerin işlevlerine rastlanır. *Ich* seviyesi dürtüsel değildir ve Freud'a göre aşkın temelleri burada yatar — metni dikkatle okumanızı rica ediyorum. Böylece *Ich* seviyesinde belirlenen her şeyin cinsel bir değer kazanması, *Erhaltungstrieb*, yani varlığını sürdürme dürtüsünden *Sexualtrieb*'e** dönüşmesi, ancak bu alanların her birinin kısmi dürtülerden biri tarafından ele geçirilmesiyle, tutulmasıyla mümkün olur. Freud açıkça der ki, *Vorahnung*** *des Wesentlichen*, meselenin özünü ortaya koymak gerekirse, özne diğer dünyadan, *äusseren Reize*'den (dış uyarımlardan) gelenleri, tamamen edilginlikle, dürtüsel olmayan biçimde kaydeder. Etkinliği bir tek *durch seine eigenen Triebe*, kendi dürtülerinden kaynaklanır. Buradaki mesele kısmi dürtülerin çeşitliliğidir. Böylece Freud'un bahsettiği üçüncü seviyeye, etkinlik-edilginlik seviyesine geliyoruz.

Sonuçlarına değinmeden önce, bu aşk kavrayışmm klasik özelliği olan *kendi iyiliğini istemeye* dikkatinizi çekerim; gelenek içinde, fiziksel aşk kuramı olarak adlandırılan ve narsisizmin işlevinden dolayı bizim gözümüzde kesinlikle onunla aynı değere sahip olan, Aquinolu Tommaso'nun deyişiyle *velle bonum alicui*'nin**** tıpatıp dengi olduğunu belirtmeye bilmem gerek var mı? Bu sözde fedakârlığın aldatıcı niteliğini epey önce vurgulamıştım; kimin iyiliğini gözetme peşindedir bu fedakârlık? — Tabii ki bizim için gerekli olanın.

2

İşte Freud aşkın temellerini bu zemine oturtmaktadır. Tam anlamıyla cinsel ilişki ancak etkinlik-edilginlikle devreye girer.

Şimdi, etkinlik-edilginlik ilişkisi cinsel ilişkiyi tümüyle kapsar mı? Mesela *Kurt Adam*'daki o paragrafa veya *Cinq psychanalyses*'

* *Alm.* "ben dürtüleri". *–ç.n.*

** *Alm.* "cinsel dürtü". *–ç.n.*

*** Fransızca yayında *Vorhangung* (perdelemek) şeklinde yazılmış, düzelttik. *–y.n.*

**** *Lat.* "[aşk] birinin iyiliğini istemektir". *–ç.n.*

in* çeşitli yerlerindeki başka paragraflara göz atmanızı rica ediyorum. Freud bu paragraflarda özetle, etkinlik-edilginlik kutuplaşmasına yapılan göndermenin, cinsel farklılıktaki akıl sır ermez kısmı adlandırmaya, kapsamaya ve eğretilemeye dönüştürmeye yaradığını açıklar. Psikolojik olarak eril-dişil ilişkisinin, etkinlik-edilginlik karşıtlığının temsili dışında başka bir yolla anlaşılabileceğini hiçbir yerde, asla söylemez. Böyle bir eril-dişil karşıtlığına hiçbir zaman ulaşılmaz. Olan biteni bilhassa sivri bir fiille ifade etmek suretiyle —etkinlik-edilginlik karşıtlığı akar, kalıba dökülür, zerk edilir— tekrar belirtilen bu meselenin ne kadar önemli olduğunu buradan anlarız. Bir damar röntgenidir bu ve eril-dişil ilişkileri kendi başına bunun tamamını açıklamaya yetmez.

Doğal olarak etkinlik-edilginlik karşıtlığının aşk alanında olan pek çok şeyi açıklayabileceğini biliyoruz. Fakat bizim esas meselemiz, tabiri caizse sado-mazoşizmin bu zerk edilişiyle ilgilidir, ki sado-mazoşizmin tam anlamıyla cinselliğin gerçekleşmesi olduğunu gözü kapalı kabul edemeyiz.

Kuşkusuz cinsel ilişkide arzunun bütün ara değerleri devreye girer. *Benim arzumun senin için değeri nedir?* Âşıkların diyaloğunda ilelebet sorulan sorudur bu. Fakat sözgelimi *dişil mazoşizmin* sözümona değerini daha ciddi bir sorgulama parantezine almak yerinde olur. Pek çok bakımdan erkek düşlemi olarak tanımlayabileceğimiz diyaloğun bir parçasıdır o. Bu iddiayı savunmamızın suça iştirak etmek demek olduğunu düşündüren pek çok neden vardır. Bu konuda pek bir şey vaat etmeyen Anglosakson araştırmalarının sonuçlarına bel bağlamaktansa, kadınların da bu konuda bir parça rıza gösterdiğini söylemektense —ki bunun hiçbir anlamı yoktur—, daha haklı ve yerinde bir tutumla, analistler olarak kendimizi grubumuzun bir parçası olan kadınlarla sınırlayacağız. Analiz çevresinde bu cinsin temsilcilerinin dişil mazoşizme dair temel inancı aynen beslemeye meyilli olduklarını görmek son derece çarpıcıdır. Kuşkusuz burada cinsiyet çıkarlarını gizleyen bir örtü vardır ve onu kaldırmakta acele etmememiz yerinde olur. Konumuzun dışına çıkmış oluyoruz,

* Bkz. *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış*, çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem, 2012 veya *Olgu Öyküleri, a.g.y. –ç.n.*

ama göreceğiniz gibi aslında konumuzla gayet yakından ilgili, çünkü bu bağlantının ne olduğuna tekrar döneceğiz.

Ancak bu seviyede, aşk alanından, yani narsisizm çerçevesinden bize bir şey çıkmaz; narsisizm Freud'un bu makalesinde açıkça belirttiği gibi, *autoerotisch*'in benin örgütlü ilgilerine dahil olmasından ibarettir.

Bu çerçevenin içinde dış dünya nesnelerinin temsili, tercih etme ve ayırma yetisi, bilme ihtimali bulunabilir, kısaca klasik psikolojinin ilgilendiği alanın tamamı buna dahildir. Ama henüz Ötekini, radikal Ötekini, bir öteki olarak Ötekini temsil eden hiçbir şey yoktur — zaten bu yüzden Freud'a gelinceye kadar, duygulanımlarla ilgilenen psikoloji tamamen başarısızlığa mahkûm olmuştur.

Nitekim cinselliğin eril ile dişil üzerinden bize gösterdiği iki zıt dünya arasında Ötekinin temsili eksiktir. Hatta en uç noktasına götürerek, eril idealin ve dişil idealin ruhsallıkta demin bahsettiğim etkinlik-edilginlik karşıtlığından farklı bir şeyle tasvir edildiğini bile söyleyebiliriz. Benim değil, kadın bir psikanalistin* dişil cinsel tutumdan çekip çıkardığı bir terimden doğarlar — maske takma terimi.

Hayvanlar seviyesinde maske takmanın, eş bulmada zorunlu olan gövde gösterisiyle bir ilgisi yoktur, zaten süslü olan genellikle erkektir. İnsanlar alanında ise maske takmanın başka bir anlamı vardır; imgesel değil, simgesel bir seviyede rol oynar.

Bu noktada artık geriye, cinselliğin cinsellik olarak alana girişini, kendine özgü etkinliğini ortaya koyuşunu ve bunları —paradoksal gibi görünse de— kısmi dürtüler vasıtasıyla gerçekleştirdiğini göstermek kalıyor.

3

Freud'un kısmi dürtülerle ilgili telaffuz ettiği ne varsa, geçen sefer tahtaya çizdiğim hareketi gösterir; itilimin bu döngüsel hareketi erojen ağızımsı kenardan dışarı çıkıp, *objet a* adını verdiğim şeyin çeperini çizdikten sonra tekrardan, hedefi olan ağızımsı kenara va-

* Joan Riviere, "Womanliness as a Masquerade", *International Journal of Psychoanalysis*, no. 10, 1929, s. 303-13. –*ç.n.*

rır. Öznenin, açık ifadesiyle büyük Öteki boyutuna ulaşması bana kalırsa bu yolla olur — Freud'un metninin tamamı titizlikle okunduğunda bu iddiamın doğruluğunun kanıtları bulunabilir.

Öteki vasıtasıyla kendini sevme ile —ki bu türlü sevme nesnenin narsisist alanında, içerdiği nesneyle ilgili hiçbir aşkınlığa imkân tanımaz—dürtünün döngüselliği arasında kökten bir fark olduğunu iddia ediyorum: Bu döngüsellikteki gidişgelişin heterojen oluşu ikisi arasında bir boşluk arz eder.

Görme ile görülmenin ortak noktası nedir? *Schaulust*'u, yani skopik dürtüyü alalım. Freud yabancı bir nesneye, yani bildik anlamda nesneye bakmak olan *beschauen* ile yabancı biri tarafından bakılmanın, *beschaut*'un, tamamen farklı olduğunu vurgular.

Bunun nedeni nesneyle kişinin aynı şey olmamasıdır. Çemberin ucunda birbirlerinden koptuklarını belirtelim. Ya da noktalı kısımda ne olduğunu tam bilmiyoruz, diyelim. Nitekim ikisini birbirine bağlamak için Freud'un onları temel kısmında —çıkış noktasıyla en uç noktanın birleştiği kısımda— avucunda sıkarak birleştirmeye çalışması gerekir — yani, tam olarak geri dönüş noktasında. Freud skopik dürtünün kökünün bütünüyle öznede, öznenin kendi kendini görmesinde bulunması gerektiğini söyleyerek sıkar avucunu.

Yalnız o Freud olduğu için o noktada yanılmaz. Kendini aynada görmek değildir bu, *Selbst ein Sexualglied beschauen*'dir* — *Cinsel organında kendine bakıyor,* diyeceğim.

Yalnız dikkat! Bu da olmuyor. Çünkü bu sözce tersiyle özdeştir — bu da ilginç aslında, kimsenin buradaki mizahı fark etmemiş olmasına şaşırıyorum. Şunu verir: *Sexualglied von eigener Person beschaut werden.*** Bir bakıma, nasıl tek sayı olmak iki numaranın hoşuna giderse, cinsel organ veya pipi de bakılmaktan hoşlanmaktadır. Böyle bir duygunun gerçekten öznelleştirici niteliğini, kim gerçekten kavrayabilmiştir?

Aslında dürtünün gidişgeliş döngüsünün ifade edilmesi, en son sözcede Freud'un terimlerinden sadece biri değiştirilerek de elde edilir. *Eigenes Objekt*'i, yani bildik anlamda nesneyi değiştirmiyo-

* *Alm.* "kendi kendine bir cinsel organı incelemek". –*ç.n.*

** *Alm.* "cinsel organının kişi tarafından incelenmesi". –*ç.n.*

rum, bu nesne aslında öznenin indirgendiği nesnedir; *von fremder Person*'u,* elbette öteki, ya da *beschaut*'u da değiştirmiyorum, ama *werden*'in (olmak/haline gelmek) yerine *machen*'ı (yapmak) koyuyorum — dürtüde söz konusu olan *kendini gösterme*'dir. Dürtünün faaliyeti bu *kendini ...tirme*'de (*se faire*) toplanır ve ancak onu başka dürtülerin alanına bağladığımızda bir parça aydınlığa kavuşturabiliriz.

Maalesef hızlanmam gerekiyor, sadece kısaltmakla kalmıyorum, Freud'un dürtüleri sıralarken, şaşılacak şekilde, açık bıraktığı boşlukları da dolduruyorum.

Kendini gösterme'den sonra bir başkasını getireceğim, Freud'un bize lafını bile etmediği *kendini duyurma*'dan bahsedeceğim.

Kendini gösterme'yle aralarındaki farkı hızlıca belirtmem gerekiyor. Kulaklar bilinçdışı alanında kapanması mümkün olmayan tek deliktir. *Kendini gösterme* gerçekten özneye geri dönen bir okla gösterilirken, *kendini duyurma* ötekine doğru gider. Bunun nedeni yapıyla ilgilidir, geçerken belirtmem gerekiyordu.

Oral dürtüye gelelim. Nedir bu? Yiyip yutma düşlemlerinden bahsediyoruz, *kendini yedirip yutturma*'dan. Nitekim herkesin bildiği gibi oral dürtünün, mazoşizmin her telinden çalan, ötekileştirilmiş halidir bu. Fakat meseleyi neden iyice köşeye sıkıştırmıyoruz? Bu düşüncelerin gerisinde sütbebeği ve meme olduğuna göre ve bebeğin emzirilmesi emme olduğuna göre, oral dürtünün *kendini emdirme* olduğunu söyleyelim, yani vampir meselesi.

Bu bizi meme denen —sizlerin zihninde besin eğretilemesinden kopartmaya çalıştığım— o tuhaf nesne konusunda da aydınlatır. Meme de takma bir şeydir, bebek neyi emer? — Annenin organizmasını. Böylece bu seviyede, öznenin kendisinden ayrı fakat ona ait olan ve onunla tamamlandığı bir şey üzerindeki hak arayışını yeterince belirtmiş oluyoruz.

Anal dürtü seviyesinde —burada biraz gevşeyelim— böyle devam ettiremeyeceğiz gibi görünüyor. Ama gene de *se faire chier*, yani bezdirme / *keyfinin içine ettirme*'nin bir anlamı var!** *Burada felaket bezmiş durumdayız / keyfimizin içine ettiriyoruz* dediğimizde,

* *Alm.* "yabancı kimse". *–ç.n.*

keyfimizin içine eden ebedi bezdiriciyle bir ilişkimiz vardır. O meşhur sertleşmiş gaita parçasını sadece takıntı nevrozu metabolizmasında kendisine verilen işlevle özdeşleştirmek haksızlık olur. Onun aynı zamanda hediye olarak da temsil ettiği şeyi ve kir, arınma ve katarsisle olan ilişkisini ondan koparmak haksızlık olur. Fedakârlığın işlevinin buradan çıktığını görmemek haksızlık olur. Özetle, nesne burada ruhun alanı denen alanın pek uzağında değildir.

Bu kısa inceleme bize neyi gösteriyor? Cebiyle temsil edilen tersyüz edilmede, her seferinde dürtüye, erotik bölgeden içeriye doğru girerek, sanki Ötekinde ona cevap veren bir şey arama görevi verilmemiş midir? Seriyi tekrarlamayacağım. *Schaulust* seviyesinde bakışın olduğunu söyleyelim. Daha sonra bu çağrı hareketinin Öteki üzerindeki etkilerini ele alacağımdan bunu belirtiyorum.

4

Bu noktada, dürtüsel döngünün kutupluluğunun hep merkezde bulunan bir şeyle ilişkisini belirtmek istiyorum. Dürtünün bir organı bu, organ burada "alet, araç" anlamında — yani demin, *Ich*'in başlatma alanındaki anlamından farklı bir anlamda. Kavranamayan bu organ, ancak çeperini çizmekle yetinebileceğimiz bu nesne, özetle bu sahte organ... — işte şimdi onu sorgulamanın zamanı geldi.

Dürtünün organı yerini hakiki organa göre belirler. Bunu hissedebilmeniz için ve bunun, cinsellik alanında, elimizin altmda olup kavrama imkânımız olan tek kutup olduğunu savunmak için karşınıza bir mitos getirmekte sakınca görmüyorum — bunun için de Platon'un *Şölen*'inde, aşkın doğasına dair Aristophanes'in ağzından

** Fransızca *chier* "sıçmak" anlamına gelir. Buradan türemiş olan *se faire chier* –düz anlamıyla "kendini sıçtırma"– deyiminin anlamı ise "bezmek, sıkıntıdan patlamak"tır. Bu deyimin oluşturulmasında kullanılan dilbilgisi kalıbı "kendini gösterme" (*se faire voir*), "kendini duyurma" (*se faire entendre*)... gibi Lacan'ın daha önce sıraladığı örneklerdeki kalıbın aynıdır. Ancak verdiği anlamı Türkçede tam olarak aynı kalıp içine oturtmak mümkün değil. Bu yüzden buradaki kelime oyununu Türkçeye tam olarak aktaramıyoruz. Çeviride anlamı *bezdirmek*, yapıyı ise *keyfinin içine ettirmek* ile vermeye çalıştık. Bu deyim yazar tarafından anallikle ilgili örnekte kullanıldığından, *bezdirmek* ile *keyfinin içine edilmek* arasında bir anlam alanı yaratmaya çalışarak dışkıyla ilgili anlamı korumayı amaçladık. *–ç.n.*

söylenenleri kendime tarihsel destek olarak alacağım.

Mitostan bu şekilde yararlanmamız, hakikatle yapılan bu judoda benim daha önceki dinleyicilerim karşısında kullanmaktan hep kaçındığım o aleti burada kullanma hakkını kendime tanıdığım anlamına geliyor tabii.

Dinleyicilerime antik modeller verdim, bilhassa da Platon'un alanından, fakat onlara sadece o alanı kazacak aleti vermekle yetindim. *Evlatlarım, burada bir hazine var* deyip, tarlayı sürmelerini bekleyecek biri değilim. Pullukla sabanı verdim onlara, yani bilinçdışının dilden oluştuğunu söyledim ve belli bir anda, bundan aşağı yukarı üç buçuk yıl önce, gayet iyi üç çalışma çıktı. Ama artık *Hazineyi ancak benim söylediğim yoldan giderseniz bulursunuz*, diyorum.

Bu yolun komik bir tarafı vardır. Platon'un herhangi bir diyaloğunu, hele de *Şölen*'deki diyaloglarını anlamada bu kesinlikle en temel önemi haizdir. Hatta şaka tarzında olanları bile vardır. Aristophanes'in masalından bahsediyorum elbette. Bu masal asırlara meydan okur, çünkü geçen bunca asırda kimse daha iyisini yazmaya yeltenmemiştir. Ben deneyeceğim.

Bonneval Kongresi'nde söylenenleri toparlamaya çalışarak şöyle ifade edebileceğim bir şey çıkardım — *Size lamelden bahsedeceğim.*

Espirili yanını vurgulamak üzere *omlet-adam** da diyebilirsiniz. Göreceksiniz bu omlet-adamı canlandırmak ilkel adamı canlandırmaktan daha kolay, ilkel adamı yürütebilmemiz için kafasının içine hep bir insancık yerleştirmemiz lazım.

Bebek olma yolundaki ceninin içinden çıkacağı yumurtanın zarları her yırtıldığında bir an bir şeyin uçtuğunu hayal edin ve bu hem yumurtayla hem de adamla rahatlıkla yapılabilecek bir şey olsun, yani omlet-adam ya da lamel.

Lamel yamyassı bir şeydir, amip gibi hareket eder. Sadece ondan biraz daha karmaşıktır. Ama her yerden geçer. Ve cinsiyetli varlığın cinsellikte kaybettiği özellikle alakalı olduğundan —nedenini

* Fransızcası *hommelette*; *homme* (insan, adam) ve *omlette* (omlet) kelimelerinin birleşiminden oluşan, "adamcağız, insancık" diye de çevrilebilecek mizahi bir isim. –*ç.n.*

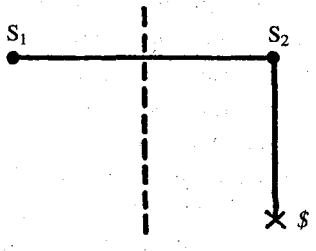
birazdan söyleyeceğim— tıpkı cinsiyetli varlıklara göre amibin olduğu gibi, ölümsüzdür. Çünkü her türlü bölünmeden sağ çıkar, her türlü parçalama girişimine rağmen var olmayı sürdürür. Ve koşar.

Evet! Pek güven uyandırmaz. Hele siz rahat rahat uyurken gelip yüzünüzü kapladığını farz edin...

Bu özelliklere sahip bir varlıkla mücadeleye girişmeyeceğimizi pek düşünemiyorum. Ama rahat bir mücadele olmazdı bu. Özelliği var olmamak olan, ama bir organ olmaktan da geri durmayan bu organ, bu lamel —hayvanlardaki yeriyle ilgili size çok daha fazla bilgi verebilirim— libidodur.

Saf yaşam içgüdüsü olarak libidodur — ölümsüz yaşamı, baskılanması imkânsız yaşamı, kendi adına hiçbir organa ihtiyacı olmayan yaşamı, basitleştirilmiş ve tahrip edilemez yaşamı kastediyorum. Canlı varlık cinsiyetli üreme döngüsüne tabi kılındığından bu yaşam onun elinden alınmıştır. Ve *objet a*'nın sayabileceğimiz bütün biçimleri bunun temsilcileridir, eşdeğerlileridir. *Objet a*'lar olsa olsa onun temsilcileridir, figürleridir. Meme —anlamının ikircikliliğiyle, mesela plasenta gibi memeli örgütlenmesinin karakteristik öğesi olarak— bireyin doğumunda kaybettiği o kendi parçasını temsil eder ve bu parçası en derin kayıp nesneyi simgeleştirmeye yarayabilir. Diğer bütün nesneler için aynı göndergeyi gösterebilirim.

Öznenin Ötekinin alanıyla ilişkisi aydınlanmış oldu. Tahtanın alt kısmına çizdiğime bakın. Açıklaması şöyle:

Real-Ich'in, benin, bilginin dünyasında, siz ve bilinç de dahil her şey şimdiki gibi var olabilir, ne denirse densin, bilincin herhangi bir

öznesi olmasa bile. Eğer özne benim size öğrettiğim gibiyse, yani dilyetisi ve söz tarafından belirlenen özneyse, o zaman özne daha baştan Öteki'nin mahallinde, ilk gösterenin burada boy göstermesiyle başlar demektir.

Peki gösteren nedir? Ne olduğunu uzun zamandır tekrar tekrar söylüyorum, burada tekrar ifade etmenin lüzumu yok, gösteren özneyi temsil eden şeydir; kimin için temsil eder? — Başka bir özne için değil, başka bir gösteren için. Bu aksiyoma bir örnek olarak, çölde üzeri hiyerogrifle yazılı bir taş bulduğunuzu farz edin. Geride bu yazıyı yazan bir özne olduğundan bir an bile kuşku duymazsınız. Ama her gösterenin size hitap ettiğini sanmak yanlıştır — bunun kanıtı taşın üstündeki yazıdan hiçbir şey anlamamanızdır. Buna karşılık yazıları gösteren olarak tanımlarsınız, çünkü bu gösterenlerin her birinin başka gösterenlerle ilişkili olduğundan eminsinizdir. Öznenin Ötekinin alanıyla ilişkisi de aynen böyledir.

Özne, Ötekinin alanında gösterenin ortaya çıkmasından doğar. Ama tam da bundan dolayı —daha önce müstakbel özneden ibaret olan şey— gösteren olarak sabitlenir.

Bize göre Ötekiyle ilişki lamelin temsil ettiği şeyi ortaya çıkartır — cinsiyetli kutupluluk ya da erilin dişille ilişkisi değil, canlı özne ile üreyebilmek için cinsellik döngüsüne girmek zorunda olduğundan kaybettiği şey arasındaki ilişki.

Her dürtünün ölüm bölgesiyle temel akrabalığını böylece açıklamış oluyorum ve dürtünün hem bilinçdışmda cinselliği mevcut kılan hem de özünde ölümü temsil eden iki yüzünü birleştiriyorum.

Bilinçdışının esasının belli bir zamanı vurgulamak olmasından dolayı bilinçdışından açılan ve kapanan bir şey gibi bahsettiğimi anlıyorsunuzdur, öyle bir zaman ki, gösterenle birlikte doğmasından dolayı, özne o zamanın içinden bölünmüş halde doğar. Özne o birden ortaya çıkıştır, ondan hemen öncesinde özne olarak bir hiçtir ama ortaya çıkar çıkmaz gösteren olarak sabitlenir.

Ganze Sexualstrebung'a bir destek olup olmaması dürtü alanındaki bu özne ile Ötekinin alanında kendini gösterdiği haliyle öznenin birleşmesine, o buluşma çabasma bağlıdır. Başka çaba yoktur. Cinsler arası ilişki sadece bu noktada bilinçdışı seviyesinde temsil edilir.

Bunun ötesinde cinsel ilişki Ötekinin alanının cilvelerine kalmıştır. Onun hakkında yapılan açıklamalara kalmıştır. Daphnis'in sevişmek için ne yapmak gerektiğini kendisinden öğrenmesi gereken ihtiyar kadına kalmıştır — beyhude bir masal değildir bu.

Soru ve Cevaplar

F. WAHL— *Sorum cinsiyetli varlığın maruz kaldığı kayıp üzerine, sonra da etkinlik-edilginlik eklemlenmesi üzerine.*

Aslmda söylemimdeki eksiklerden birini vurguluyorsunuz. Lamelin ağızımsı bir kenarı vardır, gelip erojen bölgenin içine yerleşir, yani bedendeki deliklerden birine yerleşir, bu delikler —tüm deneyimimiz bize bunu gösterir— bilinçdışı boşluğunun açılış-kapanışlarına bağlıdır.

Erojen bölgeler bilinçdışma bağlıdır, çünkü canlmın mevcudiyeti orada sabitlenir. Oral, anal denen dürtüyü bilinçdışına bağlayanın libido organı, yani lamel olduğunu keşfettik; ben bunlara skopik dürtüyü de ekliyorum; aynı şekilde, neredeyse ses dürtüsü olarak adlandırılması gereken dürtüyü de ekliyorum; bu dürtü ise geçerken söylediğim gibi —söylediklerimin hiçbiri şaka değil— kapanamama ayrıcalığına sahiptir.

Dürtünün etkinlik-edilginlikle ilişkisine gelince, zannediyorum ki bununla ilgili söylediklerimden yeterince anlaşıldığı gibi, bu ilişki dürtü seviyesinde tamamen dilbilgisel bir ilişkidir. Dürtü hareketinin gidişgelişini kavrayabilmemiz için Freud'un kullandığı bir destek, bir numaradır. Ama dört-beş kez tekrar ettim, bu ilişkiyi sadece bir karşılıklılığa indirgeyemeyiz. Freud'un her bir dürtüyü bağladığı *a, b, c* zamanlarından oluşan üç aşama yerine, *kendini gösterme, duyurma* ve saydığım tüm listenin olduğu o formülü getirmenin önemli olduğunu bugün en açık biçimde ifade ettim. Bunlar temelde etkinliği ima eder, bu bakımdan ben de Freud gibi düşünüyorum; Freud iki alanı ayırt eder, bunlar bir tarafta dürtüsel alan ile diğer tarafta aşkın narsisist alanıdır ve aşk seviyesinde *sevmeyle sevilmenin* birbirine tekabül ettiğini, öbür alanda ise özne için *durch*

*seine eigene Triebe** saf bir etkinlik bulunduğunu vurgular. Bilmiyorum, düşüncemi izleyebiliyor musunuz? Aslında sözde edilgin evresinde bile bir dürtüyü kullanabilmek için, mesela mazoşist dürtüyü kullanabilmek için, mazoşistin —tabiri caizse— göbeği çatlar.

29 Mayıs 1964

* *Alm.* "kendi dürtüleri tarafından". –*ç.n.*

Ötekinin Alanı
ve Aktarıma Dönüş

XVI

Özne ve Öteki: Yabancılaşma

Cinsel dinamik.
Aphanisis.
Piyajetik hata.
Vel.
Ya cüzdanın ya canın!
Neden? *hakkında.*

PSİKANALİZ bilinçdışının bilimi olarak kurulmalıdır diyorsak, bilinçdışının bir dil gibi yapılandığından yola çıkmamız yerinde olur.

Buradan amacı öznenin oluşumunu açıklamak olan bir topoloji çıkardım.

Bunun üzerine, artık geçmişte kaldığını umduğum bir tarihte, böyle yapmakla ağırlığı yapıya verdiğimi ve deneyimimizdeki varlığını göz ardı edemeyeceğimiz bir dinamiği ihmal ettiğimi söyleyerek itiraz ettiler — hatta Freud'un öğretisinde ifade edilen ilkeyi gözden kaçırdığımı ve bu dinamiğin özünde baştan sona cinsel olduğunu söylediler.

Umarım bu seneki seminerim sürecinde, özellikle de geçen sefer ulaştığı doruk noktasında, bu dinamiğin kaybedilmiş olmaktan uzak olduğunu görürsünüz.

1

Geçen toplantıda burada olmayanlar için hatırlatıyorum; bu dinamiğe yepyeni bir öğe ekledim, onu nasıl kullanacağımı ileride göreceğiz.

Önce, bilinçdışının girişiyle ilgili olarak, öznenin alanıyla Ötekininkini birbirine karşıt konumlandırdığım bölümlenmeyi vurgu-

ladım. Öteki, özneden çıkıp mevcut hale gelebilen ne varsa hepsine hükmeden gösterenler zincirinin yer aldığı mahaldir, öznenin içinde görünür hale gelmesi gereken o canlı varlığın alanıdır. Sonra da dürtünün kendini esas olarak öznelliğe davet edilen o canlı varlık tarafında gösterdiğini söyledim.

Dürtünün özü gereği her dürtü kısmi olduğundan, hiçbir dürtü *Sexualstrebung*'un, yani cinsel eğilimin tamamını temsil edemez (Freud aşkın bunu gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini bir an düşünür); eğer ruhsallığa girecek olsaydı, orada *Fortpflanzung*'u, yani üreme işlevini mevcut hale getireceğini düşünebilirdik.

Biyolojik düzlemde kimse bu işleve karşı çıkamaz. Freud'un izinden giderek benim de iddia ettiğim, ki kendisi buna kanıtlar getirir, bu işlevin ruhsallıkta bu şekilde temsil edilmediğidir. Ruhsallıkta öznenin kendini erkek ya da dişi olarak konumlandırabileceği hiçbir şey yoktur.

Öznenin ruhsallığında sadece bu üreme işlevinin dengi olan öğeler yer alır — onu kapsamlı biçimde temsil etmesi imkânsız olan etkinlik ile edilginlik. Dahası Freud ironiyle şunu da ekler: Bu temsil ne öyle sanıldığı kadar zorlayıcı ne de kapsamlıdır —*durchgreifend und ausschlie, lich**— erkek ve dişi varlıklar arasındaki kutupluluk bir tek, *Triebe* vasıtasıyla kendini gösteren etkinlik kutbuyla ve yalnızca dışarıya göre edilginlik olan, *gegen die äusseren Reize*** edilginlik kutbuyla temsil edilir.

Sırf bu bölünme bile —geçen sefer tam burada bırakmıştım— ilk olarak analitik deneyimin ortaya çıkardığı bir olguyu gerekli kılar; kişinin erkek ya da kadın olarak ne yapması gerektiği tamamen Ötekinin alanındaki bir drama, bir senaryoya havale edilmiştir, ki bu da Oidipus'tur.

Geçen sefer belirtmiştim, insanın erkek ya da kadın olarak ne yapması gerektiğini hep en başından Ötekinden öğrenmesi icap eder. Daphnis ile Chloé masalındaki ihtiyar kadından bahsettim, bu kıssa bize nihai bir alan olduğunu öğretir, cinselliğin gerçekleşme alanıdır bu; sonuçta masum biri oranın yolunu bilmez.

* *Alm.* "kesin ve istinasız". –*ç.n.*

** *Alm.* "dış uyaranlara karşı". –*ç.n.*

Onu oraya yöneltenin dürtü olması, kısmi dürtü olması; cinselliğin yol açtığı sonuçların ruhsallıktaki tek temsilcisinin kısmi dürtü olması, bunlar, cinselliğin ruhsallıkta, öznenin bizzat cinsellikten başka bir şeyden türetilen bir ilişkisiyle temsil edildiğinin göstergesidir. Cinsellik öznenin alanında eksiklik yoluyla kurulur.

Bu noktada iki eksiklik birbiriyle örtüşür. Birincisi —öznenin gösterene bağlı olmasından, gösterenin ise ilk başta Ötekinin alanında olmasından dolayı— merkezi bir kusurdan doğar; öznenin Ötekiyle ilişkide kendi varlığıyla ortaya çıkışının diyalektiği bu merkezi kusur etrafında döner. Bu eksiklik gerçek ve daha önceki bir eksiklik olan, canlının ortaya çıkışma denk gelen, yani cinsiyetli üremenin ortaya çıkışma denk düşen diğer eksikliğin yerini alır. Gerçek eksiklik, canlının cinsiyetli yoldan üreme sebebiyle kendi canlı kısmından kaybettiği şeydir. Bu eksiklik gerçektir, çünkü bir gerçekle ilişkilidir; bu gerçek ise canlı varlığın cinsellik öznesi/cinselliğe tabi olmakla bireysel ölüme çarptırılmasıdır.

Aristophanes'in mitosu, canlının aşkta ötekini, cinsel öbür yarısını aradığını ifade ederek, tamamlanma arayışını hazin ve aldatıcı bir imgeyle tasvir eder. Aşkın esrarının mitos düzeyindeki bu temsilinin yerine analiz deneyimi öznenin cinsel tamamlayıcısını arayışını değil de, artık cinsiyetli bir varlıktan ibaret olduğu ve ölümsüz olmadığı anlamına gelen, kendisinin ebediyen kaybedilmiş parçasını arayışını koyar.

O zaman —cinsiyetli varlığın cinselliğini ancak aldatmacayla gerçekleştirebilmesine hangi neden yol açıyorsa yine o nedenle— dürtünün ya da kısmi dürtünün aslında ölüm dürtüsü olduğunu ve cinsiyetli varlıktaki ölüme ait kısmı kendinde temsil ettiğini anlıyorsunuz.

Böylece, belki de tarihte ilk kez, böylesine itibar kazanmış ve geçen sefer Platon'un yerleştirdiği başlık altında söz ettiğim Aristophanes'in mitosuna meydan okudum ve onun yerine geçen sefer eksik kısmı cisimleştiren lamel mitosu adını verdiğim mitosu getirdim.

Libidonun bir kuvvetler alanı gibi değil de, bir organ gibi olduğunu belirtmesiyle bu mitos yeni bir önem taşıyor.

Libido dürtünün doğasını anlamamız bakımından temel organ-

dır. Gerçekdışı bir organdır bu. Gerçekdışı demek imgesel demek değildir. Gerçekdışı gerçeğe bizim anlayamadığımız bir şekilde eklemlenmesiyle tanımlanır; zaten bu yüzden, tıpkı bizim yaptığımız gibi, mitos yoluyla temsil edilmesi gerekir. Ama bir organın gerçekdışı olması cisimleştirilmesine engel teşkil etmez.

Size hemen maddi biçimini takdim edeyim. Bu gerçekdışı organın bedende cisimleştirilmesinin en eski biçimlerinden biri dövmedir, derinin çizilmesidir. Kesik atmak, basbayağı Öteki için olma, grup ilişkileri alanında her bir bireyle ötekiler arasındaki yerini belirleyerek özneyi o noktada yerli yerine oturtma işlevini taşır. Aynı zamanda da, yakınma gelen herkesin gerçekliğini fark ettiği açıkça erotik bir işlevi vardır.

Ayrıca şunu da gösterdim: Dürtünün derin ilişkisinde, hedefe doğru yola çıkan okun ancak gerçekten özneden çıkıp tekrar ona dönerek işlevinin yerine getirildiği o hareket esastır. Bu anlamda sapkın kişi özne olarak işlevini arzu olarak varlığına en derin biçimde ekleyerek, kısa devreyle, başka herkesten daha dolaysız yoldan amacına ulaşan kişidir. Bu durumda, dürtünün eski haline dönmesi, öznenin iyiliği için olup olmadığına bağlı olarak nesneyi nefret alanından sevgi alanına ve sevgi alanından nefret alanına geçiren çiftedeğerlilik değişimlerinden apayrı bir şeydir. İnsan, hedefindeki nesne iyi olmadığı için mazoşist olmaz. Freud'un hastası olan, eşcinsel denen kız, babası onu hayal kırıklığına uğrattığı için eşcinsel olmaz — pekâlâ bir sevgilisi olabilirdi. Dürtünün diyalektiği içinde olduğumuz her defasında başka bir şey idareyi ele alır. Dürtünün diyalektiği en derinde aşk seviyesinde olandan da öznenin iyiliğine dair olandan da farklı bir şeydir.

Bu yüzden bugün, öznenin gerçekleşmesi işlemlerini, öznenin gösteren olarak Ötekinin mahalline bağlı oluşu çerçevesinde vurgulamak istiyorum.

2

Her şey gösterenin yapısından kaynaklanır. Bu yapı ilk başta kesinti işlevi diye adlandırdığım ve şimdi, söylemimin gelişimi içinde, ağızımsı kenarın topolojik işlevi olarak ifade bulan işleve dayanır.

Öznenin Ötekiyle ilişkisi tamamen bir boşluk sürecinden doğar. Böyle olmasa orada her şey olabilirdi. Canlı varlıklar olan sizlere varıncaya kadar tüm gerçek varlıklar arasındaki ilişkiler, ters yönde karşılıklı ilişkilerden doğmuş olabilir. Psikolojinin ve bütün sosyolojinin çabası da budur; sadece hayvanlar âlemi söz konusu olduğunda amacına ulaşabilir, çünkü imgeselin ele geçirilmesi canlılarda her türlü davranışı harekete geçirmeye yeterlidir. Psikanaliz ise bize insan psikolojisinin başka bir boyuta ait olduğunu hatırlatır.

Bu boyutu devam ettirmeye felsefi analiz yetebilirdi, ama bilinçdışının yeterli bir tanımını yapamadığı için yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla psikanaliz, gösterenin sonucu olarak tanımlanan bir öznenin işlevi eksik kaldığında, insan psikolojisine ait olguların düşünülemeyeceğini hatırlatır bize.

Tabii bu noktada işlemler özne ile Öteki arasında döngüsel olarak ifade edilmelidir — Ötekine çağrılan özneden, onun Ötekinin alanında ortaya çıktığını gördüğü şeyin öznesine, Ötekinden yine ona gelir. Bu süreç döngüseldir, ama doğası gereği karşılıklı değildir. Döngüsel olduğu için simetrik değildir.

Bugün sizi temel önemini vurgulayabilmeyi umduğum bir mantık zeminine çektiğimin farkındasınızdır.

Göstergenin tüm muğlaklığı birisi için bir şeyi temsil etmesinden kaynaklanır. Bu birisi birçok şey olabilir, bütün bir evren olabilir; nitekim bir süredir öğreniyoruz ki, bilgi entropinin negatifi olarak evrende dolaşıyor. Bir şeyi temsil eden göstergelerin yoğunlaştığı her noktadaki düğüm o birisi olarak düşünülebilir. Buna karşılık şunu vurgulamalıyız; gösteren, bir öznenin bir başka gösteren için ifade ettiği şeydir.

Gösteren Ötekinin alanında boy gösterirken anlamının öznesini ortaya çıkartır. Fakat gösteren olarak işlev göstermesi ancak aynı esnada özneyi bir gösterenden ibaret hale getirmesiyle başa baş gider; onu özne olarak işlevini göstermeye, konuşmaya davet ettiği anda taş kesilmesine sebep olur. Bu haliyle tanıdığımız bilinçdışının başlangıç özelliği olan kapanmanın meydana geldiği zamansal nabız atışı tam olarak bu noktada yer alır.

Bir analist bunu başka bir seviyede hissetti ve analiz alanında daha önce hiç kullanılmamış olan yeni bir terimle ifade etmeye ça-

lıştı — *aphanisis*, kaybolma. Terimi icat eden Ernest Jones onu oldukça saçma bir şey yerine kullandı; arzunun kaybolması endişesi. Halbuki *aphanisis* daha radikal bir seviyede, öznenin, öldürücü diye nitelediğim o kayboluş hareketi içinde kendini gösterdiği seviyede saptanmalıdır. Ben bu hareketi farklı biçimde öznenin *fading*'i* olarak adlandırdım.

Bir an için bu noktada ısrar ederek, kendimizi tekrar somut deneyimin, hatta gözlemin içinde buluvermemizin ne kadar mümkün olduğunu göstermek istiyorum, yeter ki o saklı neden gözlemi yönlendirsin ve kör noktalarını ortadan kaldırsın. Size bunu bir örnekle göstereceğim.

Piyajetik hata —bunun yeni türetilmiş bir kelime olduğunu zannedenler için belirtelim, Sayın Piaget'den bahsetmekteyim— çocuğun *benmerkezci* söylemi diye adlandırılan mefhumda saklıdır; bu mefhum Alplerden gelen bu psikolojinin karşılıklılık olarak adlandırdığı şeyin henüz eksik bulunduğu evre olarak tanımlanır. Karşılıklılık şu esnada bizi gerektiren şeyin ufkunun çok dışındadır ve benmerkezci söylem mefhumu yanlış bir yorumdur. Bu meşhur söylemde, ki teybe de kaydedilebilir, çocuk, hani derler ya, kendi adına konuşmaz. *Ben* ve *sen*'in işlevinden çıkarsanan kuramsal ayrıştırmayı burada kullanacak olursak, kuşkusuz ötekine hitap etmez. Ama orada başkaları da olmalıdır; onlar oradayken küçük çocuklar hep beraber, mesela etkin öğrenme diye adlandırılan bazı yöntemlerde verilen oyunlar gibi işlemsel oyunlar oynamaya koyulurlar, işte bu noktada konuşurlar — şu ya da bu kişiye hitap etmezler, tabirimi mazur görürseniz, *Lacan gibi* ortaya konuşurlar.**

Bu benmerkezci söylem *anlayana sivrisinek saz* misali konuşmaktır.

Demek ki bu noktada, tıpkı tahtadaki o küçük okun gösterdiği gibi, öznenin Ötekinin alanında oluşması tekrar karşımıza çıkıyor. Eğer Ötekinin alanındaki doğuş ânında yakalanabiliyorsa, bilinçdı-

* *İng.* "kararma, sönümlenme, solma, yitip gitme". –ç.n.

** Özgün metinde, *à la cantonade*; Lacan "tiyatroda sahnenin dışında var olan birine konuşurmuşçasına ortaya konuşmak" anlamına gelen "à la cantonade" deyiminin ilk harflerini vurguluyor. Bunlar ayrı okunduğunda (*à la can*), "Lacan usulü" anlamına gelir. –*ç.n.*

şının öznesinin özelliği, ağlarını, zincirlerini ve tarihçesini geliştiren gösterenin altında, belirsiz bir yerde bulunmasıdır.

Rüyanın birçok öğesi, hatta hemen hemen hepsi, yorumda rüyayı çeşitli şekillerde yerleştireceğimiz noktaları oluşturabilir. Ona istediğimizi söyletebileceğimizi zannediyorsak hiçbir şey anlamamışız demektir — psikanalistlerin kendilerini iyi ifade edemediklerini belirtmek lazım. Yorum her tarafa çekiştirilemez. Tek bir gösteren dizisine işaret eder. Fakat özne, onu bu gösterenlerden hangisinin altına koyduğumuza göre, aslında çeşitli yerlerde bulunabilir.

Şimdi sıra geldi öznenin Ötekiyle ilişkisinde bugün bahsetmek istediğim iki işleme.

3

Ağızımsı kenar süreci, döngüsel süreç, söz konusu ilişki çizdiğim grafikte algoritma olarak kullandığım küçük baklava şekliyle desteklenecektir, çünkü açıkçası bu diyalektiğin tamamlanmış ürünlerinden bazılarının bütünleştirilmesi için bu şekil gereklidir.

Onu mesela düşlemin kendisiyle bütünleştirmemek elde değildir — ortaya çıkan şudur: $ ◊ *a* [*çizgili S, delik, petit a*]. Aynı şekilde $ ◊ D [*çizgili S, delik, büyük* D] ile gösterilen talep ile dürtünün birleştiği, çığlık admı verebileceğimiz o radikal düğüme de bütünleştirmemek elde değildir.

Bu küçük baklava işaretini elden bırakmayalım. Ağızımsı bir kenardır o, işlerliği olan bir kenar. Ona vektör cinsinden bir yön vermemiz yeterlidir, halihazırda saat yönünün tersi yönde oluyor — burada kural en azından bizim yazıda soldan sağa doğru okuyor olmamıza dayanıyor.

Dikkat! Bunlar düşüncenizi desteklemek için. İşin içinde yapaylık yok değil, ama belli bir yapaylığın desteğine ihtiyacı olmayan

bir topoloji de yoktur — öznenin gösterene bağlı olmasının bir sonucudur bu, başka deyişle düşüncenizin belli bir yetersizliğinin sonucudur.

Baklavanın alt kısmındaki küçük V'nin ilk işlemin oluşturduğu *vel** olduğunu burada belirtelim; sizi bir süre burada tutmak istiyorum.

Aslında belki de bütün bunları gayet aptalca bulacaksınız. Ama mantık daima bir parça aptalcadır. Aptallığın köküne kadar gitmezsek kaçınılmaz olarak salaklığın dibini boylarız; bunun örneklerini bulmak çok kolay, sözümona akıl çatışkıları gibi, mesela kendi kendini kapsamayan tüm katalogların kataloğu; ve bir açmaza gelip dayanırız, nedendir bilinmez bu açmaz mantıkçıların başını döndürür. Halbuki çözümü gayet basit: Aynı göstereni göstermek için kullandığımız gösteren tabii ki ötekini belirten gösterenle aynı gösteren değildir, bu apaçık ortada. *Hükümsüz* kelimesi, *hükümsüz* kelimesinin kendisinin *hükümsüz* bir kelime olduğu anlamına geldiğinde her iki durumda da aynı *hükümsüz* kelimesi değildir. Bunlar size takdim ettiğim *vel*'i geliştirmeye teşvik etmeli bizi.

Söz konusu *vel*, öznenin kurulduğu ilk temel işlemin *vel*'idir. Emin olun onu burada, böyle geniş bir dinleyici kitlesi önünde geliştirmemiz öyle sıradan bir olay değil, çünkü *yabancılaşma* diyebileceğimiz işlemden başka bir şey değildir bu.

Ah ah! Bu yabancılaşma günümüzde de tedavülde. Ekonomide olsun, siyasette olsun, psikopatolojide olsun, estetikte olsun, başka konularda olsun, ne yaparsak yapalım hep biraz daha fazla yabancılaşmaktayız. O meşhur yabancılaşmanın kökeninin ne olduğunu görmek fena olmaz belki.

Acaba —benim taraftarı olduğum görüş de budur sanki— özne başlangıçta kendisinin yalnız ve yalnız Ötekinin alanında ortaya çıktığını görmeye mahkûm mu demektir bu? Öyle olabilirdi. Ama katiyen değil! — Katiyen — katiyen.

Yabancılaşma, özneyi yalnız ve yalnız o bölünme içerisinde ortaya çıkmaya —*mahkûm etme* sözüne itirazınız yoksa tekrar onu

* *Lat.* "veya". Yazar mantıkta kullanılan bu terimi metnin devamında açıklamaktadır. –*ç.n.*

kullanacağım— mahkûm eden *vel*'den kaynaklanır; öznenin bir yandan gösteren tarafından üretilen bir anlam gibi görünse de diğer yandan *aphanisis* olarak ortaya çıktığını belirterek o bölünmeden yeterince bahsettim sanırım.

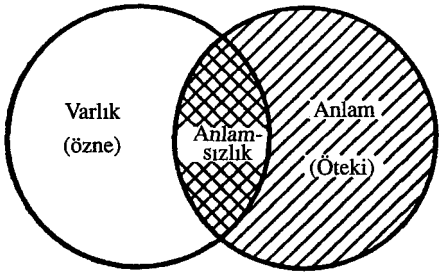
Buradaki *vel*'i, *vel*'in, *veya*'mn başka kullanımlarından ayırt etmek için bir örnekle göstermemiz yerinde olur. İki tane var. Azıcık da olsa aldığınız mantık eğitiminden bilirsiniz, hariç tutan bir *vel* vardır —*ya* şuraya *ya* buraya gidiyorum, gibi— şuraya gidiyorsam buraya gitmiyorumdur, birini seçmem gerekir. Bir de *vel*'in başka türlü bir kullanımı vardır. Şu tarafa ya da bu tarafa gidiyorumdur, fark etmez ikisi de aynıdır. Bunlar birbirinin aynısı olmayan iki *vel*. Bir de üçüncü *vel* var, kafanızı karıştırmamak için onun ne işe yaradığını hemen söyleyeceğim.

Hassas bir alana ışık tuttuğundan dolayı çok faydası olan simgesel mantık, birleştirme adını verdiğimiz işlemin doğuracağı sonuçları ayırt etmeyi bize öğretmiştir. Kümelerden bahsederken konuştuğumuz gibi konuşacak olursak, iki derlemi toplamakla birleştirmek aynı şey değildir. Eğer şu soldaki dairenin içinde beş nesne varsa ve ötekinde de beş nesne varsa — bunları topladığımızda on eder. Fakat her ikisine de ait olabilecek nesneler vardır. Eğer dairelerin ikisine birden ait olan iki nesne varsa, bunları birleştirdiğimizde sayıları iki katma çıkmaz, birleşimlerinde sekiz nesne olur. Bunları hatırlatmam çocuk işi gibi göründüyse kusura bakmayın, ama size anlatmaya çalışacağım *vel* hakkında bir fikir vermek için, bu *vel* bir tek mantıktaki birleştirme ile desteklenebileceği için böyle yapıyorum.

Yabancılaşmanın *vel*'i öyle bir seçimle tanımlanır ki özellikleri, birleştirmede hangi seçim yapılırsa yapılsın sonucu *ne biri ne de öteki* çıkan bir öğenin bulunmasına bağlıdır. O halde buradaki seçim, iki taraftan birini muhafaza edecek olursak ötekinin kaybolacağını bilmekten ibarettir.

Bizi ilgilendiren meseleyle, yani burada anlamın altmda yatan öznenin varlığıyla bunu örneklendirelim. Varlığı seçtiğimizde özne kaybolur, elimizden kayıverir, anlamsızlığa yuvarlanır — anlamı seçtiğimizde ise anlamsızlık kısmı tırtıklanmış olarak ayakta kalır, oysa anlamsızlık kısmı aslında öznenin gerçekleşmesinde, bilinçdı-

şını oluşturan kısımdır. Başka deyişle, bizzat gösterenin işlevi sebebiyle, alanının büyük kısmında varlığın ortadan kaybolmasından dolayı gölgede kalmak, Ötekinin alanında boy gösteren bu anlamın doğasında vardır.

Yabancılaşma

Size söylediğim gibi, bunun gözden kaçan hiç dolaylı olmayan bir sonucu var — söylediğimde aşikâr olduğunu göreceksiniz, aşikâr ama görmüyoruz. Yabancılaşmanın sonucu şudur: Yorum sadece önümüzdeki ruhsallığın tuttuğu yolun anlamlarını bize vermekle kalmaz. Bu daha başlangıçtır. Yorum öznenin tutumunun tamamını belirleyen öğeleri bulup çıkartabilmemiz için anlamdan ziyade gösterenlerin anlamsızlıklarını azaltmayı hedefler.

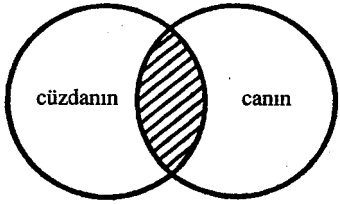
Bu konuda öğrencim Serge Leclaire'in Bonneval Kongresi'nde benim tezlerimin bir uygulamasıyla getirdiği katkıya bakmanızı rica edeceğim. Sunumunda tek boynuzlu at hadisesini, tartışmada zannedildiği gibi anlam bağımlılığından dolayı değil, gösterenler zinciri içinde alt edilemeyen ve sağduyuya aykırı niteliğinden dolayı ayırdığını göreceksiniz.

Size burada tarif ettiğim gibi bir şeyin önemi vurgulanmakla bitmez. Bu yabancılaştırıcı *veya*, gelişigüzel bir icat değildir, nasıl baktığınıza göre değişir denen cinsten de değildir. Dildedir. Bu *veya* vardır. Öylesine dildedir ki, dilbilimle uğraşanların onu da ayırt etmesi yerinde olurdu. Size hemen bunun bir örneğini vereceğim.

Ya cüzdanın ya canın! Cüzdanı seçersem ikisini birden kaybederim. Canımı seçersem cüzdansız hayatıma sahip olurum, yani tırtık-

lanmış hayatıma. Derdimi anlatabildiğimi görüyorum.

Yabancılaştırıcı *vel* teriminin meşru gerekçesini Hegel'de buldum. Onda bu ne anlama gelir? — Kısa keselim, birinci yabancılaşmanın doğuşundan bahsedilir, insanı köleliğe sevk eden yabancılaşma. *Ya özgürlüğün ya canın!* Özgürlüğü seçerse, hop! ânında ikisini birden kaybeder — canını seçerse özgürlüğü bıçakla kesilip alınmış bir hayatı olur.

Burada özel bir şey olmalı. O özel şeye *öldürücü faktör* diyeceğiz. Bahsettiğim faktör, bazen bizzat yaşamın yüreğinde oynandığını gördüğümüz gösterenler oyununun bize gösterdiği bazı bölümlenmelerde mevcut olan faktördür — bunlara kromozom adı verilir ve öyle olur ki, bunlardan birinin öldürücü bir işlevi vardır. Bu işlevi biraz özel bir sözcede, alanlardan birine ölümü dahil ederek sınayabiliriz.

Mesela, *ya özgürlük ya ölüm!* Burada ölüm devreye girdiği için biraz daha değişik bir yapının etkisi ortaya çıkar. Şöyle ki, her iki durumda da ikisine birden sahip olacağımdır. Sonuçta biliyorsunuz özgürlük, anlaşıldığı kadarıyla uğruna Fransız Devrimi'nin yapıldığı o meşhur çalışma özgürlüğü gibidir — açlıktan ölme özgürlüğü de olabilir, hatta bütün on dokuzuncu yüzyıl boyunca buna yol açmıştır, bu yüzden, o gün bugündür bazı ilkelerin gözden geçirilmesi gerekmiştir. Özgürlüğü mü seçiyorsunuz, ne âlâ! Alın size ölme özgürlüğü. İşin tuhafı size *Ya özgürlük ya ölüm!* denen koşullarda, önünüze serilen şartlarda gösterebileceğiniz tek özgürlük emaresi ölümü seçmektir, çünkü o zaman seçme özgürlüğüne sahip olduğunuzu kanıtlarsınız.

Aynı zamanda da Hegelvari bir an olan o anda, çünkü Dehşet denen şeydir bu, o bambaşka bölümlenme, o alanda yabancılaştırıcı

vel'in özünün öldürücü faktör olduğunu size ayan beyan gösterme amacını taşır.

4

Saat ilerlediği için, ikinci işleme sadece bir giriş yapabileceğim. Bu işlem öznenin Ötekiyle ilişkisinin döngüselliğine bir son verir, ama temel bir çarpıtma burada kendini gösterir.

İlk evre birleştirme altyapısına dayanırken, ikincisi kesişim ya da ürün adım verdiğimiz altyapıya dayanır. Tam olarak, bu bölgedeki gene aynı boşluk ya da ağızımsı kenar yapısını bulacağımız o kesik ay şekli içinde yer alır.

İki kümenin kesişimi her iki kümeye de ait olan öğelerden oluşur. Öznenin bu diyalektik tarafından yönlendirildiği ikinci işlem burada meydana gelir. Bu ikinci işlemin tanımlanması da birincisi kadar önemlidir, çünkü aktarım alanının buradan boy verdiğini göreceğiz. Bu noktada ikinci yeni terimi ortaya atarak, buna *ayrılık* adını veriyorum.

Separare, ayırmak, buradan hemen Latince *se parare*, Fransızca *se parer*'nin belirsiz anlamına geçeceğim: Fransızcadaki bütün oynak anlamlarıyla, giyinmek, kendini savunmak, tetikte olmak için ne lazımsa onu takınmak; ve daha da ileri gidip Latincecilerin onayıyla, *se parere*'ye kadar geleceğim, yani *s'engendrer*, bu durumda geçerli olan haliyle *doğmak*. Nasıl olup da özne daha bu seviyeden kendi varlığını sağlamak durumundadır? — Latince *doğurmak* anlamına gelen kelimenin kökeni budur. İlginç biçimde Hint-Avrupa dillerinde *dünyaya getirmeyi* ifade eden bütün kelimeler gibi bu da hukuki bir terimdir. Bizzat *parturition* (doğurma) kelimesi kökenini, hukuki ve —hadi adım koyalım— toplumsal, bir işlem olan kocaya çocuk verme anlamındaki kelimeden alır.

Bir dahaki sefere, tıpkı şu âna kadar tanımlanmış bütün öbür *vel*'lerden farklı olan yabancılaştırıcı *vel*'in işlevi gibi, bu kesişim mefhumunun da nasıl kullanılması gerektiğini göstereceğim. Nasıl iki eksikliğin birbiriyle örtüşmesinden ortaya çıktığını göreceğiz.

Ötekinin söylemiyle özneye bizzat verdiği ihtarda, özne Ötekindeki bir eksikle karşılaşır. Ötekinin söylemindeki boşluklardan, ço-

cuğun deneyiminde radikal biçimde saptanabilen şu anlam ortaya çıkar: *Bana böyle diyor ama ne demek istiyor?*

Gösterenleri kesen, bizzat gösterenin yapısına dahil olan bu aralık, konuşmamın başka seviyelerinde düzdeğişmece olarak adlandırdığım şeyin mekânıdır. Arzu dediğimiz işte buraya tırmanıp, bir gelincik misali buradan kayar, kaçar. Özne Ötekinin arzusunu işler yolunda gitmediğinde, Ötekinin söylemindeki eksikliklerde kavrar ve çocuğun bütün *neden?*'leri onun şeylerin sebebini bilme açlığından çok, erişkinin sınanmasının işaretleridir; ta temelinden, erişkinin arzusunun esrarından hortlayıveren bir *Neden bana böyle diyorsun?* sorusudur.

Bu zaptedilişe karşılık vermek üzere özne cevap olarak, Gribouille* misali, bu durumda Ötekinde eksikliği fark ettiği noktaya konumlandırdığı önceki bir eksikliği, kendi kayboluşunu getirir. Nesnesi bilinmeyen bu ebeveyn arzusuna karşı teklif ettiği ilk nesne kendi kaybıdır — *Yoksa beni kaybetmek mi istiyor?* Öznenin bu diyalektikte masaya sürebileceği ilk nesne kendi ölümüne, kayboluşuna dair düşlemdir, nitekim öyle de yapar — sayısız olgudan biliyoruz bunu, mesela anoreksiya gibi. Genelde kendi ölümüne dair düşlemin ebeveynleriyle olan sevgi ilişkisinde çocuk tarafından kullanıldığını da biliyoruz.

Bir eksiklik ötekini örter. Arzu nesnelerinin diyalektiği, öznenin arzusunu Ötekinin arzusuyla birleştirmesiyle —aynı şey olduğunu size çok önce söylemiştim— bu diyalektik, arzuya doğrudan karşılık verilmemesinden geçer. Sonraki zamanın yarattığı eksikliğe karşılık vermeye yarayan önceki zamanın doğurduğu bir eksikliktir bu.

Bugün ortaya koymaya çalıştığım iki öğeyi —bu yeni ve temel mantıksal işlemle yeterince vurguladığımı sanıyorum— karşılıklılığın olmaması ve geri dönüşteki çarpıtma.

* Asıl adı Marie-France Gaîté olan Fransız şarkıcı. 1941'de Lyon'da burjuva bir ailede dünyaya geldi. Psikiyatri hastaneleri ve ilaçlarla erken yaşta tanıştı. On dokuz yaşında sokaklarda resim çizerek, evsiz barksız yaşarken Cocteau tarafından keşfedildi. Bir oğlan çocuğunu andıran genç şarkıcı "Gribouille" adını bir taraftan Comtesse de Ségur'ün aynı adlı çocuk romanının, Keloğlan'ı andıran kahramanından, diğer taraftan sokaklarda yerlere resim "karalamasından" (*gribouiller*) alır. Yirmi yedi yaşındaki erken ölümünün intihar sonucu olduğu düşünülür. –*ç.n.*

Soru ve Cevaplar

J.-A. MILLER— *Gene de kendisinin dışında kalan bir alana doğmuş, onun tarafından oluşturulan ve onun düzenine tabi olarak tanımlanan bir öznenin yabancılaşmasının, kendilik bilinci yabancılaşmasından kökten farklı olduğunu göstermeye çalışmıyor musunuz? Kısaca, "Lacan Hegel'e* karşı" *şeklinde anlaşılması gerekmiyor mu?*

Bu söylediğiniz çok güzel, Green'ün söylediğinin tam tersi — üstüme yürüyüp elime yapıştı, en azından manevi bakımdan ve şöyle dedi: *Yapısalcılığın ölümü, siz Hegel'in çocuğusunuz.* Katılmıyorum. Bana kalırsa "Lacan Hegel'e *karşı*" derken siz hakikate daha yakınsınız, gene de elbette bu katiyen felsefi bir tartışma değil.

Dr. GREEN— *Oğullar babaları öldürür!*

27 Mayıs 1964

XVII

Özne ve Öteki (II): Aphanisis

Vorstellungsrepräsentanz *meselesi.*
Özgürlük.
Temsil ve Hegelci aldatmaca.
Descartes'ın arzusu.
Kuşkuculuk, kesinlik ve bildiği varsayılan özne.
Küçük harfler.
Pavlov'un deneyinin değeri.

SÖYLEŞİLERİMİZİN başında size *Aramıyorum, buluyorum,* demiştim, bu şu anlama geliyor: Freud'un alanında neyi arıyorsak eğilip onu yerden almak yeter. Mesela *nachträglich*'in* gerçek boyutu gözden kaçırılmıştı, halbuki orada öylece duruyordu ve yapılacak tek iş eğilip almaktı. Gene bir gün benimle aym iz üzerinde ilerleyen birinin *einziger Zug* ile, tek çizikle neler yapılabileceğini görünce şaşırdığını hatırlıyorum.

Bugün size Freud'un, bastırma seviyesinde, *Vorstellungsrepräsentanz* olarak adlandırdığı temsilin öneminden bahsetmek istiyorum; geçen sefer çizdiğim şema da zaten onun önemini vurguluyordu.

1

Vorstellung'un öyle bir kusuru vardır ki, Alman dilini, normal tamlama çekimine uymayan fakat birleşik kelimeleri birbirine bağlamak için gerekli olan kuraldışı *s*'ler kullanmak zorunda bırakır. Demek ki burada iki terim vardır —*Vorstellung* ve *Repräsentanz.*

* *Alm.* "sonradan". –*ç.n.*

Geçen sefer size birçok örneğini verdiğim ve çok özel nitelikte bir *vel* ile ifade edilebileceğini belirttiğim bir yabancılaşmadan bahsetmiştim. Şimdi bunu farklı şekillerde ifade etmeye çalışabiliriz. Mesela bir şey *yoksa* öbür şeyin olmayışı... Kölenin diyalektiği *Hayat yoksa özgürlük de yok*'tur, bu aşikâr, fakat köle için özgürlüğün olduğu bir hayat da olamayacaktır. Birinden öbürüne bir gerek şart durumu vardır. İşte bu gerek şart başlangıçtaki gerekliliğin ortadan kalkmasına, kaybına yol açan bir yeter neden haline gelir.

Belki beni izleyenlerin bazılarında aynen bu durum yaşanmaktadır. Gösterenlerimi kullanmadan beni dinlemelerinin yolu yoktur, fakat gösterenlerimi kullanmaları da, Freud'un formülüyle onları o küçük farkı aramaya iten yabancılaşma duygusuna gark eder. Maalesef o küçük fark onlara gösterdiğim istikametin anlamını kaybetmelerine neden olur. Doğrusu o kadar titiz değilim, herkes gösterdiğim istikamette kendi istediği yoldan gitsin — dolayısıyla falancaya göre *Vorstellungsrepräsentanz* için ilk başta önerdiğim çeviride düzeltilmesi çok önemli görünen noktaları memnuniyetle göz ardı edebilirim.

Bastırmanın Freud'un *Vorstellungsrepräsentanz* olarak adlandırdığı temsil cinsinden bir şeyle ilgili olduğunu yine Freud'un kendisinin vurguladığım belirtmiştim.

Yıllar önce bu saptamayı dile getirdikten sonra —ki *metapsikoloji* adı altında bir araya getirilen makalelerinden bilinçdışı üzerine olanı takip eden makalede, *Verdrängung** başlığı altında söylediklerini bu şekilde okumak da mümkündü— Freud'un bastırılanın duygulanım olmadığını vurguladığı konusunda ısrar ettim. Duygulanım —bizim kuramımızda ne anlama geldiğini göreceğiz— duygulanım gidebildiği yere gider, yallah! Tam da duygulanımın artık kendi yerinde olmadığı bir noktada anlam kazandığını hastalarıyla gerekçelendirecek psikoloji profesörleri her daim olacaktır. Dolayısıyla ben şu konuda ısrarcı oldum; bastırılan şey arzunun temsil edilmiş hali, anlamı değildir, *temsilin* —dümdüz çevirdim— *temsilcisidir*.

Bu noktada yabancılaştırma işlevi devreye giriyor ve üniversite-

* *Alm.* "yer değiştirme". *–ç.n.*

nin sağladığı otorite ayrıcalığının yarattığı bir endişe ve görev aşkıyla sözümona benim çevirimi düzeltmeye kalkışıyorlar. *Vorstellungsrepräsentanz*, şöyle söyleyebiliriz, *temsili temsilci*'dir.

Önemsiz gibi duruyor. Fakat psikosomatik üzerine yeni çıkan bir kitapta, benim arzu kuramım olsa gerek, bir kuramda güya yanlış anlamalar olduğunu iddia eden koca bir bölüm var; ayrıca iki öğrencim tarafından yazılmış bir metnin, hangisi olduğunu anlayamadığımız bir paragrafına göndermede bulunan küçük bir notta, yazarların benim peşim sıra arzuyu ihtiyacın temsili temsilcisi haline getirdikleri vurgulanıyor. Öğrencilerim hakikaten böyle mi yazmış bunu tartışmıyorum —bahsedilen paragrafı bulamadık—; önemli olan, bu son derece zayıf kitabın tek aklı başında saptamasının şu olması: *Bize kalırsa arzu daha ziyade temsil etmeyen temsilcidir.*

Benim *Vorstellungsrepräsentanz*'ı, temsilin temsilcisi olarak çevirirken söylemek istediğim ve söylediğim şey de —çünkü neyi söylemek istiyorsam söylüyorum— tam olarak budur.

Yabancılaşmanın kökensel mekanizmalarıyla ilgili şemamızda *Vorstellungsrepräsentanz*'ın yerini, ilk gösteren eşleşmesinde saptayabiliriz; bu eşleşme öznenin ilk gösteren olarak önce Ötekinde ortaya çıktığını, birli gösteren olarak ötekinin alanında boy gösterdiğini ve bir başka gösteren nezdinde özneyi temsil ettiğini, o öteki gösterenin etkisinin ise öznenin *aphanisis*'i olduğunu anlamamıza olanak verir. Öznenin bölünmesi buradan kaynaklanır — özne bir yerde anlam olarak ortaya çıktığında, başka yerde *fading* olarak, yitip gitme olarak kendini dışavurur. Dolayısıyla denebilir ki, ikili gösteren ile onun ortadan kayboluşuna yol açan, ikili gösteren olarak özne arasında ölüm kalım meselesi vardır. *Vorstellungsrepräsentanz* ikili gösterendir.

Bu gösteren *Urverdrängung*'un* merkezini teşkil eder — bilinçdışına gittiği için Freud'un kuramında belirttiği gibi *Anziehung*, yani çekim noktası haline gelecek olan bu nokta diğer bütün bastırmaların; gösteren olarak alta girenin *Unterdrückt*** mahalline diğer bütün benzer geçişlerinin gerçekleşmesini mümkün kılacaktır. İşte *Vorstellungsrepräsentanz* terimiyle anlatılan budur.

* *Alm.* "birincil bastırma". ** *Alm.* "bastırılmış olan". *–ç.n.*

Özne yabancılaşma *vel*'inin geriye dönüş yolunu, geçen gün ayrılık diye adlandırdığım işlem sayesinde bulur. Ayrılık vasıtasıyla bir bakıma özne, özü gereği yabancılaştırıcı olan, gösteren eklemleniminin birincil çiftinin zayıf noktasını bulur. Arzu bu iki gösteren arasındaki aralıkta, Ötekinin söylemi deneyiminde —alışverişte bulunacağı ilk Ötekinin söylemi deneyiminde, bu durumda örnek olarak anne diyelim— özne tarafından saptanmak üzere beklemektedir. Öznenin arzusu annenin dediği, ima ettiği, anlam olarak ortaya çıkardığı şeyin ötesinde ya da berisinde kaldığında, annenin arzusu bilinmediğinde, öznenin arzusu bu eksiklik noktasında oluşur. Özne —temel bir çarpıtmanın olduğu, öznenin yeniden bulduğuyla bu bulma hareketini tetikleyenin aynı şey olmadığı bir parça yanıltıcı bir süreçle— başlangıç noktasına geri döner; bu nokta onun olduğu haliyle eksik oluşu noktasıdır, *aphanasis*'inin eksik oluşu noktasıdır.

Bunun tedavide ne gibi sonuçlara yol açtığının ayrıntısına döneceğiz ve bu çarpıtma etkisinin aktarımdan çıkış evresini bütünleştirmede temel önem taşıdığını göreceğiz. Şimdilik arzunun işlevinin özü üzerinde durmak istiyorum. Şöyle ki, özne ayrılıkta kendi payına düşen rolü oynadığımda, ikili gösteren *Vorstellungsrepräsentanz, unterdrückt* olur, alta düşer.

Neyin yorumun işareti olduğunu doğru ifade etmek istiyorsak bu nokta çok önemlidir — çok farklı bölgelere doğrudan ışık tutar.

Geçerken şunu da belirtmemizde fayda var: Metafizik bir konu gibi görünebilir, ama sonuçta tekniğimiz, sanki doğalmış gibi sürekli bir şeyi *kurtarmaktan (özgür / serbest bırakmaktan)* dem vurur. Şunu saptamamızda fayda var: Tam da bu noktada hayalet nitelemesini hak eden *özgürlük* terimiyle ilgili mesele gündeme gelir. Öznenin, ikili gösterenin *aphanisis* etkisinden kendini kurtarması gerekir, daha yakından bakacak olursak, aslında özgürlüğün işlevinde de meselenin bundan ibaret olduğunu görürüz.

Yabancılaşmanın *vel*'i terimini deneyimimiz düzeyinde gerekçelendirmeye çalışırken, aklımıza gelen en bariz iki dayanağın, formülleri gereği biri kölenin bakış açısını, diğeri efendinin bakış açısını yapılandıran o iki seçenek olması boşuna değildir. Köleye özgürlük ile ölüm arasında seçim yapma imkânı sunulduğunda, *Hayat*

yoksa özgürlük de yok'ta karar kılar, hayatın özgürlük kısmı ebediyen tırtıklanmış olarak kalır. Olaylara biraz daha geriden bakacak olursak, efendinin yabancılaşmasının da tıpatıp aynı şekilde yapılandığını görürüz. Çünkü eğer Hegel, efendinin statüsünün sırf itibar uğruna ölesiye bir mücadeleyle kurulduğunu belirtiyorsa, bunun nedeni efendinin de kendi temel yabancılaşmasını oluştururken tercihini ölüm üzerinden gerçekleştiriyor olmasıdır.

Elbette efendinin de en az kölesi kadar ölümlü olduğunu, eninde sonunda onun da ölümü tadacağını ve bunun onun özgürlüğünün sınırı olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu yetmez, çünkü bu ölüm, efendinin yabancılaştırıcı tercihini oluşturan ölüm, sırf itibar uğruna ölesiye mücadele ölümü değildir. Efendinin özünün açığa çıkması dehşet ânında kendini gösterir, o noktada bu sefer ona *Ya özgürlük ya ölüm* denir ve o noktada elbette özgür olabilmek için ölümü seçmekten başka çaresi yoktur. En üstün efendi imgesi, Claudel'in trajedisindeki* Sygne de Coûfontaine adlı kişidir, seminerimin bir yerinde onun üzerine uzun uzun yorumlar yapmıştım.** Efendi seviyesinden hiç ödün vermek istemeyen biridir o; uğruna kendini feda ettiği değerler ise bu fedakârlığının dışmda, ona en dibine kadar varlığının ta kendisinden vazgeçme zorunluluğundan başka bir şey getirmez. Bu değerleri feda etmekle, kendi özünden, varlığından, varlığının en mahrem köşelerinden vazgeçmek zorunda kalır — böylece sonunda bizzat efendiye özgü olan radikal özgürlük yabancılaşmasının bir örneğini sunar.

2

Burada *Repräsentanz*'ı insanlığın her alanında, iletişimin gerçekleştiği gerçek seviyede her şey nasıl olup bitiyorsa o şekilde anlamamız gerektiğini söylememe bilmem gerek var mı!

Temsilcilerden kastımız, mesela Fransa'nın temsilcisi derken ne anlıyorsak odur. Diplomatların diyalog kurmak için ne yapması gerekir? Birbirlerine göre saf temsilci işlevini yerine getirirler, şahsen

* Paul Claudel'in 1908-10 arasında yazdığı *Rehine* (*L'Otage*) adlı oyunu. –*ç.n.*

** *Le Séminaire livre VIII: Le transfert* (1960-1961). –*ç.n.*

sahip oldukları anlamın katiyen işin içine karışmaması gerekir. Diplomatlar diyaloğa girdiklerinde onlardan, anlamı kendi şahıslarını aşan bir şeyi temsil etmeleri beklenir, ki bu anlam da değişkendir, Fransa olur, İngiltere olur, vb. Diyalog halindeyken, her biri diğerinin sadece saf gösteren işlevi dahilinde aktardıklarını kaydetmelidir; ötekinin varlık olarak, insan olarak sevimli olup olmadığına bakmamalıdır. Bu oyunda psikolojiler arası durumlar uygunsuz kaçar.

Repräsentanz terimi bu anlamda alınmalıdır. Gösteren bu şekilde kaydedilmelidir, anlamın karşı kutbundadır o. Anlam ise *Vorstellung*'da işin içine girer.

Psikolojide, *Vorstellung*'la uğraştığımızda, öznenin a, a', a".... diye devam eden bir seriyi kapsayan parantezi içinde, bir bakıma dünyanın nesneleriyle uğraşmaktayızdır. Tepesinde epistemolojinin asılı durduğu öznellik bu noktada yer alır. Elbette her temsilin bir öznesi olmalıdır, ama bu özne asla saf bir özne değildir. Her öznenin dünyada kendine has ya da kökensel *Weltanschauung*'uyla* ayakta kaldığına inanıyorsak, o zaman hakikatin yolu —tıpkı geri kalmış bir psikolojinin veya psikososyolojinin halen bize vaaz ettiği gibi— *Weltanschauung*'ların soruşturulup, toplamının çıkarılmasından, istatistikinden geçer. Eğer dünyada her birinin görevi dünyaya dair bazı kavrayışları temsil etmek olan özneler olsaydı, böyle de olurdu.

Savunulması imkânsız olan ve hiçbir zaman da radikal biçimde savunulmamış olan felsefi idealizmin temel çatlağı buradadır. Bir yerlerde öznenin *aphanisis*'i olmadan özne olamaz; öznenin diyalektiği işte bu yabancılaşma, bu temel bölünme içerisinde oluşur.

Hegel diyalektiğine bağlı olup olmadığıma dair geçen sefer sorulan soruya cevaben; hassas nokta, denge noktası olan *vel*'den dolayı öznenin, anlam düzeyinde sadece, bilinçdışının mahalli olan Öteki mahalde meydana gelen *aphanisis*'inden ortaya çıkabildiğini söylemem yetmez mi? Üstelik buna aracılık eden de yoktur ve iddia ediyorum, eğer beni buna mecbur bırakırlarsa, mutlak bilgi hedefiyle girişilen fiili deneyimin bizi hiçbir şekilde Hegel'in ardışık sentez

* *Alm.* "dünya görüşü, ideoloji". *–ç.n.*

görüşünün bir örneğine götüremeyeceğini; hatta Hegel'in muğlak bir yolla bu evreye bağladığı, başka birinin ise şakayla karışık *Hayatın Pazarı* (*Dimanche de la vie*)* başlığı altmda tasvir ettiği —öznenin yüreğinde açık hiçbir kapının olmadığı— o ânın vaadi gibi görünen bir noktaya bile götüremeyeceğini gösterirm.

Bu noktada Hegel'de aldatmacanın nereden kaynaklandığını belirtmem gerekir. Kartezyen *düşünüyorum* yaklaşımının içindedir; tarihe, deneyimimize, zaruretimize yabancılaşmanın *vel*'ini dahil ederek, artık bir daha onu yanlış anlamamızın önüne geçen başlangıç noktasmm burası olduğunu belirtmiştim. *Vel* ilk defa kartezyen yaklaşımda öznenin diyalektiğinin kurucu öğesi olarak alınmış ve artık onun köklü temellerinden ayırt edilemez hale gelmiştir.

İleride aktarım deneyimini nitelerken bu kaynağa epeyce ihtiyacım olacak, bu yüzden bazı özelliklerini sıralamak üzere bu noktaya döneceğim.

3

Kartezyen yaklaşımı antik *episteme* araştırmasından ve onun evrelerinden biri olan kuşkuculuktan neyin ayırt ettiğini, yabancılaşma ile ayrılmanın çifte işlevlerinden yola çıkarak ifade etmeye çalışacağız.

Descartes neyi arar? Kesinliği. *Doğruyla yanlışı ayırt etmeyi öğrenmek için muazzam bir arzu duyuyorum,* der —arzunun altını çizin— *ki açık seçik görebileyim* —neyi? — *eylemlerimi— ve şu hayatta adımlarımı güvenle atabileyim.*

Burada bilme amacından bambaşka bir şeyden bahsedilmiyor mu? Bu yaklaşım bir diyalektikçinin veya profesörün yaklaşımı değildir, hele bir süvarinin yaklaşımı hiç değildir. Daha önce belirtildiği gibi, Descartes'ın biyografisinde her şeyden önce onun dünyada avare dolaşması, karşılaşmaları ve en nihayetinde gizli niyeti dikkati çeker — *Larvatus prodeo.*** Biyografi merakını bir yapıtın anlamı bakımından ikinci sırada gören biri olarak gene de bundan

* Raymond Queneau'nun romanı. –*ç.n.*

** Descartes'tan Latince bir alıntı: "Maskeli olarak ortaya çıkıyorum." –*ç.n.*

bahsetmemin nedeni, kendi yöntemini ve keşfettiği hakikate giden yolu aktarması bakımından biyografisinin ve yaklaşımının önem taşıdığını bizzat Descartes'm belirtmiş olmasıdır.

Descartes, gösterdiğinin —birkaç yıl önce Bacon'm yapmaya çalıştığı gibi— mesela deneyim karşısında akıldan feragat etmeksizin, genel olarak aklını iyi idare etmek olmadığını açıkça belirtir. Gösterdiği onun yöntemidir — doğruyu yanlıştan ayırmayı öğrenme arzusuyla bu istikamette yola koyulmuştur, neyi açık seçik görebilmek için? *Eylemlerimi.* O halde bu özel bir örnektir; ayrıca Descartes benim belli bir zamanda kendim için seçtiğim yol başkalarına doğru görünmezse bu onların meselesidir, benim deneyimimden almak istediklerini alsınlar, diye de ekler. Bu Descartes'ın bilime açılan kendi yolunu takdiminin bir parçasıdır.

Hiçbir bilginin amaçlanmadığı anlamına mı gelir bu? Descartes' m vardığı noktada bilmenin bir ağırlığının olmadığı anlamına mı gelir? Yok, tabii ki kendisi oradan başlar — bilgi haddinden fazla vardır, hep olmuştur, hâlâ da vardır. Bunu ben değil, onun metni ima ediyor. En iyi hocalar tarafından yetiştirilmiştir, La Flèche Koleji' nden çıkmadır, Cizvitlerin öğrencisidir, bilgi ve zekâ bakımından hiçbir eksiği yoktur.

Daha da ileri gidip, Cizvitlerin elinden çıktığından, böyle kesif bir bolluk duygusuna sahip olması boşuna değil desem? Genelde olduğu düşünülen yerde, yani Aziz İgnatius'un sanki ölü gibi olma kuralında değil de, aslında belli bir hümanist bilgelik üzerinden aktarılan bilginin tam göbeğinde gizlenen bir *perinde ac cadaver** yok mudur? Ben şahsen pek bundan yana değilim, dışarıdan Cizvitler de bana her zaman için gayet mevcut, hatta fıkır fıkır görünmüşlerdir, varlıklarını gayet güzel hissettirirler ve bana göre ölümü hatırlatmaktan uzak bir çeşitlilik arz ederler. Hayır, buradaki ölüm bizzat hümanizm mefhumunun arkasında saklanan, her türlü hümanist, insancıl değerlendirmenin en canalıcı noktasında yatan ölümdür. Hatta *insan bilimleri* diyerek canlandırılmaya çalışılan o terimin bile dolaptaki ceset** gibi bir tarafı vardır.

* Aziz İgnatius'tan Latince bir alıntı: "Ceset gibi". Çileci keşişlerin Tanrı'nın iradesine mutlak, körü körüne boyun eğme ilkesini ifade eder. *–ç.n.*

Descartes burada yeni bir yol keşfeder. Amacı kesin olmayan bilgileri çürütmek değildir. Bilgileri kendi haline bırakır ve onlarla birlikte toplumsal yaşamın tüm kurallarını da bırakır. On yedinci yüzyılın başmda, öznenin ortaya çıktığı o tarihsel başlangıç ânında, herkes gibi onun da etrafı libertenlerle doludur, onlar ise adeta yabancılaşma *vel*'inin diğer öğesini teşkil ederler. Aslında bunlar Pyrrhonculardır, kuşkuculardır; Pascal bundan adlı adınca bahseder, ama anlamını ve boyutlarını yeteri kadar serbestçe vurgulamaz.

Kuşkuculuk bilgiye giden bütün yolların, bütün görüşlerin hiç durmadan, teker teker kuşku sınavından geçirilmesi demek değildir. Şu öznel görüşü benimsemek demektir: *Hiçbir şeyi bilemeyiz*. Tarihsel olarak bu görüşü ete kemiğe büründüren, hareli bir yüzey oluşturan isimler yelpazesinden örnekler vermek boynumuzun borcu. Montaigne'in hakikaten kuşkuculuk üzerine değil, öznenin *aphanisis*'inin gerçekleştiği an üzerine odaklanan bir kişi olduğunu göstermek isterim. Bu yüzden verimlidir, ebedi bir kılavuzdur, tarihsel bir dönüm noktası olarak tanımlanan ânı temsil etmenin ötesine geçmiştir. Ama kuşkuculuk bu değildir. Kuşkuculuk artık bilmediğimiz bir şeydir. Bir etiktir. Kuşkuculuk insanı hayatta tutmanın bir yoludur; öyle zor, öyle kahramanca bir görüştür ki, şimdi artık hayal bile edemeyiz — belki de bu yüzden Descartes'ın bulduğu geçit, kesinliğe giden yolu arayışımızı tam da yabancılaşmanın *vel*'i noktasına getirdiği için buradan tek bir çıkış yolu vardır — arzunun yolu.

Varsın Descartes'ın kesinlik arzusu gelip sadece kuşkuya dayansın — sonuçta bu yolu seçmiş olması onun oldukça tuhaf bir ayrılığı yürürlüğe koymasma yol açmıştır. Sadece birkaç noktada buna değinmek istiyorum; maskeli biçimde de olsa, bilinçdışını araştırma yöntemimiz içinde hâlâ canlı ve mevcut olan, araştırmamıza yön veren temel bir işlevi kavrayabilmemiz için bunlar nirengi noktalarımızı oluşturacak.

** Deyim olarak "bir kişinin geçmişiyle ilgili önemli bir sırrı olması" anlamına geliyor. –*ç.n.*

4

Descartes'a göre kesinlik bir kez katedildi mi artık elde edilmiş sayılabilen bir an değildir. Her seferinde, her bir kişi tarafından tekrar edilmesi gerekir. Doldurulması gereken bir çiledir. Ona değer kazandıran keskin tarafta, takibine devam edilmesi bilhassa zor olan bir yönelim noktasıdır o. Tam ifadesiyle, ayrı bir şeyin oluşturulmasıdır.

Descartes tamamen düşünmenin *düşünüyorum*'u ile sınırlı kalacak —iki ayrı şey olan bilginin ortadan kaldırılması ile kuşkuculuk arasındaki çıkışsızlık noktasının damgasını vurduğu— bir kesinlik kavramını ortaya attığında, denebilir ki, yaptığı hata bunun bir bilgi olduğunu zannetmekti. Bu kesinlik hakkında bir şey bildiğini söylemesiydi. *Düşünüyorum*'u basit bir yitip gitme noktasına dönüştürmemesiydi. Oysa o, orada gezinen bütün bilgilerin radikal şekilde askıya alınmasının yerinde olduğunu söylediği, bir ad vermediği o alanla ilgili başka bir şey yaptı. Bu bilgilerin alanını, o en geniş özne seviyesine, bildiği varsayılan özneye, Tanrı katma taşıdı. Biliyorsunuz Descartes'ın elinden tekrar Tanrı'nın varlığını ortaya sürmekten başka şey gelmedi. Ama ne tuhaf şekilde!

Ebedi hakikatler meselesi bu noktada gündeme gelir. Karşısında aldatıcı bir Tanrı bulunmadığından emin olmak için bir Tanrı'nın aracılığına başvurması gerekir — zaten onun düşüncesinde mükemmel bir varlık değil, sonsuz bir varlık söz konusudur. O zaman acaba Descartes da, kendisine gelinceye kadar hep olduğu gibi, tüm bilimsel araştırmanın, mevcut bilimin bir yerlerde, var olan ve Tanrı adı verilen bir varlıkta varlığını sürdürdüğüne dair güvence getirmesi şartına dört elle mi sarıldı? Yani Tanrı'nın bildiğinin varsayılmasına?

Sizi deneyim alanımızın uzağma sürüklüyormuşum gibi görünebilir, halbuki —hem beni affetmeniz için hem de dikkatinizi deneyimimiz seviyesinde tutmak amacıyla hatırlatıyorum— analizde bildiği varsayılan özne analisttir.

Bir dahaki sefere aktarımın işleviyle ilgili olarak, nasıl olup da bizim mükemmel ve sonsuz bir varlık fikrine hiç ihtiyacımız olma-

dığı üzerine konuşacağız — kim analiste bu özellikleri atfedebilir, değil mi? Böylece bildiği varsayılan öznenin işlevi konuya dahil olacak.

Yeniden bizim Descartes'a ve onun bildiği varsayılan öznesine dönelim. Onu nasıl başından atar? Biliyorsunuz iradeciliğiyle, Tanrı'nın iradesine öncelik tanımasıyla. Kesinlikle düşünce tarihindeki en olağanüstü eskrim hamlelerinden biridir bu — ebedi hakikatler ebedidir, çünkü Tanrı öyle olmalarını ister.

Bunun incelikli bir çözüm olduğunu takdir edersiniz sanırım, hakikatlerin büyük bir kısmının, özellikle de ebedi hakikatlerin sorumluluğunu Tanrı'ya yükler. Şunun iyice anlaşılması lazım, Descartes der ki, iki kere iki dört ediyorsa Tanrı öyle istediği içindir, bu kadar basit. Bu onun işidir.

Gerçekten de onun işi olduğu doğrudur ve iki kere ikinin dört etmesi onun varlığı olmaksızın, kendiliğinden olabilen bir şey değildir.

Ne demek istediğimi bir örnekle göstereceğim. Descartes kendi yaklaşımından, yönteminden, açık düşünceler ile karışık düşüncelerden, basit düşünceler ile karmaşık düşüncelerden bahsederken, takip edilecek düzeni yönteminin bu iki terimi arasına koyar. Sonuçta bir artı bir artı bir artı birin dört etmeme ihtimali vardır; şunu da söylemeliyim, yabancılaşmanın *vel*'ini dayandırdığım şey bunun iyi bir örneğidir. Çünkü asal sayılar düzeninde aşağı yukarı şöyle bir sonuç verecektir:

$$1 + (1 + (1 + (1 + (\ldots)))).$$

Her yeni terim işleme katıldığında, bir ya da daha fazla terimin parmaklarımız arasından kayması gibi bir tehlike vardır. Dörde ulaşabilmek için, önemli olan asal sayılar değil, sıra sayılarıdır. Önce bir ilk zihinsel işlem yapılır, sonra bir ikincisi, sonra bir üçüncüsü, sonra bir dördüncüsü. İşlemleri sırasıyla yapmazsanız kaçırırsınız. Hesabın sonunda üç mü, dört mü, yoksa iki mi ettiğini bilmek nispeten önemsizdir. O Tanrı'nın işidir.

Descartes'm şimdi öne sürdüğü ve yöntemle ilgili söylevinin yanında geometrisini ve ışık kırılmasının ilkelerini de ortaya koyduğu

için hemen örneği verilebilen mesele şudur — cebirindeki *a, b, c,* vb. gibi küçük harfleri büyüklerin yerine koyar. Büyük harfler Tanrı'nın dünyayı yaratmak için kullandığı İbrani alfabesinin harfleridir, biliyorsunuz hepsinin bir karşılığı vardır, her biri bir sayıya denk düşer. Descartes'ın küçük harfleriyle büyük harfler arasındaki fark, Descartes'ın küçük harflerinin sayılarının olmamasıdır, birbirlerinin yerine geçebilirler ve tabi oldukları işlemler sadece mübadele düzenince belirlenir.

Ötekinin mevcudiyetinin sayıyla zaten ima edilmiş olduğunu göstermek için, sayı dizilerinin ancak açık ya da kapalı şekilde sıfırın diziye dahil edilmesi suretiyle tasvir edilebildiğini söylemem yeterlidir. Sıfır, bu seviyede toplama ulaşan öznenin mevcudiyetidir. Onu özne ile Ötekinin diyalektiğinden soyutlayamayız. Bu alanın görünürdeki tarafsızlığı arzunun mevcudiyetini saklar. Buna hemen bir örnek olarak geri dönüş etkisini verebilirim. Gene de arzunun işlevinde birkaç adım daha ileri gideceğiz.

Aslında Descartes, Tanrı'yla alakası olmayan bir bilimin temellerini atar. Çünkü bizim bilimimizin özelliği ve antik bilimlerden farkı, kimsenin gülünç düşmeyi göze almaksızın, Tanrı'nın bu konuda bir şey bilip bilmediğini, gelişmelerden haberdar olmak için modern matematik tezlerini karıştırıp karıştırmadığını kendisine sormaya cesaret edemeyecek olmasıdır.

Bugün epeyce ilerledim, daha fazla devam edemediğim için kusura bakmayın. Bu seneki dersimin son hedefini de belirterek sizi burada bırakıyorum — bilim içinde psikanalizin yerinin ne olduğu sorusunu sormak. Bizim bilimimiz Tanrı'yla alakası olmayan bir bilim olarak kabul edildiğine göre, psikanaliz onun içinde yer alabilir mi?

Soru ve Cevaplar

Dr. GREEN— Vorstellungsrepräsentanz *meselesini daha sonra söylediklerinizle birleştirmenin bir yolu yok mudur? Bilhassa öznenin aynayla ilişkisinden hareketle; şöyle ki bu ilişki özneyi aynanın içinde bulunan bildiği varsayılan özneye gönderir.*

Yani... Sizi bu yönde izleyemiyorum. Çünkü bunun bir kısa devre olduğunu düşünüyorum.

Vorstellungsrepräsentanz'ın yeniden başlarken bağlandığı nokta, bugün anlattıklarımda çok gerekli olan özgürlük işlevinin sanal noktası dediğim yerdir; şöyle ki tercih, yani *vel* bu noktada gösteren ile özne arasında kendini dışavurur. Bu özgürlüğün geçirdiği dönüşümler diyebileceğimiz hallere bir açılım getirerek bunun örneğini vermeye çalıştım, sonuçta bu haller hiç ciddi biri tarafından tam olarak duyulmuş ve keşfedilmiş değildir. Sonra edimi dışında bunu hiç kendine dert edinmeyen Descartes'a geçtim. Onun özgürlüğü edimden ve kesinliğini bulduğu yoldan geçer. Bu demek değildir ki, bize banka hesabı gibi bırakır onu.

Bugün ötekinin işlevi etrafında gündeme getirmek zorunda kaldığım terimleri aktarım düzeyinde ele almak için bir dahaki sefere gene bu *Vorstellungsrepräsentanz* mahallinden geçmem gerekecek. Bunlar alanımıza çok uzak görünen konulardır. Kastettiğim tam olarak psikosomatik.

Psikosomatik bir gösteren değildir, ama gene de özne seviyesindeki gösteren tümevarımının öznenin *aphanisis*'ini tehlikeye atmayacak şekilde gerçekleştiği ölçüde kavranabilir ancak.

Demin bahsettiğim küçük kitapta ne kadar boş laf edildiğinin takdirini size bırakıyorum, —beni değilse de, neyse ki konu ben değilim, benim adıma konuşanları çürüttüğünü iddia ediyor— ama gene de şu temel saptamada bulunuluyor: Arzunun ihtiyacı temsil etmediği belirtiliyor. *Vorstellungsrepräsentanz* bu yerde yorumlama çabamızı büyük ölçüde kısıtlar, çünkü *aphanasis* olarak özneyle ilgilenilmemektedir. Ancak arzunun işlevi bir ihtiyacı ilgilendirdiği takdirde psikosomatik, somatik düzeyde meydana gelen her şeyin ruhsal bir astarı bulunduğunu söylemekten ibaret boş bir laf olmaktan çıkar. Bunu epeydir biliyoruz. Arzunun dahil olmasının beklendiği ölçüde psikosomatikten bahsediyoruz. Artık öznenin *aphanisis* işlevini hesaba katamıyor olsak bile, zincirin arzu halkasının muhafaza ediliyor olmasından dolayı bahsediyoruz.

Madem ki bu zemin üzerindeyiz, şartlı reflekste ne olduğunu gösterebilmeyi isterim. Pavlov'un deneyinin ancak biyolojik bir iş-

levin işleyişi parçalandığında, yani ihtiyacın birleştirici, toplama ulaştırıcı işlevini bağlayabileceğimiz işleyiş parçalandığında mümkün olduğuna pek dikkat edilmez. İşleyiş parçalanabilir, çünkü birden fazla organ işin içindedir. Köpeğinizin et görünce salyalarının akmasını bir kere sağlayabilirseniz, bu noktadan sonra artık sizi ilgilendiren şey süreci salyanın akması aşamasında kesip bunun, deneyi yürüten kişi tarafından yapıldığına göre gösteren gibi işleyen bir şeyle birleştirilebileceğini göstermektir. Başka deyişle, Öteki oradadır.

Ama bu, zavallı hayvanın ruhsallığı hakkında hiçbir şey kanıtlamaz. Elde edilen sözümona nevroz belirtileri bile nevroz belirtileri değildir, basit bir nedenden dolayı — çünkü sözle analiz edilemezler. Şartlı reflekslerin başlıca önemi bize hayvanın neyi algılayabildiğini göstermeleridir. *Perceptum*'u* düzeyinde farklılığı yansıtan hangi muhtemel özelliğe sahip olduğunu görmek için —kendiliğinden gösteren olmayıp gösteren olarak işlev gösterebilmek üzere bir fark yaratması gereken— gösterenden faydalanırız, fakat bu kesinlikle, kelimenin öznel anlamında onun bu gösterenin *percipiens*'i** olduğu anlamına gelmez. Bu deneylerin başlıca önemi hayvanda algı düzeyinde farkı yaratan yelpazeyi bize göstermeleridir; bu algının temsille alakası yoktur, çünkü orada deneyi yürüten kişinin öznesi dışında özne bulunmaz. Hatta dahası da var. Aslında biz hayvanı kendi algımız konusunda sorguya çekeriz. Pavlov'un deneylerini bu amaçla sınırlı tutmak, görüldüğü gibi, onlara aynı zamanda büyük önem atfeder.

Bunun fiili, bilimsel etkileri bu saydıklarımdır ve bu sonuçlar bir tek bu işe yararlar.

Son olarak, önemli olan belki de, hayvanlarda gösterenlerin — bunları algıda sıraya koyan biz araştırmacılar olduğumuza göre bizim gösterenlerimizin— kendi aralarında bir tür denkliği dile getirdiklerini keşfetmemiz üzerine ortaya çıkan sorudur.

Bu soruyu formüle etmekle çözüme ulaştırdığım iddasmda değilim.

Aslında bu tür denklik bir şekilde sayının gerçekçiliği sorununa

* *Lat.* "algılanan". ** *Lat.* "algılayan/algılama". –*ç.n.*

işaret etmemize de imkân verir; ama demin, sayının her kullanıldığında bunun nasıl bir soru uyandırdığını size gösterdiğim şekilde değil; cebirin ortaya çıkışıyla bir bilim olarak aritmetiğin tam anlamıyla üstünün çizildiği anlamına gelir bu. Tam ifade edecek olursak, Pavlov'un sinyalinde sayı sırf sıklık olarak vardır. Yani saniyede yüz görsel uyarana şartlanan hayvan saniyede yüz işitsel uyarana tepki verir. Böylece deneyde yeni bir soru ortaya atılmış olur. Sinyal sıklığını sayanlarımız hariç, bize göre kuşkusuz henüz tam anlamıyla gösteren statüsüne layık bir şey yoktur ortada. Ama gene de hayvanın eğitim görmeden, bir düzeydeki yüz adet sıklıktan başka bir düzeydeki yüz adet sıklığa geçmesi belki tam da algı yapısı üzerinde daha ileriye gidebilmemize izin verir.

Size söylemek isteyip de söyleyemediklerimi söylemek için bu sorudan istifade etmiş oldum. Burada bırakalım.

3 Haziran 1964

XVIII

Bildiği Varsayılan Özne, İlk İkili ve İyilik Üzerine

Analiste duyulan güven.
Büyük Harfli Bilim.
Bildiği varsayılan özne varsa aktarım da vardır.
İnanç.
Fort-da*'da yakalanan yabancılaşma.*
Hazda yabancılaşma.

SEMİNERLERİMİN AMACI analist yetiştirmekti, halen de öyle.

Günümüzde analitik araştırmanın gündemindeki konu analistlerin yetiştirilmesidir. Ne var ki, analitik literatürde —size bunun kanıtlarını getirdim— bu eğitimin ilkeleri gözden kaçırılmıştır.

Analiz eğitimi almış herkesin deneyiminde açıkça görüldüğü gibi, kıstaslar yetersiz olunca, onun yerine bir tür merasim geçmiştir ki olanı tek bir şekilde yorumlayabiliriz: -mış gibi yapma. Çünkü psikanalistin gözünde, mesleğimi icra etme hakkını şuradan alıyorum diyebileceği bir öte dünya, somut bir öte dünya yoktur.

Ancak, elde edilen şey —bir öznenin size böylesine güvenmesi ve belli bir teknik sayesinde bunun yarattığı sonuçlar— paha biçilmez değerdedir. Analist kendini Tanrı yerine koymaz, hastasının gözünde bir Tanrı değildir. O zaman bu güven ne anlama geliyor? Neyin etrafında dönüyor?

Güven duyup bunun ödülünü de alan kişi kuşkusuz bu soruyu göz ardı edebilir. Psikanalist edemez. Psikanalistin eğitimi onun, hastasını yönelttiği süreçte, hareketin neyin etrafında döndüğünü bilmesini gerektirir. Analist bilmek zorundadır, hareketin neyin etrafında döndüğü ona bir deneyimle aktarılmalıdır. Bir eksen oluştu-

ran bu noktayı *psikanalistin arzusu* adıyla belirttim — bu şekilde ifade edilmesinin size yeterince makul göründüğünü tahmin ediyorum, ama ilerledikçe daha da açık ve gerekli görüneceğini umuyorum.

Geçen sefer size kartezyen yaklaşımın hangi noktada uygulamaya girdiğini gösterdim, ki bu yaklaşımın esasen bilime doğru değil, eninde sonunda, kendi kesinliğine doğru yol aldığını gördük. Kartezyen yaklaşım, Platon'dan bu yana ve öncesinde filozofların kafa yorduğu anlamda bilimin değil büyük harfle *Bilim*'in ilkesini oluşturur — vurgu bilim kelimesinde değil, *Bilim* (*La* science) olmasında. Yaşadığımız çağda hepimizin eylemine bağlam oluşturan ve psikanalistin de dışında kalamayacağı, çünkü onun da şartlarını oluşturan, içinde bulunduğumuz bilim, *o* bilimdir.

Psikanalizi bu bilime göre bir yere oturtmamız gerekir. Bunun tek yolu ise bilinçdışı görüngüsüyle kartezyen öznenin temellerine dair revizyonumuzun birbirine eklemlenmesidir.

Bugün önce aktarımın görüngübilimine eğileceğim.

1

Aktarım, özne ile psikanalisti birlikte içeren bir görüngüdür. Onu aktarım/karşıaktarım terimleriyle ikiye ayırmak, bu konuda ne kadar gözüpek ve patavatsızca konuşuluyor olsa da, işin özünden kaçınmaya çalışmak anlamına gelir.

Aktarım temel bir görüngüdür, Freud'dan önce bulunmuş olup, insan denen varlığın düğüm noktasını oluşturan bir görüngü olan arzuya bağlıdır. Aşkın tartışıldığı bir metinde, adını da söyleyelim, Platon'un *Şölen*'inde büyük bir özenle, mükemmel tarif edilmiştir — aktarıma ayrılan yılın büyük kısmını bunu göstermekle geçirmiştim.

Bu metin bir ihtimal Sokrates karakterine yazılmıştır; gene de oldukça belirsiz bırakılmıştır. Analistin eylemiyle ilgili sormamız icap eden sorunun kaynağını teşkil etmesi gereken temel an, başlangıç ânı, Sokrates'in *Eros*, yani arzu hariç, hiçbir şeyi bildiğini asla iddia etmemiş olduğunun söylendiği andır. Platon sırf bu yüzden, ayrıca da *Şölen*'deki diyaloglarında komedinin anlamını başka her

yerdekinden çok daha iyi gösterebildiği için, hatta işi maskaralığa döktüğü için, ister istemez bize aktarımın yerini gayet kesin biçimde göstermiştir.

Bir yerde bildiği varsayılan özne varsa —bugün tahtada *SsS* olarak kısaltılmış haliyle gösterdim*— orada aktarım vardır.

Yeterlilik belgesi veren psikanalistler örgütü ne anlama gelir? Bildiği varsayılan özneyi temsil etmesi için kime başvuracağımızı gösterir, değil mi?

Herkes biliyor, şurası kesin, hiçbir psikanalist mutlak bir bilgiyi bir nebze bile temsil ettiği iddiasında bulunamaz. Bu yüzden bir bakıma başvurabileceğimiz biri varsa o ancak tek bir kişi olabilir. Bu *tek kişi* henüz sağken Freud'du. Bilinçdışının ne olduğu konusunda Freud'un, haklı ve yerinde olarak, bildiğini varsayabileceğimiz kişi olması, hastalarının onunla giriştikleri analitik ilişkiye dair her şeyi bir tarafa iter.

O sadece bildiği varsayılan özne değildi. Biliyordu ve bu bilgiyi bize yıkılmaz diyebileceğimiz terimlerle aktarıyordu, öyle ki bunlar ilk dile getirildiklerinden bu yana hâlâ tamamlanmamış bir sorgulamanın destekçisi oldular. Freud belirlediği yaklaşımları ve bilinçdışına giden yolları bu terimler etrafında düzenledi; bu terimlerden herhangi biri göz ardı edildiğinde yolundan sapmayan en ufak bir ilerleme olmadı. Bildiği varsayılan öznenin işlevinin ne olduğunu bu bize yeterince gösteriyor.

Bu işlev ile onun sonucu, yani Freud'un itibarı, analiste ait her türlü görüşün ufkunu çizer. Bunlar psikanalistlerin toplumsal örgütlenmesinin, topluluk örgütlenmesinin dramım oluştururlar.

Kim bu bildiği varsayılan özne tarafından kendisine tamamen yatırım yapılmış hisseder? Soru bu değil. En başta soru, her öznenin, bildiği varsayılan özneye hitap ederken kendi yerini nasıl tayin ettiğidir. Analist olsun olmasm, bu işlev özneye göre her seferinde kimde ete kemiğe bürünebiliyorsa, aktarımla ilgili size daha önce verdiğim tanım sonucu, aktarım zaten kurulur.

Olur a bu işlev daha önce belli biri üzerinden belirlenmişse, hastanın elinin altındaki birinde toplanmışsa, o zaman hastayı analize

* Fransızcası *SsS: Sujet supposé Savoir,* Bildiği varsayılan Özne. *–ç.n.*

alan kişi aktarımın işlemeye başlaması bakımından çok özel bir güçlükle karşı karşıya kalır. Öyle ki en aptal analist bile —böyle uç bir terim var mı bilmiyorum, bununla bir işlevi kastediyorum, tıpkı mantıktaki şu kadar kelimeyle ifade edilebilen en büyük sayı denen efsanevi sayı gibi— bunu fark eder, tanır ve analiz edilen kişiyi, onun gözünde bildiği varsayılan özne olarak kalan neyse ona yönlendirir. Bu dediğim de sadece bir ayrıntıdır; fıkra gibi. Şimdi mesele neymiş onu inceleyelim.

Dediğim gibi analist aktarım nesnesi olduğu için o yeri işgal eder. Deneyim bize şunu gösterir, özne analize başlarken analiste bu yeri vermekten uzaktır.

Bir an için psikanalistin aldatıcı olduğuna dair kartezyen hipotezi bir tarafa bırakalım. Bazı analize başlamalarda bu hipotez kesinlikle görüngüsel bağlamın dışında tutulamaz. Fakat psikanalizin bize gösterdiği gibi, özellikle başlangıç evresinde, hastanın güvenine en fazla kısıtlama getiren, hastanın kendini analizin kuralına* bırakmasına mani olan şey, kendisinin psikanalisti yanıltabilmesi tehdididir.

Deneyimimiz çerçevesinde, kim bilir kaç kere, önemli bir biyografik ayrıntıyı çok sonradan öğrenmişizdir! Ne demek istediğimi anlatabilmek için, sözgelimi öznenin hayatmm bir döneminde frengi olmasını örnek verebilirim. Hâlâ o kadar safsak, *Peki niye daha önce söylemediniz?* diye sorabiliriz. Analizdeki kişi size diyecektir ki *Daha önce söyleseydim sıkıntılarımın bir kısmını, hatta kaynağını hastalığa bağlayabilirdiniz, ama ben buraya siz sıkıntılarımı organik bir nedene bağlayasınız diye gelmedim ki.*

Muhakkak sayısız sonuçlara yol açan bir örnek bu ve pek çok yönden ele alınabilir —toplumsal önyargılar açısından, bilimsel tartışma açısından, bizzat psikanalizin ilkesi etrafında devam eden belirsizlik açısından. Ben şuna örnek olarak getirdim: Hasta eğer analiste bazı öğeleri verirse onu yanıltacağını düşünebilir. Analistin fazla hızlı gitmemesi için bazı öğeleri saklar. Daha iyi başka örnekler de verebilirdim. Yanıltılabilecek olan kişi daha ziyade yanılabileceği kuşkusunu uyandıran kişi değil midir?

* Analizin temel kuralı, serbest çağrışım. *–ç.n.*

İşte sınır budur. O hassas, o sonsuz küçüklükteki noktanın size göstermeye çalıştığım kantarı, terazisi *yanılmak* civarında durur.

Bazı öznelerin kafasında analizle ilgili daha baştan soru işaretleri bulunduğunu ve analizin aldatıcı olduğundan kuşkulandıklarını kabul edersek — nasıl olur da bu *yanılmanın* etrafında bir şey duruverir? Hakkında soru işareti olan psikanalistin bile bir yerde şaşmaz olduğuna dair belli bir itimat beslenir, bu sayede, hakkında soru işareti olan analistin bile bazen rasgele bir hareketine kasti anlamlar yüklenecektir. *Beni sınamak için öyle yaptınız!*

Sokratik tartışma şu temayı gündeme getirmiştir: Kendi içinde iyiliğin koşullarının kabul edilmesinin insan için karşı konulmaz bir yanı vardır. Sokrates'in kendi öğretisinin olmasa da —Platon'un komedisi vasıtasıyla öğrendiklerimiz dışında onun hakkında ne biliyoruz ki?— Platon'un öğretisinin de demeyeceğim —çünkü Platon komik diyalog zemininde ilerler ve bütün soruların ucunu açık bırakır— Platonculuğun, genel bir istihzada aralıksız kendini tekrarladığını söyleyebileceğimiz belli bir kullanımının paradoksudur bu. Çünkü aslında iyiliğin koşullarının kabul edilmesinin, en mükemmel halinde bile, kimseyi onun tam tersine savrulmaktan alıkoymayacağım kim bilmez? O zaman analiste duyulan bu güvenin aslı nedir? İyiliği istediğine, hem de başka birinin iyiliğini istediğine nasıl güveniriz? Anlatayım.

Cinsel doyuma ulaşmak istemeyebileceğimizi kendi deneyiminden bilmeyen var mıdır? Gelmekte olan *jouissance*'ın korkunç vaatleri yüzünden kendisini geri çekilmek zorunda hissedip bu yüzden cinsel doyuma ulaşmak istemeyebileceğini kendi deneyiminden bilmeyen var mıdır? Düşünmek istemeyebileceğimizi bilmeyen var mıdır? — Profesörler dünyası tamamen bunun kanıtı.

Fakat *arzulamak istememenin* anlamı ne olabilir? Bütün analiz deneyimi —ki bu deneyim herkesin kendi deneyiminin kökeninde yatan şeye biçim vermekten başka bir şey yapmaz— bize arzulamak istememekle arzulamanın aynı şey olduğunu gösterir.

Arzulamanın öyle bir savunma evresi vardır ki onu arzulamak istememekle bir kılar. Arzulamak istememek arzulamamak istemektir. Bu disiplin Sokratik sorgulamanın açmazından kurtulmak için sadece filozoflar tarafından değil, kendi tarzında bazı din

adamlarınca da uygulanmıştır — Stoacılar, Epikürosçular. Özne bilir ki başlı başına arzulamak istememenin, önü arkası olmayan Moebiüs şeridi kadar çürütülemez bir yanı vardır, yani o şeridi boydan boya katettiğinizde matematiksel olarak öbür yüzü olduğu varsayılan yüzeye gelirsiniz.

Analist bu randevu noktasında beklenir. Bildiği varsayıldığından, bilinçdışı arzuyu bulmak için yola koyulduğu da varsayılır. Bu yüzden arzu eksendir, dingildir, saptır, çekiçtir diyorum —bir dahaki sefere, daha önce de tahtaya çizmiş olduğum topolojik bir çizimle size bunun örneğini göstereceğim— hastanın söyleminde ilkin talep olarak ifade bulan aktarımın gerisinde yatan atalet, zorlayıcı öğe, onun sayesinde uygulanır. Bu eksen, iki ağızlı baltanın bu ortak noktası, burada temel bir işlev olarak belirttiğim analistin arzusudur. Bu arzunun admı koymadığımdan dem vurulmasın, çünkü arzunun arzuyla ilişkisi üzerine bir tek bu nokta telaffuz edilebilir.

İçsel bir ilişkidir bu. İnsanın arzusu Ötekinin arzusudur.

Bu haliyle öznenin temelinde yattığım söylediğim yabancılaşma öğesi bu noktada yeniden ortaya çıkmıyor mu? Eğer insan kendi arzusunu ancak Ötekinin arzusu seviyesinde, Ötekinin arzusu olarak tanıyabiliyorsa, o zaman orada, adeta öznenin kendi yitip gidişine engel olan bir şey yok mudur? Öznenin arzusunun kendi kendini hiçbir zaman tanıyamayacağı bir nokta? Bu engel kalkmamıştır, kalkmamalıdır da, çünkü analiz bize öznenin arzusunun, Ötekinin arzusu seviyesinde bütün bir zincirin devreye girmesiyle oluştuğunu gösterir.

Arzunun arzuyla ilişkisinde yabancılaşmadan bir şeyler muhafaza edilir, ama öğeler aynı değildir —ilk gösteren çiftinin S_1 ve S_2* öğeleri değildir, sondan bir önceki derste öznenin yabancılaşması formülünü ben buradan çıkarmıştım— bunun yerine bir tarafta kökensel bastırmanın, *Unterdrückung*'un, düşüşün, ikili gösterenin düşüşünün oluşturduğu öğe, diğer tarafta da gösteren çiftinin işaret ettiği, onları bağlayan aralıkta ilk başta eksiklik gibi görünen öğe, yani ötekinin Arzusu vardır.

* *S* harfi *signifiant* (gösteren) kelimesinin kısaltmasıdır. –*ç.n.*

2

Şimdi bağlanma noktaları olarak elde bulundurmamız gereken bazı formülleri tekrar söyleyeceğim, onlar olmadan düşünce patinaj yapmaktan kurtulamaz. Yabancılaşma esas olarak gösteren çiftinin işlevine bağlıdır. Aslında iki ya da üç tane olması temelde farklıdır.

Gösterenlerin bu eklemlenmesinde öznenin işlevinin nereye düştüğünü kavramak istiyorsak iki tanesiyle işlem yapmamız gerekir, çünkü yabancılaşmada sadece iki tanesiyle onu köşeye sıkıştırabiliriz. Üç tane olunca patinaj döngüsel hale gelir. İkinciden üçüncüye geçtikten sonra tekrar birinciye gelir — ama ikinciden gelmez. İki gösterenden birinde meydana gelen *aphanisis* etkisi —modern matematik diliyle söyleyelim— bir gösterenler kümesinin tanımlanmasına bağlıdır. Bu öyle bir öğeler kümesidir ki, —kuramda ters büyük E ile gösterildiği şekilde— sadece iki tane olursa yabancılaşma görüngüsü meydana gelir; başka deyişle gösteren, öteki gösteren için özneyi temsil eden şeydir. Öteki gösteren seviyesinde öznenin yitip gitmesi bu yüzdendir.

Gene bu yüzden *Vorstellungsrepräsentanz*'ın belli bir çevirisindeki yanlışlığı belirttim; o da çiftin S_2 göstereniydi.

Bu noktada neyin devreye girdiğini belirtmemiz gerekir, öğrencimin size bahsettiğim metninde buna dair bir önsezi var fakat isabetli şekilde ifade edilmemiş, öyle ki öznenin işlevinin temel niteliğinin göz ardı edilmesi hataya davetiye çıkartıyor. Sürekli gösteren ile gösterilen ilişkisinden bahsediliyor, bana göre bu da işin abc'sinde kalmak oluyor. Nereden yola çıktığımı göstermek için bir gün tahtaya Saussure'ün sağladığı ilerlemenin kökeninde formüle edilen bir şeyi yazmam gerekmişti. Fakat hemen bunun etkili ve kullanışlı olabilmesi için, ilk baştaki haliyle öznenin işlevini işin içine katmamız gerektiğini belirtmiştim. Mesele gösterenin işlevini adlandırma işlevine indirgemek, yani onu şeyin üstüne yapıştırılmış bir etiket haline getirmek değil. Bu, dilin bütün özünü gözden kaçırmak olur. Geçen sefer bir kendini beğenmişlik timsali olduğunu söylediğim metnin aynı zamanda, Pavlov'un deneyi seviyesinde meselenin bu olduğu izlenimini uyandırmakla aşırı bir cehalet örneği sergilediği-

ni de belirtmeliyim.

Şartlı refleks seviyesinde bir şey oluyorsa, o kesinlikle bir göstergenin bir şey ile ilişkilendirilmesi değildir.

Pavlov kabul etsin etmesin, her deney koşulunun özelliği, kesinlikle *bir göstereni ilişkilendirmektir,* zira deney bir ihtiyacın organik örgütlenmesinin kesintiye uğratılabilmesi üzerine kuruludur — kesintiye uğramış ihtiyaçlar döngüsü seviyesindeki bir tezahürle kendini gösteren ve burada Pavlov'un deneyi seviyesinde, arzunun kesintiye uğraması olarak tekrar karşımıza çıkan bir kesintidir bu. Tıpkı *İşte bu yüzden kızınızın dili tutulmuş* dendiği gibi; işte bu yüzden hayvan hiçbir zaman konuşmayı öğrenemeyecektir. En azından bu yolla. Çünkü besbelli o bir adım geridedir. Deney onda her türlü düzensizliğe, her türlü bozukluğa yol açabilir, ama o âna kadar konuşan bir varlık olmadığı için, deneyi yapan kişinin arzusunu sorgulama ihtiyacını hissetmez, ki aslında sorulacak olsa deneyi yapan da cevap vermekte zorlanırdı.

Gene de bu şekilde ifade edildiğinde bu deney ilginç bir deneydir, temel niteliktedir; psikosomatik etkiyi kavrayışımızı bir yere oturtmamızı sağlar. Hatta şunu söyleyeceğim; S_1 ile S_2 arasında bir aralık olmadığında, ilk gösteren çifti sımsıkı pekiştiğinde, tek ifadeye indiğinde —özne her birinde aynı yeri işgal etmese de— bütün bir durumlar dizisi için tek bir modele ulaşırız.

$$X \qquad \lozenge \qquad S_1$$

$$O.\ s, s', s'', s'', \ldots \qquad\qquad S\ (i\ (a, a', a'', a''', \ldots))$$

$$S_2$$

O. s, s', s'', s''', ... : *anlam dizisi*
i (a, a', a'', a''', ...) : *özdeşleşme dizisi*

Şöyle ki, sözgelimi anne bir çocuğu, zekâ geriliği olan bir çocuğu, karanlık bir şekilde kendi arzusunun bir destekçisinden ibaret gördüğü için öyle bir şeye indirger ki, bu çocuğun eğitimine psikotik boyut olarak dahil olur; bu bakımdan çocuk tahtada S'nin altında ve sağmda yer alır. Meslektaşımız Maud Mannoni de okumanızı

tavsiye ettiğim yeni çıkan bir kitabında, bir şekilde bu engeli kaldırmaya çalışma görevi kendilerine havale edilenlere işaret ediyor.*

Psikozda da kesinlikle benzer bir durum olur. Bu sımsıkılık, ilk gösteren zincirine bu kütle halinde el koyma işlemi inanç görüngüsünde ortaya çıkan diyalektik açılıma engel olur.

Bize aslında inançtan besleniyor gibi görünen paranoyanın altında ise *Unglauben*** görüngüsü yatar. *İnanmama* değildir bu, inancın öğelerinden birinin eksik olmasıdır, öznedeki bölünmeyi ifade eden öğedir. Aslmda tam ve eksiksiz inanç yoktur, çünkü özünde inancın açığa çıkarması beklenen nihai boyutun, inancın anlamını yitirdiği anla birebir bağıntılı olduğu varsayımına dayanmayan bir inanç yoktur.

Bunu kanıtlayan türlü çeşit deneyim vardır. Mannoni, ki kendisi de bugün aramızda, bir gün bana gayet mizahi bir anlatımla Casanova'nın bir talihsizliğiyle ilgili böyle bir örnek verip, üzerine en eğlenceli ve en açıklayıcı yorumları getirmişti. Casanova semavi güçleri bile yerinden oynatacak kadar başarılı olan bir eşek şakası yapar ve bir fırtınaya yol açar, fakat aslmda fırtınadan kendisinin ödü patlar, bunun üzerine —kaz kafalı bir kızla gülünç bir ilişki içinde olan ve bir grup aptalın içine sürüklendiği şakayı da zaten bu kıza yapan Casanova— şakasının gerçeğe dönüştüğünü, gerçekleştiğini görünce asıl kendisi perişan olur. Arzusuyla yere göğe meydan okuyan bir Casanova'dan beklenmeyen gülünçlükte şaşırtıcı bir tepkidir bu — sanki bizzat Tanrı onu durdurmak için karşısına çıkmış gibi güçsüzlüğe kapılır.

Demin bahsettiğim metne tekrar bakın. Mesela bu metinde *fort-da**** sakız gibi çiğnenmiş bir örnek olarak gösterilir — herkesin ayağına paspas olmuş *fort-da*'dan bir kez de burada bahsedildiği için yazar neredeyse özür dileyecektir. Sanki artık kamuya mal olmuş bir şeyden bahsediyormuşçasına, birincil simgeleştirmenin bir örneği gibi ele alır onu. Doğrusu burada ciddi bir hata yapılmakta-

* *L'enfant arrièré et sa mère* (Zihinsel Geriliği Olan Çocuk ve Annesi), Paris: Seuil Yayınları, 1964. *–ç.n.*

** *Alm.* "güvenilmezlik". *–ç.n.*

*** Freud'un bahsettiği özgün haliyle *fort-da* için bkz. *Haz İlkesinin Ötesi*, s. 27 vd. *–ç.n.*

dır, çünkü *fort-da*'nın özünde tekrara dayalı oluşuyla açıklanan başlatıcı gücü salt *fort* ile *da* arasındaki karşıtlıktan kaynaklanmaz. Bütün mesele öznenin bir hâkimiyet işlevinde var edilmesidir demek saçmalıktır. İki hecede bizzat yabancılaşmanın mekanizmaları somutlaşır — her ne kadar paradoksal gibi görünse de bu mekanizmalar *fort* seviyesinde ifadesini bulur.

Da yoksa *fort* da yoktur, aynı şekilde *Dasein* yoksa da denebilir. Fakat bütün *Daseinanalyse** görüngübiliminin, varlığın radikal temeli olarak görmeye çalıştığının tersine, *fort*'la birlikte *Dasein* yoktur. Yani seçme şansımız yoktur. Küçük öznenin *fort-da* oyununa talim edebilmesinin nedeni aslında talim etmemesidir, çünkü hiçbir özne bu radikal eklemlenmeyi kavrayamaz. Bir makarayla, yani *objet a*'yla onun talimini yapar. O nesneyle talim yapma işlevi, varsayılan herhangi bir hâkimiyete değil, bir yabancılaşmaya göndermede bulunur; sonsuz tekrarla hâkimiyetin artırılacağını düşünmek zordur, oysa o sonsuz tekrar öznenin radikal bocalamasını gün ışığına çıkarır.

3

Her zamanki gibi düşüncelerimizin akışını belli bir noktada kesmem gerekiyor. Bununla birlikte, kısaca da olsa, belki gelecek sefer ele alacağımız bir konuya değinmek istiyorum. Tahtada iki şema üzerinden temel bir farka işaret ettim.

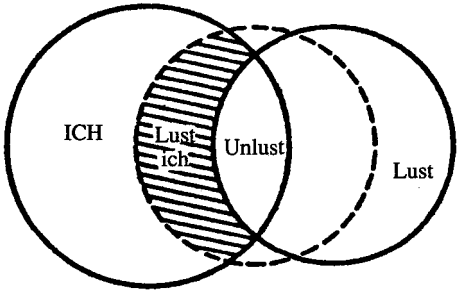
Triebe ve *Triebschicksale*, dürtü ve dürtünün aldığı biçimler üzerine metninde Freud aşkı hem gerçek seviyesine, hem narsisizm seviyesine, hem de gerçeklik ilkesiyle bağıntısı içinde haz ilkesi seviyesine yerleştirir ve çiftedeğerlilik işlevinin *Verkehrung*, yani döngüsel harekette meydana gelen işlevden tamamen farklı olduğu sonucuna varır. Aşkın bulunduğu seviyede Freud'un iki evreli olduğunu belirttiği bir şemayla karşılaşırız.

* Varoluşsal psikoterapi yaklaşımı çerçevesinde İsviçreli psikiyatr Ludwig Binswanger tarafından geliştirilen, temelleri Heidegger'e dayanan "varoluşsal analiz". *–ç.n.*

Önce bir *Ich* vardır; merkezi sinir sistemi aygıtının, gerilimleri en alt seviyede tutmak için, homeostaz durumuyla dayanışma içinde çalışmasıyla nesnel olarak tanımlanan bir *Ich*.

Bunun dışında kalan şey, eğer bir *dışarısı* varsa, hiç etkilemez diye düşünebiliriz. Mademki gerilimden bahsediyoruz, o zaman bu seviyede hiçbir şeyin etkilememesi doğrudan doğruya var olmamak demektir. Buna karşılık Freud bize, otoerotizmin kuralının nesnelerin yokluğu olmadığını söylemiştir; otoerotizm nesnelerin işlevinin sadece hazla ilişkili olmasıdır. O halde hiçbir şeyin etkilemediği bölgede *Lust* getiren şeyle *Unlust* getiren şey, haz ile haz olmayan birbirinden ayrışır. Zaten artık herkes *Lustprinzip* teriminin muğlaklığının farkında, öyle değil mi? Çünkü bazıları onu *Unlustprinzip* olarak da yazıyor.

O zaman bu noktada soru bu evreyi nasıl betimleyeceğimizdir — homeostaz ile hazzı birbirine nasıl eklemleyeceğimizdir. Çünkü bir şeyin haz getirmesi dengeye fazla gelir. Ruhsallık gibi işlev gösteren bir ilk aygıtın oluşmasını sağlayan bu farazi *Ich*'le ilgili, onun işleyişine en yakın ve en doğru hangi şemayı sunabiliriz? Ben şu şemayı öneriyorum.

Objet a'yla kanıtlama.

Büyük harflerle yazılmış olan ICH'i görüyorsunuz: Belli bir homeostaza meyleden bir aygıt olarak *Ich* — en alt seviyede olamaz çünkü o ölüm olur, zaten Freud da ikinci bir evreyi öngörmüştü. *Lust*'a gelince, bu tam anlamıyla bir alan değildir, daima bir nesnedir, bu haliyle bende bir aynadaki gibi yansıyan bir haz nesnesidir.

Aynadaki bu imge, nesnenin öte tarafla birebir denklik ilişkisindeki bu bağlılaşığı, Freud'un bahsettiği arındırılmış *Lust-Ich*'tir, ya da *Ich*'te *Lust* olarak nesneyi doyuran öğedir.

Buna karşılık *Unlust* haz ilkesine yedirilemeyen, ona indirgenemeyen öğedir. Freud ben-olmayan'ın buradan hareketle oluşacağını belirtir. Bu öğe ilkel benin çemberi içinde yer alır, —buna dikkatinizi çekerim— homeostatik işleyiş onu ortadan kaldırma fırsatı bulamadan benin içine nüfuz eder. İleride kötü nesne adıyla karşımıza çıkacak olan işlevin kaynağını görüyorsunuz burada.

Haz seviyesinin yapılandırılmasıyla, daha şimdiden yabancılaşmayı buraya dahil eden muhtemel ilk adımm atıldığını görüyorsunuzdur mutlaka.

Lust dış bölgede bir bakıma kendi kendine şöyle der — *Aman! Valla bu Ich'le uğraşmak lazım!* Onunla uğraşmaya başlamasıyla *Ich*'in mükemmel dinginliği bozulur. *Lust-Ich* ayrışır, bunun üzerine ben-olmayan'ın temeli, *Unlust* çöker. Aygıtın ortadan kalktığı anlamına gelmez bu, tam tersine. Bu noktada ilkel bir seviyede bir parçanın koptuğunu, tırtıklandığını görüyorsunuz, o kadar; öznenin Ötekiyle diyalektiğinde buna bir değer atfetmiştim, burada ise ters yönde oluyor.

Formül şudur: *Kötülük yoksa iyilik de yoktur, dert yoksa iyilik de yoktur.* Bu formül sözü geçen iyilikle kötülüğe münavebeli bir nitelik kazandırır, dozunun ayarlanmasını mümkün kılar, böylece demin birbirine eklemlendiğini söylediğim gösteren çiftinde bir azalma meydana gelir, ama yalandan. Çünkü olan biteni yeniden iyi ile kötü seviyesinde ele alacak olursak, herkesin bildiği gibi hedonizm arzunun mekanizmasını açıklamakta sınıfta kalır, yaya kalır. Çünkü öteki düzeye, yabancılaştırıcı eklemlenmeye geçince başka türlü dile gelir. Ne dediğini bilmeyen budalaların elinde nicedir oyuncak olan *iyinin ve kötünün ötesinde* türünden polemiğe açık sözler kullanmak yüzümü kızartıyor. Gene de yabancılaştırıcı eklemlenme düzeyinde olup biteni söze dökmek gerekiyor — iyiliği doğurmayan kötülük yoktur; iyilik ortaya çıktığında ise kötünün tarafını tutan iyilik yoktur.

Bu yüzden etik salt haz düzeyine konumlandığında başarısızlığa mahkûm olur; Kant da bu yüzden gayet haklı ve yerinde olarak, en

yüksek iyiliğin herhangi bir sonsuzlaştırılmış küçük iyilik gibi düşünülemeyeceğini söyleyerek buna karşı çıkar. Çünkü nesnelerin içindeki iyilik diyebileceğimiz bir iyiliğe dair muhtemel bir yasa yoktur.

Bu kafa karıştırıcı terimi kullanmaya devam edecek olursak, en yüksek iyilik ancak yasa düzeyinde bulunabilir ve bu da demektir ki, "Kant ile Sade" makalemde de gösterdiğim gibi, arzu seviyesindeki edilginlik, narsisizm ve çiftedeğerlilik, soldaki tabloda gösterilen seviyede arzunun diyalektiğine hükmeden özelliklerdir. Bunun nihai evresi ise özdeşleşme denen şeydir.

Dürtünün tanınması, benim öznenin bölünmesi ya da yabancılaşma olarak adlandırdığım işleyişin en doğru şekilde inşa edilmesini sağlar. Peki dürtünün kendisi nasıl tanınmıştır? Şöyle ki, öznenin bilinçdışında olup bitenlerin diyalektiğinin, *Lust* alanına; iyi, uygun, faydalı nesnelerin imgelerine yapılan göndermeyle sınırlı kalabilmesi bir yana, sonuçta hiçbir işe yaramayan belli türde bazı nesneler bulduk. Bunlar *objet petit a*'lar, memeler, dışkı, bakış ve sestir. Bilinçdışının öznesi olarak öznenin diyalektiğini ortaya çıkaran nokta bu yeni terimde saklıdır.

Bir dahaki sefere aktarım öznesi konusuyla devam edeceğim.

Soru ve Cevaplar

M. SAFOUAN— *Dürtüdeki nesne ile arzudaki nesne arasındaki farkı kavramakta hep zorlanıyordum. Şimdi id ile dürtüdeki nesne arasındaki farkı görmemiz gerekince ipin ucunu iyice kaçırdım.*

Bakın bu bir terminoloji meselesi. Karmaşık gelmiş de olsa sormanız büyük incelik, çünkü herkese yararlı olabilir.

Sağlığımız yerinde olduğu sürece bir sürü hoş şeyi arzuladığımızı sanırız, ama bunlarla ilgili tek bir şey söyleyebiliriz — arzuladığımızı sanıyoruz. Bence bunlar gayet aktarılabilir seviyede şeyler, fakat analitik kuramla ilgisi yok.

Lust alanındaki nesnelerin temelde özneyle öylesine narsisist bir ilişkisi vardır ki, sonuç itibariyle aşkın sözümona özdeşleşmeye gerilemesinin sırrı, size *Lust* ve *Lust-Ich* olarak belirttiğim iki alanın

simetrik oluşuyla açıklanır. Dışarıda tutamadığımız şeyin içeride daima bir imgesi vardır. Aşk nesnesiyle özdeşleşme bu kadar basit işte. Bunun niye bu kadar zor geldiğini anlamıyorum; Freud'un kendisine bile. Aşk nesnesidir bu efendim.

Zaten dürtü nesnesine verilen değere kendileri sahip olmayan nesnelerden bahsederken bunu gayet iyi görüyorsunuz. Freud'un gösterdiği gibi, o zaman *Kuzu kapamayı çok seviyorum*, diyorsunuz. Tıpkı *Falanca Hanımı seviyorum* der gibi, tek fark, bu ikincisini o hanıma söylüyorsunuz, bu da her şeyi değiştiriyor. Neden ona dediğinizi bir dahaki sefere anlatacağım.

Kuzu kapamayı seviyorsunuz. Arzu ettiğinizden emin değilsiniz. Kasabın güzel karısının deneyimini düşünün. Havyarı seviyor, ama yemek istemiyor. Bu yüzden arzu ediyor. Şunu anlamalısınız, arzu nesnesi arzunun nedenidir, arzunun nedeni olan bu nesne ise dürtünün nesnesidir — yani, dürtünün etrafında döndüğü nesne. Benim metinlerim üzerine çalışmış birine konuştuğuma göre, yoğun formüllerle kendimi ifade edebilirim. Arzu dürtü nesnesinin yakasına yapışmaz — dürtüde etkin olan haliyle, onun etrafında dolaşır. Fakat her arzu mutlaka dürtüde etkin halde olmaz. Boş arzular ya da çılgın arzular da vardır, onlar şuna dayanır — mesela bir şey size yasaklandığı için o arzu söz konusudur. Yasaklandığı için bir süre onu düşünmeden edemezsiniz. Bu da arzudur. Ama iyi bir nesneyle işiniz olduğunda bunu her defasında aşk nesnesi olarak tanımlarız — bu bir terminoloji meselesidir, ama haklı nedenleri olan bir terminoloji. Bir dahaki sefere aşk, aktarım ve arzu arasındaki ilişkiden bahsederek, bu nedenleri açıklayacağım.

10 Haziran 1964

XIX

Yorumdan Aktarıma

Benin alanı ile Ötekinin alanı.
Eğretileme.
Yorum her anlama açık değildir.
Öznenin belirlenmemiş ve belirlenmiş oluşu.
Aşk, aktarım ve arzu.
Köle.
Ben ideali ve petit a.

BUGÜN gündeme getireceklerim terimler bakımından maalesef pek tanıdık gelmeyecek.

Özdeşleşme, idealizasyon, yansıtma, içe atma gibi en bildik terimleri kullanacağım. Ele alınması kolay terimler değil bunlar, özellikle de zaten bir anlamları olduğu için.

Özdeşleşmekten daha sıradan ne olabilir? Hatta düşüncenin temel işlemi gibi görünüyor. Daha soruşturmacı bir psikoloji yaklaşımında idealize etmek de çok işe yarayabilir. Yansıtma ile içe atma ise bazılarına rahatlıkla madalyonun iki yüzü olan iki terim gibi gelir. Halbuki epey önce belirtmiştim —belki şunun farkına varmak lazım— bu terimlerden biri simgeselin hâkimiyeti altındaki alana, öteki ise imgeselin alanına denk düşer, o halde, en azından belli bir boyutta birbirleriyle karşılaşmazlar.

Bütün anlam kaymalarının ve karışıklıkların nedeni bu terimleri, anladığımız kadarıyla ve dahası yaygın anlayıştaki tek boyut üzerinden soyutlanmış haliyle anladığımız kadarıyla, sezgisel olarak kullanmamızdır. Söylemin bütün öğelerinin ortak kaderi budur. Sıradan söylemde, konuşan kişi en azından anadilinde kendini o kadar emin ve o kadar usturuplu şekilde ifade eder ki, bir sözün doğru kullanımının ne olduğunu bilmek için o dilin en sıradan kullanıcısı-

na, eğitimsiz insana başvurulur.

İnsan sadece konuşmak istediğinde, genelde bilim alanında rahat eden birinin sarıldığı basit gerçekçilikten çok daha farklı olan, dilin temel topolojisine yönelir. Bazı sözlerin doğal olarak kullanılması, mesela —hakikaten rasgele seçelim— *kendi başına (à part soi)*, *ister istemez (bon gré mal gré)* veya *yapılacak iş*'ten (*une chose à faire*) farklı olan *bir iş çevirmek (une affaire)*, öznenin içinden geldiği gibi konuştuğunda içinde kendini tanıdığı ve onu sarmalayan topolojiyi yansıtır.

Eğer psikanalistlere hitap ederek, demin sıraladığım sözlerin her birini kullanırken hangi gizli topolojiye göndermede bulunduklarını belirlemeye çalışacak olsam, —çoğu zaman eğitimsizlikten dolayı ifade etmeye güçleri yetmese de— elbette bütününde genel olarak sıradan dilin kullanıcısıyla aynı dolaysızlık içinde bu sözleri doğru kullandıkları ortaya çıkar. Elbette bir gözlemin sonuçlarıyla uğraşmayı kafalarına koyup, anlamadıkları yerleri anlamaya çalışırlarsa bu sonuçları zoraki kullandıkları görülecektir. Böyle durumlarda pek az kişi sözünün arkasında duracaktır.

Dolayısıyla bugün psikanalizin daha önce bahsettiğim bir topolojinin apaçıklığıyla uyumlu hale getirebilmek üzere bazı kelimeleri nasıl usturuplu kullandığına bakıyorum; bu topolojiyi tahtaya çizdiğim, başlangıçtaki *Ich*'in, en nihayetinde sinir aygıtında nesnelleştirilebilen *Ich*'in alanını gösteren şemada canlandırmıştım, homeostazın alanının *Ich*'idir bu ve *Lust*'un, yani hazzın alanı *Unlust*'un alanından ona kıyasla ayırt edilir.

Daha önce de belirttiğim gibi, Freud mesela *Triebe* üzerine makalesinde *Ich* seviyesini gayet güzel ayırt eder; *Ich*'in hem örgütlenmiş gibi göründüğünü, ki bu narsisizm emaresidir, hem de bu şekilde gerçeğin alanına tam anlamıyla eklemlendiğini vurgular. Gerçeğin içinde *Ich* sadece, *Lust*'un etkisiyle, kendi alanına homeostazın geri dönüşü gibi yansıyan şeyi ayırt eder, ona bir ayrıcalık tanır.

Fakat homeostazı kolaylaştırmayan ve ne pahasına olursa olsun *Unlust* olarak kalan şey, onun alanına daha fazla nüfuz eder. Bu yüzden *Unlust* cinsinden olan şey bene ben-olmayan gibi, değilleme gibi, benin tırtıklanması gibi kaydolur. Ben-olmayan kendisini çevreleyen engin gerçeklikle karışmaz. Ben-olmayan, yabancı cisim,

fremde Objekt olarak ayırt edilir. Euler tarzı iki küçük çemberin içinde oluşan kesik ay şeklinde görebilirsiniz onu. Tahtaya bakınız. Dolayısıyla, bir bilgin nasıl işleyişini keşfettiği nesneye yabancıysa, biz de haz seviyesinde kendimize nesnelleştirilebilir bir temel yaratabiliriz.

Mesele şu ki, bundan ibaret değiliz ve öyle olmamız için bile aynı zamanda düşünen özne olmamız gerekir. Düşünen özne olarak ise bambaşka bir biçimde olaya dahil oluruz, çünkü dünyaya gelmemizden epey öncesinden beri orada olan Ötekinin alanına tabiyizdir; onun tedavüldeki yapıları bizi özne olarak tanımlar.

Bu durumda, analiz alanında uğraşmamız gereken farklı olayların hangi alanda meydana geldiğini bilmek önemlidir. Bazıları ilk alan seviyesinde *Ich*'in alanında meydana gelir, bazıları ise —bunları birincilerden ayırt etmek yerinde olur, çünkü birbirine karıştırırsak hiçbir şey anlayamayız— diğer alanda, Ötekinin alanında. Sözü geçen diğer alanda, yabancılaşma ve ayrılık olarak tanımlayıp ifade ettiğim iki işlevde meydana gelen temel eklemlenmeleri size gösterdim.

Bugünkü söylemimin devamı, daha önce ortaya koyduğum bu iki işlev üzerine düşündüğünüz varsayımına dayanıyor — yani, bu işlevlerin farklı seviyelerdeki işleyişlerine bakarak onları sınamaya çalıştığınızı varsayıyorum.

Yabancılaşmayı oluşturan o çok özel *vel*'in bazı sonuçlarını — öznenin askıya alınması, tereddüdü, anlamın düşüşü gibi— daha önce *Ya varlık ya anlam* formülünden türetilen *Ya cüzdanın ya canın* veya *Ya özgürlük ya ölüm* gibi bildik biçimlerle somut olarak göstermeye çalıştım. Bu sözleri ileri sürerken belli bir tereddüdüm de yok değildi; bu yüzden sizden ricam bunlara hemencecik fazla anlam yüklemeye çalışmamanız, yoksa aceleye getirilmiş olurlar, halbuki alelacele böyle bir söylemle ortaya çıkmaktan kaçınmalıyız.

Bununla birlikte, şu anda, önümüzdeki yıl olabilirse seminerlerimde ele almaya çalışacağım meseleyi de açıklıyorum. *Öznel görüşler* olarak adlandırabileceğimiz bir mesele olacak bu. Çünkü analizin temellerine dair bütün bu hazırlıklar normalde, analizin arzu temelinde ifade edilmesi halinde gözler önüne sereceği örneği karşımızda görebileceğimiz şekilde gelişmeli — ne de olsa öznenin

konumu dışında hiçbir şey doğru dürüst merkez alınamaz.

O halde, ne üzerine öznel görüşler? Hemen görünenle yetinecek olsaydım şöyle derdim: *Varoluş üzerine öznel görüşler*. Bu sözün halihazırda ortalıkta bulunmasından kaynaklanan bütün avantajlarıyla böyle derdim. Maalesef bunu sadece nevrozlu kişi seviyesinde yerli yerinde kullanabiliriz — ama bu da fena değil. Bu yüzden *var olma öznel görüşleri* diyeceğim. Başlığımın bu olacağına şimdiden söz vermiyorum, belki daha iyisini bulurum, ama her halükârda konu bu olacak.

1

Devam edelim. Daha önce, bana göre tehlikeli olan taraflarını düzeltmek amacıyla bahsettiğim bir makalede, takdire şayan bir çabayla, bilinçdışında içkin olarak bulunan dilin yapısına dair ileri sürdüğüm görüşlere bir şekil verilmeye çalışılıyor. Sonuçta eğretilemeyle ilgili verdiğim formülü tercüme etmekten öteye gitmeyen bir formüle ulaşılıyor. Temel nitelikte ve kullanışlı bir formül bu, çünkü temelinde göstereni yoğunlaştırma işlemi yatan bilinçdışının hangi boyutta ortaya çıktığını açığa vuruyor.

Yarattığı eğretileme etkisinden dolayı, göstereni yoğunlaştırma işlemini en ufak bir şiirsel eğretilemede bile apaçık görürüz kuşkusuz. Bu yüzden "Boaz Uykuda"dan* örnek verdim. *La Psychanalyse*'deki "Bilinçdışında Harf/Lafız Süreci" ("L'Instance de la lettre dans l'inconscient") başlıklı makaleme bakabilirsiniz.** Bütün şiirler arasından, Fransız dilinde belleklerde en fazla yer etmiş şiiri seçtim. Çocukluğunda "Boaz Uykuda"yı ezberlememiş kimse var mıdır? Psikanalistlerin kullanması için hiç de fena bir örnek değil, hele de benim bu şiiri ortaya sürdüğüm noktada, yani baba eğretilemesini öne sürmemle aynı sırada.

Söylediklerimi tekrar etmeyeceğim; ama tabii bu şiiri gündeme getirmekten maksadım, şiirin kişisi olan —hem ilahi baba hem de Tanrı'nın aracı konumundaki— Boaz'ın, şiirde [*Ekin*] *destesi ne ha-*

* Victor Hugo'nun şiiri. Konusu Rut ile Boaz'ın Tevrat'taki hikâyesinden alınmıştır. *–ç.n.*

** Bkz. *Ecrits, a.g.y.*, 1966, s. 506. *–ç.n.*

sisti ne de garezle dolu eğretilemesiyle belirtilmesinin, anlamın yaratılmasına nasıl katkıda bulunduğunu göstermek. Bu eğretilemenin açtığı anlam boyutu, en sondaki yıldız dolu gök tarlasına fırlatılıp atılmış altın orak imgesinin canlandırdığı anlamdan hiç de aşağı kalmaz. Hatta şiirdeki gizli boyut budur. Zannettiğinizden de gizli, çünkü Jüpiter'in yeryüzünü Kronos'un kanıyla sularken kullandığı budama bıçağından bahsetmem de bunu açıklamaya yetmez. Buradaki iğdiş edilme boyutu, kutsal kitap perspektifinden, bambaşka bir olay olup, orada mevcut bulunan bütün tarihsel olguların yankılarıyla birlikte işin içindedir, Boaz'ın Tanrı'ya yakarışları da bunlara dahildir: *Benim gibi yaşlı bir adamdan nasıl bir nesil doğar?*

Fark ettiniz mi bilmiyorum, —Babanın Adları üstüne vermeyi planladığım semineri bu sene yapsaydım çok daha iyi anlardınız— adı telaffuz edilemeyen Tanrı kısır kadınların ve yaşı geçmiş erkeklerin dünyaya çocuk getirmesini sağlayan tanrıdır. Seçilmiş halkın kaderine dair geleneğin gündeme getirdiği, babalığın özünde biyolojiyi aşan bir niteliğinin olması, ilk başta bir yanıyla bastırılmıştır; bu nitelik, gizli kalan anlamla buluşamamanın, *dustukhia*'nın, yarattığı topallamanın, tökezlemenin ve belirtinin muğlaklığında hep yeniden ortaya çıkar.

Söz ettiğimiz boyutla tekrar tekrar karşılaşırız ve demin bahsettiğim yazarın yapmaya çalıştığı gibi eğer kuralına uydurmak niyetindeysek, aslında onun yaptığından çok daha dikkatle ele almamızı gerektirir — yani, bir bakıma gösterenle gösterilen arasındaki bağın bir çizgiyle vurgulanması sonucunda ortaya çıkan kesirin işin kuralına uygun olduğuna güvenerek ele alınmalıdır. Bu çizginin bazı anlarda gösterenin gösterilenle ilişkisinde, terimin matematikteki anlamıyla kesir olarak kullanılmasına karşılık gelen bir değerin işareti olduğunu düşünmemiz hiç de haksız ve yersiz kaçmaz. Ama elbette tek kullanımı bu değildir. Gösterenle gösterilen arasında anlam etkisine ait bir ilişki daha vardır. Eğretilemede anlam etkisinin vurgulanması söz konusu olduğunda, bu çizgiyi kesinlikle kesirli bir dönüşümde ihtiyatsızca ve daha önce olduğu gibi rasgele kullanamayız — eğer bir orantı ilişkisi olsaydı bu mümkün olurdu.

$$F\left(\frac{S'}{S}\right) S \cong S\,(+)\,s \qquad \frac{S'}{S} \times \frac{S}{s} \rightarrow \frac{\frac{S'}{s}}{\frac{S}{S}}$$

Eğretilemenin formülü

Sözü geçen makaledeki değiştirilmiş formül

Kesirli sayılar söz konusu olduğunda $\frac{A}{B} \times \frac{C}{D}$ ürününü dört katlı bir formüle dönüştürebiliriz; o zaman mesela şöyle olur: $\frac{\frac{A}{B}}{\frac{D}{C}}$.

Eğretileme için böyle yapmanın çok akıllıca olacağı düşünülmüş ve şöyle gerekçelendirilmiş: Eğretilemeyi somutlaştıran, onun vasıtasıyla yeni bir anlamın yaratılmasını sağlayan ve ifade bulmasıyla bilinçdışında ağırlık oluşturan en son gösterene, bilinçdışında birbirine tutturulan iki gösterenin karşılık gelmesi gerekir.

Bunun doyurucu bir formül olmadığı kesin. Her şeyden önce gösterenin kendisiyle arasında böyle bir ilişki olamayacağını bilmemiz gerekir; gösterenin özelliği, mantık hatasına yol açmaksızın kendi kendini gösterememesidir.

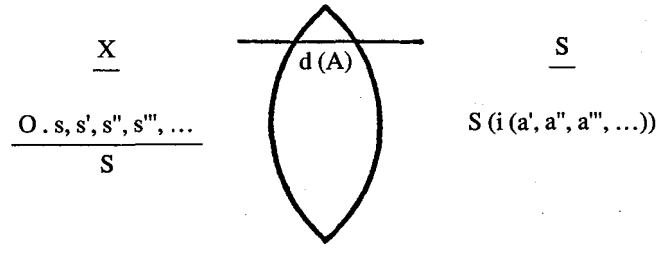
Bu konuda ikna olmamız için, matematiği her yönüyle mantıksal bir kurala uydurmaya çalıştığımızda ortaya çıkan çatışkıları hatırlamamız yeterlidir. Kendi kendilerini içermeyen kataloglarn kataloğu hiç kuşkusuz kendi kendini içermeyen katalogla aynı katalog değildir — tanımda bahsedilen katalog olduğunda başkadır, o kataloğun içine giren katalog olduğunda başka.

Şunun olduğunu kolayca fark edebiliriz, ikame edici bir gösteren başka bir gösterenin yerine geçerek eğretileme etkisini oluşturur. Göstereni kovalayıp başka yere yollar. Eğer kesir gibi kullanma ihtimalini saklı tutmak istiyorsak, kaybolan göstereni, bastırılan göstereni ana bölü işaretinin altına, yani paydaya, *unterdrückt*'e yollarız.

Dolayısıyla, orada yazıldığı gibi yorumun her anlama açık oldu-

ğunu söylemek; bunun nedeni olarak ise yorumun bir gösterenle öbür gösteren arasındaki bağdan ibaret olduğunu, dolayısıyla dizginlenemeyen bir bağ olduğunu belirtmek yanlıştır. Yorum her anlama açık değildir. Bu, analitik yorumun belirsiz niteliklerine karşı çıkanlar karşısında yelkenleri suya indirerek aslında bütün anlamların mümkün olduğunu kabul etmek demektir ki, tamamen saçmadır. Yorumun etkisinin, öznede saçmalığın özünü, Freud'un deyişiyle *kern*'ini seçip ayırmak olduğunu söylemiş olmam yorumun kendisinin saçmalık olduğu anlamına gelmez.

Yorum herhangi bir anlam değildir. Formülde *s*'nin yerine gelir ve ilişkiyi tersine çevirerek dilde gösterenin gösterilen etkisine bürünmesine neden olur. İndirgenemez bir gösterenin ortaya çıkışma yol açar. Her anlama açık olmayan *s* seviyesinde yorumlamak gerekir, *s* herhangi bir şey olamaz, sadece yaklaşık bir anlam ifadesidir; yorumu bu *s* seviyesinde yapmak gerekir. Öznenin bilinçdışı söz konusu olduğunda, zengin ve karmaşık olup indirgenemez, *non-sensical*, yani anlamsızlıktan örülme çeşitli gösteren öğelerini ortaya çıkartan işte budur. Aynı makalede, Leclaire'in çalışması,* anlamlı yorumun sınırı aşıp gösterenin anlamsızlığına doğru ilerlemesini bilhassa iyi açıklamıştır; takıntılı hastasıyla ilgili *Poordjeli* adını verdiği formülü öne sürer; *licorne* (tek boynuzlu at) kelimesinin iki hecesini birbirine bağlayan bu formül, arzusunu canlandıran bütün bir zinciri dizisine dahil etme imkânını verir ona. Nitekim daha sonra yayımladıkları da meselenin daha da ötesinin olduğunu gösterir.

* Serge Leclaire'in makalesi için bkz. "Thérèse, ou de la pulsion de mort", *On tue un enfant* içinde, Paris: Seuil, 1981, Points Essais dizisi, s. 57 vd. *–ç.n.*

Yorum her anlama açık değildir. Herhangi bir yorum değildir. Anlam ifade eden ve kaçırılmaması gereken bir yorumdur. Öznenin açığa çıkmasında esas önemli olan bu yorum değildir ama olsun. Esas olan onun özne olarak bu anlamın ötesinde hangi gösterene — hangi indirgenemeyen, travma yaratan anlamsızlığa— tabi olduğunu görmesidir.

Deneyimin neyi somutlaştırdığını tasavvur etmenizi sağlar bu. Freud'un büyük psikanalizlerinden birini alınız, hepsi içinde en büyüğünü, en sansasyonel olanını kastediyorum, yani *Kurt Adam* gözlemini — çünkü orada düşlem ile gerçekliğin yer değiştirme meselesinin hangi noktada birbirine yaklaştığı, bunun kökensel olarak bastırılmış bir gösteren gibi işlev gören *non-sensical*, indirgenemeyen bir öğede meydana geldiği, başka her yerde olduğundan daha iyi görünür. Okumanızda size rehberlik etmesi için, ipucu olarak *Kurt Adam*'da rüyadaki pencerede aniden kurtların belirivermesinin, öznenin kaybının temsilcisi olarak, *s* işlevi gördüğünü söyleyeceğim.

Sırf özne ağaca tünemiş bu yedi kurdun bakışıyla büyülendiğinden değil; bu arada çizdiği resimde sadece beş kurt görünüyor. Onların büyülenmiş bakışı öznenin ta kendisidir de ondan.

Tüm bunlar bize neyi gösterir? Öznenin yaşamının her evresinde her an bir şeyin gelip bu kökensel gösterenin tayin edici emare olarak taşıdığı değere yeniden biçim verdiğini. Bu sayede, öznenin arzusunun diyalektiği, Ötekinin arzusuyla oluşan bir arzu olarak doğru bir şekilde kavranır. Babanın, kızkardeşin, annesinin, hizmetkâr Groucha'nın başma gelenleri hatırlayın. Ötekinin arzusuyla ilişkide oluşan anlam olarak kesirin pay kısmına yerleştirilecek öğeyle öznenin bilinçdışı arzusunun zenginleştiği pek çok evre gelip geçer.

O zaman bakın ne olur. Mantıken, öznenin X olarak, sadece *Urverdrängung*'la,* o ilk gösterenin zorunlu düşüşüyle oluştuğu bir ânın gerekli olduğunu göz önünde bulundurmanızı rica ediyorum. Özne *Urverdrängung* etrafında oluşur, ama bu haliyle bir şeyin yerini tutamaz — çünkü o zaman bir gösterenin [özneyi] başka bir gösteren için temsiline ihtiyaç vardır, halbuki bu noktada gösteren

* *Alm.* "kökensel bastırma". *–ç.n.*

bir tanedir ve o da ilk gösterendir. Bu X'in iki yüzü vardır — bir yanda anlamın alta düştüğü o oluşma ânı, ki onu bilinçdışı seviyesindeki işleyişinde bir yere oturturuz; diğer yanda kesirden hareketle düşünebileceğimiz o ilişki içinde iş gören geri dönüş etkisi. Bunu ortaya atarken ihtiyatlı olmak lazım, ama dilin etkisi onu bize gayet güzel fark ettirir.

Herkesin bildiği gibi eğer paydada sıfır varsa kesirin değerinin artık anlamı yoktur, ama genel kabule göre, matematikteki ifadesiyle sonsuz bir değer kazanır. Bir bakıma öznenin oluşum evrelerinden biri budur. Birincil gösteren tamamen anlamsız olduğundan, öznenin değerini sonsuzlaştırma görevini üstlenir; bütün anlamlara açık olarak değil, bütün anlamları ortadan kaldırarak yapar bunu, ki bu başka şeydir. Bu benim neden özgürlük kelimesini işin içine sokmadan yabancılaşma ilişkisini ele alamadığımı açıklar. Öznenin radikal anlamı ve anlamsızlığında özgürlük işlevine temel oluşturan şey tam da bütün anlamları öldüren bu gösterendir.

Bu yüzden bilinçdışında gösterenin bütün anlamlara açık olduğunu söylemek yanlıştır. Bütün anlamlardan azade olan özneyi oluşturur, ama bu öznenin belirlenmediği anlamına gelmez. Çünkü pay kısmında sıfırın yerinde anlamlar yazılıdır, bunlar Ötekinin arzusuyla ilişkide diyalektikleştirilmiş anlamlardır ve öznenin bilinçdışıyla ilişkisine belli bir değer katarlar.

Gelecek yıl seminerimin devamında analiz deneyiminin bizi nasıl bir biçimselleştirme arayışına soktuğunu; öznenin sonsuzluğunu arzunun sonluluğu aracılığıyla ortaya koyabilmenin ancak Kant'ın felsefi düşüncenin çekim alanına girmesiyle birlikte, taptaze bir bakış açısıyla *olumsuz büyüklük* adı altında yepyeni bir kavramı devreye sokmasıyla mümkün olduğunu göstermek gerekecek.

Taze bakış açısı önemli tabii, çünkü filozofları eksi birin sıfır olmadığım düşünmeye zorlamakla, insanların "Bize ne!" deyip böyle konulara kulağım tıkaması arasında fark var. Gene de —aslında felsefenin neyi nasıl telaffuz ettiğini esas almanın tek faydası da bu— sonuçta insanlar tüm keşfettiklerini her an unutabilmeleri sayesinde hayatta kalabiliyorlar, öznel keşiflerini kastediyorum. Tabii insanların unutmasıyla o keşifler keşif olmaktan çıkmıyor, ama bu durumda asıl onların sonuçları insanları fethetmiş oluyor. İnsanın ne

olduğunu bilmediği bir şey tarafından fethedilmesinin bazen korkunç sonuçları oluyor, bunların en başta geleni de kafa karışıklığı.

O halde iğdiş edilme karmaşasının dayanaklarından biri olarak olumsuz büyüklüğü göstermeliyiz, yani fallus nesnesinin içine dahil olduğu olumsuz etki.

Tadımlıktan öteye geçemedik, ama aktarmakta yarar gördüm.

2

Artık esas tartıştığımız konuda ilerlememiz lazım — yani aktarım. Söze tekrar nereden başlayalım? Çıkış noktası olarak bildiği varsayılan özneye dayandırılmadığı takdirde aktarım düşünülemez.

O öznenin neyi bildiği varsayılır, bugün bunu daha iyi görüyorsunuz. Formüle edildiği andan itibaren artık kimsenin kaçamayacağı şeyi bilir — tek kelimeyle, anlamı.

Elbette bu anlam —önce öznenin arzusu boyutunu ortaya koymam da bu yüzden— onun anlamı geri çeviremeyeceğini de ima eder.

Söz ettiğimiz bu ayrıcalıklı nokta, hiçbir bilginin olmadığı mutlak bir nokta niteliğini kendisinde bulabileceğimiz tek noktadır. Mutlak olmasının nedeni hiçbir şekilde bilgi olmayıp aslında öznenin arzusunu, açığa çıkartılması gereken şeyin çözümüyle birleştiren bağlantı noktası olmasıdır.

Özne bu temel dayanak, yani sadece arzu öznesi olduğu için bildiği varsayılan özne üzerinden oyuna katılır. Peki ne olur? En bildik haliyle *aktarım etkisi* olarak adlandırılan durum olur. Bu etki aşktır. Her aşk gibi onun da, Freud'un belirttiği gibi sadece narsisizm alanında saptanabileceği aşikârdır. Sevmek esas olarak sevilmeyi istemektir.

Aktarım etkisinden doğan şey açığa çıkmaya direnir. Aşk burada temel işlevi olarak göze çarpan yanıltma işleviyle kendini gösterir. Aşk kuşkusuz bir aktarım etkisidir, ama onun direnç yüzüdür. Yorumlayabilmek için bu aktarım etkisine bel bağlarız, aynı zamanda da onun özneyi yapacağımız yorumun etkisine kapalı hale getirdiğini biliriz. Yabancılaşma etkisi burada açıkça görülür; bizim oluşturduğumuz etki, öznenin Ötekiyle ilişkisi çerçevesinde bu yabancılaşma etkisinde ifadesini bulur.

Bu noktada şunu belirtmemiz yerinde olur —hep göz ardı edilen, Freud tarafından ifade edilen, fakat aslında aktarımın gerekçesi değil nedeni olan bir nokta— hiçbir şeye *temsili olarak, yokluğunda, gıyabında* ulaşılamaz. Bu söylediğimiz şu anlama gelir, aktarım doğası gereği, daha önce yaşanmış bir deneyimin gölgesi değildir. Tam tersine, analistin arzusuna tabi olmasıyla özne, kendini sevdirerek, aslında bir yalan olan o aşk denen şeyi ileri sürerek, onu bu tabi olma ilişkisinde yanıltma arzusundadır. Aktarım etkisi, halihazırda şimdi ve burada tekrarlanan bu yanıltmaca etkisidir.

Aynen olmuş bir şeyin tekrarı gibi olmasının tek nedeni biçiminin aynı olmasıdır. Ektopi* değildir. Aşkın eski yanıltmacalarının gölgesi değildir. Safi yanıltma işlevinin şimdiki zamanda bir kenara ayrılmasıdır.

Bu yüzden aktarım aşkı denen aşkın gerisinde analistin arzusu ile hastanın arzusu arasındaki bağım teyit edilmesi yatar. Freud'un meslektaşlarının yüreğine su serpmek, göz boyamak niyetiyle "el çabukluğu, marifet" söyleyiverdiği *Sonuçta bu olsa olsa hastanın arzusudur* sözleri bunun ifadesidir. Evet, hastanın arzusudur ama, onun analistin arzusuyla karşılaşan arzusudur.

Analistin arzusuna henüz bir isim vermedim demeyeceğim, çünkü arzuya ne isim verilir? Arzunun ancak etrafından dolaşılabilir. Tarihteki pek çok şey bu noktada bize ipucu verir.

Psikanaliz etiğinin Stoacı etikte yansımalarını bulmamız ilginç değil mi? Tabii buralara pek az girebileceğiz. Size bunu gösterecek vaktim olmayacak ama, Stoacı etik en temelinde, Hıristiyanlıkta da *Senin istediğin olsun!*** ifadesiyle ortaya konan, Ötekinin arzusunun mutlak naipliğini kabul etmek değil midir?

Bizim çok daha radikal bir ifade getirmemiz beklenir. Soru efendinin arzusuyla kölenin arzusu arasındaki ilişki üzerinden sorulabilir. Hegel sorunun çözüldüğünü söyler, hiçbir şekilde çözülmemiştir.

* Bir organ veya dokunun vücutta normal olarak bulunması gereken yerden farklı bir yerde bulunması. *–ç.n.*

** Göklerdeki Pederimiz duasından alınma sözler: "Göklerdeki Pederimiz / adın yüceltilsin, / hükümdarlığın gelsin, / göklerde olduğu gibi / yeryüzünde de senin istediğin olsun (...)." *–ç.n.*

Bu sene için sizlerle vedalaşmamız yakın olduğuna göre, gelecek sefere son dersimi vereceğime göre, izninizle birkaç noktayı belirtmek istiyorum, bunlar size devamında hangi istikamette ilerleyeceğimizi gösterecektir.

Efendinin kendi yerini ölüm varsayımıyla olan kökensel bir ilişki üzerinden belirlediği doğruysa, ona arzuyla anlaşılır bir ilişki atfetmek çok zordur. Hegel'deki efendiden bahsediyorum, antik çağın efendisinden bahsetmiyorum, tanıdık birkaç öyle portre var, mesela Alkibiades, onun arzuyla ilişkisi gayet barizdir. Sokrates'e gelip ne olduğunu bilmediği ama *agalma* adını verdiği bir şeyi sorar. Bazılarınız bilir, bir vakitler bunu kullanmıştım.* Bu *agalma*'yı tekrar kullanacağım, Alkibiades'in bakışını kuşatan puslu havada bu muamma bütün iyilerin ötesinde bir şeyi temsil eder.

Sokrates'in ona, gençliğinde söylediği gibi *Ruhunla meşgul ol* demek yerine gürbüz ve katılaşmış bir adama uygun sözlerle *Arzunla meşgul ol, kendi işine bak* [Fransızca deyimdeki söylenişiyle, *kendi soğanlarına bak*] diye cevap vermesini, aktarımı saptama tekniğinin ilk taslağı olarak görmemek elde mi? Platon'un *bu soğanları* adeta bir soytarı olan, önemsiz ve saçma bir adamda ete kemiğe büründürmesi de ayrıca ironinin dik âlâsıdır. Platon'un Agathon'un ağzından söylettiği aşkın doğasına dair dizelerin ondaki soytarılığa yakın düşen abesle iştigalin bir işareti olduğuna ilk dikkati çeken ben oldum sanırım; kuşkusuz bu soytarılık Agathon'u bir efendinin arzusunu kendi üstüne çekmeye en az müsait nesne haline getirir. Ayrıca adının Agathon,** yani Platon'un en yüksek değeri atfettiği isim olması, kasten değilse de ona hiç tartışmasız bir ironi katar.

Böylece efendinin arzusu, tarih sahnesine girdiği andan itibaren, doğası gereği en şaşkın terim olarak göze çarpar. Buna karşılık Sokrates kendi cevabını almak istediğinde, soruyu kendi arzusunu ileri sürme hakkına hiç sahip olmayan köleye yöneltir. Freud bir yerde *Aklın sesi alçaktır ama hep aynı şeyi söyler*, der. Freud bilinçdışı arzu hakkında da tamamen aynı şeyi söyler diye bir benzerlik kurmu-

* Platon'un *Şölen*'inde değersiz bir kutunun içindeki değerli şey. Yorumu için bkz. *Le séminaire, Livre VIII: Le transfert* (1960-1961). –*ç.n.*

** *Yun.* "iyi, iyilik". –*ç.n.*

yorum. Onun da sesi alçaktır ama ısrardan hiç vazgeçmez. Belki de ikisi arasında bir alaka olduğundan böyledir. Belki de analistin arzusunun ne olduğunu saptamak gerektiğinde, belli bir akrabalık anlamında köleye dönüp bakmalıyız.

3

Sizden ayrılmadan önce gelecek sefer için iki uyarıda bulunmak istiyorum; Freud'un özdeşleşmenin işlevini saptamasına dayanan iki uyarı.

Özdeşleşmenin muammalı tarafları vardır, hele ki Freud'un kendisi için. Sanki aşktaki gerilemenin böyle kolayca özdeşleşme şeklinde ortaya çıkmasına şaşar gibidir. Üstelik de aşk ile özdeşleşmenin belli bir seviyede birbirinin aynı olduğunu ve narsisizm ile nesneye aşırı değer vermenin, *Verliebtheit*'m* aşkta tamamen aynı şey olduğunu vurgulayan metinler kaleme almış olduğu halde.

Freud burada durur — metinlerde İngilizlerin deyişiyle bunun çeşitli *clue*'larını bulun lütfen, izlerini, bıraktıkları ipuçlarını. Bana kalırsa bunun nedeni, bir noktanın yeterince ayırt edilmemiş olmasıdır.

Massenpsychologie und Ich-Analyse'nin** özdeşleşmeye ayrılmış bölümünde, ikinci özdeşleşme biçimini vurguladım, böylelikle ben idealinin çekirdeğini, temelini oluşturan *einziger Zug*, tek çiziği saptayıp onu oradan kopartmayı amaçladım. Nedir bu tek çizik? *Lust* alanındaki ayrıcalıklı bir nesne midir? Hayır.

Tek çizik, Freud'un ilk özdeşleşme biçimiyle bağlantısını kurduğu narsisist özdeşleşmenin ilk alanında bulunmaz — aslında ilginç şekilde Freud bunu anneye libidinal yatırım yapılmasından da önce gelen, kesinlikle mitolojik bir zamana ait, babaya atfedilen bir modelde, bir tür işlevde cisimleştirir. Öznenin tutunduğu tek çizik arzunun alanındadır, arzu ise ancak gösterenin hükümranlığı altında, öznenin ötekiyle ilişkisinin olduğu seviyede oluşabilir. Tek çiziğin

* *Alm.* "sevdalanmışlık". *–ç.n.*

** *Kitle Psikolojisi* [*ve Ben Analizi*], çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem, 1998; bu başlığı Lacan biraz ileride "Kolektif Psikoloji" diye tercüme edecek. *–ç.n.*

işlevini belirleyen Ötekinin alanıdır, Freud'un o sıralar geliştirdiği topografide —idealizasyon ve ben ideali— özdeşleşmenin önemli bir evresi ondan hareketle oluşur. Bu ilk gösterenin izlerini ilkel bir kemiğin üzerinde size göstermiştim; avcı kemiğin üzerine çentik atarak hedefe kaç kere isabet ettirdiğini sayıyordu.

Ben idealinin etkilerinin ana çıkış noktası birli gösterenin *Lust* alanında işlev göstermesini sağlayan kesişmede, başka deyişle, birincil narsisist özdeşleşme alanında yatar. İlkin ayna karşısında onu taşıyan ebeveyn olarak gördüğü o varlığın; ben idealinin aynadaki görüntüsünü başka bir yerde betimlemiştim. Aynada kendisine bakan kişiyi dayanak noktası alarak ona tutunan özne, ben idealinin değil ama ideal beninin, kendi kendinin hoşuna gitmek istediği o noktanın orada belirişini görür.

Ben idealini oluşturan işlev, itici güç, etkili araç budur. Geçenlerde küçük bir kız bana artık kendisini hoş bulması için birinin onunla ilgilenmesinin zamanının geldiğini söyledi. Böylelikle aktarımın ilk evresinde devreye giren itici gücü masumca itiraf ediyordu. Öznenin analistiyle ilişkisinin merkezi, ben ideali denen bu ayrıcalıklı gösteren seviyesinde bulunur; o noktada özne kendini hoşnut edici olduğu kadar sevilen biri gibi de hisseder.

Fakat, tamamen farklı nitelikte bir özdeşleşmenin kurulmasına yol açan ve ayrılık süreciyle devreye giren bir işlev daha vardır.

Analizin keşfettiği o ayrıcalıklı nesneden söz ediyorum, gerçekliği bile tamamen topolojik olan, dürtünün etrafında dolaştığı, analizde yamamakta olduğunuz dokuda çorap yamama yumurtası gibi bir çıkıntı bırakan o nesne — *objet a*.

Bu nesne, gösterenin hayatma girmesi üzerine insanın cinselliğin anlamını ortaya çıkarması sayesinde dürtüde tanımlanan ve belirginleşen şeyi destekler. Çünkü insan gösterenleri de tanıdığı için, onun gözünde cinsellik ve cinselliğin taşıdığı anlamlar hep ölümün mevcudiyetini hazır ve nazır hale getirme gücüne sahiptir.

Yaşam dürtüsü ile ölüm dürtüsü arasındaki ayrım, dürtünün iki yönünü temsil ettiği sürece doğrudur. Fakat bütün cinsel dürtülerin bilinçdışında anlamlar seviyesinde ifade bulduğunun düşünülmesi şartıyla; öyle ki cinsel dürtüler ölümü açığa çıkartır —yalnız ve yalnız gösteren olarak ölüm, çünkü ölüm-için-varlıktan söz edilebilir

mi? Gösteren olan ölümün hangi şartlarda, hangi belirlenimcilik çerçevesinde tedavide tam teçhizat boy göstereceğini anlayabilmenin tek yolu aradaki ilişkileri bizim yaptığımız şekilde kurmaktır.

Objet a'nın işlevi sayesinde özne, yabancılaşmaya temel teşkil etmesi anlamında, varlığın bocalamasına bağlı olmaktan çıkıp kopar. Epeydir bu işlevin varlığına işaret eden yeterli sayıda ipucu çıkmıştır karşımıza. Ben vaktiyle sözel varsanıyı belirtmek için kullandığımız terimin —seslerin— anlamını bilmeden sözel varsanının görüngübilimini kavramamızın imkânsız olduğunu göstermiştim.

Ancak ses nesnesi orada mevcut bulunduğu takdirde *percipiens* de mevcut olabilir. Sözel varsanı yanlış bir *perceptum* değildir, yolundan sapmış bir *percipiens*'tir. Özne sözel varsanısında içkin olarak mevcuttur. Bu olasılığın orada duruyor olması, *percipiens*'in bağdaştırılması bakımından, analizden ne elde etmeye çalıştığımız sorusunu bize sordurmalıdır.

Analize gelinceye kadar bilginin yolu hep öznenin ve *percipiens*'in arındırılması yönünde gelişen bir yol olarak çizildi. Peki! Biz de, öznenin teminatını onu destekleyebilecek olan o pespaye şeyle, varlığının gerekli olduğunu ileri sürmekte haksız sayılmayacağımız *petit a*'yla karşılaşmasına dayandırdığımızı söylüyoruz.

Sokrates'i düşünün. Sokrates'in katı safiyeti ile *atopia*'sı, hiçbir sınıflandırmaya sokulamayan özgün deneyimi birbiriyle bağıntılıdır. Her an devreye giren demonik bir ses vardır.

Sokrates'e kılavuzluk eden sesin Sokrates'in kendisi olmadığını mı söyleyeceksiniz? Sokrates ile sesi arasındaki ilişki kuşkusuz bir muammadır, nitekim on dokuzuncu yüzyılın başında bu konu pek çok vesileyle psikografların ağzını sulandırmıştır; bu bakımdan onların cesaretini takdir etmemiz gerekir, çünkü şimdi olsa kimse bu konuya dokunmaya kalkışamazdı.

Algı öznesinden bahsederken neyi kastettiğimizi bilmek bakımından sorgulanması gereken yeni bir ipucudur bu. Söylemediğim şeyi bana söyletmeyin — analistin sesler duyması gerekmez. Ama gene de eski tüfek bir analistin, doğrudan Freud'un öğrencisi ve tanıdığı olan bir Theodor Reik'ın kitabı *Listening with the Third Ear*'ı (Üçüncü Kulakla Dinlemek) okuyun — doğrusu formülü tasvip etmiyorum, sanki sağır olmak için iki kulak yetmezmiş gibi. Ama bu

üçüncü kulağın, yanıltıcı durumlara karşı kendisini ikaz etmek için konuşan bir sesi duymaya yaradığını iddia ediyor — hastanın yanıltıcı sözlerinin arkasında konuşanın kim olduğunun duyulabildiği güzel çağlardan, kahramanlık çağından kalma biri.

O günden bu yana muhakkak çok yol aldık, çünkü biz bu dolambaçlı yollar, bölünmeler arasında, kuşkusuz henüz pek az kendini göstermiş olan *objet a*'yı nasıl tanıyacağımızı biliyoruz.

Soru ve Cevaplar

P. KAUFMANN— *Boaz'la, Reik'la ilgili aktardıklarınızla* Rüyaların Yorumu*'nun yedinci bölümünün başında babayla ilgili söyledikleriniz arasında bir tür ilişki var sanki, değil mi?*

O çok bariz. Uyuyor işte. Uyuyor ki biz de onunla uyuyalım, yani ne anlamak lazım geliyorsa bir tek onu anlayalım.

Freud'un meseleleri bıraktığı yerden tekrar ele almak için Yahudi geleneğinden bahsetmeyi düşünüyordum, çünkü sonuçta Freud'un tam da öznenin bölünmesinden bahsederken elinden kalemi bırakmasının bir nedeni olsa gerek; üstelik hemen onun öncesinde *Musa ve Tektanrıcılık*'la Yahudi geleneğini en radikal biçimde sorgulamışken. İddiasını dayandırdığı kanıtlar, hatta izlediği yol, tarihsel bakımdan itiraz edilir nitelikte olsa da, gene de Yahudi tarihinin göbeğine, peygamberlik geleneğiyle bir başka mesaj arasında apaçık ortada olan radikal bir ayrım getirmesi —kendisinin de bilincinde olduğu gibi ya da en azından kendisinin de yazdığı gibi— *hakikatle gizli ittifakını* analist olarak yaptığımız çalışmanın temel bir işlevi haline getirmek anlamını taşıyordu. Oysa ki hakikatle her türlü gizli ittifakından uzaklaştığımız ölçüde hakikate güvenebiliriz, kendimizi ona adayabiliriz.

Burada hepimiz birbirimizi tanıdığımıza göre ve sonuçta az da olsa aramızda psikanaliz camiasında olan bitenlerden haberdar olan birileri bulunduğuna göre, size eğlenceli bir şey söyleyebilirim. Bu sabah bana hayatını, hayal kırıklıklarını anlatan birini dinlerken bir yandan da düşünüyordum; normal bir bilimsel kariyer içerisinde

öğretim görevlisi ya da araştırmacı olmanın veya ilerleyebilmek için görüşlerini ciddiye almanız gereken bir doçentin laboratuvar şefi olmasının sıkıntılı taraflarından bahsediyordu. Tabii bu durum bilimsel düşüncenin gelişimi bakımından da bilhassa sıkıntı verici. Neyse, sonuçta öyle bir alan var ki, analiz alanı, eğer öyle bir yer varsa, özne orada sadece, hakikatin gerektirdiği şekilde serbest araştırma yapan biri olma ünvanını almak üzere bulunuyor; bu araştırmayı yapma yetkisini almak için de serbestçe araştırmaya başlaması yeterli. Evet! Ama işte şaşılacak şey, üniversitelerdeki ünvan hiyerarşisinin azamisini tam da analiz alanına yerleştirmeye kalkışıyorlar ve uzmanlıklarını daha önce uzman olmuş bir başkasına bağlı hale getiriyorlar. Hatta daha da ötesi var. Belli bir kişinin öğretisinden hareketle kendi yollarını, düşünme tarzlarını, analitik alanda hareket etme tarzlarını bulup sonra da, aptal gözüyle baktıkları başkalarının izniyle, alelacele değerlendirmesiyle, analizi uygulamaya muktedir olduklarına karar verilmesini kabul ediyorlar. Bana kalırsa analitik alanla üniversite arasındaki fark ve benzerliklerin, belirsizliklerin bir örneğini de burada görüyoruz. Analistlerin bizzat kendilerinin bilinçdışı meselesinin bir parçası olduklarını söylüyorsak, alın size bunun iyi bir örneği ve analiz etme fırsatı, öyle değil mi?

17 Haziran 1964

Sonuç İtibariyle

XX

Senden de Çok Sende

Seni seviyorum,
Ama açıklanamaz biçimde
Sendeki bir şeyi
-objet petit a-
Senden de çok sevdiğim için
Seni sakatlıyorum.

BU SENE belli şartlardan dolayı burada vermek durumunda kaldığım bu semineri bir sonuca bağlamanın zamanı geldi; bahsettiğim şartlar altında verdiğim eğitim sırasında, sonuç itibariyle yine burada ele aldığım temel mefhumlardan biriyle açıklanan bir kavram gündeme geldi — *dustukhia*, talihsizlik.

Böylece tam Babanın Adı ile ilgili seminerimi takip edenlerle yeni bir adım atmaya hazırlanırken, bu girişimimi askıya alıp, farklı kişilerden oluşan bir dinleyici grubu önünde, verdiğim eğitimin başlangıcından bu yana uğraştığımız soruyu ele aldım: *Psikanaliz praksisimiz nasıl bir hakikat düzeyi doğurur?*

Neye dayanarak praksisimizden emin olduğumuzu dört ana başlık altmda bilinçdışı, tekrarlama, aktarım ve dürtü olmak üzere temel kavramlarla aktardım — bildiğiniz gibi, aktarımı incelerken bunun bir taslağım da sundum.

Praksisimizin doğurduğu şeyler, hakikat açısından kendine bazı gereklilikler saptama hakkına sahip midir — bunlar bazı sonuçları olan gereklilikler olsa dahi? Bu soru ezoterik* bir formüle aktarılabilir: *Sahtekârlık etmediğimizden nasıl emin olabiliriz?*

* Fransızca yayında "ezoterik, içrek" diye geçiyor, ancak Lacan'ın burada "egzoterik, dışrak" demiş olması daha yüksek bir olasılık. Nitekim semineri dinle-

1

Sadece yaygın kanıda değil, bunun da ötesinde analizin, her analistin mahrem yaşamında hep askıda kalan o sorgulanmasında bir sahtekârlık hayaletinin dolandığını söylemek abartılı olmaz — hem kapsanan hem dışlanan bu muğlak mevcudiyete karşı analist bazı merasimleri, şekilleri, ayinleri kendine siper eder.

Bugünkü konuşmamda *sahtekâr* kelimesini* öne çıkarmamın nedeni elbette, psikanalizin dinle ve oradan da bilimle olan ilişkisini ele alabilmemizde bunun bir ilk adım oluşturmasıdır.

Bu konuda, on sekizinci yüzyıldan tarihsel değeri olan bir formüle dikkatinizi çekmek istiyorum; Aydınlanma Çağı'nın insanı, ki aynı zamanda haz insanıdır, dini özünde bir sahtekârlık olarak sorgulamıştır. O günden bu yana ne çok yol katettiğimizi hatırlatmama gerek yok. Günümüzde dinle ilgili konuları böyle kolaycılık parantezine almak kimin aklına gelebilir? Günümüzde, dünyanın en ücra köşelerine kadar her yerde, hatta dine karşı mücadele edilen yerlerde bile dinin evrensel bir saygı gördüğünü söyleyebiliriz.

Bu soru aynı zamanda, bizim muhakkak çok daha az basitleştirici terimlerle ortaya koyduğumuz, inanca dair bir sorudur. Bizim temel yabancılaşma pratiğimizde her inanç o iki taraflı öznel terimle desteklenir; şöyle ki sonuçta inancın anlamının en derinden silindiği anda öznenin varlığı aslında o inancın gerçekliğinden doğar. Denildiği gibi batıl inancın üstesinden gelinmesi, onun insan varlığı üzerindeki etkisini hafifletmeye yetmez.

Kuşkusuz bu yüzden, on altmcı yüzyılda inançsızlığın statüsünün aslmda ne olduğunu anlamamız zordur. Paradoksal olarak kendi yüzyılımızda, elimizin kolumuzun kıyaslanamayacak kadar bağlı olduğunu gayet iyi biliyoruz. Bizim tek savunma aracımız, ki din adamları da bunu mükemmel şekilde hissetmiştir, Lamennais'nin dediği gibi, din konusundaki, dini bilim statüsünde gören o kayıtsızlığımızdır.

---

yenlerin aldıkları notlardan birinde "egzoterik" diye kaydedilmiş. Bkz. http://www.ecole-lacanienne.net/seminaireXI.php –*y.n.*

* Bu şekilde karşıladığımız *imposture*'ün anlamlarından biri "riyakârlık". –*ç.n.*

Bilim, öznenin yabancılaşması diyalektiğindeki belli bir alanı sildiği, es geçtiği, böldüğü ve ayrılığın yeri olarak tanımladığım belli bir noktada yer aldığı içindir ki, bilgin'in, bilim insanının var olma tarzını savunabilir. Bu bilim insanına üslubu, adabı, söylemi bakımından ve aldığı önlemler sayesinde, bizzat hizmet ettiği bilimin statüsüne dair belli sorulardan kendini koruması bakımından yaklaşılabilir. Toplumsal bakımdan en önemli sorunlardan biridir bu, ama gene de edinilmiş bilimsel bilgiye ne statü verileceği meselesi kadar önemli değildir.

Söz konusu bilimsel bilginin etkisini kavrayabilmemiz için, onun öznel ilişkide, burada *objet petit a* olarak adlandırdığım şeyin dengi olduğunu kabul etmemiz yeter.

Psikanalizin aslında bilim ötesi bir şeyi ima ettiğinin ne kadar farkına varırsak, analizde neyin —kartezyen başlangıçtaki statüsünü size göstermeye çalıştığım, modern anlamında *Bilim* olarak— bilime indirgenip neyin indirgenemeyeceği sorusu etrafında süregiden belirsizliği de o ölçüde açıklayabiliriz. Böyle anlaşılan bir bilimle kıyaslandığında analiz, genellikle biçimleri ve tarihçesi bakımından kendisiyle arasında benzerlik kurulan bir kurumla, yani Kilise'yle, dolayısıyla da bir dinle aynı kategoriye sokulma durumunda kalabilir.

Bu sorunu ele almanın tek yolu, insanın dünyadaki varoluşuna dair soru sorma biçimlerinden biri olan; dahası, kendi kendini sorgulayan insanın varoluşunu sürdürme biçimi olan dinin, kendine özgü ve unutuşla malul bir boyutla, diğerleri arasından sivrildiği ilkesinden yola çıkmaktır. Nitekim din adını hak eden her dinde, ayin olarak adlandırılan işlemsel uygulamaya ayrılmış temel bir boyut vardır.

İnananlara, hatta rahiplere sorun — vaftizle kiliseye kabul ayini olan konfirmasyon arasındaki fark nedir? Çünkü sonuçta bu bir ayinse, bir işlemse, bu işlemin bir şey üzerinde yapılıyor olması gerekir. Günahlardan arındırdığı, belli bir antlaşmayı yenilediği noktada —Buraya bir soru işareti koyuyorum, antlaşma mıdır bu, başka şey midir? Bu boyutta ne olup biter?— bize verilecek bütün cevaplarda, daima dinin ötesini akla getiren o işlemsel ve sihirli işareti buluruz. Bu işlemsel boyutu düşünürken, gayet malum nedenlerden

dolayı —aklımızın, sonluluğumuzun ayrılması, aczi— dinde unutuşla malul olanın bu boyut olduğunu mutlaka fark etmek zorundayız.

Analiz de statüsünün temelleri bakımından bir anlamda benzer bir unutuşla maluldür; bu sebeple merasimde kendisini aym boş suratla işaretlenmiş bulur.

Fakat analiz din değildir. Kaynağım *Bilim* ile aynı statüden alır. Öznenin kendini arzu olarak deneyimlediği merkezi eksikliğe dahil olur. Hatta özne ile Ötekinin diyalektiğinin merkezinde açılan boşlukta şans eseri, arada kalan bir statüsü vardır. Unutacağı hiçbir şey yoktur, çünkü cinsellik de dahil, üzerinde etkili olduğunu iddia ettiği hiçbir konu yoktur.

Hakikaten de cinsellik üzerinde pek az etkisi vardır. Cinsel işlemler hakkında bize yeni hiçbir şey öğretmemiştir. Erotoloji tekniğiyle ilgili en ufak bir ürün bile vermemiştir; Arap, Hindu, Çin geleneklerinin en ücra köşelerinden gelen, hatta bizim kendi geleneğimizden çıkan ve hepsinin de üst üste yeni basımları yapılan kitaplarda bile çok daha fazlası bulunur. Psikanaliz sadece dürtü biçimindeki cinselliğe değinir; cinsellik, gösterenin resmigeçidinde boy gösterir; yabancılaşma ve ayrılık olmak üzere iki aşamada öznenin diyalektiği de o resmigeçitte oluşur. Analiz cinsellik alanında yanılıp da kendisinden beklenebilecek vaatleri yerine getirememiştir, yerine getirememiştir çünkü böyle bir mecburiyeti yoktur. Bu onun mıntıkası değildir.

Buna karşılık kendi mıntıkasında, başıboşluk ve karışıklık bakımından o müthiş gücüyle dikkati çeker; öyle ki bütün bir psikanaliz literatürünü çılgın edebiyat başlığı altındaki yapıtlar arasında görmek için emin olun fazla ileri gitmeye gerek yoktur.

Aslında bir analistin kendi öne sürdüklerini doğru yorumlarken bile ne kadar yanılabileceğini görmek şaşırtıcı — kısa bir süre önce *Basic Neurosis* (Temel Nevroz) isimli kitabı okurken gene böyle şaşırdım, halbuki ancak uygulamayla elde edilebilecek çok sayıda gözlemi akıllıca birbiriyle ilişkilendirmesiyle çok da hoş bir kitaptı. Edmund Bergler'in memenin işleviyle ilgili olarak öne sürdüğü olgu, çok revaçta olan erkeğin kadına, kadının erkeğe üstünlüğüne dair beyhude tartışmanın içinde; başka deyişle, alabildiğine heyecan

uyandıran ama meseleyle en az ilgisi olan meseleler üzerine bir tartışmanın içinde kaybolup gidiyordu.

Bugün, *objet a* olarak ayırt ettiğim nesnenin işlevine psikanaliz hareketinde neyi bağlamamız gerektiğini belirtmem lazım — bu noktada Bergler'in kitabını anmam da boşuna değil, kısmi nesnenin kendine özgü işlevini ve sözgelimi, sık sık başvurduğu memenin ne anlama geldiğini gerektiği gibi saptayamadığımızda, kitabın kendisi gayet ilginç olsa da, hiçbir sonuca varmayan başıboş arayışlara mahkûm.

2

Objet a bizzat deneyim içerisinde, aktarım desteğindeki gidişat ve süreçte özel bir statüyle bize kendini gösteren nesnedir.

Herkesin ağzında bir aktarımın *tasfiyesi* lafıdır gidiyor, kimse ne demeye geldiğini bilmiyor. Ne demek olabilir? Hangi maddi birikimin tasfiyesi kastediliyor olabilir? Yoksa imbikten geçirme işleminden mi bahsedilmektedir? Yoksa — *aksın boşalsın* meselesi midir? Eğer aktarım bilinçdışının eyleme konmasıysa, o zaman aktarım bilinçdışmm tasfiyesidir demek mi istenmektedir? Analizden sonra artık bilinçdışımız kalmaz mı? Yoksa, benim deyişimle, bildiği varsayılan öznenin mi böyle tasfiyesi gerekmektedir?

Bildiği varsayılan öznenin; sizin hakkınızda bir şey bildiği varsayılan ve aslında hiçbir şey bilmeyen öznenin, analizin sonunda en azından sizin hakkınızda tam bir şeyler bilmeye başladığı sırada tasfiye edildiğini kabul etmek aslında tuhaftır. O halde bildiği varsayılan özne, tam cesamet kazanmaya başladığı sırada buharlaştığı varsayılan özne olsa gerektir. O zaman söz konusu olan, eğer tasfiye teriminin bir anlamı varsa, aktarımın bilinçdışının kapanması yönünde işlemesine sebep olan bir yanıltmacanm kalıcı şekilde tasfiyesidir olsa olsa. Öznenin kendini sevilen nesne haline getirdiği narsisist ilişki temelinde bunun mekanizmasını anlattım. Özne onu sevmesi gereken kişiye yaptığı imayla, Ötekini bir serap ilişkisine sokmaya ve onu kendisinin sevilebilir olduğuna ikna etmeye çalışır.

Freud bu sürecin doğal haliyle, gelip özdeşleşme adını taşıyan işlevde son bulduğunu belirtir. Sözü geçen özdeşleşme —Freud bunu

gayet incelikli biçimde ifade eder, bunun için geçen sefer bahsettiğim *Kolektif Psikoloji ve Ben Analizi*'ndeki iki bölüme bakın; birinin adı *Özdeşleşme*, öbürü de *Âşık Olma Hali ve Hipnoz* — doğrudan, aynada yansıyanla özdeşleşme değildir. Onu destekler. Öznenin Ötekinin alanında seçtiği perspektifi destekler, bu açıdan aynada yansıyanla özdeşleşme bir yönden tatmin edici görülebilir. Ben ideali noktası öznenin oradan baktığında kendisini *sanki öteki görüyormuşçasına* gördüğü noktadır — bu da aşk bakımından onun için tatmin edici olan ikili bir durumda kalmaya devam edebilmesini sağlar.

Aynada yansıyan bir serap olarak, aşk özünde yanıltıcıdır. İdeal noktaya odaklanan bir perspektifin gündeme gelmesi için gerekli olan tek gösteren olan haz göndergesi seviyesinde kurulan alanda yer alır; büyük İ'yle İdeal diye tanımlanan bu nokta, Ötekinde bir yerde bulunur; Ötekinin beni görülmekten hoşlandığım biçimde gördüğü noktadır bu.

Aktarımdaki aldatıcı yüzün analizi davet ettiği bu yakınsamada, paradoks niteliğinde bir karşılaşma yaşanır — analistin keşfedilmesi. Bu karşılaşmayı ancak öteki seviye olan, yabancılaşma ilişkisini koyduğumuz seviyede anlayabiliriz.

Objet a adını verdiğimiz bu paradoksal, biricik ve belirlenmiş nesne — bunu bir daha anlatmak sıkıcı olacak. Ama ben size onu kestirmeden şöyle söyleyeyim; sonuç olarak analizdeki kişi yoldaşı olan analiste şunu der: *Seni seviyorum, ama açıklanamaz biçimde, sendeki bir şeyi* —objet petit a— *senden de çok sevdiğim için, seni sakatlıyorum.*

Mamme'nin, memenin, *mammal-complex*'in* anlamı budur; Bergler onunla oral dürtü arasındaki ilişkiyi gayet net görür, sadece söz konusu oralitenin yiyecekle hiçbir ilişkisi olmadığını ve bütün vurgunun bu sakatlama etkisine yapıldığını anlamaz.

Kendimi sana veriyorum, der gene hasta, *ama şahsımı böyle armağan etmem* —ötekinin dediği gibi— *tam bir muamma! anlaşıl-*

* Lacan terimi bozarak kullanıyor. Aslı "*der Mamma-Complex*"; E. Bergler ve L. Eidelberg'in "Erkekte Meme Kompleksi" (Der Mamma-Complex des Mannes) başlıklı makalelerinde geliştirdikleri bir kavram. Memeden kesilmeye tepki olarak Oidipus öncesi evrede fallik anneye saplanıp kalmayı ifade eder. Yazarlar bu saplanmanın eşcinselliğin nedenlerinden biri olabileceği üzerinde durur. *–ç.n.*

maz şekilde bir bok hediyesine dönüşüyor — "bok" da deneyimimizin temel öğelerinden biridir.

Bu viraja gelindiğinde, yorumla açıklamanın sonunda, mesela boş sayfanın yarattığı başdönmesi geriye dönük olarak anlaşılır; o boş sayfa yetenekli ama psikozun sınırındaki bir kişide, kendisini Ötekine götüren bütün yolları tıkayan belirtisel barajın merkezi gibidir. Sözlerle anlatılmaz entelektüel taşmalarına dur diyen o boş sayfaya kelimenin gerçek anlamıyla dokunamamasının nedeni, sayfayı tuvalet kâğıdından farklı görememesidir.

Her yerde ve daima yeniden bulunan *objet a*'nın mevcudiyetinin aktarım hareketinde vuku bulduğu halini size nasıl anlatsam? Bugün az vaktim kaldı, ama gözünüzde canlandırmak için küçük bir mesel, bir kıssa anlatacağım; geçen gün dinleyicilerimden birkaçıyla daha samimi bir grup içerisinde sohbet ederken, başını anlatmaya başlamıştım. Onun sonunu getireceğim; başım tekrar anlattığım için kusuruma bakacaklarsa bile, sonunun yeni olduğunu görecekler.

Özne analiste konuşmaya başladığında ne olur? — Analiste; yani bildiği varsayılan, ama henüz bir şey bilmediği kesin olan özneye? İlk başta mecburen talep olarak şekillenen bir şey analiste arz edilir. Herkesin bildiği gibi analiz üzerine tüm düşüncelerin engellenme işlevinin kabulü doğrultusunda yönlendirilmiş olmasının nedeni budur. Peki özne ne talep eder? İşte bütün mesele bu, çünkü özne gayet iyi bilir ki, her neye iştahı ya da ihtiyacı olursa olsun hiçbirini analizde doyuramayacaktır; analizde olsa olsa kendi menüsünü hazırlayabilir.

Küçükken okuduğum bir resimli masal kitabında, zavallı bir dilenci bir kebapçmm kapısında durup, kızarmış etin dumanını soluyarak kendine ziyafet çeker. Bizim bahsettiğimiz durumda duman menüdür; yani konuşmaktan başka şey yapmadığımıza göre, gösterenlerdir. Ama şöyle bir sıkıntı var —benim kıssam bu— menü Çince yazılmıştır. O zaman ilk elde, lokantacı kadından menünün çevirisini isteriz. Çevirir: *Çin böreği, Wonton çorbası* ve bir şeyler daha. İlk defa Çin lokantasına geliyorsanız muhtemelen çevirisi de size pek bir şey ifade etmeyecektir, sonuçta lokantacı kadına *Siz bir tavsiyede bulunun*, dersiniz, bu şu demektir: *Benim bunların arasından ne istediğimi siz bilin.*

Fakat bu kadar paradoksal bir durum böyle mi bitmelidir? Kendinizi, gözünüzdeki önemi gittikçe kabaran lokantacı kadının uzgörüsüne teslim ettiğiniz o noktada, eğer içinizden geliyorsa ve fırsatınız da olursa biraz memelerini gıdıklamanız daha uygun olmaz mı? Çünkü Çin lokantasına sadece yemek yemeye gitmezsiniz, egzotik bir çerçevede yemeye gidersiniz. Benim kıssamdan çıkarılacak bir hisse varsa o da şudur: Yiyeceğe duyulan arzunun, beslenmek için yemekten başka bir anlamı vardır. Burada yiyecek arzusu, ruhsallıktan atılan tek öğe olan cinsellik boyutunun taşıyıcısı ve simgesidir. Altında yatan da kısmi nesneyle ilişkisi içindeki dürtüdür.

Ne kadar paradoksal, hatta laubali görünse de, bu küçük kıssa, analizin gerçekliğinde olanın ta kendisidir. Analistin Tiresias gibi kâhin olması yetmez. Apollinaire'in dediği üzere, memelerinin de olması lazımdır. Aktarım işlemi ile aktarımın idare edilmesi öyle ayarlanmalıdır ki, öznenin kendini sevilebilir gördüğü nokta ile diğer nokta, öznenin kendini *a*'nın sebep olduğu bir eksiklik gibi gördüğü, *a*'nm gelip öznenin başlangıçtaki bölünmesinin ortaya çıkardığı boşluğu doldurduğu o nokta arasındaki mesafe korunmalıdır.

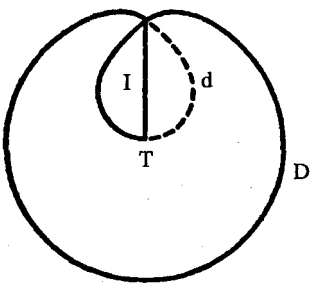
Petit a asla bu boşluğun ötesine geçmez. *Objet a*'nın kendine özgü işlevini kavramamızı sağlayan en tipik öğe olan bakışı düşünün. Arzunun narsisist işlevinin gözü aldattığı alanda, yenilip yutulmaz bir nesne olarak ortaya çıkan bu *a*, bir anlamda gösterenin boğazında kalır. Özne kendini bu eksiklik noktasmda tanımalıdır.

Aktarımın işlevi bu yüzden, *Özdeşleşme* üzerine olan seminerimde açıkladığım şekilde topolojik nitelik kazanabilir — o seminerde *içerlek sekiz* adını vermiştim tahtaya çizdiğim, kendi üstüne katlanan bu çifte eğriye; bu eğrinin temel özelliği her iki yarısının da birbirini takiben bir önceki yarısıyla noktası noktasına birbirine yapışmasıdır. Eğrinin bir yarısını açtığınızı farz edin, ötekini kapladığını göreceksiniz.

Hepsi bu değil. Buradaki düzlem bir kesikle belirlendiğinden, elinize bir kâğıt alıp ufak tefek bir iki kolajla, size anlatmaya çalıştığım şeyin nasıl tasarlanabileceği hakkında net bir fikir edinebilirsiniz. Bu yüzeyin oluşturduğu dilim, katlandığı noktada sonuç itibariyle başka bir dilimin üstünü kaplar ve bu ikisi ağızımsı bir kenar biçiminde devam eder. En sıradan bir uzamda bile, bunda katiyen bir

çelişki olmadığını belirtelim — bir tek şu var: Bunun kapsamını kavrayabilmemiz için üç boyutlu uzamdan kendimizi soyutlamamız gerekir, çünkü burada sadece bir yüzeyin işleviyle sınırlı topolojik bir gerçeklik vardır. Böylece üç boyutluluk içinde yüzeyin bölümlerinden biri kenarından ötekinin üzerine katlandığında bu ikinci kısmın bir tür kesişim alanı oluşturduğunu rahatlıkla görebilirsiniz.

Bu kesişim alanının bizim uzamımız dışında bir anlamı vardır. Üç boyutluluğa başvurmadan, yüzeyin kendi kendisiyle belli bir ilişkisine göre yapısal olarak tanımlanabilir, kendi üzerine katlandığında, kuşkusuz tanımlanması gereken bir nokta üzerinden kendi kendini kateder. İşte! Bu katetme çizgisi bize göre özdeşleşme işlevini simgeleyebilir.

D : talep (*demande*) çizgisi
I : "özdeşleşme" ("*identification*") kesişim çizgisi
T : aktarım (*transfert*) noktası
d : arzu (*désir*)

Analizde kendi kendine "Sözlerimi aktarım direncine ve yanıltmacaya doğru, hem aşk hem de saldırganlık yanıltmacasına doğru yönelteyim," diyen özneyi idare eden çalışma sayesinde kapanma tarzı bir şey meydana gelir — bunun değeri bir merkeze doğru gelişen o sarmalın biçiminde belirginleşir. Burada ağızımsı kenar olarak çizdiğim kısım, kendi sözüyle kendini gerçekleştiren öznenin, bildiği varsayılan özne seviyesinde kurulduğu yerden başlayarak, Ötekinin mahallinin oluşturduğu düzlemin üzerine gelir. Analizin sonunu analistle özdeşleşme olarak tanımlayan her türlü analiz anlayışı —masumca bir ifade şekli midir bu, onu da bilmiyoruz ya— tam da bu nedenle kendi sınırlılığını itiraf eder. Sonunda analistle özdeşleşilmesi gerektiği vaaz edilen her analiz, analizin asıl itici gücünün gözden kaçırıldığını gösterir. Bu özdeşleşmenin bir ötesi var-

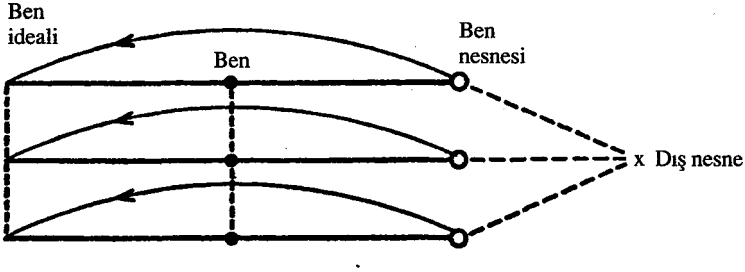
dır; bu öte yer, *objet petit a*'nın özdeşleşmeyi idealize eden büyük I'yla olan ilişkisi ve ona olan mesafesi tarafından belirlenir.

Böyle bir ifadenin, uygulamanın yapısı üzerinde nasıl sonuçlar yarattığının ayrıntılarına giremiyorum. Bu noktada sözlerimi Freud' un demin bahsettiğim *Âşık Olma Hali ve Hipnoz* üzerine olan metnine dayandırıyorum. Freud bu metinde âşık olma halini —*Verliebtheit* diye nitelediği en aşırı, en uç biçimlerine kadar— hipnozdan mükemmel biçimde ayırır. Okumayı bildikten sonra insanın rahatça okuyabileceği en açık biçimde en vurgulu öğretisel açıklamayı getirir.

Narsisist olarak tanımlanan nesne —*i(a)*— ile *a*'nın işlevi arasında bir fark vardır. Mesele öyle bir noktaya varmıştır ki, Freud'un hipnozla ilgili verdiği tek şemayı görmekle bile, onun bu makaleyi yazdığı sırada yükselen bir gerçeklik olan kolektif büyülenmenin formülüne ulaşırız. Şemayı aynen tahtada çizdiğim şekilde çizer.

Şemada kendi verdiği isimle nesneyi —siz orada benim verdiğim isimle *a*'yı görmelisiniz— beni ve ben idealini gösterir. Eğriler ise *a*'nın ben idealiyle birleşimini göstermek için çizilmiştir. Böylece Freud *objet a* ile ben ideali adını verdiği anlamlı saptamayı aynı yerde üst üste bindirerek hipnozun statüsünü belirler.

Şemayı anlayabilmeniz için temel öğelerini saydım ve *objet a*' nın bakışla aynı şey olabileceğini belirttim. Nitekim Freud da hipnoz düğümüne işaret edip, nesnenin burada yakalanması zor, ama varlığı yadsınamaz bir öğe olan hipnotizmacının bakışı olduğunu ifade eder. Bakışın işlevi ve onun lekeyle olan ilişkisi hakkında size

Freud'un şeması

söylediklerimi hatırlayın; henüz onu görecek gözler yokken bile dünyada bakan bir şey olduğunu; öznenin görebilmesi ve büyülenebilmesi için, yansılama beneğiyle ilgili varsayımın olmazsa olmaz niteliğini; leke karşısında büyülenmenin lekeyi keşfeden gözden önce geldiğini hatırınıza getirin. O zaman bakışın hipnozdaki işlevini hemen anlayacaksınız; bu işlev bir kristal sarkaç da olabilir, başka herhangi bir şey de, yeter ki parlasın.

Hipnozun, —öznenin yerinin içinde saptandığı— ideal gösteren ile *a*'nın bir noktada birbirine karış(tırıl)masıyla tanımlaması, bugüne kadar ileri sürülmüş en sağlam yapısal tanımdır.

Şimdi, herkesin bildiği gibi, analiz hipnozdan farklılaşarak ortaya çıkmıştır. Çünkü analitik işlemin temel kaynağı I ile *a* arasındaki mesafenin korunmasıdır.

Size referans noktası oluşturacak formüller vermem gerekirse — aktarım, talebi dürtüden ayırırken analistin arzusu talebi tekrar dürtüye getirir. Ve bu yolla *a*'yı çevresinden ayırır, onu I'dan mümkün olan en uzak noktaya taşır, ki özne analistten I'yı ete kemiğe büründürmesini beklemektedir. Ayrılmayı gerçekleştiren *a*'ya dayanak oluşturabilmesi için, analistin işte bu idealizasyondan yere inmesi gerekir; tersyüz olmuş bir hipnozda, analistin arzusu, asıl analistin hipnotize olan kişiyi ete kemiğe büründürmesini sağlar.

Özdeşleşme düzleminin bu şekilde aşılması mümkündür. Benimle eğitim analizinde, analiz deneyimini sonuna kadar yaşamış olanlar söylediklerimin doğru olduğunu bilir.

Bu eğri, analizin sonucuyla ilgili olarak hiçbir şeyin söylenmediği bir noktada, *a*'nın işlevinin ötesinde kendi üzerine kapanır. Yani öznenin yerinin *a*'ya göre saptanması üzerine, temel düşlem deneyimi dürtü halini alır. Peki o zaman, kökene, dürtüye ilişkin bu opak ilişki deneyiminden geçen birine ne olur? Radikal düşlemdeki yolculuğunu tamamlamış bir özne dürtüyü nasıl yaşıyor olabilir? Bu mesele analizi aşar ve hiç ele alınmamıştır. Şimdiye kadar sadece analist düzeyinde yaklaşılabilmiştir, çünkü ondan analiz deneyimi döngüsünün tamamını katetmesi beklenir.

Tek bir psikanaliz vardır, o da eğitim analizidir — bu, döngüyü sonuna kadar tamamlayıp kapatmış psikanaliz anlamına gelir. Döngünün birçok kez katedilmesi gerekir. Aslında *durcharbeiten* teri-

minin, yani derinlemesine işleme zorunluluğunun tek açıklaması, döngünün nasıl birden fazla kere katedilmesi gerektiğinin kavranmasıdır. Bunu anlatmayacağım, çünkü yeni zorlukları gündeme getiriyor; bu zorlukların ise, şimdi sadece psikanalizin temellerini ele aldığımız için hepsinden bahsedemeyeceğim.

Hem deneyime hem de okumalarınıza kılavuzluk etmesi için size bıraktığım bu şema, aktarımın, talebi özdeşleşmeye yaklaştırma yönünde işlediğini gösteriyor. Özdeşleşme düzleminin aşılması; bir *x* olarak kalan analistin arzusunun, deneyimde öznenin ayrılması yoluyla, ancak özdeşleşmenin tamamen tersi yöne meyletmesi sayesinde mümkündür. Öznenin deneyimi böylece, dürtünün bilinçdışının gerçekliğinden çıkıp mevcut hale gelebildiği bir düzleme taşınır.

3

Daha önce de belirttiğim gibi, insanoğlunun üç asırdır bilim içinde tanımladığı şeyi, *objet a*'nın statüsü olarak belirlenen öznel statüye yerleştirmek faydalı olur.

Belki de günümüzde, doğru ya da yanlış, *mass media* olarak adlandırılan iletişim araçları üzerinden gayet göze çarpan biçimde ortaya çıkan özellikler, giderek alanımızı daha da çok işgal eden bilimle ilişkimizin ta kendisi, belki de bütün bunlar, size daha önce temel bir dörtlü içindeki yerini belirttiğim o iki nesneye göndermeyle aydınlatılabilir — elimizdeki aygıtlar sayesinde neredeyse gezegene, hatta stratosfere malolan ses ile istilacı özelliği bir o kadar anlamlı olan bakış; çünkü aslında onca gösteri, onca düşlem görüşümüzü hedef almıyor, bakışı uyandırıyor. Fakat bu özellikleri bir tarafa bırakıp, bana çok önemli görünen başka bir konuyu vurgulayacağım.

Yaşamış olduğumuz tarihin eleştirisinde derinden gizlenen bir şey var. *Holocaust*'un güya artık geride kalmış en canavarca biçimlerini günümüze getiren Nazizm dramıdır bu.

Bana kalırsa, Hegelci-Marksist temeller üzerine kurulu hiçbir tarih duygusu, bu yeniden şahlanmayı açıklayamaz; görünen o ki, pek az özne, canavarca bir gücün etkisi altında karanlık tanrılara bir kurban nesnesi sunmaya karşı koyabilmektedir.

Cehalet, umursamazlık ve bakışın çevrilmesi, bu esrarın hâlâ hangi örtü arkasında saklandığını açıklayabilir. Ancak her kim, bu olaya cesurca bakmayı başarırsa —ve tekrar belirtelim, pek az kişi kurbana duyulan o hayranlığa karşı koyabilir— onun gözünde kurban, arzularımızın nesnesinde, benim burada *karanlık Tanrı* olarak adlandırdığım o Ötekinin arzusunun mevcudiyetine dair kanıtlar bulmaya çalışmak anlamına gelir.

Kurbanın ebedi anlamıdır bu, kimse ona karşı koyamaz; sadece sürdürülmesi son derece güç olan inançla hareket eden biri ona karşı koyabilir; bu inancı belki de tek bir kişi makul şekilde formüle edebilmiştir — *Amor intellectualis Dei** kavramını ortaya atan Spinoza.

Spinoza'da haksız yere panteizm olarak görülen bu özellik, Tanrı'nın alanının gösterenin evrenselliğine indirgenmesinden başka bir şey değildir; buradan insanoğlunun arzusuna karşı istisnai, dingin bir ilgisizlik doğar. Spinoza *Arzu insanın özüdür,* der ve bu arzuyu, ilahi varlığa atfedilen niteliklerin evrenselliğine kökten bağımlı olarak tasarlar; bu ise sadece gösterenin işlevi sayesinde mümkündür; işte Spinoza bunları dediği ölçüde öyle eşsiz bir görüşe ulaşır ki —bu görüşü somutlaştıran kişinin dininden uzaklaşmış bir Yahudi olması da boşuna değildir— bu sayede filozof aşkın bir aşkla hemhal olabilir.

Biz bu görüşü savunamayız. Deneyim bize Kant'ın daha doğru olduğunu gösterir; ayrıca onun bilinç kuramının, pratik akılla ilgili yazdığı şekilde, ancak ahlak yasasının belirli bir tanımına göre savunulabileceğini kanıtladım; yakından bakıldığında bu yasa saf haliyle arzudan ibarettir; bu ise açıkçası, insanoğlunun şefkati bağlamında sevgi nesnesi olan her şeyin feda edilmesine çıkar —patolojik nesnenin sadece reddedilmesini kastetmiyorum, onun kurban edilmesi ve katledilmesinden bahsediyorum. "Kant ile Sade" makalesini bu yüzden yazdım.

Analizin, en soylularına varıncaya kadar, geleneksel etiğin onca çabasma insanın gözünü açmasının bir örneğidir bu.

Aşırı uçta bir görüş, ama şunu kavramamıza yardımcı olur; insanın yeniden keşfedilen bilginin alanında kendi durumunu tasarlaya-

* Entelektüel Tanrı aşkı. –*ç.n.*

bilmesi için önce, arzu gibi, kendisini kısıtlayan bir sınıra erişmiş olması gerekir. Bazılarına göre benim değerden düşürdüğüm aşk ancak, önce nesnesinden vazgeçtiği bu öte yerde ortaya çıkabilir. Aynı zamanda şunu da anlarız, iki cinsiyet arasında korunaklı bir yerde, yaşanabilir, ılımlı bir ilişkinin kurulabilmesi için —psikanalizin bize öğrettiği— baba eğretilemesinin aracılığına ihtiyaç vardır.

Analiz arzusu katıksız bir arzu değildir. Mutlak farklılığa ulaşma arzusudur; özne birincil gösterenle karşı karşıya gelip, ilk defa tabi olma konumunda kaldığında devreye giren farklılıktır bu. Sınırsız bir aşkın anlamı ancak burada ortaya çıkabilir, çünkü yaşayabildiği tek yer olan yasanın sınırları dışındadır.

24 Haziran 1964

Yayıma Hazırlayanın Notu

Buradaki rolüm Jacques Lacan'ın sözlü yapıtını yazıya geçirmekten ibarettir; bu çalışmayla ilerisi için, olmayan özgün metnin yerini tutacak, geçerli bir yazılı metin oluşturmayı amaçladık.

Nitekim stenografiden elde ettiğimiz, yanlış anlamalarla dolu, üstelik Lacan'm hareketlerini ve seslerini yansıtmaktan uzak versiyonu özgün metin olarak kabul edemeyiz. Gene de o versiyon olmazsa olmazımızdı, onu alıp kelime kelime inceleyerek düzelttik — attığımız kısımlar üç sayfayı bulmadı.

İşin en nazik kısmı bir noktalama sisteminin yaratılmasıydı, çünkü anlamı bu kesintiler —virgül, nokta, çizgi, paragraf— tayin ediyor. Ama okunabilir bir metin elde etmenin bedeli de buydu; diğer bütün yıllara ait seminerlerin metinleri de aynı ilkelere göre hazırlanacak.

J.-A. M.

Sonsöz

BU ŞEKİLDE okunacak bu kitap, bahse girerim.

Okunmak için alınmıyor ki denen *Yazılar*'ım (*Ecrits*) gibi olmayacak.

Onların tesadüfen öyle zor oldukları sanılmasın. Derleme zarfının üzerine *Yazılar* yazarken niyetim şuna ahdetmekti: Benim anladığım anlamda yazı okunmamak için yazılır.

Çünkü başka bir şeyi dile getirir.

Neyi? Halihazırdaki söyleyişimde geldiğim nokta bu olduğundan ona kendi tarzımda bir örnek vereceğim.

Bu okuduğunuz metin —sonsözüyle uğraştığıma göre okuduğunuzu en azından varsayıyorum— bir yazı değildir.

Bu bir transkripsiyondur, J. A. M., yani Jacques-Alain Miller'in tevazusu sayesinde keşfettiğim bir kelime: Okunmakta olan şey kılma zarar gelmeden yazının içinden aşıp-geçer.

Nitekim okunmak dediğimde ben de bunu kastediyorum, çünkü söylediklerim bilinçdışına, başka deyişle, her şeyden önce okunana adanmıştır.

Israra gerek var mı? — Tabii: Şimdi yazmadığıma göre. Öyle olsaydı seminerime sonsöz yazmakla değil, yazdıklarımı bozmakla uğraşıyor olurdum.

Okunması için, gerektiği gibi ısrarcı olacağım.

Ama bir konuda daha bu çalışmanın yazarının hakkını teslim etmeliyim, beni şuna ikna etti —seminer boyunca hep gösterdi ki— söylediklerimden okunan şey ben öyle söyledim diye öyle okunmu-

yor. Vurgu söylemek üzerinde olacak, çünkü "ben" daha avcunu yalasın bakalım.

Kısaca, tekrar okunmam konusunda, analiz söylemini tutarlı hale getirmekte fayda olmasına bel bağlıyorum. Bunu Ecole normale'e geliş zamanıma denk getirmem olsa olsa çöl yaşantımın sonuna işaret etmelidir.

Çöpyayımlama* diye nitelediğim o sevmediğim şeyden çıkmaya çok vakit harcadığımdan hiç kuşkunuz olmasın. Fakat dediklerimin, üniversite dersiymiş gibi çöpyayımlanarak-unutturulması** üzerine, aradaki kan uyuşmazlığını belirtmem gerekiyor.

Yazıyı benim söylediğim şekilde ortaya koymak, unutmayalım ki, en nihayetinde kabul edilmiş bir şeydir, hatta günün birinde bu onun statüsü olacak. Bunda benim biraz payım varsa da, benim buluşlarımdan çok önce ortaya konmuş bir meseledir, çünkü sonuçta okunmasın diye yazılan yazıyı ilk çevrime sokan (*introduit*) Joyce' tur, ya da çevrilmekten uzak tutan (*intraduit*) desem daha iyi olur, çünkü kelime, ona diller ötesi muamelesi yapılmasıyla neredeyse çevrilmez olur, her yerde aynı şekilde az okunur olur.

Benim işim ise, kimlere konuştuğum düşünülürse, okul vaktinden akıllarında kaldığını zannettikleri şeyleri o kafalardan çıkarmaktır; elbette okul deyince, orada yapılan anasızlaştırmadan dolayı anaokulu denen okulu kastediyorum: yani, alfabeyi-yutarak-aptallaştırılmak-suretiyle*** okuma öğrenilen yer. Sanki, bir resimden zürafayı, öbüründen zebrayı okumayı söken ve bundan sadece ikisinin de Z'yle yazıldığını öğrenmediğini söyleyen çocuğun, soruya cevap vermiyor diye, okunmayla [okunaklılıkla] alakası yokmuş gibi.

* Fransızcası *poubellication*; çöp (*poubelle*) ve yayın, yayımlama (*publication*) kelimelerinin birleşiminden oluşuyor. –*ç.n.*

** Fransızcası *p'oublier*; yayımlamak (*publier*) ve unutmak (*oublier*) kelimelerinin birleşiminden oluşuyor; aynı zamanda ilk hecesindeki seslerle, önceki cümlede çöpyayımlama olarak çevirdiğimiz *poubellication* neolojizmine bağlanıyor. –*ç.n.*

*** Fransızcası *en s'alphabêtissant*; okuma yazma öğretmek (*alfabétiser*) ve aptal (*bête*) kelimelerinin birleşiminden oluşuyor. –*ç.n.*

Bu durumda ortaya çıkan *imlasızlık* hakkında hüküm vermek, ancak yazının işlevini dilde konuşan'ın bir başka biçimi olarak almakla mümkündür, işte bu noktada yavaş yavaş da olsa el yordamıyla bir bina çatılarak yol katedilmeye başlanır, ama ne olduğu bilinse ilerleme daha çabuk olacaktır.

Hiç değilse yorum yapma zorunluluğunun olduğu noktada, okunma gerektiği gibi anlaşılsaydı ona da şükür derdik. Diyelim ki ne dediği okunmayan bir söz edildi, dayanamayacağı kadar çok kulak vermişliğine ah vah ettiği aşamayı geride bırakan analist işte o anda yerinden sıçrar.

Niyetse niyet, meydan okumaysa meydana çıkılır, meydan okumakla savunma yapılır, bastırılır, burundan solunur, her şey ona bahane olur yeter ki o Yahudi fıkrası olduğu söylenen hikâyedeki "Neden bana doğruyu söyleyerek yalan söylüyorsun"u duymasın; o hikâyede daha az aptal olan konuşacak olsa, o da ötekinden geri kalmaz, demiryolları tabelası okuma kitabı değildir a, ona bakılır, orada da Krakow yerine Lemberg okunur — veya sonuçta mesele garda verilen biletle kestirilip atılır.

Fakat yazının işlevi o noktada demiryolunun tabelası değil ta kendisidir. Ray da benim yazdığım haliyle nesnedir/*objet (a)*'dır; yorumlama talebini barındıran, hatta sığındıran şeyden alınan artı-zevk (*plus-de-jouir*) bu ray üzerinden gelir.

Arının çiçekten çiçeğe konmasına bakıp bundan onun tohumlu bitkilerin üremesindeki payını okuyorsam, en yerle bir olan gruba fırtınanın kucağında kırlangıçlar gibi uçmayı yakıştırıyorsam, benim konuşmam, açıklama yapma zorunluluğum onları gösteren düzeyine taşıdığı içindir.

Bu noktada, kelimeyi kendime ölçüt aldığım bu *yazılar* yüzünden beni küstahlıkla itham ettikleri aklıma geliyor. Bir Japon kadın kendini kaybetmiş, ben de buna şaşırmıştım.

Onun dilinin barındığı yere aslında onun çabasıyla itilmiş olsam da, bu yeri sadece ayağımla yokladığımı doğrusu bilmiyordum. O günden bana, hassas birinin *Onyomi*'den *Kunyomi*'ye,* göstereni sayısız kırılmalarla yırtılacak kadar yankılandıran bu yazıdan ne aldı-

ğını anlamam yadigâr kaldı sadece; ki en küçük gazete veya köşedeki sokak panosu doyurur bu ihtiyacı ve desteğini de buradan alır. Amaterasu** vasıtasıyla kaynağından gün ışığına çıkan o şeyin, barajın kapaklarından oluk oluk akan ışınlarla yeniden yapılıvermesine bundan iyi yardım eli uzatılamaz.

O derece ki, konuşan varlık bu yolla bilinçdışının hilelerinden kendini kurtarıyor, kendini oraya kapadığı için bilinçdışının hileleri ona ulaşamıyor diye düşündüm. Sınır durumdaki hasta bu söylediğimi doğrular.

Bu stenoyazıyı anlamıyorsunuz. Daha iyi, bu da size anlatmam için bir sebep. Sadece tasarıda bırakılırsa tasası yanınıza kâr kalır. Baksanıza ben elimde kalanla hayatta kalmayı başardım.

Yalnız tasanın sayılması için ciddi bir tasa olması lazım. Ama bu konuda beni takip edebilirsiniz: Kaygı üzerine seminerimde bu kelimeyi kaderine teslim ettiğimi unutmayın, buraya gelmeden önceki seneyi kastediyorum. Anlayacağınız, bir benden bu kadar kolay kurtulunur, diyorum.

Burada okunan için size uygun basamaklar bulunana kadar, ineceğinizi bile bile yukarı çıkartmam sizi.

Kendi sözlerimi tekrar okuduğumda çarpıcı bulduğum şey, ne zamandır aklıma gelen konusunda aptallık etmekten beni koruyan o kendinden eminlik oldu.

Her defasmda topyekûn bir risk varmış gibi görünüyor gözüme ve beni yoran da bu. J. A. M. beni bu dertten kurtarınca, sizin için bir şey ifade etmediğini düşündürdü bana bu, aynı zamanda şuna da inandırdı beni: Tekrar bu riskten yakamı kurtaracak olursam, yazıda zannede-yazdığımdan*** çok şey olduğu için kurtarabileceğim.

Japonya'dakinden daha az zannede-yazan bizlerin gözünde, Tekvin metninden çıkan zorunlu sonuç, *ex nihilo*'dan (hiçlikten) tek bir

* Çin alfabesinin (Kanji) iki okunuş biçimi: Onyomi orijinal Çinceye daha yakındır; Kunyomi geleneksel Japon telaffuzuna dayanır. *–ç.n.*

** Şintoizmde tüm evrenin rabbi olan güneş tanrıçası. *–ç.n.*

*** Fransızcası *écroire*; yazmak (*écrire*) ve zannetmek, inanmak (*croire*) fiillerinin birleşiminden oluşuyor. *–ç.n.*

şey yaratıldığıdır, o da gösterendir, bunu hatırlayalım. Bu doğal bir şeydir, çünkü aslında daha fazlası da değildir.

Tek mahzuru varoluşun buna bağlı olmasıdır, tek kanıtın söylenenden ibaret olmasıdır.

Tanrı'nın kendini bu yolla kanıtlaması bunu epeydir yerli yerine kondurmuş olsa gerektir. Yani İncil'in efsane değil tarih olduğunu iddia ettiği yere — bu belirtildi ve zaten bu yüzden Marx İncili öteki İncillerimizden farksızdır.

İşin korkunç tarafı, bütün meseleyi kışkırtan ilişkinin sadece *jouissance*'la alakalı olmasıdır; dinden yansıyan yasak, bu noktada panikle hareket eden felsefeyle bir paylaşım içine girer, tek hakiki tözün* yerine geçen bir sürü töz ortaya çıkar; hakiki töz, ondan bahsetmemizin, gerçek olmanın imkânsızlığıdır.

Bu "alttan-alta-kıtalar" (*stance-par-en-dessous*), aranan biçim bakımından, şiir yazımının daha az aptal dedirttiği, daha ulaşılabilir bir biçim olamaz mı acaba?

Eğer analiz benim sandığım gibi, yeni söylemin vaat edilmiş toprağıysa bu biçim geliştirilmeyi hak etmez mi?

Yoksa bundan, konuşanın gerçeğe erişimini sağlayan şey yokluktur diye ifade ettiğim bir ilişki beklenebileceğinden değil.

Jouissance'm dünya olarak okunan şeye yol açmasını sağlayan kuralların yapaylığına gelince; okunmaya layık olan şey onto'nun, —onto diye not eder Toto— hatta ontototolojinin önüne geçer.

En az burada olduğu kadar.

1 Ocak 1973

* "Töz" diye karşıladığımız Fransızca *substance*'ın kökü Latince *substantia*' dır, o da "altında durmak" anlamına gelen *substare* fiilinden türetilmiştir. –*ç.n.*

Özet

ECOLE NORMALE SUPERIEURE'ün konukseverliği sayesinde dinleyicimizin artması söylemimizde bir cephe değişikliğine işaret ediyordu.

On yıldır içeriği uzmanların becerilerine göre ayarlanmaktaydı; psikanalizin kendilerine sunduğu en üstün eylemin kabul edilebilir tek tanığı kuşkusuz onlardı, ama psikanalist olma sürecinin şartlarından dolayı bu eylemi yöneten diyalektik düzene fazlasıyla kapalıydılar.

Onların kullanımına yönelik bir **organon** oluşturduk ve bunu önceki evrenin temellerini tam anlamıyla değerlendirmeden sonraki evreye ilerlemenin mümkün olmadığı bir hazırlık mantığıyla aktardık.

Esas olarak sunumu tersine çevirmemiz gerektiğine kani olduk ve içinde bulunduğumuz krizi, mevcut bilgileri toparlama imkânı olarak değerlendirmektense, Freud'un bize devrettiği alan içerisinde adına gerçek dediğimiz ve yıkıldığı yerde yeniden yükselttiğimiz sarp yamacı aydınlatma görevi olarak aldık.

Gerçeğin (rasyonel oluşunun tekrar belirtilmesi dışında) Hegelci bir indirgemeye tabi tutulmasıyla uzaktan yakından alakası olmayan bu çabamız, bilme öznesinde meydana gelen altüst oluşun statüsünün belirlenmesini sağladı. Bu seneki sunumumuz bu altüst oluşun kaynağını oluşturan dört kavramı konu aldı: Bilinçdışı, tekrarlama, aktarım ve dürtü — bu kavramların her biri yeniden tanımlandı ve onları ortak bir işlevde tutan topolojiyle nasıl birbirlerine bağlı oldukları gösterildi.

Dolayısıyla köklü projemizi oluşturan soru baki kaldı: **Psikanaliz bir bilim midir? Psikanalizi de içine alan bir bilim nasıl bir bilimdir?**

Başlangıç konuşmamız uyarınca, devamında da bir gösteren etkisi olarak ele alınan ve dil gibi yapılandığı belirtilen **bilinçdışı**, seminerde zamansal bir nabız atışı olarak incelendi.

Tekrarlamada *automaton* görünümünün altında yatan *tukhe* gözler önüne serildi: Karşılaşmanın/buluşmanın gerçekleşmemesi gerçeklikle ilişki olarak ayrı şekilde ele alındı.

Aşkın yanıltıcılığma bağlı bir kapanma evresi olarak değerlendirilen **aktarım**, sözü edilen bu nabız atışıyla bütünleşiyordu.

Dürtüyle ilgili aktardığımız kuram ise 1965 yılı ortasında birden bizden bu özet istendiği sırada henüz değişimden geçmiş durumda değil.

Sabit kalışının nedeni olan *ağızımsı kenar* topolojisi, vücut deliklerinin ayrıcalığına, geriye dönüş eyleminin statüsüne, hedef ile nesnenin birbirinden ayrışmasına bir açıklama getirirken, bu kavramlar ilk defa bu seminerde boy gösterdiler.

Bu kazanılanlar ne böyle bir düğümün ortaya çıkması için gerekli olan anahatları ne de düğümü sıkılaştıran öğeleri dile getiriyor.

Kesinliğin öznesi oluşuyla bilme öznesinden ayrılan kartezyen öznenin rüçhan hakkını bir kez daha vurgulayalım — ve bilinçdışı tarafından tekrar değer yüklenerek nasıl psikanalitik eylemin önkoşulu haline geldiğinin altını çizelim.

Aynı şekilde skopik dürtüyü paradigma olarak alabilmemiz için, o da özel bir şekilde geliştirildi. Görüş ile bakış arasındaki çatışkıyı göstermemizin nedeni ise, Freud'un düşüncesinde temel öneme sahip olan kayıp nesne seviyesine ulaşmaktı.

Kayıp nesneyi, düşlemin buyruğu altına aldığı öznenin bu konumunun nedeni olarak tanımladık.

Fakat, Merleau-Ponty'nin sorgulamasında gözle görülür bir yön değişiminin ortaya çıktığı ve çıkar çıkmaz da kesintiye uğradığı *Görünen ve Görünmeyen* başlıklı eserin tam o sırada titiz bir edisyonla yayımlanması, varlığın incelenmesini hedefleyen her çabada yapısal özelliklerin vurgulanmasına öncelik verme ihtiyacını ortaya çıkardı. "Varlığın öznel bakış açılarım" önümüzdeki seneye bıraktığımızı ilan ederek, önceki soruşturmayı askıda bıraktık.

Ele aldığımız konunun, bu dönüm noktasında bizi de şaşırtan belli bir dağılmayla gevşemeye uğramasını sözlerimizin getirdiği sonuçlar doğrultusunda birtakım sınırlar içine aldık, bu sınırlar zamanla okunacaktır. Bu düzeltme, şu an çok geniş bir ifadeyle yapısalcılık başlığı altında toplanan her şeyin kaderini ilgilendiriyor.

Böylece, bilimin gelişmesi içerisinde, anahtarı psikanalizin elinde olan ve henüz kaderi belli olmayan etik bağlılaşıklık bir kez daha doğrulanmış oldu.

Bu nedenle geldiğimiz son evrede tekrar büyük mantığın kurulmasına döndük; siyasi eleştiri tarafından içine sürüklendiği sularda gözden düşmüş olan yabancılaşma mefhumunu, öznenin kurucu öğesi mertebesine çıkardığımız Büyük Öteki'nin mahallini temel alacak şekilde yeniden sorgulamaya açtık.

Ecole pratique des Hautes Etudes Yıllığı için 1965 yılında kaleme alınmış olan özet.

Uluslararası Psikanaliz Birliği'nden "aforoz" edildikten sonra verdiği bu ilk seminerde (1964) Jacques Lacan, birkaç yönlü bir işe girişiyor: Bir yandan, dinleyicilerine psikanalizin dört temel kavramını (bilinçdışı, tekrarlama, aktarım, dürtü) kendine özgü bir tarzda tanıtırken, bir yandan da dönemin epistemolojisinden yararlanarak psikanalizin bilim olup olmadığını, psikanalizi var eden özneyle modern bilimi kuran öznenin, cogito'nun öznesinin aynı olup olmadığını sorguluyor; bu arada Freud'un düşüncesini açımladığı kadar onunla hesaplaşmaktan da geri durmuyor. Söylemiyle felsefeyi psikanalizle, psikanalizi de felsefeyle yüzleşmeye davet ediyor sürekli. Jacques Lacan ilk kez bu çapta ve bu nitelikte bir yapıtıyla Türkçede. 1973'te yazdığı sonsözde dediği gibi, "Bu şekilde okunacak bu kitap, bahse girerim."

Ötekini Dinlemek uzmanlaşmış bir dizi. Ama dizide yer alacak bütün kitaplar doğrudan insana dair. Hayatlarımıza, kendi kişisel deneyim alanımıza, ana babalarımıza, onlarla ilişkilerimize, zor büyüme yıllarımıza dair bir bilgi... Kendimiz ve diğer insanlarla ilgili sezgilerimizi geliştirmemize yardımcı olacak, yeni kavrayış imkânları verecek ve kuşkusuz öğrenirken herkesin kendi deneyimleriyle sınayacağı türden bir bilgi... Psikiyatri ve psikanaliz alanında yüzyıl boyunca yazılmış temel yapıtları bir kütüphane oluşturacak kapsamda bir araya getirirken bunu amaçladık.

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK **22**

METİS YAYINLARI
İPEK SOKAK NO:5
34433 BEYOĞLU
İSTANBUL

ISBN-13: 978-975-342-386-1

